

Janice E. Thomson

SAMDINIAI, PIRATAI IR SUVERENAI

*Valstybės
kūrimasis ir
eksteritorinė
prievara
ankstyvojoje
moderniojoje
Europoje*

ALK / Homo liber

SAMDINIAI, PIRATAI IR SUVERENAI

SAMDINIAI, PIRATAI IR SUVERENAI

VALSTYBĖS KŪRIMASIS
IR EKSTERITORINĖ PRIEVARTA
ANKSTYVOJOJE MODERNIOJE EUROPOJE

Janice E. Thomson

VILNIUS 2006
HOMO LIBER

UDK ~~946~~
Th37

Versta iš:

Janice E. Thomson,

Mercenaries, Pirates, and Sovereigns:

State-building and Extraterritorial Violence in Early Modern Europe.

Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1994

Knygos leidybą parėmė

Atviros Lietuvos fondas

Iš anglų kalbos išvertė

Vilius Dranseika

Viršelio dailininkas

Rimantas Tumasonis

ISSN 1392-1673

ISBN 9955-716-02-9

© Princeton University Press, 1994

© Vertimas, Vilius Dranseika, 2006

© Viršelis, Rimantas Tumasonis, 2006

© Leidykla „Homo liber“, 2006

Skiriu Nomy ir Jimui

Turinys

Padėka / 8

Lentelių sąrašas / 10

Įvadas / 11

Pirmas skyrius

Valstybė, prievarta ir suverenitetas / 16

Valstybė ir prievarta teoriniu požiūriu / 16

Valstybė ir prievarta istorijos požiūriu / 19

Suverenitetas teoriniu požiūriu / 21

Suvereniteto institucija / 24

Įrodymas / 28

Antras skyrius

Nevalstybinės prievartos išlaisvinimas / 31

Kaperiavimas / 32

Samdiniai / 37

Prekybos bendrovės / 43

Išvada / 53

Trečias skyrius

Nenumatyti padariniai / 54

Viduržemio jūros korsarai / 55

Organizuotas piratavimas / 57

Problemos, susijusios su samdinyte / 66

Problemos, susijusios su prekybos bendrovėmis / 71

Išvada / 80

Ketvirtas skyrius

Valstybės sankcionuotos nevalstybinės prievartos delegitimavimas / 81

Kaperiavimo uždraudimas / 81

Samdinytės delegitimavimas 89

Prekybos bendrovių žlugimas / 110

Išvada / 119

Penktas skyrius

Nesankcionuotos nevalstybinės prievartos suvaldymas / 120

Piratavimas / 120

Flibustjerų iškilimas ir nuosmukis / 131

Išvada / 155

Šeštasis skyrius

Išvados / 158

Perejimo aiškinimas / 161

Valstybė, suverenitetas ir pasaulinė politika / 165

Ateittis / 168

Pastabos / 170

Bibliografija / 214

Rodyklė / 227

Padėka

Šiai knygai parašyti prireikė beveik šešerių metų. Per šį laiką įsiskolinau.

Tyrimams ir knygos rašymui reikalingą finansinę ir administracinę pagalbą suteikė Stanfordo universitetas, MacArthuro fondas, Vašingtono universiteto Politinių mokslų fakultetas ir Doktorantūros studijų fondas bei Johno M. Olino strateginių studijų institutas Harvardo universitete. Esu dėkinga šioms institucijoms už dosnią paramą.

Ankstesnės kai kurių šios knygos dalių versijos buvo paskelbtos straipsniais „Global Transactions and the Consolidation of Sovereignty“ (su Stephenu D. Krasneriu), in Ernst-Otto Czempiel and James N. Rosenau, eds., *Global Changes and Theoretical Challenges: Approaches to World Politics for the 1990s* (Lexington, Mass.: Lexington Books), copyright © 1989 by Lexington Books, su Macmillan Publishing Company leidimu, „Sovereignty in Historical Perspective“, in James A. Caporaso, ed., *The Elusive State* (Newbury Park, Calif.: Sage), copyright © 1989 by Sage Publications, su Sage Publications leidimu, ir „State Practices, International Norms, and the Decline of Mercenarism“ *International Studies Quarterly* 34 (March 1990), su Blackwell Publishers leidimu. Piešinį *Signing of the HBC Charter by Charles II on May 2nd, 1670* (HBCA P-379) knygos viršelyje leido panaudoti Hadsono įlankos bendrovė (reprodukcija spausdinama maloniai sutikus Hadsono įlankos bendrovės archyvui, esančiam Manitobos provincijos archyve*).

Mano intelektualinės skolos daug didesnės. Tikiuosi, nepraleisiu nė vieno iš tų, kurie man išsakė svarbią kritiką ar davė patarimų. Pirmiausia norėčiau padėkoti politinių mokslų fakultetų, kuriuose pristačiau savo tyrimus, dėstytojams ir doktorantams už naudingas pastabas. Tai Vašingtono universitetas, Stanfordo universitetas, Šiaurės vakarų universitetas, Jeilio universitetas, Duke'o universitetas, Minesotos universitetas, Arizonos valstijos universitetas ir Viktorijos universitetas. Įdėmiai perskaitė ir kome-

* Lietuviškam leidimui sukurtas naujas viršelis be šios iliustracijos. *Leidėjų pastaba.*

tavo knygą ar atskirus jos skyrius Alexanderis George'as, Jimis Caporaso, George'as Modelski, Margaret Levi, Charlesas Tilly, Robis Walkeris, Cynthia Weber, Ellis Goldberg, Michaelis Tayloras, Jonathanas Poolas, Peteris Rohnas, Robertas Keohane'as, Nina Halperin, Michaelis Webbas, Alison Brysk, Julie Strickland, Gero Lenhardtas, Patas MacGowenas, Davidas Lake'as ir Davidas Campbellas. Atliekant tyrimus man taip pat labai pagelbėjo Veronique Bazelle, Youngas Choi ir Aurora Almeda iš Vašingtono universiteto.

Labiausiai skolinga esu Steve'ui Krasneriui, Rickui Ashley'ui ir Johnui Meyeriui, kurie teikė man intelektualinę įkvėpimą ir paramą atliekant gana neįprastus kai kurių neįprastų tarptautinių veikėjų tyrimus.

Lentelių sąrašas

- 1.1. Analitinis skirstymas / 17
- 2.1. Užsieniečiai XVIII a. armijose / 39
- 4.1. Prisijungimai prie Paryžiaus deklaracijos / 86
- 4.2. Karo tarnybos užsienyje teisiniai suvaržymai / 92
- 4.3. Svarbiausios XIX a. valstybės ir prieš samdinybę nukreipti įstatymai / 94
- 4.4. Lotynų Amerikos valstybės ir prieš samdinybę nukreipti įstatymai / 98
- 4.5. Karai Amerikoje / 99
- 4.6. Užsieniečiai dabartinėse reguliariosiose kariuomenėse / 105
- 4.7. Užsieniečiai XX a. *ad hoc* pajėgose / 108
- 5.1. Kiti XIX a. flibustjerai / 156

Įvadas

Kodėl globalios prievartos galios organizuotos būtent taip, kaip jos yra organizuotos? Kodėl turime centralizuotas biurokratijas – valstybes, – pretenduojančias į prievartos monopolį? Kodėl šis monopolis grindžiamas teritorinėmis ribomis? Kodėl prievarta nėra prekė tarptautinėje rinkoje?

Šiuolaikinė globalios prievartos sąranga nėra nei amžina, nei natūrali. Ji yra išskirtinai moderni. Šešis amžius iki pat 1900 m. globali prievarta buvo demokratizuota, marketizuota ir internacionalizuota. Tarptautinėje sistemoje dominavo nevalstybinė prievarta. Asmenys ir grupės turimomis prievartos priemonėmis siekė skirtingų tikslų: ar tai būtų garbė ir šlovė, ar turtai, ar politinė galia. Žmonės pasaulinėje rinkoje pirkto ir pardavinėjo karinę darbo jėgą kaip prekę. Tiekėjų ir pirkėjų tapatybė buvo beveik visiškai nesvarbi.

Atlikti šioje knygoje pristatomą tyrimą paskatino tokie klausimai: kaip iš ten patekome čia? kas padarė šį perėjimą įmanomą?

Charles'o Tilly'o darbai atskleidžia vieną esminę šios istorijos dalį. Jis dokumentuoja ilgas ir kruvinas valstybės kūrėjų pastangas atimti prievartos galias iš jos teritorijoje veikiančių asmenų, grupių ir organizacijų. Valstybės neturėjo prievartos monopolio net savo teritorijose. Miestų milicijos, privačios armijos, mokesčių rinkėjai, stambių žemvaldžių ir konkuruojančių pretendentų į karūną armijos, policija ir valstybinės kariuomenės – visi jie teigė turintys teisę naudoti prievartą.¹ Įgaliojimai (*authority*)* naudoti prievartą valstybės viduje ir jos kontrolė buvo išsisklaidę, iš dalies susipynę ir demokratizuoti.

* Terminas *authority* knygoje vartojamas politinio autoriteto prasme. Šia prasme turėti autoritetą reiškia turėti teisę atlikti tam tikrus su valdymu susijusius veiksmus, pavyzdžiui, leisti įstatymus ar naudoti prievartą prieš valdinius. Verčiant šį terminą į lietuvių kalbą kyla sunkumų, jis paprastai suskyla į daugelį skirtingų terminų: autoritetas, valdžia, įgaliojimai, kompetencija ir kt. Man taip pat nepavyko išsaugoti vieningumo ir vertime pasirodo visi keturi variantai, nors stengiausi kuo dažniau versti *valdžia*. Čia ir toliau žvaigždute žymimi vertėjo paaikškinimai. *Vertėjo pastaba*.

Prievartos kontrolės centralizavimo, monopolizavimo ir hierarchizavimo procesas lėmė ne valstybės susiformavimą ir naujos teisinės tvarkos apsaugą, o tai, kad valstybė pasiskelbė esanti šios tvarkos gynėja. Visuomenės grupės energingai priešinosi valstybės kūrėjų siekiui monopolizuoti politinę valdžią ir prievartą, kuria jis galiausiai remiasi. Vykstant šiam procesui, valstybių valdovai su įvairiomis visuomenės grupėmis sudarydavo sandėrius, pagal kuriuos pastarosios parūpindavo karybos išteklių mainais į turtą, politines ir kitas teises. Šie sandėriai yra šalutinės siužetinės linijos pagrindinės dramos, kurioje valstybė iškovojo aukščiausią valdžią, ypač įgaliojimus naudoti prievartą savo teritorijoje.

Tiesa, yra ir kitas šios istorijos aspektas – tai, kaip valstybė monopolizavo eksteritorinę prievartą. Kaip valstybė igijo monopolį taikyti prievartą už savo sienų? Kaip galima paaiškinti nevalstybinės prievartos eliminavimą iš globalios politikos? Tai yra šios knygos tema.

Prievartos organizavimas yra svarbus (jei ne esminis) bet kokios politinės santvarkos bruožas. Kai kalbame apie politiką, kalbame apie valdymą, apie valdžios įgyvendinimą. Valdžia yra grindžiama prievartos naudojimu ar grasinimu ją panaudoti. Organizuota prievarta šiuolaikiniame pasaulyje yra tiek steitistinė*, tiek teritorinė. Tai yra stublinamai unikalūs XX a. valstybių sistemos bruožas, skiriantis ją nuo ankstesnių pasaulio politinių santvarkų ir jų valdymo institucijų.

Šioje knygoje bandoma suprasti šį lemiamą, ypatingą modernių valstybių sistemos aspektą. To siekdami dedamės prie pasaulio sistemos ir *longue durée* tyrinėtojų, tokių kaip Braudelis, Giddensas, Wallersteinas ir Mannas, siekusių nužymėti unikalius šios sistemos bruožus ir paaiškinti juos neteleologiniu, nefunkcionalistiniu, nedeterministiniu būdu.

Teigiu, kad nevalstybinės transnacionalinės veiklos „nuginklavimas“ žymėjo perėjimą nuo heteronomijos prie suvereniteto ir valstybių transformaciją į nacionalinių valstybių sistemą. Esminis šios transformacijos bruožas buvo naujas globalių prievartos išteklių organizavimo būdas. Viduramžių heteronomiškoje sistemoje prievarta buvo demokratizuota, marketizuota ir internacionalizuota. Sistemoje, kurios skiriamasis bruožas – suverenitetas, valstybė nebegalėjo teigti turinti prievartos monopolį savo teritorijoje ir kartu kratytis atsakomybės už iš tos erdvės kylančią prievartą. Šitaip ši transformacija lėmė tai, kad valstybė monopolizavo kompetenciją naudoti prievartą anapus savo sienų ir prisiėmė atsakomybę už prievartą, kylančią iš jos teritorijos. Prievarta buvo perkelta iš nevalstybinės, ekonominės ir tarptautinės valdžios sričių į valstybinę, politinę ir valstybės vidaus sritis. Ji buvo dedemokratizuota, demarketizuota ir teritorializuota.

Knygoje parodau, kad impulsas, pastūmėjęs valstybę monopolizuoti eksteritorinę prievartą, buvo sisteminis; jis kilo iš Europos „valstybių valdovų bendruomenės“ (*collectivity of state rulers*). Nevalstybinės prievartos delegitimavimas ir panaikinimas buvo valstybių valdovų tarpusavio sąveikos padarinys. Nuginkluoti nevalstybinius veikėjus reikalavo ne visuomenė, o kitų valstybių valdovai. Nors valstybės veiksmus stipriai varžė vidaus politika, jos, kaip tarptautinio veikėjo, vaidmuo suteikė jai išorinę galios šaltinį atimti iš visuomenės teisę naudoti prievartą.

Pirmame knygos skyriuje aptariu ir kritikuoju vėberiškas valstybės sampratas, akcentuodama labiausiai paplitusių valstybės apibrėžimų keliamą analitinę sumaištį. Teigiu, kad nors prievartos kontrolė yra pagrindinis skiriamasis valstybės bruožas, teoretikai paprastai nepastebi skirtumo tarp vidinės (valstybės viduje) ir išorinės (tarptautinėje sistemoje) prievartos. Teigiu, jog nacionalinė valstybė kokybiškai skiriasi nuo tradicinės būtent tuo, kad nacionalinė valstybė įgyvendino pretenziją į prievartos anapus savo sienų monopolį. Savo prigimtimi ji yra sisteminis veikėjas.

Šiuo atveju svarbu tai, kaip brėžiamos, užginčijamos ir perbraižomos ribos tarp šių valdžios sričių: valstybės vidaus ir tarptautinės, ekonominės ir politinės, valstybinės ir nevalstybinės. Šios ribos nėra nei savaime akivaizdžios, nei amžinos. Mano tyrimas rodo, kad tarptautinė prievarta iki 1900 m. gyvavo tarptautinėje, ekonominėje ir nevalstybinėje valdžios srityse. XIX a. šios ribos buvo perbraižytos taip, kad įgaliojimai naudoti prievartą buvo perkelti į valstybės vidaus, politinę ir valstybinę valdžios sritis.

Teigiu, kad šiuos procesus paranku suprasti žvelgiant į juos suvereniteto, kaip tarptautinės institucijos, aspektu. Aptarusi skirtingas suvereniteto sampratas, pristatau savo pačios požiūrį, kad suverenitetas yra pasaulinę politiką organizuojanti tarptautinė institucija. Ši institucija įkūnija normas, nusakančias, kur kiekvienoje iš anksčiau minėtų trijų valdžios sričių turi būti brėžiamos linijos. Teigiu, kad ši studija empiriškai pagrindžia teiginį, jog suvereniteto instituciją kuria ir reprodukuoja valstybių valdovų bendruomenė; ši institucija – tai rezultatas nuolatinės valstybių sąveikos, kai remiantis praktika nustatomos suvereniteto normos. Šia prasme suverenitetas turi būti laikomas ne valstybės atributu, ne normatyvinių apribojimų rinkiniu, o institucija, suteikiančia valstybėms galią žmonių atžvilgiu.

Šioje knygoje naudojamas istorinio pasakojimo metodas.² Mūsų atveju nėra galimybės taikyti tikrą lyginamąją metodologiją. Tėra tik vienas „priklausomo kintamojo“ – nevalstybinės prievartos eliminavimo – atvejis. Nors ir nurodau keletą skirtingų nevalstybinės prievartos formų, jos negali būti laikomos visiškai nepriklausomais atvejais. Atsižvelgdama į šiuos

apribojimus, vis dėlto stengiuosi atskleisti sąlygas, kuriomis kiekviena šių formų buvo delegituota, ir lyginu jas, kad pamatyčiau, kuo jos buvo panašios ir kuo skyrėsi. Tad pagrindinis metodas yra apžvelgti, kaip keitėsi valstybės įgaliojimai nevalstybinės, eksteritorinės prievartos atžvilgiu (prisklausomas kintamasis), suvokti tiesiogines šių pokyčių priežastis ir teoriškai paaiškinti ryšius tarp priežasčių ir padarinių.

Naudojasi gausia tarptautinių santykių teorijos, tarptautinės teisės, sociologijos ir istorijos literatūra. Knygoje nepateikiama naujų duomenų; veikiau į tai, kas jau žinoma, žvelgiama naujai. Kiek žinau, niekas netraktavo daugybės ankstyvosios valstybių sistemos vykdomos tarptautinės prievartos apraiškų kaip vienos teorinės sąvokos, būtent nevalstybinės prievartos, atvejų. Pavyzdžiui, esama gausios literatūros apie samdinius ir apie prekybos bendroves, tačiau šie du dalykai niekada nebuvo įtraukiami į vieną grupę ir nebuvo analizuojami kaip atskiri vieno fenomeno – prievartos, kurią už savo valstybės sienų vykdo nevalstybiniai veikėjai, – atvejai.

Antrame skyriuje aprašoma svarbiausių nevalstybinės prievartos formų kilmė ir evoliucija ankstyvojoje valstybių sistemoje. Jame nagrinėjamas prekybos bendrovių, kaperiavimo ir samdinystės suklestėjimas Europoje ir jų laimėjimai. Šiame skyriuje teigiu, kad prievarta buvo marketizuota, demokratizuota ir internacionalizuota valstybių valdovų, besistengiančių išvengti feodalinių prievartos taikymo apribojimų ir atkakliai siekiančių kaupti turtus bei nuo valdinių ir kitų valdovų nepriklausomą karinę galią, veiksmais.

Trečiame skyriuje susitelkiama ties nenumatytais nevalstybinės prievartos sankcionavimo padariniais. Valstybė ne tik nepajėgė kontroliuoti tų, kuriems suteikė įgaliojimus, tačiau sankcionuotos nevalstybinės prievartos formos sąlygojo nesankcionuotas. Čia svarbiausia tai, kad nevalstybinė prievarta dažnai būdavo nukreipiama prieš pačią valstybę.

Ketvirtame skyriuje kalbama apie tai, kaip teisėtos praktikos buvo paskelbiamos neteisėtomis, draudžiamos ir eliminuojamos. Šiame skyriuje dėmesys sutelkiamas į lemiamą XIX a. virsmą, kai buvo uždraustos valstybės sankcionuotos nevalstybinės praktikos. Skirtingus atvejus analizuoju keldama tuos pačius klausimus apie delegitimacijos procesą ir draudimų bei kontrolės normų įgyvendinimą. Istoriniai duomenys rodo, kad kiekvienos iš aptariamų praktikų baigtį lėmė unikalūs aplinkybių derinys. Dar svarbiau, nevalstybinės prievartos baigtis buvo nenumatyta daugelio *ad hoc* ir beveik nesusijusių sąveikos tarp valstybių atvejų padarinys.

Penktame skyriuje nagrinėju pastangas uždrausti tradicines nesankcionuotos nevalstybinės prievartos formas ir aptariu naujos praktikos – fli-

bustjeriavimo – iškilimą ir žlugimą. Šios praktikos eliminavimas galutinai įtvirtino principą, kad net demokratinėje santvarkoje valstybė, o ne atskiri piliečiai priima sprendimus dėl jėgos panaudojimo anapus šalies sienų. Tai sustiprino valstybės valdžios teritorinį pagrindą ir pagilino ribą tarp valstybės vidaus ir tarptautinės politikos. Nacionalinė valstybė tokiu atveju apibrėžiama kaip politija (*polity*), kurią sudaro žmonės, gyvenantys tam tikrose geografinėse ribose ir kurioje prievartos vykdymas priklauso tik valstybės kompetencijai.

Šeštame skyriuje apibendrinami empiriniai tyrimo rezultatai, išplėtojami kai kurios teorinės šių rezultatų išvados ir siūlomos kelios būsimų tyrimų galimybės. Knyga baigiama apmąstymais apie suvereniteto, valstybės ir prievartos statusą po Antrojo pasaulinio karo.

Valstybė, prievarta ir suverenitetas

VALSTYBĖ IR PRIEVARTA TEORINIU POŽIŪRIU

Vėberininkai „valstybę“ paprastai apibrėžia, bent iš dalies, kaip tai, kas kontroliuoja prievartos naudojimą. Anot Weberio, vienas esminių valstybės bruožų yra tai, kad ji „pajėgia apginti savo pretenziją į teisėtą fizinės jėgos naudojimo monopolį, priversdama laikytis jos tvarkos“¹. Panašiai Tilly į savąją valstybės apibrėžimą įtraukia „pagrindinių prievartos priemonių tam tikroje teritorijoje kontrolę“². Kiek vėliau Giddensas iš dalies apibrėžia tautą-valstybę*, nurodydamas, kad ji turi „tiesioginę vidinio ir išorinio smurto priemonių kontrolę“ „sienomis apribotoje teritorijoje“³.

Šių apibrėžimų formuluočių skirtumai yra vos apčiuopiami, bet svarbūs. Pirma, Tilly ir Giddensas, kitaip nei Weberis, nekalba apie teisėtumą. Antra, Weberis kalba apie jėgos naudojimo *monopolizavimą*, Tilly – apie *pagrindinių priemonių kontrolę*, o Giddensas – apie *tiesioginę vidinio ir išorinio smurto priemonių kontrolę*. Šie apibrėžimų skirtumai skatina užduoti keletą klausimų:

1. Ar „teisėtumas“ naudinga sąvoka valstybinei prievartai apibūdinti?
2. Ar valstybė turi kontroliuoti prievartos naudojimą, ar prievartos priemonės, ar abu šiuos dalykus?
3. Kuo skiriasi kontrolė, tiesioginė kontrolė ir monopolizavimas?
4. Jei valstybė kontroliuoja prievartos priemones, tai ar tik pagrindines, ar visas?
5. Ar valstybė turi kontroliuoti prievartos naudojimą arba prievartos priemones tik savo viduje, ar ir viduje, ir išorėje?

Aptarsiu visus šiuos klausimus paeiliui.

Tilly'o ir Giddenso apibrėžimuose *teisėtumas* nefigūruoja, matyt, todėl, kad turi normatyvinių implikacijų. Kyla natūralus klausimas: kieno požiūriu teisėta? Tai, kad ankstyvieji valstybės kūrėjai naudojo prievartą, daugumai žmonių, šimtmečius besipriešinusių jų primetamai kontrolei, neatrodė teisėta. Akivaizdu, kad XX a. daugumoje valstybių naudotos prievartos teisėta nelaikė tiek didelė dalis šių, tiek ir kitų valstybių gyventojų. Tilly,

sekdamas Stinchcombe'ui, teigia, kad „teisėtumas yra tikimybė, jog kitos valdžios (*authorities*) veiks pagal tam tikros valdžios sprendimus“. Neaišku, ar Tilly'ui „kitos valdžios“ yra valstybės vidaus veikėjai, ar kitos valstybės.⁴ Jei manytume, kad tai, kas yra teisėta, nustato pačios valstybės, tai būtų akivaizdu, jog pati valstybė ir yra teisėta prievartos naudotoja. Valstybės ar valstybių veikėjai kaip grupė laikosi nuomonės, kad maištininkų grupės, separatistiniai judėjimai ir transnacionalinės grupės negali būti laikomi teisėtai prievartos naudotojais.⁵

Kiti trys klausimai susiję su tuo, kaip stipriai valstybė kontroliuoja skirtingus prievartos aspektus. Painiava dėl to, ar valstybė kontroliuoja prievartos naudojimą, ar jos priemonės, kyla dėl trijų analitinių požiūrių skirtingų kontrolės matmenų painiojimo: kam priklauso kompetencija priimti sprendimus, kaip paskirstomos prievartos priemonės ir kam jos priklauso. Tai, kad valstybė kontroliuoja naudojamą prievartą, rodo, jog jai priklauso kompetencija priimti sprendimus taikyti prievartą – kompetencija nustatyti tikslus, kuriems siekti pasitelkiama prievarta. Lentelėje 1.1 parodyta, kad valstybinės kompetencijos alternatyva yra nevalstybinė kompetencija. Kaip matome lentelėje, ar sprendimus priimanti valdžia renkasi paskirstyti prievartos galias savo įsakymu, ar per rinką, yra visai kitas klausimas.

Lentelė 1.1
Analitinis skirstymas

<i>Sprendimų priėmimo kompetencija</i>	<i>Paskirstymas</i>		<i>Nuosavybė</i>	
	<i>Valdžios įsakymu</i>	<i>Rinka</i>	<i>Valstybinė</i>	<i>Nevalstybinė</i>
Valstybinė	1	2	5	6
	Kariuomenės skolinimas sąjungininkui	Kariuomenės nuoma sąjungininkui	Šiuolaikinė reguliari kariuomenė	Kaperiai
Nevalstybinė	3	4	7	8
	Tarptautinės brigados	Samdomas kareivis	Flibustjerai	Piratai

Valstybė gali tvirtinti, kad jai priklauso įgaliojimai spręsti, ar naudoti prievartą, arba šie įgaliojimai gali būti palikti nevalstybiniais veikėjams. Kai įgaliojimai priklauso valstybei, prievartos ištekliai gali būti paskirstomi valdžios įsakymais arba tai gali būti paliekama rinkai. Paskirstymą valdžios įsakymais paprastai lemia neekonominiai sumetimai. Paskirstymo valdžios įsakymu (1 langelis) pavyzdys yra valstybė, dėl politinių arba ideologinių priežasčių aprūpinanti karinėmis pajėgomis savo sąjungininką. Tai

yra įprasta XX a. valstybių sistemoje. Paskirstymas per rinką, nors niekada nebūna visiškai nepriklausomas nuo politikos, labiau remiasi ekonominėmis paskatomis. Iki XIX a. egzistavusi neturtingų valstybių praktika nuomotuoti ar pardavinėti armijas turtingoms valstybėms yra puikus tokio tipo valstybės sankcionuoto paskirstymo per rinką pavyzdys (2 langelis).

Nevalstybiniai prievartos naudotojai taip pat gali prievartą paskirstyti valdžios įsakymu arba per rinką. Valdžios įsakymu paskirstančių prievartą nevalstybinių veikėjų (3 langelis) pavyzdys galėtų būti Ispanijos pilietinio karo tarptautinės brigados. Šie savanoriai tiek prievartos išteklius respublikos pusei ne dėl pelno, o dėl ideologinių priežasčių. Samdomas kareivis (*soldier of fortune*), žudantis už pinigus, veikiausiai yra gryniasias prievartos išteklių paskirstymo per rinką pavyzdys (4 langelis).

Lentelėje 1.1 parodytas dar vienas prievartos kontroliavimo problemos aspektas – kas kontroliuoja prievartos priemones. Jai realizuoti reikia dviejų pagrindinių išteklių: darbo jėgos ir turto. Darbo jėgos išteklius sudaro protinis darbas, toks kaip sugebėjimas vadovauti ir techniniai įgūdžiai, ir fizinis kareivių darbas. Turta sudaro ginkluotė ir pinigai, reikalingi prievartos projektui įgyvendinti. Tiek valstybė, tiek nevalstybiniai veikėjai gali būti šių išteklių savininkas ir turėti kompetenciją priimti sprendimus dėl jų naudojimo.

Šiuolaikinės reguliariosios kariuomenės yra penkto atvejo pavyzdys. Valstybė yra ir savo karinių pajėgų savininkė, ir turi kompetenciją priimti su karinėmis pajėgomis susijusius sprendimus.⁶ Šeštą atvejų rinkinį, kai valstybė turi kompetenciją priimti sprendimus dėl nevalstybiniams veikėjams priklausančių išteklių naudojimo, gerai iliustruoja kaperiavimas. Šiuo atveju valstybė nevalstybiniams veikėjams suteikia teisę privačiais ginkluotais laivais puldinėti užsienio prekinius laivus. Asmenys, besiverčiantys tokia veikla be valstybės sankcijos, buvo pavadinti piratais (8 langelis).

Sunkiau rasti nevalstybinių veikėjų, turinčių kompetenciją priimti sprendimus dėl valstybei priklausančių išteklių naudojimo (7 langelis), pavyzdžių. Vienas galimas variantas būtų kai kurios XIX a. karinės ekspedicijos, kurias JAV organizavo privatūs asmenys ar jų grupės, bet jos naudojosi JAV armijos karininkais, kareiviais ir įranga. Kitas pavyzdys galėtų būti dabartinis susitarimas tarp Pakistano ir Saudo Arabijos. Pakistanas parūpina Saudo Arabijai karių ir mainais už tai gauna ekonominę pagalbą. Tokia praktika nėra įprasta. Įprasta tai, kad daugelis Pakistano karių yra visiškai integruoti į Saudo Arabijos karines pajėgas ir netgi vilki jų uniformas. Taigi Saudo Arabija turi kompetenciją priimti sprendimus dėl Pakistanui priklausančių karinės darbo jėgos išteklių naudojimo.

Ši trumpa analizė rodo, kad valstybinė prievartos kontrolė ne tik yra daugiamatė, bet ir įgauna labai skirtingas formas. Kaip valstybė kontroliuoja (kontrolė, tiesioginė kontrolė ar kontrolės monopolis?) prievartą (prievartos naudojimą, priemonės ar pagrindinės priemonės?), yra empirinis klausimas. Šioje knygoje aprašomas procesas, kurio metu prievarta buvo pašalinta iš nevalstybinės sprendimų priėmimo srities (3, 4, 7 ir 8 langeliai), valstybei nepriklausančių armijų srities (bet ne iš valstybei nepriklausančios ginkluotės srities) (6 langelis)⁷ ir paskirstymo per rinką srities (2 langelis). Iki 1900 m. valstybės monopolizavo sprendimų dėl prievartos priemonių naudojimo kompetenciją ir tapo vienintelės prievartos priemonių savininkės, taip pat prievartos priemonių paskirstymą ėmė lemti valdžios įsakymas, o ne rinka (1 ir 5 langeliai).

Paskutinis klausimas, keliamas lyginant tris valstybės apibrėžimus, – ar valstybė turi kontroliuoti prievartos naudojimą arba priemonės tik savo viduje ar tiek viduje, tiek išorėje? – nurodo dar vieną valstybinės kontrolės problemos matmenį. Tik į Giddenso pateiktą apibrėžimą įtraukiama tiek išorinės, tiek vidinės prievartos priemonių kontrolė. Taip yra todėl, kad tai yra *tautos-valstybės* (*nation-state*) apibrėžimas, o ji, kaip teigia Giddensas, kai kuriais esminiais atžvilgiais skiriasi nuo iki XIX a. egzistavusių valstybės formų.

Nors šie visi trys apibrėžimai yra vėberiški, skirtumai tarp jų nėra tiesiog jų autorių savitumo atspindys. Tai, kas atrodo kaip sinchroniniai skirtumai, iš tiesų nurodo diachroninius pačios valstybės prigimties pokyčius. Šitaip iš valstybės apibrėžimo išnyksta teisėtumas, į jį įsibrauna teritoriškumas ir jame staiga pasirodo išorinė prievarta. Trumpai tariant, šie apibrėžimų skirtumai atspindi fundamentalius prievartos organizavimo pokyčius.

VALSTYBĖ IR PRIEVARTA ISTORIJS POŽIŪRIU

Valstybė šiandien daug labiau kontroliuoja prievartos naudojimą tarptautinėje sistemoje nei tokiais palyginti neseniais laikais kaip XIX a. vidurys. XVIII a. visos pagrindinės Europos armijos buvo labai priklausomos nuo samdinių iš užsienio. Pusę Prūsijos armijos sudarė samdiniai.⁸ Užsieniečiai sudarė trečdalį Prancūzijos armijos.⁹ Britanija JAV nepriklausomybės kare turėjo 18 000 samdinių, o 1793 m. kare prieš Prancūziją – 33 000 samdinių.¹⁰ Didelis samdinių skaičius XVIII a. armijose rodo, kad karinė darbo jėga buvo internacionalizuota. Valstybių sistemoje samdinystė buvo teisėta praktika maždaug tris šimtmečius. Šiuo metu didžiąją dalį armijų sudaro kareiviai piliečiai. Kokia šio pokyčio priežastis?

XVIII a. jūrų karyboje svarbų vaidmenį vaidino kaperiai. Britų ir amerikiečių kaperiai Ispanijos įpėdinystės kare užgrobė daugiau nei 2000 laivų.¹¹ Prancūzų kaperiai beveik nutraukė vergų prekybą tarp Afrikos ir Britanijos kolonijų Amerikoje. Savo Nepriklausomybės kare Jungtinės Valstijos suteikė įgaliojimus daugiau nei 2500 kaperių ir jie užgrobė 2300 Britanijos laivų. Prancūzų kaperiai 1793–1796 m. užpuolė 2100 anglų laivų. 1812 m. kare vienas JAV kaperis užgrobė ir sunaikino penkių milijonų dolerių vertą Anglijos turtą.¹² Valstybių sistemoje kaperiavimas buvo teisėta veikla beveik šešis šimtmečius. Kaip paaiškinsime jo baigtį?

Perėjimą nuo privačios prie valstybinės jūrų karybos žymėjo naujos ir unikalios jėgos – prekybos bendrovių karinių jūrų laivynų – pakilimas ir nuosmukis.¹³ Prekybos bendrovių kūrimosi pagrindas buvo valstybės suteikiamas prekybos tarp metropolijos ir užjūrio regionų monopolis. Nors daugiausia finansuojamos „privačiai“, jos nebuvo privačios organizacijos šiuolaikine prasme. Jos turėjo karinę, teisminę ir diplomatinę galią. Pavyzdžiui, Nyderlandų jungtinės Rytų Indijos bendrovės privilegija suteikė jai galią „kariauti, sudaryti sutartis, įgyti teritorijas ir statyti tvirtoves“¹⁴. Šios bendrovės sudarydavo sutartis viena su kita ir su užsienio vyriausybėmis, valdydavo savo metropolijų valdinius, rinkdavo kariuomenes¹⁵ ir netgi kaldino savo pinigus.¹⁶ Iš pradžių jų „prekyba“ buvo ne kas kita kaip piratavimas.¹⁷ Prekybos bendrovė, kaip institucija, atgyveno XIX a. pradžioje ir iki 1870 m. visiškai sunyko.¹⁸ Prekybos bendrovės klestėjo beveik tris šimtmečius. Kokia jų žlugimo priežastis?

Šie pavyzdžiai rodo, kad kiek daugiau nei prieš 100 metų valstybė dar nebuvo monopolizavusi prievartą naudojimo už savo sienų.¹⁹ Tad teorijoje vaizduojama prievartą monopolizuojanti valstybė yra akivaizdžiai moderni. Ji pasirodė tik po maždaug 300 metų valstybės kūrimosi proceso. Ši nauja valstybės forma, kurią vadinsiu nacionaline valstybe²⁰, atspindėjo valdžios pokyčius: įgaliojimai naudoti prievartą buvo pašalinti iš nevalstybinės, ekonominės ir tarptautinės sričių ir perkelti į valstybinę, politinę ir valstybės vidaus valdžios sritis. Tokį fundamentalų valdžios taikyti prievartą perstruktūrinimą reikia paaiškinti. Šie pretenzijų į valdžią pokyčiai, kaip toliau įrodinėju, nurodo suvereniteto institucijos pokyčius.

SUVERENITETAS TEORINIU POŽIŪRIU

Valdžia, prievarta, teritorija, valstybė, suverenitetas – tai globalios politikos bruožai. Jei taip, galima tikėtis juos esant ir pagrindiniais tarptautinių santykių teorijos komponentais. Dar visai neseniai tarptautinių santykių specialistai laikė juos neginčytinomis sąvokomis, tarsi priskirdami šiuos teorinius elementus tarptautinių santykių aksiomų sričiai.²¹

Realizmas – vyraujanti tarptautinių santykių teorija – laiko suverenitetą valstybės atributu. Pagal apibrėžimą valstybės yra išoriškai suverenios, nes tarptautinėje sistemoje nėra aukštesnės valdžios. Valstybės yra suverenios savo viduje, nes jos monopolizuoja prievartą, vadinasi, ir politinę sprendimų priėmimo kompetenciją. Trumpai tariant, suverenitetas yra neorealistinės teorijos prielaida. Joje iš anksto numanomos suverenios valstybės ir tada teoriškai apmąstomi jų tarpusavio santykiai.²²

XX a. 8-ajame dešimtmetyje liberalai pradėjo pulti šį teorinį statinį, teigdami, kad tokia, valstybę iškelianti į pirmąją vietą, teorija nepajėgia paaiškinti globalios politikos pasaulyje, kuriam vis labiau būdinga ekonominė tarpusavio priklausomybė, demokratinis valdymas ir masinio naikinimo ginklai. Jie sukaupė įspūdingą kiekį empirinių duomenų, bylojančių, kad valstybė ir suverenitetas yra ne pasaulinės politikos konstantos, o kintamieji. Šie duomenys rodė, kad unitarinė, suvereni tokiose teorijose vaizduojama valstybė realiame XX a. pasaulyje vis sparčiau darosi atgyvena.²³

Liberalų vykdomas realistinių valstybės ir suvereniteto prielaidų puolimas buvo lengvai atremtas. Kai kurie realistai neigė, kad tarpusavio priklausomybė iš tiesų padidėjo.²⁴ Kiti teigė, kad jei ekonominė tarpusavio priklausomybė iš tiesų stiprėja, tai tiesiog atspindi valstybių interesą jai nesipriešinti ar ją skatinti.²⁵ Abiem atvejais galima atremti liberalų teiginį, esą ekonominė ar technologinė raida griauja valstybės suverenitetą.

Galingesnę iššūkį realistinės teorijos prielaidoms XX a. 9-ajame dešimtmetyje metė (kaip aš juos vadinu) kritinės teorijos atstovai. Anot Roberto Coxo, kritinė teorija

stovi dominuojančios pasaulio tvarkos nuošalėje ir klausia, kaip ši tvarka atsirado. Kritinė teorija, kitaip nei į problemų sprendimą orientuota (*problem-solving*) teorija, institucijų ir socialinių bei galios santykių nelaiko tiesiog neliečiamomis duotybėmis, o domėdamasi jų kilmę klausia, ar ir kaip jie kinta.²⁶

XX a. 9-ajame dešimtmetyje šie teoretikai pateikė galingą ir įtikinamą neorealizmo ontologijos, epistemologijos, logikos, intelektualinio palikimo ir politikos kritiką. Tai paskatino išsamias ir dažnai karštas, tačiau labai vaisingas diskusijas tarptautinių santykių srityje.

Šiame mūšyje pirmąjį šūvį iššovė Ruggie, teigdamas, kad neorealizmas ir jo prielaidos apie suverenitetą neleidžia paaiškinti kitimo.²⁷ Savo kandžiame 1983 m. straipsnyje žurnale *World Politics* Ruggie apkaltino Waltzo neorealistinę teoriją turint vieną didelį trūkumą, būtent, kad „ji nesuteikia jokių priemonių, leidžiančių paaiškinti, ar bent jau aprašyti, patį svarbiausią tarptautinės politikos konteksto pokytį šiame tūkstantmetyje: perėjimą nuo viduramžių prie modernios tarptautinės sistemos“²⁸. Ruggie teigia, kad šis poslinkis atspindėjo pagrindinio globalią politiką organizuojančio principo transformaciją – nuo heteronomijos prie suvereniteto. Suverenitetas nėra antlaikinė pasaulio politikos savybė; tai specifinis modernių valstybių sistemos bruožas. Tokia perspektyva numato, kad reikšmingi globalios politikos pokyčiai reikalautų naujo organizuojančio principo arba grįžti prie heteronomijos.²⁹

Šiuo metu literatūroje plačiai diskutuojama šiais klausimais, ir mėginamas visa tai išsamiai aptarti nuvestų mus pernelyg toli į šalį.³⁰ Vietoj to norėčiau pabrėžti tai, ką laikau vertingiausiu kritinės teorijos įnašu į polemiką dėl suvereniteto, – parodyti kintančią, atsitiktinę ir praktinę suvereniteto prigimtį. Kritinės teorijos atstovai suvereniteto klausimą performuoja šitaip: kaip įmanomos suverenios valstybės?

Ashley teigia, kad suverenitetas turi būti laikomas institucija arba režimu:

Moderni suvereniteto sąvoka žymi kolektyviai pripažįstamą tarptautinei teisei paklūstančių ir viršesnių už valstybės vidaus teisę vienetų kompetenciją. Šitaip vienetų suverenitetas apima ne tik tai, kad tas vienetas yra savo paties nuosavybė, o kiti analogiški vienetai yra nuo jo atskirti, bet taip pat ir savęs ribojimą kitų atžvilgiu, nes suverenaus vieneto įgaliojimai egzistuoja tik dėl to, kad kiti suverenūs vienetai juos pripažįsta ir tuo pripažinimu patys sutinka būti šitaip atskirti. Kitaip sakant, suverenitetas yra praktinė kategorija, kurios empirinis turinys nėra fiksuotas, bet evoliucionuoja priklausomai nuo veikiančio praktinio konsensuso tarp sąveikaujančių valstybės veikėjų.³¹

Suverenitetas yra nepastovus, socialinis ir praktinėje veikloje susiformavęs režimas. Walkeris pritaria tokiam požiūriui rašydamas, kad „suverenitetas nėra amžinas tarptautinės tvarkos principas. Priešingai, istorijos raidoje jis buvo formuojamas ir performuojamas“³². Trumpai tariant, kritinės teorijos atstovai, nurodydami socialinę ir praktinę suvereniteto prigimtį, grįžta atgal prie žmonių. Tačiau jie, parodydami valstybių valdovų bendruomenės vaidmenį formuojant suverenitetą, taip pat grįžta ir prie tarptautinės sistemos. Kaip teigia Giddensas, „modernios valstybės suvereniteto raida nuo pat pradžių priklauso nuo reflekyviai kontroliuojamų abiejų šalių stebimų santykių tarp valstybių“³³.

Tokia suvereniteto samprata verčia mus analizuoti ribas. Moderniame pasaulyje akivaizdi tendencija pripažinti ribas kaip duotas, amžinas ar net natūralias. Nekintančiomis duotybėmis laikome tokias perskyras kaip perskyros tarp valstybės vidaus ir tarptautinės politikos, ekonomikos ir politikos bei tarp to, kas vieša, ir to, kas privatu. Tačiau, kaip teigia kritinės teorijos atstovai, šios ribos nėra fiksuotos ir jose nėra nieko natūralaus. Priešingai, jos yra savavališkos, užginčijamos ir nuolat kintančios. Jos yra žmonių veiklos produktas. Kritinės teorijos atstovų požiūriu, lemiamas klausimas yra toks: kaip šios ribos sukuriamos, reprodukuojamos, įteisina-mos, užginčijamos, keičiamos ir padaromos natūraliomis?

Anot kritinės teorijos atstovų, kuriant globalios politikos teoriją, svarbiausia riba yra ta, kuri atskiria valstybės vidaus ir tarptautinę sritį.³⁴ Lin-klateris teigia, kad „suverenitetas žymi perskyros tarp savų ir pašaliečių institucionalizavimą ir atspindi faktą, kad pirmieji suteikė vienas kitam specialų statusą, kurio neturi pašaliečiai“³⁵. Walkeris su tuo berods sutinka, kai rašo:

Pradėjau manyti, kad atkaklus įsikibimas į galimybę sukurti kritinę tarptautinių santykių socialinę teoriją yra ne toks svarbus kaip dekartiškų atribojimų tarp vidaus ir išorės, „Mūsų“ ir „Kitų“, atsisakymas, leidęs tarptautinių santykių teorijai pasirodyti pirmiausia kaip bendrumo ir anarchijos diskursui.³⁶

Taigi kritinės teorijos atstovai siūlo štai tokį požiūrį į suvereniteto są-voką: suverenitetas yra naujas ir unikalus modernių valstybių sistemos elementas; jis socialiai steigiamas ir valstybių valdovų veiksmais reprodukuojamas; suverenitetas organizuoja globalią politinę erdvę į teritoriškai apibrėžtas, „viena kitą teisiškai išskiriančias ir faktiškai savyje uždaras sritis“³⁷; jis yra pagrįstas „absoliučios atskirties etika“³⁸.

Diskusijos tarp kritinės teorijos atstovų dažniausiai vyko ypač abstrakčiu lygmeniu. Nors jų siūloma neorealizmo kritika yra labai įtikinama, jie nepateikia aiškos empirinių tyrimų programos.³⁹ Kaip pažymi Pauline Rosenau, daug tyrinėtojų reaguoja į šią literatūrą klausimu „Kaip galėčiau tai panaudoti savo darbe?“⁴⁰

Kai kurie kritinės teorijos atstovai pasuko į postmodernizmą ar poststruktūralizmą ir vadovaujasi dekonstrukcijos metodu.⁴¹ Šis darbas dar tik prasidėjo, tad būtų per anksti skelbti galutinį nuosprendį jų laimėjimams. Rosenau yra neabejotinai teisi darydama išvadą, kad „rytojaus tarptautiniai santykiai, pasirodantys jau šiandien, gali nebūti postmodernistiniai, tačiau juose tikrai bus postmodernistinio požiūrio pėdsakų“⁴². Pavyzdžiui, šioje knygoje akivaizdžiai esama šio požiūrio pėdsakų, nes postmodernistinė vy-raujančių teorijų kritika teikė įkvėpimą čia pristatomam tyrimui.

Vis dėlto postmodernistinis dekonstrukcijos projektas nėra vienintelė empirinių tyrimų programa, kilusi iš kritinės teorijos atstovų vykdomos neorealizmo kritikos.⁴³ Kita grupė tyrinėtojų bandė kritinės teorijos argumentams suteikti empirinį turinį naudodamasi įprastesniais metodais.⁴⁴ Netiesa, kad „interpretatyvistai“ tyrimų programos nesukūrė; priešingai, jie įkvėpė itin produktyvią ir vis besiplečiančią tyrimų programą, kuri, atrodo, klostosi į alternatyvią paradigmą.⁴⁵ Šią paradigmą galime pavadinti *institucionalistine*.⁴⁶ Šioje protoparadigmoje dėmesys telkiamas į suvereniteto, kaip valstybę apibrėžiančios ir jai galių suteikiančios institucijos, istorinę raidą ir evoliuciją.

SUVERENITETO INSTITUCIJA

Analitiniu požiūriu suverenitetą geriausiai laikyti institucionalizuotomis pretenzijomis į valdžią.⁴⁷ Jis turi du matmenis. Viena vertus, tai pretenzija į aukščiausią ir galutinę valdžią tam tikroje politinėje erdvėje. Šį suvereniteto aspektą nagrinėja valstybės kūrimo (*state-building*) teoretikai. Modernioje sistemoje politinė erdvė dalijama teritorinio susiskirstymo pagrindu. Tačiau, kaip primena Ruggie, valdžią turintys (*authoritative*) vienetai gali būti skirstomi (atskiriami) pagal kraujo giminybę arba teritoriškumą, klaną, klaną arba fiksuotą teritoriškumą, fiksuotą teritoriškumą su daugeliu valdovų arba išskirtinį, vieno valdomą, fiksuotą teritoriškumą.⁴⁸ Ruggie teigia, kad viduramžių tarptautinės sistemos transformacija į modernią sistemą atspindėjo pagrindų, kuriais remiantis organizuojama politinė erdvė, pokyčius. „Viduramžiška valdžios sistema atspindėjo „neišpajinijamą vieną ant kitos užsiklojančių ir sunarpliotų“, „susipynusių ir nepilnų valdymo teisių kratinį“. Šiame kratinyje skirtingi juridiniai atvejai (*juridical instances*) buvo geografiškai susipynę ir susisluoksniavę, buvo gausu daugybinių vasalinių priklausomybių, asimetriškų suverenitetų ir netaisyklingų anklavų“. Šią „heteronomišką teritorinių teisių ir pretenzijų santvarką“ pakeitė suverenitetas, „atskiriantis vienetus kaip vieną kitą teisiškai išskiriančias ir faktiškai savyje uždaras sritis“, paremtas vienvaldžiu arba išskirtiniu fiksuotu teritoriškumu.⁴⁹

Taigi prievartos monopolizavimas tam tikroje apribotoje erdvėje nėra būdingas valstybės apskritai bruožas. Kaip pažymi Giddensas, „visos tradicinės valstybės reiškė pretenziją į formalų prievartos priemonių savo teritorijoje monopolį“. Tačiau ši pretenzija nebuvo veiksmingai apginta iki modernios tautų-valstybių sistemos susiformavimo.⁵⁰ Teritorinis pasidaliji-

mas atspindi ypatingą politinės erdvės – kaip sutampančios su aiškiomis geografinėmis ribomis – organizavimo būdą, o prievartos monopolizavimas toje erdvėje yra suvereniteto diferenciacijos principo vedinys.

Antras suvereniteto matmuo yra tam tikros pretenzijos į valdžią, kai valstybė tvirtina turinti įgaliojimus vykdyti tam tikrą veiklą savo politinėje erdvėje. Šis matmuo nustato tuos dalykus, kurių atžvilgiu valstybė teigia esanti aukščiausia valdžia. Šie dalykai gali nepaprastai stipriai skirtis skirtingose veiklos srityse, skirtingose valstybėse ir bėgant laikui. Pavyzdžiui, pokario industrinės valstybės disponuoja daug platesnėmis pretenzijomis į valdžią nei viduramžių valstybės arba liberalios XIX a. valstybės.

Šiuos du suvereniteto matmenis galime laikyti pagrindu, ant kurio struktūrinama globali politika. Kaip jau matėme, tarptautinių santykių teorija žvelgia į globalią politiką iš apačios į viršų. Tai yra pradedame nuo visuomeninės sutarties teoretikų pasakojimo apie tai, kaip valstybės vidaus „visuomenė“ buvo sukurta iš prigimtinės būklės, ir tuomet teoretizuojame apie tai, kas nutinka, kai šios atskiros, savarakiškos „visuomenės“ sąveikauja tarpusavyje.⁵¹

Laikydami perspektyvos „iš viršaus į apačią“, pradedame nuo minties, kad politinė erdvė yra globali ir kad jos segmentacija numato šios erdvės padalijimą į valstybės vidaus ir tarptautinę sritis. Tai išryškina Ruggie'o pateikiamas viduramžių valstybių sistemos aprašymas:

Ši valdymo sistema buvo iš prigimties „tarptautinė“. Pradėsime nuo to, kad perskyra tarp „vidinės“ ir „išorinės“ politinių sričių, atskirtų aiškiai nubrėžtomis „ribomis“, iki visai neseno meto buvo beprasmė... Feodalinė valdančioji klasė buvo mobili tokiu mastu, koks vėliau nė nesisapnavo, – galėjo nedvejodama ir be kliūčių keliauti ir valdyti nuo vieno žemyno krašto iki kito, nes „viešosios teritorijos sudarė kontinuumą su privačiomis valdomis“⁵².

Konceptualiai būtent pirmasis suvereniteto matmuo nubrėžia ribą tarp valstybės vidaus ir tarptautinės politikos sričių. Šis matmuo, aukščiausia valdžią teritoriškai apibrėžtoje politinėje erdvėje patikėdamas būtent valstybei, o ne religinei ar ekonominei organizacijai, įsteigia (konstituoja) valstybę kaip tarptautinės politikos veikėją. Taigi ją vadinsiu *konstituciniu suvereniteto matmeniu*.

Antrasis suvereniteto matmuo yra tam tikros valstybės išsakomos pretenzijos į valdžią. Šios pretenzijos nubrėžia ribą tarp politinės ir ekonominės bei valstybinės ir nevalstybinės valdžios sričių. Jos žymi spektrą veiklos, kurios atžvilgiu valstybė pasitelkia prievartą, kad užtikrintų paklusimą tam tikrai normatyvinei tvarkai. Šis suvereniteto matmuo atspindi valstybės įsiskverbimą į politinę erdvę, esančią jos teritorijoje. Kadangi

jis žymi specifines funkcijas, kurių atžvilgiu valstybė, kaip teisėta valdžia, gali išsakyti teisėtas pretenzijas į valdžią, jį vadinu *funkciniu suvereniteto matmeniu*.⁵³

Ryšio tarp šių dviejų suvereniteto matmenų supratimas yra globalios politikos teorijos raktas.⁵⁴ Konstitucinis suvereniteto matmuo įkuria valstybę kaip darinį, per kurį turi būti nukreipiamos sisteminės jėgos. Tuo pat metu funkcinis matmuo sudaro sąlygas valstybės vidaus politinių struktūrų įvairovei, kurios, nukreiptos per valstybę, taip pat patenka į tarptautinę sistemą. Pirmasis matmuo įsteigia sritį, kurioje valstybė gali pretenduoti į aukščiausiąją valdžią ir gali būti ja pripažinta. Jis įsteigia politinę erdvę arba jurisdikciją, iš kurios atskira valstybė pašalina išorinius pretendentes į valdžią, taip pat ir į kitas valstybes. Anot neorealistinės teorijos, tai, kiek veiksmingai valstybė apgina šią pretenziją, priklauso nuo jos galios palyginti su vidiniais ir išoriniais veikėjais.⁵⁵ Tačiau, kaip pažymėjo nemaža tyrinėtojų⁵⁶, vien tik galios terminai nepaaiškina, kaip susikūrė, išliko ir augo mažos, silpnos valstybės. Taikant ekonomikos analogiją, šios valstybės yra nekonkurencingos ir jau seniai turėjo išnykti iš pasaulinės galios rinkos.

Teisėtumas yra tinkamas, net neišvengiamas, valstybės apibrėžimo elementas. Tai nereiškia, kad tikslai, kurių siekdama valstybė pasitelkia prievartą, atrodo teisėti jos jurisdikcijai priklausančiųjų akimis. Veikiau patys valstybių veikėjai teisėtu prievartos naudotoju laiko valstybę. Meyerio žodžiais, „Kai gyventojams suteikiama pilietybė, tautai-valstybei suteikiama beveik visiška valdžia pajungti gyventojus. Ji gali nusavinti, žudyti ir versti badauti palyginti menkai baimindamasi išorinio įsikišimo“⁵⁷. Taip yra ne todėl, kad badas ir žudymas yra teisėti tikslai, o todėl, kad valstybių vadovai sutinka, jog valstybė gali teisėtai užsiimti tokia veikla.

Anot Meyerio, „tautų-valstybių sistemai yra suteikiamas pasaulinio masto palaikymas ir teisėtumas, be to, atskirų visuomenių atžvilgiu ji yra didele dalimi išoriška“. Ši iš išorės kylanti jėga yra pasaulinė valstybė, pasaulio elitas, kuriam būdingos bendros vertybės („ypač mokslas, technologijos ir universalios profesijos“), sudarančios pasaulinę kultūrą.⁵⁸ Ashley tvirtina, kad būtent autonomiška valstybės veikėjų bendruomenė nustato, kas turi būti laikomas „galinguoju“, ir tas vienetas, kuriam ši bendruomenė suteikia galias, yra valstybė.⁵⁹ Giddensas sako, kad po Pirmojo pasaulinio karo valstybės akivaizdžiai pripažino tautą-valstybę teisėta globalios politikos politinės organizacijos forma.⁶⁰ Šie tyrinėtojai atkreipia dėmesį į tai, kad esama išorinio įgaliojimo valstybei pretenduoti į aukščiausią valdžią. Suverenitetas, kaip aukščiausioji valdžia, nėra valstybės atributas – ji valstybei priskiria pasaulinę valstybę ar kitų valstybių valdovai.

Meyeris teigia, kad „valstybės teisėtai kontroliuoja“ teritoriją, gyventojus ir prievartos priemonės ir kad šią kontrolę užtikrina „alternatyvių organizacinių formų silpninimas“ ir delegitimavimas.⁶¹ Valstybės ne tik turi įgaliojimus, suteikiančius tam teisę, iš jų *tikimasi*, kad jos tai darys. „Tam, kad būtų pripažinta tikra valstybė, t. y. suverenė valstybė, valstybė turi patenkinti tam tikrus minimalius reikalavimus (pvz., užtikrinti veiksmingą savo teritorijos priežiūrą ir apsaugą).“⁶² Taigi tai, ką paprastai laikome valstybę apibūdinančia charakteristika – prievartos savo teritorijoje kontrolę, – iš tiesų yra pasaulio valstybės (*world polity*) arba valstybių veikėjų (*statesmen*) lūkestis, lūkestis, kuris gali būti skirtingai įgyvendinamas skirtingose valstybėse ir bėgant laikui.⁶³ Šioje knygoje plėtojamas teorinis požiūris rodo, kad skirtumai tarp būdų, kuriais valstybė kontroliuoja prievartą, kylančią iš jos teritorijos, atspindi tai, kaip kinta valstybių valdovų lūkesčiai dėl to, ką ir kiek stipriai turėtų kontroliuoti valstybė.

Taigi viena abu suvereniteto matmenis jungiančių jungčių eina nuo išorinės, arba tarptautinės, srities vidinės, arba valstybės vidaus, srities link. Konstitucinis matmuo padalija globalią politinę erdvę vienvaldžio, privileijuoto teritoriškumo pagrindu – valstybės veikėjai suteikia valstybei įgaliojimus būti teisėta prievartos naudotoja geografiškai apribotoje politinėje erdvėje tikėdamiesi, kad valstybė kontroliuos prievartą toje erdvėje.

Du suvereniteto matmenis taip pat sieja jungtis iš vidaus į išorę. Jei konstituojuojantis matmuo nustato ribą tarp valstybės vidaus ir tarptautinės politinių erdvių, tai funkcinis matmuo nubrėžia ribas tarp ekonominės ir politinės sferų bei tarp sprendimų priėmimo kompetencijos valstybinės ir nevalstybinės sričių. Šios funkcinės ribos vis dėlto nėra vienašališkai brėžiamos geopolitiniame vakuume. Valstybėms arba pasaulinei valstybei svarbu, kur jos bus nubrėžtos, nes šios ribos turi išorinį poveikį. Kai valstybė teigia turinti įgaliojimus tam tikrai veiklai, ji kartu atsisako įgaliojimų kitokiai veiklai. Tokios valstybės reiškiamos pretenzijos priklauso nuo tam tikrų valstybės viduje egzistuojančių srautų ir sandorių modelių. Kadangi šie srautai nenutrūksta ties teritorinėmis sienomis, atskiros valstybės pretenzijos į valdžią veikia tarptautinę sistemą. Pavyzdžiui, visos valstybės teigia turinčios įgaliojimus kontroliuoti jų sienas kertančių žmonių srautus. „Nelegali“ imigracija ir politinis prieglobstis yra terminai, turintys prasmę tik sistemoje, kurioje valstybės teigia turinčios įgaliojimus [kontroliuoti] žmonių judėjimą per jų sienas. Tad kai JAV centrinė valdžia tvirtina turinti įgaliojimus neįsileisti pabėgėlių iš Centrinės Amerikos remdamasi tuo, kad jie yra ne politiniai pabėgėliai, o ekonominiai migrantai, tarptautinis poveikis yra tokių žmonių srautų nukreipimas į Meksiką ir Kanadą.

Anot kritinės teorijos, ribos tarp valstybės vidaus ir tarptautinės, ekonominės ir politinės bei valstybinės ir nevalstybinės valdžios sričių nėra nekinamos – jos visuomet gali būti užginčijamos, joms gali būti priešinamasi ir jos gali būti keičiamos. Pavyzdžiui, karinė intervencija meta iššūkį ribai tarp valstybės vidaus ir tarptautinės erdvių.⁶⁴ Intervencija yra akivaizdus užpultos valstybės vidinės politinės erdvės perkėlimas į tarptautinę erdvę ir šitaip suprobleminamas konstitucinis suvereniteto matmuo. Tarptautinės politinės ekonomikos teoretikai teigia, kad riba tarp ekonominės ir politinės sričių gana dramatiškai pasistūmėjo XIX a. *laissez-faire* liberalizmui užleidus kelią XX a. įterptajam (*embedded*) liberalizmui.⁶⁵ Krasnerio studija apie Šiaurės–Pietų santykius parodo, kokią didelę įtaką daugeliui jo aptariamų dalykų daro kova dėl to, kurioje vietoje turi būti brėžiama riba tarp valstybės ir privačių įgaliojimų.⁶⁶ Jis teigia, kad Pietų valstybės paprastai siekia valstybės įgaliojimų srities išplėtimo, o liberalūs industriniai kraštai gina plačią privačių įgaliojimų sritį. Pagaliau studijoje, nagrinėjančioje vaiko ir motinos santykius, Meyeris ir kiti parodo, kad tokie klausimai kaip vaikų priežiūra, baudimas ir auklėjimas, kurie tradiciškai buvo paliekami šeimai, vis dažniau ir labiau pavedami viešajam sprendimui.⁶⁷ Kitaip tariant, riba tarp sprendimų priėmimo valstybinės ir nevalstybinės sričių pasistūmėjo taip, kad išplėstų valstybinę sritį.

Jei visos šios ribos yra užginčijamos ir atsitiktinės, kyla klausimas: kaip jos sukuriamos ir reprodukuojamos, kad atrodo esančios amžinos, nekinančios ir natūralios? kodėl manomės žiną, kas yra suverenitetas? kitaip tariant, kaip konstruojama Ruggie'o „hegemoniška valstybės/visuomenės santykių forma“ arba Ashley'o „normalizuoto suvereniteto“ „hegemoniškas pavyzdys“⁶⁸? Šioje knygoje pateikiame atsakymą į šį klausimą. Preliminarius šio atsakymo apmatai – kitame poskyryje.

ĮRODYMAS

Neaišku, kaip ir kodėl ribos tarp valstybės vidaus ir tarptautinės, ekonominės ir politinės bei valstybinės ir nevalstybinės valdžios sričių buvo perbraižytos taip, kad nevalstybinė prievarta buvo eliminuota iš tarptautinės sistemos. Kas paaiškina šį pamatinį suvereniteto institucijos pokytį, įvykusį XIX a.?

Šios ribos iki XIX a. buvo neaiškios. Kol nevalstybinė prievarta vis dar egzistavo, ribos tarp valstybinės ir nevalstybinės valdžios sričių, tarp ekonominės ir politinės sričių bei valstybės vidaus ir tarptautinės sričių

buvo išskydusios arba jų visai nebuvo. Kadangi valstybės pačios sankcionuodavo nevalstybinę prievartą, buvo sunku nustatyti, kuriuos nevalstybinės prievartos veiksmus sankcionavo valstybė, o kurie buvo privatūs, nepriklausomi ar vykdomi laisvųjų samdinių. Kai kurie valdovai asmeniškai pelnydavosi iš tokių nevalstybinių iniciatyvų, tad sunku pasakyti, ar tokių iniciatyvų varomoji jėga buvo politinės ar ekonominės paskatos. Kadangi karinės pajėgos buvo daugiatautės, perskyra tarp valstybės vidaus ir tarptautinės sričių buvo neaiški. Instituciniai suvereniteto pokyčiai modernią nacionalinių valstybių sistemą apibūdinančias tiek įgaliojimų, tiek teritorinės ribas padarė aiškesnes.

Ši suvereniteto transformacija atspindėjo tai, kad įsigalėjo požiūris, jog išorinės pretenzijos turi teritorinį pagrindą, ir tai, kad su suverenitetu buvo pradėtos sieti pretenzijos į vidinę, arba valstybės vidaus, valdžią. Valstybės valdžia buvo susieta su jos teritorija ir valstybės imtos laikyti atsakingos už jų teritorijose gyvenančių asmenų prievartos veiksmus anapus sienų. Prievarta, tris ar keturis šimtmečius buvusi preky tarptautinėje rinkoje, iki 1900 m. buvo išimta iš rinkos. Valstybės nebegalėjo pirkti kariuomenės ar laivyno tarptautinėje sistemoje. Asmenys nebegalėjo stoti į didžiausią atlygį pasiūliusios valstybės ginkluotąsias pajėgas, taip pat jie nebegalėjo tarptautinėje sistemoje naudoti prievartą privatiems tikslams.

Teigiu, kad kartu su šiais prievartos organizavimo pokyčiais tradicinės valstybės buvo transformuotos į nacionalinių valstybių, laikančių viena kitą atsakingas už kiekvieną prievartos atvejį, kylantį iš atitinkamų jų teritorijų, sistemą. Suverenitetas buvo iš naujo apibrėžtas taip, kad valstybė ne vien tik pretendavo į aukščiausią kompetenciją savo geografiškai apibrėžtoje jurisdikcijoje, bet ir prisiimdavo atsakomybę už iš jos teritorijos kylančią sienas peržengiančią prievartą.

Manąjį šių suvereniteto institucijos pokyčių aiškinimą sudaro trys tarpusavyje susiję argumentai. Pirma, teigiu, kad ši suvereniteto transformacija buvo valstybių valdovų bendruomenės taikomos praktikos rezultatas. Šioje transformacijoje lemiamas veiksnys buvo tarpvalstybiniai santykiai, o ne valstybės vidaus politika. Europos valstybių valdovai iš pradžių skatino nevalstybinę prievartą, paskui ją delegitimavo ir galų gale eliminavo. Mėginimams uždrausti nevalstybinės prievartos praktikas paprastai labai smarkiai priešindavosi piliečiai ir valdiniai. Kitų valstybių veikėjai suteikė valstybei galią, leidžiančią užtikrinti šią naują kontrolę. Jie sąlygojo formą, kurią turėjo įgauti valstybinė kontrolė, ir valstybių už savo piliečių ir valdinių elgesį prisiimamos atsakomybės ribas. Europos valstybių veikėjai kūrė taisykles, kurias paskui paskleidė arba primetė neeuropiniuose regionuose.

Valstybės vidaus politika taip pat buvo svarbi. Skirtingų valstybių vidaus politinių struktūrų ypatumai iš pradžių skatino nevalstybinės prievartos augimą. Valstybės vidaus institucijos sukūrė praktikas, kitų valstybių imtas laikyti problemomis, kurias spręsti privalo valstybių veikėjai. Be to, būdai, kuriais buvo tvarkomasi su nevalstybine prievarta, taip pat priklausė nuo valstybės vidaus politinių institucijų. Ar valstybė nusprendė uždaryti savo sienas, ar naudoti prieš asmenis jėgą, ar taikyti teisinius apribojimus, priklausydavo nuo jau susiklosčiusios valstybės vidaus institucijų struktūros. Taigi skirtingos valstybės vidaus politikos sistemos ne tik sukūrė skirtingas nevalstybinės prievartos formas, bet ir lėmė, kokių būdu valstybės realizuodavo naujas tokių praktikų kontrolės priemones.

Antra mano įrodymo dalis yra ta, kad nebuvo numatyti suvereniteto pokyčiai, lydėję nevalstybinės prievartos eliminavimą. Valstybių valdovai nepriėmė sprendimo uždrausti nevalstybinę prievartą, nors tai ir buvo galutinis rezultatas. Veikiau kiekviena šių nevalstybinės prievartos praktikų įgavo politinį pobūdį ypatingomis geopolitinėmis aplinkybėmis, kai atskira valstybė pamatydavo, kad kitos valstybės piliečių ar valdinių įsitraukimas į tokią praktiką gresia jos interesams. Prievartos pašalinimas iš tarptautinės rinkos buvo nenumatytas daugelio nesusijusių strateginės sąveikos atvejų padarinių.

Trečia, teigiu, kad šiame procese fizinė galia nėra lemiamas veiksnys, nors didžiosios valstybės kaip grupė šiame procese ir dominuoja. Tiek silpnos, tiek ir stiprios valstybės kūrė nevalstybinę prievartą. Tiek silpnos, tiek ir stiprios valstybės laikė nevalstybinę prievartą grėsminga. Tiek silpnos, tiek ir stiprios valstybės nustatydavo normas, kaip tam tikra praktika turi būti eliminuota. Nebuvo hegemono ar pasaulio lyderio, kuriančio šias taisykles.

Valstybių valdovai nori galios ir turtų. Siekdami šių tikslų, jie nutarė pasinaudoti nevalstybine prievarta ir šis pasirinkimas davė trokštamų rezultatų. Tačiau jis taip pat sukėlė ir nenumatytų padarinių – nevalstybinės prievartos praktikas, kurių valstybės nesankcionavo, nepajėgė kontroliuoti ir pačios tapo jų aukomis. Valstybių preferencijos nepasikeitė; tiesiog valdovai sužinojo apie nenumatytus padarinius, kuriuos sukėlė ankstyvieji bandymai realizuoti šias preferencijas. Be to, valstybės bandymai eliminuoti tam tikras nevalstybinės prievartos formas sukėlė dar vieną nenumatytą padarinį – iš nacionalinių valstybių sistemos eliminavo nevalstybinę prievartą.

Šie argumentai bus toliau plėtojami šeštame skyriuje, tačiau jie gali būti įtikinami tik pasitelkiant empirinius duomenis, surinktus iš istorinių šaltinių. Šiuos istorinius duomenis pateikti ir išanalizuoti yra kitų keturių skyrių užduotis.

Nevalstybinės prievartos išlaisvinimas

Valdovai nevalstybinę prievartą sankcionuoti pradėjo jau XIII a., kai buvo išrastas kaperiavimas.¹ Stambios privačios armijos vyravo Europoje XIV ir XV a. Samdinių armijos buvo XVIII a. Europos valstybių norma; samdiniai kariniuose jūrų laivynuose buvo įprasti visą XVIII a. Prekybos bendrovės klestėjo nuo XVI iki XIX a. Visos šios praktikos atspindėjo prievartos marketizaciją ir internacionalizaciją, prasidėjusias kartu su Šimtamečiu karu.

Viena priežasčių linkti į nevalstybinę prievartą buvo valdovų pajamų stygius. Duodami sankciją asmenims ir grupėms naudotis politine galia ir prievarta, valdovai išvengdavo išlaidų, susijusių su kai kuriais užsienyje vykdomais rizikingais sumanymais.

Nors turtingųjų klasių lyderiai ne visada reaguodavo į centrinės valdžios nurodymus, jie kartu gelbėdavo valdžią nuo rūpesčių ir išlaidų, prisiimdami tam tikras politines naštas. Kolonijų steigimas buvo akivaizdus pavyzdys, kaip turtingi žmonės atlieka funkciją, kuri ankstyvosioms modernioms valstybėms atrodė pageidautina, tačiau ne jų išgalėms.²

Šios praktikos buvo įteisintos pasitelkiant įtikinamą paneigiamumą (*plausible deniability*), kurį valstybių valdovai išrado XVII a. pradžioje. Jei valdovo sankcionuoti „privatūs“ veiksmai susilaukdavo sėkmės, valdovas galėdavo pareikalauti pelno dalies. Jei tie veiksmai sukeldavo konfliktą su kita valstybe, valdovas galėjo tvirtinti, kad tai buvusi privati operacija, už kurią jis negalės būti laikomas atsakingas. Šios praktikos, kaip pamatysime, veiksmingai ištrynė praktines ir teorines perskyras tarp valstybinės ir nevalstybinės valdžios bei tarp ekonomikos ir politikos.

Toks galios telkimo metodas buvo labai sėkmingas. Šiame skyriuje nagrinėsiu šios praktikos klestėjimo laikus. Mano tikslas – parodyti, kaip šios praktikos atsirado ir ką pasiekė savo klestėjimo metu. Kaip aiškiai rodo čia pateikti pasakojimai, šios nevalstybinės praktikos buvo svarbūs globalios politikos bruožai nuo 1600 iki 1800 m. Visos čia aprašytos nevalstybinės prievartos praktikos buvo valstybių sankcionuotos. Joms buvo

oficialiai pritariama. Kiekviena jų atspindėjo valstybių valdovų pastangas įveikti ekonomines, politines arba karines kliūtis siekiant savo tikslų.

KAPERIAVIMAS

Tarptautinėje teisėje kaperiai apibrėžiami kaip „privatūs laivai, plaukiojantys su kariniu įgaliojimu, suteikiančiu teisę vykdyti visų rūšių karo veiksmus pagal jūroje leidžiamus karo papročius“. Iš kaperių paprastai būdavo reikalaujama palikti užstatą kaip garantą, kad jie laikysis vyriausybės nurodymų, o jų įgaliojimus turėjo inspektuoti valstybiniai karo laivai.³ Priešingai nei kaperiavimas, „piratavimas gali būti apibūdinamas kaip nepriklausomai nuo jokios politiškai organizuotos visuomenės veikiančios žmonių grupės prievartiniai veiksmai, vykdomi vandenynuose arba niekam nepriklausančiose žemėse, arba valstybės teritorijoje, puolant ją iš jūros“⁴.

Piratavimas nuo kitų atviroje jūroje arba iš atviros jūros vykdomų prievartos veiksmų skiriasi tuo, kad piratavimo veiksmai „vykdomi sąlygomis, kai neįmanoma ar neteisinga laikyti kurią nors valstybę už juos atsakingą“. Nors „teisėto įgaliojimo nebuvimas yra piratavimo kriterijus, piratavimo esmę sudaro asmeninių, o ne valstybinių tikslų siekimas“. Tad skirtumas tarp kaperio ir pirato yra tas, kad pirmasis veikia pagal valstybės, kuri prisiima atsakomybę arba yra kaltinama už jo veiksmus, įgaliojimus, o antrasis veikia savo paties naudai ir savo paties sprendimu. „Dauguma piratavimu laikomų karo veiksmų, kai jie atliekami be atitinkamų sankcijų, yra laikomi karo veiksmiais, kai jie atliekami su valstybės įgaliojimu.“⁵

Anglų kaperiavimo pradžia galima laikyti XIII a. 1-ąjį dešimtmetį, kai karalius įsakė Uostų penketo (*Cinque Ports*) (Hastingsas, Hythe'as, Doveris, Sandwitchas ir Romney)⁶ laivams pulti Prancūziją. 1243 m. karalius Henrikas III išdavė pirmuosius kaperiavimo leidimus, kuriuose buvo numatyta, kad karalius gaus pusę pajamų. Anglijos monarchija taip pat buvo pirmoji, 1295 m. išdavusi atsisteisimo raštą (*letter of marque*)⁷, nukreiptą prieš Portugaliją.

Nuo pat pradžių buvo aiškus skirtumas tarp privačių represalijų ir kaperiavimo.⁸ Taikos metu išduodami atsisteisimo raštai leisdavo asmenims siekti, kad būtų kompensuoti atviroje jūroje dėl užsieniečių vykdomų apiplėšimų patirti nuostoliai.⁹ Pavyzdžiui, jei anglo laivą užpuлдavo prancūzų laivas, atsisteisimo raštas suteikdavo anglui teisę atimti ką nors tokios

pat vertės iš bet kurio sutikto prancūzų laivo. Tokia praktika buvo labai sena; ji buvo taikoma gerokai prieš XIII a. ir grindžiama „senoviniu požiūriu, kad grupė yra atsakinga už kiekvieno savo nario padarytą žalą“¹⁰. Ji taip pat atspindėjo nuolatinių pasiuntinybių, kaip mechanizmo, įprastine tvarka sprendžiančio privačius tarptautinius ginčus, nebuvimą.¹¹

Kita vertus, kaperiavimas buvo griežtai vien tik karo meto praktika, kai valstybės suteikdavo asmenims teisę puldinėti priešų prekinius laivus ir kaip užmokestį už tai pasilikti dalį grobio. Vis dėlto gana anksti šios dvi praktikos susipynė, matyt, dėl to, kad „kai tik prasidėdavo karas, kiekviena kariaujanti šalis tvirtindavo esanti nukentėjusioji ir imdamasi teisinti savo karo veiksmus juos kaip nors susiedavo su represalijų sąvoka“¹². Ribai tarp teisėto ir neteisėto jau tuo metu buvo mestas realus iššūkis.

Šias praktikas dar labiau supainiojo piratavimas. 1413 m. Anglija paskelbė piratavimą tėvynės išdavyste. Daugiau nei šimtmetį karalius užmerkėdavo akis prieš Uostų penketo piratavimą veikiausiai dėl to, kad pirataujant buvo ugdomi įgūdžiai, kurių jūrininkams reikėjo karo metu tarnaujant karaliui kaperiais. Tačiau kai Uostų penketo plėšimų mastas labai išaugo, Anglija priėmė prieš piratavimą nukreiptą įstatymą. Kadangi uostai buvo įpratę verstis piratavimu ir kilmingieji gaudavo geras pajamas iš investicijų į piratavimą, anglų piratavimas ir priėmus tokį įstatymą sutramdytas nebuvo.¹³

1544 m. kare su Prancūzija Henrikas VIII paskelbė visuotinį leidimą kaperiauti ir kaperiams pasilikti visą grobį. Dėl vis griežtėjančių priemonių prieš piratavimą ir reikalavimo, kad kaperiai dalytųsi laimikiu su daugybe valstybės pareigūnų, kaperių indėlis į Britanijos karinę galią jūroje buvo pradėjęs mažėti. Henrikas VIII šiuo veiksmu siekė kaperiavimą paskatinti.¹⁴

Pranašumą jūroje prieš Ispaniją Anglija didele dalimi įgijo dėl Elžbietos Jūros vilkų veiksmų.¹⁵ Šie privatūs avantiūristai, veikiantys išvien su Anglijos karūna, naujajame pasaulyje ėmėsi kuo įvairiausių prieš Ispaniją nukreiptų prievartos veiksmų. Be ispanų laivų ir gyvenviečių plėšimo, tokie Jūrų vilkai kaip Drake'as, Cavendishas, Cliffordas (trečiasis Cumberlando grafas) ir Raleigh'is ėmėsi to, ką būtų galima pavadinti valstybės remiamu terorizmu. Pavyzdžiui, Drake'as gavo dideles išpirkas iš dviejų Ispanijos kolonijinių miestų, grasindamas sudeginti juos iki pamatų. Jis iš tiesų sugriovė tris kitus miestus. Jo plėšikavimas Peru davė jam ir jo rėmėjams 2,5 milijono svarų pajamų ir atsipirko jo rėmėjams, tarp jų ir Elžbietai, santykiu „47 ir 1“¹⁶. Cumberlandas, vadovaudamas visiškai privačiai ekspedicijai, 1598 m. užgrobė Puerto Riką.¹⁷ Kiti Jūrų vilkai

elgėsi panašiai – grobdami, naikindami ir plėšdami užsitikrindavo šlovę ir turtus Anglijoje ir dalydavosi laimikiu su Anglijos karūna. Drake'as ir Raleigh'is už savo nuopelnus buvo išventinti į riterius.¹⁸

Raleigh'o egzekucija 1618 m. žymėjo anglų kaperiavimo laikino nuosmukio pradžią. Nors Stiuartai sudarė taiką su Ispanija, Raleigh'is toliau plėšikavo Ispanų Amerikoje, tikėdamasis, kad Anglijos monarchai „tyliai žvelgs pro pirštus į sutarties su Ispaniją pažeidinėjimus“¹⁹. Jis klydo.

Naujasis Anglijos prizų aktas, priimtas 1708 m., sukėlė didžiausią per visą istoriją kaperiavimo mastą. Šiuo įstatymu kaperiams buvo leista pasilikti visus trofėjus ir jiems būdavo išmokama premija, kurios dydis priklausė nuo paimtų belaisvių skaičiaus. Be to, 1744 m. karalius suteikė amnestiją visiems nusikaltėliams, sutikusiems tarnauti kaperiais.²⁰ Iki 1757 m. kaperiavimas Anglijoje virto manija. XVIII a. „susiformavo lobistų grupės, kurios gynė ir rėmė „kaperiavimo interesus““²¹. 1803 m. buvo žiauriausias ir nežabočiausias jūrų karybos laikotarpis naujųjų laikų istorijoje. Iš dalies dėl to, kad Anglija ir Prancūzija „nepajėgė, net jei ir norėjo, kontroliuoti nominaliai joms pavaldžių viskam pasiryžusių kaperių ir kvazikaperių ordų“²².

Prancūzų kaperiavimas nuo britiškojo skyrėsi dviem atžvilgiais. Pirma, jei Britanija leido kaperiams puldinėti neutralių valstybių prekinius laivus, Prancūzija to daryti neleido. Antra, Britanijai kaperiai buvo karinio jūrų laivyno pagalbininkai, o Prancūzijai jie ir buvo karinis jūrų laivynas. 1400 m. Prancūzija reikalavo iš kaperių gauti išankstinį valstybės sutikimą, o 1398 ir 1498 m. reikalavo palikti užstatą.²³ XVI a. prancūzų „kaperiai“ daugiausia buvo asmenys, veikiantys savo iniciatyva. Pavyzdžiui, vienas prancūzų pirklys išsiuntė septyniolika laivų blokuoti Portugalijos uostą, kai vieną jo laivų užgrobė portugalų laivas. Kai 1562 m. ispanai nužudė prancūzų kolonizavimo ekspedicijos vadovą, prancūzas „džentelmenas“ išsiuntė tris laivus, kurie sudavė Ispanijai kruviną atsakomąjį smūgį.²⁴

Kaip ir britiškieji jų kolegos, prancūzų kaperiai XVII a. naujajame pasaulyje vykdė milžiniškus grobimus ir jiems už tai buvo suteikiami kilmingumo raštai.²⁵ Santo Domingo gubernatoriaus vadovaujami prancūzų *flibustiers* reikalavo išpirkų iš ispanų miestų ir juose plėšikavo. Jie taip pat išstūmė anglus iš Hadsono įlankos.²⁶

Colbert'ui tapus valstybės sekretoriumi prasidėjo prancūzų kaperiavimo aukso amžius, nors 1681 m. Prancūzija įvedė kaperiavimą varžančias taisykles. Tarp jų buvo reikalavimas palikti 15 000 livrų užstatą ir turėti mažiausiai šešis pabūklus, taip pat ir draudimas reikalauti didesnių nei tam tikra nustatyta suma išpirkų. Matyt, būtent Colbert'o entuziazmas

plečiant Prancūzijos jūrų prekybą ir kuriant jos karinį laivyną skatino susidomėjimą veiksmais jūroje.²⁷ Šiaip ar taip, „didžiausią grėsmę Britanijos prekybai per karus nuo 1689 iki 1815 m. kėlė gausybė St. Malo, Dunkirke ir kituose Prancūzijos pakrantės uostuose įsitvirtinusių prancūzų kaperių“. Prancūzų kaperiavimą stipriai paskatino 1689–1713 m. vykę karai. Jie sužlugdė gana pelningą prekybą Atlanto vandenyne ir Viduržemio jūroje, nepalikdami pirkliams beveik jokios kitos investicijų galimybės nei kaperiavimas.²⁸

Prancūzų kaperiavimo apogėjus buvo 1689–1697 m. laikotarpis. Tiek prancūzų kaperių skaičius, tiek jų sėkmė vėlesniuose karuose sumažėjo. JAV nepriklausomybės kare (1778–1782) prancūzų kaperiai užgrobdavo vidutiniškai po keturis trofėjus, o Prancūzijos revoliucijos ir Napoleono karuose – maždaug tik po vieną.²⁹

Kaperiai vaidino svarbų vaidmenį Ispanijos įpėdinystės kare (1701–1713). Britų ir amerikiečių kaperiai užgrobė daugiau nei 2000 trofėjų³⁰, o viena Niujorko įgula viena pati sunaikino penkiasdešimt keturis prancūzų ir ispanų laivus.³¹ Prancūzų kaperiai puldinėjo Olandijos, Venecijos ir Portugalijos laivus ir miestus. 1711 m. „kolosali (prancūzų) privati ekspedicija ... sumušė visą Portugalijos laivyną ir užėmė Rio de Žaneirą“³². XVIII a. viduryje prancūzų kaperiai beveik nutraukė vergų prekybą tarp Afrikos ir Britanijos kolonijų Amerikoje.³³

Austrijos įpėdinystės karas (1739–1748) įsiūbavo kitą didelę kaperiavimo bangą. Norėdama, kad Prancūzija neįsiveltų į karą, Britanija pradžioje varžė kaperiavimą, kuris visuomet kėlė potencialią grėsmę neutraliai prekybai.³⁴ 1739–1741 m. kaperiai užgrobė tik 30 trofėjų.³⁵ Kai tik Prancūzija įsitraukė į karą, anglų kaperiavimo svarba išaugo. 1739–1748 m. Niujorko kaperiai užgrobė daugiau nei 240 trofėjų, kurių vertė buvo beveik 620 000 svarų. Paskutiniaisiais karo metais „Prancūzijos prekybos laivynas buvo beveik visiškai išstumtas iš jūros kelių“³⁶. Prancūzijos ir Ispanijos pažeidžiamumas kaperių atakoms privertė juos gabenti savo prekes Olandijos laivais. Anglijos karūna tada leido kaperiams nevaržomai puldinėti olandus, kurie karo metu prarado beveik 1,3 milijono svarų.³⁷ Be priešų prekinių laivų puldinėjimo, anglų kaperiai „veikė kaip pagalbiniai laivai: gabeno karines pajėgas, užsiėmė žvalgyba, o kartais net blokuodavo priešų uostus“. Jie taip pat lydėdavo Britanijos pirklių laivus ir tarnavo kaip pakrantės sargyba Šiaurės Amerikos kolonijose.³⁸ Apskaičiuota, kad kaperiai per šį karą užgrobė apie 3500 trofėjų.³⁹

Kaperiavimas pasiekė naujų aukštumų Septynerių metų kare (1756–1763), ypač po to, kai Anglija paskelbė 1756 m. taisyklę (*Rule of 1756*).

Šia taisykle „neutralioms šalims buvo uždrausta bet kokia prekyba, tiesioginė ar netiesioginė, su Prancūzijos kolonijomis, jei prekybos teisės joms nebuvo suteiktos taikos metu“. Tai sudavė „mirtiną smūgį Olandijos komercijai, kuri daugelį metų turtėjo iš prekybos su Prancūzijos kolonijomis“⁴⁰. Nors taisyklė sustabdė Prancūzijos prekybą, neutralių šalių represalijos prieš Angliją sukėlė neraminantį draudimo tarifų padidėjimą Anglijos pirkliams, kurių skundai privertė Karūną griežčiau kontroliuoti kaperius. Nepaisant to, manoma, kad per pirmuosius ketverius karo metus anglų laivai užgrobė apie 1000 Prancūzijos trofėjų. Niujorko kaperiams iš jų teko daugiau nei 300, atnešę 1,5 milijono svarų pelno.⁴¹ Nepaisant Anglijos kaperių sėkmės, prancūzų kaperiai taip pat užgrobė daugiau nei 300 Anglijos trofėjų.⁴² Vis dėlto „Paryžiaus taika įtaigiai pademonstravo, kiek mažai įtakos kaperiavimas turi karo rezultatams; Anglijos prekybos laivyno nuostoliai buvo daugiau nei dvigubai didesni už Prancūzijos, tačiau taikos sutartis buvo gal pati gėdingiausia iš visų Prancūzijos pasirašytų“⁴³.

Amerikiečių kaperiai JAV nepriklausomybės kare tarnavo abiejose konflikto šalyse.⁴⁴ Sukilėlių pusėje apytikriai 792 kaperiai užgrobė ir sunaikino 600 Britanijos laivų, vertų apie 18 milijonų dolerių. Iš viso į nelaisvę jie paėmė 16 000 britų. Anot vieno pranešimo, draudimo normos už konvojuojamą laivą pasiekė 30 procentų, o nekonvojuojamą – 50 procentų.⁴⁵ Prekyba su Vest Indija sumažėjo apie 66 procentus.⁴⁶ Amerikiečių kaperiai veikė net Britanijos teritoriniuose vandenyse, todėl Britanija turėjo aprūpinti eskortu prekinius laivus, plaukiojančius tarp Airijos ir Anglijos.⁴⁷ 1780 m. Ginkluotas neutralumas užkirto kelią bet kokiam didesnio masto kaperiavimui prieš bet ką, išskyrus nedraugiškas šalis.⁴⁸ Amerikiečių kaperių poveikis karo rezultatams vertinamas labai skirtingai. Vienas kraštutinis numas yra Maclay, darantis išvadą, kad „būtent puolimas prieš Anglijos prekybą sudavė mirtinus smūgius Britanijos viešpatavimui Amerikoje – ne Saratoga, ne Jorktaunas“⁴⁹. Kitas yra Sherry, rašantis, jog

Kad ir kokie veiksmingi buvo kaperiai prieš prekybą, jie buvo visiškai bejėgiai prieš Karališkąjį karinį jūrų laivyną. Dėl to Britanija neturėjo jokių problemų kontroliuodama didžiuosius kolonijų uostus, tokius kaip Niujorkas, Bostonas ir Čarlstonas. Tai, kad Karališkasis karinis jūrų laivynas kontroliavo šiuos uostus, reiškė, jog britai galėjo kilnoti savo karines pajėgas kur norėjo, lengvai apsirūpinti atsargomis ir nukreipti karinį spaudimą ten ir tada, kur ir kada jie pasirinkdavo. Tik tada, kai Prancūzijos laivynas užblokavo kelią britams, skubantiems į pagalbą Cornwallis'o armijai Jorktaune, amerikiečiai laimėjo savo nepriklausomybės karą.⁵⁰

Prancūzijos revoliucijos karuose Prancūzijos kaperiai užgrobė 2100 Brita-

nijos laivų.⁵¹ 1812 m. kare 517 amerikiečių kaperių prisiplėšė 1300 trofėjų, vertų apie 39 milijonus dolerių. Jie taip pat paėmė didelę dalį iš 30 000 belaisvių, kuriuos Amerikos karinės jūrų pajėgos paėmė karo metu.⁵² Vienas amerikiečių kaperių laivas „Yankee“ per šešis plaukiojimus sučiupo 40 Britanijos laivų ir užgrobė ar sunaikino 5 milijonus dolerių Britanijos turto.⁵³

Iki pat XIX a. 1-ojo dešimtmečio pabaigos kaperiavimas buvo svarbus ir į akis krintantis tarpvalstybinių konfliktų ir karo elementas. Juo buvo veiksmingai naudojamosi tiek kaip valstybės karinės jūrų galios papildymu, tiek kaip jos pagrindu. Nors kaperiavimas ir tapo silpnųjų ginklų prieš stipriuosius, kaip, pavyzdžiui, Jungtinių Valstijų ir Britanijos atveju 1812 m. kare, vis dėlto jį išrado ir skatino „stipriosios“ Europos valstybės, kurių karinė jūrų galia didele dalimi buvo kaperiavimo padariny.

SAMDINIAI

Kitaip nei kaperio atveju, nėra bendro sutarimo dėl samdinio apibrėžimo.⁵⁴ Paprastai samdinį suvokiame kaip asmenį, kuris tarnauja ne savo valstybės karinėse pajėgose ir daro tai dėl ekonominių motyvų. Laisvai samdomas kareivis yra idealus samdinio tipas.

Esama mišrių karinės tarnybos formų, atitinkančių vieną, o ne abu iš mūsų paminėtų kriterijų. Pavyzdžiui, tie Britanijos karininkai, kurie yra komandiruojami į Vidurinių Rytų ginkluotąsias pajėgas, tarnauja užsienio armijai, tačiau daro tai savo valstybei įsakius. Nors tarptautinių brigadų savanoriams, Ispanijos pilietiniame kare kovojusiems svetimos valstybės karinėse pajėgose, ir buvo mokami atlyginimai, tačiau paprastai sutariama, kad juos veikiau skatino ne piniginis uždarbis, o politiniai idealai. Kita vertus, piliečiai, savanoriškai už atlygį tarnaujantys savo šalies karinėse pajėgose, neturėtų būti laikomi samdiniais. Čia būtų įdomu paminėti, kad anglų kalbos žodis kareivis (*soldier*) „etimologiškai ... reiškia „kovojantis už užmokestį““⁵⁵. Gal teisus Mockleris sakydamas, kad „tikrasis samdinio ženklas – atsidavimas karui dėl jo paties“⁵⁶, tačiau tai, kad neįmanoma nustatyti individų motyvacijų, tyrimui nepadedą. Šios studijos tikslams terminą *samdinystė* vartosiu kalbėdama apie stojimo ir verbavimo į užsienio kariuomenę praktikas.

Tyrinėtojai sutaria, kad feodalizmo apribojimai karinei tarnybai buvo pagrindinis akstinas monarchams pasitelkti samdinius.⁵⁷ Be kitų trūkumų, feodalinė karinė sistema buvo paremta ginties principu. Riteriai buvo įpareigoti tarnauti tik labai ribotą laiką – apie keturiasdešimt dienų per

metus, – bet, kas dar svarbiau, jie nebuvo įpareigoti tarnauti užsienyje.⁵⁸ Taigi feodalinės karinės teisės ir įsipareigojimai trukdė rengti puolamąsias karines kampanijas.

XII a. Anglijos karalius pradėjo taikyti išsipirkimo (*scutage*) sistemą, leidžiančią asmenims išsipirkti iš savo karinių įsipareigojimų ir taip aprūpinančią suvereną lėšomis pirkti karinę darbo jėgą kur tik norint.⁵⁹ Dar prieš prasidedant Šimtamečiam karui teisė naudotis žemės sklypais Prancūzijoje buvo paremta nuomos mokesčiais ir „riterių tarnyba buvo nebesinaudojama“⁶⁰. Taigi, atrodo, kad Europos samdinių rinką didele dalimi sukūrė karvedžiai, siekiantys išvengti feodalių karinių įsipareigojimų apribojimų.⁶¹ Karvedžiai vis dažniau pasikliaudavo privačiais subrangovais ar subrangovais iš karalių dvarų, už atlygį renkančiais ir aprūpinančiais kariuomenes.

Samdinystė laisvųjų bendrovių (*Free Companies*) pavidalu klestėjo Europoje 1300–1450 m. laikotarpiu. „Gerokai prieš atsirandant absoliutinei monarchijai, nuomojami kareiviai buvo svarbiausia viduramžių eksporto prekė ir viena pirmųjų, suformavusi europinę rinką.“⁶² Ikirenėsansinės Italijos užsienio samdiniai, apie kuriuos taip pagiežingai kalbėjo Machiavelis⁶³, po 1379 m. Marino mūšio užleido kelią *condottieri* (kariniams rangovams). Šie buvo „italai“ ir vis dažniau kilmingieji. „Iki XV a. pabaigos ... *condottieri* tapo kunigaikščiais, o kunigaikščiai tapo *condottieri*.“⁶⁴

Ekonominis samdinystės mastas precedentų neturintį lygį pasiekė XVII a., kai privati Wallensteino armija „buvo didžiausias ir geriausiai sutvarkytas privatus verslas Europoje iki pat XX a.“⁶⁵ Deja, retas valdovas išgalėdavo samdytis tokią įspūdingą jėgą.

Šios privačios armijos taip pat kėlė grėsmę Europos valdovams. Pavyzdžiui, Didžioji katalonų bendrovė, maždaug 6500 vyrų, ėmėsi tarnauti Atėnų kunigaikščiui tik tam, kad 1311 m. sukiltų prieš jį ir įsteigtų savą „samdinių kunigaikštystę“, gyvavusią šešiasdešimt trejus metus.⁶⁶ Vėliau Wallensteinas, turintis 2000 kvadratinų mylių žemės kaip bazę savo armijai⁶⁷, imtas įtarinėti ketinąs sukurti savo valstybę.⁶⁸ Europos monarchų sprendimas – pirmą kartą jį 1445 m. pritaikę Prancūzijos karalius Karolis VII – buvo įtraukti užsienio samdinius į savo reguliariąsias kariuomenes arba pirkti armijos vienetus iš kitų valdovų.⁶⁹

Tokia politika iki XVIII a. tipiską Europos reguliariąją kariuomenę pavertė išties daugianacionaline jėga. Lentelėje 2.1 pateikiami duomenys apie keturių pagrindinių XVIII a. Europos armijų sudėtį. Užsieniečiai sudarė mažiausiai ketvirtį ir net iki 60 procentų šių reguliariųjų kariuomenių.

Lentelė 2.1
Užsieniečiai XVIII a. armijose

<i>Šalis</i>	<i>Metai</i>	<i>Užsieniečių dalis (%)</i>
Prūsija	1713–1740	34
	1743	66
	1768	56
	1786	50
Britanija	1695	24
	1701	54
	1760–1769	38
	1778	32
Prancūzija	1756–1763	25
	1789	22
	Revoliucijos išvakarės	33
Ispanija	1751	25
	1799	14

Šaltiniai: Herbert Rosinski, *The German Army* (Washington, D. C.: Infantry Journal, 1944), p. 20; Fritz Redlich, *The German Military Enterpriser and His Work Force: A Study in European Economics and Social History* (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1965), 2, p. 179, 200 ir 201; John Childs, *Armies and Warfare in Europe, 1648–1789* (Manchester: Manchester University Press, 1982), p. 43, 47 ir 48; C. C. Bayley, *Mercenaries for the Crimea: The German, Swiss and Italian Legions in British Service, 1854–1856* (Montreal: McGill-Queen's University Press, 1977), p. 4 ir 5; Henry Spenser Wilkinson, *The French Army before Napoleon* (Oxford: Clarendon Press, 1915), p. 85; Richard A. Preston and Sydney F. Wise, *Men in Arms: A History of Warfare and Its Interrelationships with Western Society*, 2d ed. (New York: Praeger, 1970), p. 139.

Vokiečių valstybės buvo svarbiausi tiekėjai. Vokietijos valdovas XVII a. 7-ajame dešimtmetyje tapo pirmuoju, išnuomojusiu pulką kitai valstybei (Venecijai)⁷⁰. Beveik keturiasdešimt metų Heseno-Kasselio armiją subsidijavo Nyderlandai, Anglija ir Venecija. 1727 m. ją visiškai perėmė Britanija.⁷¹ Vilhelmas III, Heseno-Kasselio landgrafas nuo 1751 iki 1760 m., pasakė: „šie kariai yra mūsų Peru. Jų netekę, netektume visų savo turtų“⁷². Nuo 1690 iki 1716 m. Julich Bergo armijai mokėjo Nyderlandai. Viurtenbergo armija 1707 m. tarnavo Olandijai ir Olandijos Rytų Indijos bendrovei.⁷³ Hesenas, Hanoveris, Badenas, Braunsveigas ir Valdekas buvo pagrindiniai Britanijos samdinių tiekėjai.⁷⁴ Vokiečiai taip pat sudarė iki trečdalis ikirevoliucinės Prancūzijos kariuomenės.⁷⁵

Tuo pat metu Vokietijos valstybės taip pat pasitelkdavo užsieniečius. 1705 m. du penktadaliai Bavarijos kariuomenės karininkų buvo užsieniečiai – italai ir prancūzai. Bavarijos kariuomenėje irgi „knibždėte knibždėjo

pabėgėlių iš Airijos“ ir „abejotinos reputacijos prancūzų avantiūristų“⁷⁶. Viename Bavarijos pulke buvo septyniolikos šalių kareivių.⁷⁷ Prancūzai sudarė trečdalį Brandenburgo-Prūsijos karininkų korpuso, o Vengrijos karalystės armija į tarnybą priimdavo Valonijos, Prancūzijos, Ispanijos, Italijos ir Anglijos karininkus.⁷⁸ Septynerių metų karo išvakarėse nemažai Olandijos pulkų buvo „beveik visam laikui išnuomoti Vokietijos kunigaikštukams“⁷⁹. 1693 m. 35 procentus Saksonijos armijos sudarė užsieniečiai, tačiau iki 1730-ųjų šis skaičius buvo sumažintas iki 11 procentų.⁸⁰

Frydrichas Didysis verbavo kareivius visoje Šventosios Romos imperijoje, ypač laisvuosiuose miestuose ir Bažnyčios valdose. Septynerių metų karo pradžioje jis pabandė į savąją įtraukti visą Saksonijos kariuomenę. Po karo jis užsiėmė verbavimu net tokiose tolimose šalyse kaip Italija ir Šveicarija. Frydrichas Didysis į Prūsijos kariuomenę taip pat atsigabendavo karininkų iš Prancūzijos, Italijos, Šveicarijos, Vengrijos ir Lietuvos.⁸¹

Olandai taip pat buvo tiek samdomų karių įdarbintojai, tiek tiekėjai. XVIII a. jų kariuomenei vadovavo daugiausia karininkai iš Prancūzijos, Vokietijos, Škotijos ir Airijos. Po 1756 m. olandai verbavo Austrijos-Vengrijos imperijoje.⁸² Kaip jau buvo minėta, olandai Septynerių metų karo metu skolino pulkus vokiečių kunigaikštukams, tačiau jie taip pat tiekė karius Britanijos armijai. Kartu su Hanoverio ir Heseno samdiniais olandai suvaidino svarbų vaidmenį 1701 m. Britanijos kare prieš Prancūziją ir malšindami 1745 m. Jokūbo šalininkų sukilimą pačioje Britanijoje.⁸³ Kai Jekaterina Didžioji atsisakė išnuomoti Britanijai 20 000 karių karui su Amerikos kolonijomis, Britanija pabandė nusisamdyti Jungtinių Provincijų škotų brigadą. Ši Olandijos „užsieniečių legioną“ sudarė škotų karininkai ir „samdiniai iš visos Europos“⁸⁴.

Britanijos kariuomenė savo užsienio kontingentą daugiausiai rinkdavo iš Vokietijos valstybių ir Nyderlandų, tačiau vykstant Napoleono karams ji taip pat į tarnybą ėmė šveicarų, albanų, italų ir prancūzų.⁸⁵ Pati Didžioji Britanija taip pat tiekė užsienio kariuomenėms tiek karininkus, tiek kareivius. Anglai, škotai ir airiai tarnavo karininkais ir kareiviais XVIII a. Prancūzijos, Austrijos, Rusijos, Vokietijos ir Olandijos kariuomenėse.⁸⁶

„Kaip taikos meto minimumą, Prancūzija paprastai turėdavo devynis pulkus šveicarų pėstininkų, šešis iš įvairių Vokietijos valstybių, du iš Italijos kunigaikštysčių ir šešis iš Airijos.“⁸⁷ Prancūzų kariuomenės XVII ir XVIII a. buvo 20 procentų užsienietiškos.⁸⁸ XVIII a. prancūzų kariuomenėje taip pat tarnavo labai daug škotų ir flamandų kareivių.⁸⁹

Šveicarija XVI ir XVII a. buvo pagrindinis samdomos kariuomenės tiekėjas, ypač Prancūzijai.⁹⁰ Pagal Amžinąją taiką, kurią Prancūzija 1516 m.

primetę šveicarams, „šveicarai sutiko niekada netiekti samdinių Prancūzijos priešams“⁹¹. XVIII a. šveicarų kareiviai ir karininkai tarnavo Prūsijos, Prancūzijos, Britanijos, Austrijos ir Olandijos armijose.⁹² Anot vieno tyrinėtojo, Šveicarija yra vienintelė Europos valstybė, niekada nesamdžiusi samdinių.⁹³

Nuo 1688 iki 1727 m. Italija subsidijavo Heseno-Kasselio armiją, o 1756 m. samdė Austrijoje.⁹⁴ Italijos pulkai XVIII a. viduryje tarnavo Prancūzijos, Austrijos ir Prūsijos kariuomenėse.⁹⁵ Austrija-Vengrija verbavo karinę jėgą Nyderlanduose, Šveicarijoje, Austrijoje, Kroatijoje, Vengrijoje ir Italijoje. Tuo pačiu metu Olandijai, Vengrijai ir Italijai buvo leista verbuoti Austrijos-Vengrijos imperijoje.⁹⁶

1632-aisiais, Gustavo Adolfo mirties metais, mažiau nei 10 procentų jo armijos sudarė švedai, kita dalis buvo daugiausiai vokiečiai.⁹⁷ Apskaičiuota, kad Smolensko kare (1632–1634) pusę Rusijos kariuomenės sudarė užsieniečiai. 1681 m. Rusijos armijai, kurioje buvo 80 000 užsieniečių kareivių⁹⁸, vadovavo karininkai iš Škotijos ir Vokietijos.⁹⁹ Net trečdalis XVIII a. Rusijos armijos karininkų korpuso buvo užsieniečiai.¹⁰⁰ Lenkijos kilmingieji tarnavo Prūsijos, Austrijos, Švedijos ir Rusijos kariuomenėse.¹⁰¹ Karališkasis *Deux Ponts* pulkas, Prancūzijos samdomos vokiečių karinės pajėgos, kariavo amerikiečių pusėje JAV nepriklausomybės kare.¹⁰²

Užsieniečių tarnyba neapsiribojo sausumos kariuomenėmis; kariniai jūrų laivynai taip pat buvo maždaug tokie pat daugiataučiai. XVII a. 7-ąjį dešimtmetį 6000 Prancūzijos jūreivių tarnavo užsienyje. Prancūzai sudarė trečdalį Olandijos karinio jūrų laivyno. Apie 700 prancūzų tarnavo Sicilijos kariniame jūrų laivyne, ir daugiau prancūzų nei italų tarnavo Genujos laivyne.¹⁰³ Tuo pačiu metu irklininkais Prancūzijos kariniame jūrų laivyne tarnavo savanoriai iš Italijos ir „vergai – Šiaurės Afrikos „turkai“ ... rusai, negrai iš Vakarų Afrikos ir keli irokėzai“¹⁰⁴.

Karo tarp Ispanijos ir Jungtinių Provincijų metu Olandijos respublika samdė Zelandijos kaperius, o Ispanija naudojosi Dunkirko kaperių paslaugomis.¹⁰⁵

XVIII a. Britanijos karinis jūrų laivynas pasitelkdavo Prancūzijos karo belaisvius ir savanorius iš Olandijos, Vokietijos, Švedijos, Norvegijos, Danijos, Šveicarijos, Portugalijos, Ispanijos, Italijos, Sardinių, Maltos, Graikijos ir Turkijos.¹⁰⁶ Viena iš užsieniečių buvimo kariniame jūrų laivyne priežasčių buvo tai, kad Britanijos karališkasis karinis jūrų laivynas buvo priklausomas nuo prekybos laivyno jūrininkų, kurių, net vėlyvuju Viktorijos laikotarpiu, 46 procentus sudarė užsieniečiai.¹⁰⁷

Nors užsieniečiai pagal 1739 m. aktą Britanijoje neva buvo atleisti nuo

priverstinio verbavimo, „didelė dalis XVIII a. admirolų korespondencijos buvo susijusi su užsienio ambasadų, siekiančių išlaisvinti savo valdinius, skundais“¹⁰⁸. Šie nesutarimai sustiprėjo po to, kai Jungtinės Valstijos iškovoję nepriklausomybę, tačiau Didžioji Britanija ir toliau priverstinai verbavo JAV piliečius, remdamasi „nesunaikinamos ištikimybės taisykle, pagal kurią asmuo, kada nors buvęs Britanijos valdiniu, turi būti, nors ir įgijo kitos valstybės pilietybę, „pripažįstamas“ Britanijos jūrininku ir todėl priverstinai verbuojamas“¹⁰⁹. Iki 1807 m. daugiau nei 6000 JAV piliečių buvo priverstinai užverbuoti į Britanijos karinį jūrų laivyną.¹¹⁰ Ši praktika buvo viena iš Madisono prašymo, kad Kongresas 1812 m. paskelbtų karą Anglijai, priežasčių.¹¹¹

Mažesnę karinę jūrų galią turinčios šalys taip pat rėmėsi dideliu skaičiumi užsieniečių. 1713 m. Rusijos Baltijos jūros laivyne „tik du iš vienuolikos komandorų ir septyni iš septyniasdešimties kitų karininkų buvo rusai“¹¹². 1878 m. Jungtinėse Valstijose „60 procentų karinio jūrų laivyno personalo buvo gimę užsienyje“. Vidutiniškai „28 procentai Amerikos karo laivų įgulų“ antrojoje XIX a. pusėje buvo užsieniečiai. Nepaisant teisinio reikalavimo, kad du trečdaliai jūrininkų būtų senbuviai JAV piliečiai, buvo atstovaujama mažiausiai dvidešimčiai skirtingų tautybių, tarp jų britams, airiams, skandinavams, kanadiečiams, vidurio europiečiams, japonams ir kinams.¹¹³

Ši užsieniečių tarnystės karinėse pajėgose apžvalga toli gražu nėra išsami. Vis dėlto ji rodo, kad praktika samdyti užsieniečius ir leisti asmenims prisijungti prie kitų valstybių karinių pajėgų buvo įprasta 1600–1800 m. laikotarpiu. Iš Europos valstybių berods tik Šveicarija niekada nesamdė užsieniečių. Karinės darbo jėgos rinka buvo tiek tarptautinė, kiek tik tai įmanoma. Tautybė ar kilmės šalis nebuvo pirminis pagrindas nustatant karinės tarnybos prievoles. Karininkų gabumai, ekonominė ar teisinė karievių nevilts ir ekonominiai valdovų siekiai lėmė, kas ir kur tarnaus. Valsstybių valdovams reikėjo karinės darbo jėgos; jie nebuvo labai išrankūs, kur jos įsigyti.

PREKYBOS BENDROVĖS

Rytų Indijos bendrovė neatrodo
 esanti tik bendrovė, kuriama Britanijos prekybai išplėsti,
 iš tiesų ji yra visos šios karalystės galios
 ir suvereniteto delegavimas į Rytus.
(Edmund Burke)

Turbūt nuostabiausias nevalstybinės prievartos pavyzdys yra prekybos bendrovės.¹¹⁴ Kartu su šiomis keistomis institucijomis žlugo visos analitinės distinkcijos – tarp ekonominės ir politinės, nevalstybinės ir valstybinės, nuosavybės teisių ir suvereniteto, viešosios ir privačiosios sričių. Kitaip nei kaperiai ar samdiniai, prekybos bendrovės buvo nauji dariniai – XVI a. Europos kūriny. Kaip pamatysime, šioms bendrovėms ne tik buvo suteikta teisė naudoti prievartą, bet taip pat jos buvo apdovanotos beveik visomis suvereniomis galiomis.

Institucijos formos

XVI a. pradžioje gausėja bendrovių, kurios, remdamosi valstybės suteiktomis privilegijomis, verčiasi prekyba su tolimomis teritorijomis ir steigia kolonijas. Privilegiuotos bendrovės paprastai skirstomos į dvi kategorijas: prekybos ir administracines bendroves.¹¹⁵ Šitoks skirstymas toli gražu nėra tikslus, nes ta pati bendrovė galėjo užsiimti prekyba, kaperiavimu ir kurti kolonijas vieno žygio metu.¹¹⁶ Tik retrospektyviai, žinodami, kurioje srityje iš tiesų viena ar kita bendrovė specializavosi, galime jas klasifikuoti pagal šią schemą. Šiame skyriuje kalbama apie abiejų tipų bendroves, nors daugiausiai dėmesio skiriama pačioms svarbiausioms: Olandijos Rytų Indijos, Anglijos Rytų Indijos ir Hadsono įlankos bendrovėms.¹¹⁷

XVI a. pradžioje, bent jau Anglijoje, dominavo reguliuojama bendrovės forma. Reguliuojamos bendrovės buvo paprasčiausios pirklių gildijos, kurių nariai galėjo būti tik profesionalūs pirkliai, mokantys nario mokesčių. Narystė negalėjo būti perleidžiama be gildijos sutikimo. Nariai sutikdavo laikytis bendrovės taisyklių ir nurodymų, tačiau jų prekybos žygiai buvo atliekami jų pačių rizika. Trumpai tariant, bendrovės prekybos privilegijos buvo pasidalijamos su pirkliais mainais už mokesčių, tačiau pirkliai prisiimdavo neribotą atsakomybę už savo pačių iniciatyvas. Reguliuojamų

bendrovių pavyzdžiai galėtų būti Rusijos, Turkijos ir Estlando bendrovės, nustojusios veikti iki XVIII a. pabaigos.

XVII a. Anglijos karūna ėmė teikti privilegijas akcinėms bendrovėms, tokioms kaip Rytų Indijos¹¹⁸, Karališkoji Afrikos ir Hadsono įlankos bendrovės. Jos buvo šiuolaikinių korporacijų pirmtakės, nes jų akcijos buvo laisvai perleidžiamos ir jų dalininkai buvo atsakingi tik už jiems priklausančias bendrovės turto dalis.¹¹⁹

Olandijos Rytų Indijos bendrovė buvo tarpinės formos. Ji turėjo „federacinę struktūrą“, sudarytą iš šešių *kamerų*, arba rūmų; po vieną nuo kiekvienos provincijos. Kadangi „kiekvienas, nepriklausomai nuo rasės, religijos, lyties ar tautinės kilmės galėjo tapti bet kurios kameros, kurią jis (*sic*) pasirinktų, akcininku“, bendrovė provincijos lygmeniu priminė akcinę bendrovę. Tuo tarpu federaciniu lygmeniu bendrovė labiau priminė reguliuojamą bendrovę. „Kiekviena iš šešių *kamerų* parengdavo savus laivus“ ir „kiekviena vesdavo savą apskaitą“. Visos jos veikdavo pagal taisykles, kurias nustatydavo Septyniolika – taip buvo vadinama bendrovės direktorių taryba, – pavyzdžiui, kamera negalėjo skolintis pinigų ne iš savo bendrovės, jei kitos kameros galėjo parūpinti lėšų. Informacija apie visų šešių kamerų aktyvus ir pasyvus buvo perduodama į Amsterdamą tam, kad būtų galima parengti informaciją apie bendrovės finansinę būklę.¹²⁰

Olandijos Rytų Indijos bendrovei privilegija buvo suteikta visų pirma prekybai. Todėl „XVII a. „Olandija kuo atsargiausiai vengė steigti bet kokiais kontinentines kolonijas“ ir daugiau nei 150 metų ši galinga bendrovė teturėjo vieną nuo kitos izoliuotas faktorijas“. Net savo galios viršūnėje ji tik „tiesiogiai administravo Bataviją ir aplink ją, Ceiloną, keletą kitų faktorijų ir [Gerosios Vilties] kyšulį“¹²¹. Kitoms bendrovėms būdavo suteikiama privilegija steigti kolonijas ir plantacijas. Pavyzdžiui, tiek Anglijos Plimuto bendrovei, tiek ir Virdžinijos bendrovei buvo suteiktos teisės steigti kolonijas Šiaurės Amerikoje. Paprastai prekybos bendrovės veikė Rytuose, o plantacijų/kolonijų bendrovės telkėsi naujajame pasaulyje.

Svarbu pradžioje pažymėti, kad prekybos bendrovės, priklausomai nuo šalies, skirdavosi privačios *versus* valstybinės kontrolės laipsniu. Olandijos bendrovės buvo artimiausios visiškai privačioms organizacijoms, o Prancūzijos ir Portugalijos bendrovės visų ketinimų ir tikslų atžvilgiu buvo valstybinės įmonės.¹²² Anglijos bendrovės atsiduria maždaug per vidurį tarp Olandijos ir Prancūzijos bei Portugalijos. Šie skirtumai atspindėjo skirtingų valstybių institucinių struktūrų skirtumus.

Prancūzija ir Portugalija buvo stipriai centralizuotos valstybės, o pirklių klasės jose buvo silpnos ir suskaldytos, tad čia organizuojant prekybos

reikalus ėmėsi vadovauti valstybė. Prancūzijos valstybė tiesiog vertė savo pirklius, bankininkus ir finansininkus dalyvauti įvairiose jos Rytų Indijos bendrovėse.¹²³ Kitas kraštutinis buvo Jungtinės Provincijos, kur vadovauti ėmėsi pirkliai, o valstybė prisijungė tik vėliau, suvienydama pirmąsias bendroves į vieną nacionalinę bendrovę.

Anglija, turėdama tiek monarchą, tiek parlamentą, sukūrė tarpinę bendrovės formą. Čia Karūna naudojo savo galiomis teikdama privilegijas ir monopolius tam, kad susikurtų įplaukų šaltinius, nepriklausomus nuo parlamentinės kontrolės. Šios bendrovės iš tiesų bent jau sudarė privilegijuotumo įspūdį. Pavyzdžiui, per 1604 m. parlamentinius debatus dėl įstatymo projekto, turinčio uždrausti visas monopolijas, vienas iš kalbėjusiųjų pareiškė kaltinimus, kad „šių bendrovių valdytojai, naudodamiesi savo monopolinėmis privilegijomis, taip sutvarkė reikalus, kad visos karalystės prekybos pagrindinė dalis yra daugiausiai 200 asmenų rankose, o likusieji tarnauja tik dėl akių, gaudami menką pelną“¹²⁴. Tie, kuriems nebuvo suteiktos tokios pačios „privilegijos“, per parlamentą siekė išplėsti asmenų, galinčių dalyvauti bendrovėse ar prekyboje, ratą. Norint tai padaryti, reikėjo suvaržyti Karūnos galią. Taigi Anglijos bendrovių forma keitėsi priklausomai nuo galios balanso tarp Karūnos ir parlamento poslinkių. Ypač pažymėtina tai, kad po Anglijos revoliucijos visos monopolijos turėjo būti patvirtintos parlamento.¹²⁵ Visoje Europoje valstybinių ir viešųjų prekybos iniciatyvų santykių sąlygojo tai, ar dominuojanti galia priklausė monarchui, ar parlamentui.

Šiuos skirtumus atspindėjo pagrindiniai bendrovių tikslai. Nors šie tikslai visada buvo galia ir pelnas, jų proporcijos valstybėse skyrėsi. Prancūzijos bendrovės, kaip valstybinės iniciatyvos, labiau siekė didinti valstybės galią, o ne pelną. Kitas kraštutinis yra Olandijos Rytų Indijos bendrovė, siekusi didinti privačius turtus grynai komercinėmis operacijomis. Per vidurį tarp jų yra Anglijos Rytų Indijos bendrovė, kurios tikslas buvo duoti pelnus privatiems asmenims ir kartu aprūpinti Karūną lėšomis jos grumtynėms su parlamentu dėl nepriklausomybės nuo jo. Tad nors ir galima atskirti prekybos bendrovę nuo kitų institucinių formų, tarp atskirų bendrovių, tiek skirtingose šalyse, tiek bėgant laikui, buvo ženklų skirtumų.

Kadangi šios knygos tikslas yra suprasti nevalstybinės prievartos eliminavimą, daugiausiai analizuojamos bus Olandijos ir Anglijos bendrovės. Dauguma šių bendrovių buvo privačios, tačiau joms buvo suteikta tai, ką šiandien laikome suverenėmis valstybės galiomis. Kitame skirsnyje aprašomos kai kurioms iš pačių svarbiausių bendrovių deleguotos galios. Tačiau pradžioje svarbu suprasti, kodėl pirklių grupėms atrodė būtina gauti valstybės privilegiją.

Anglijoje karališkoji privilegija (*Royal Charter*) dėl keleto priežasčių buvo laikoma būtina sąlyga imantis tarptautinės prekybos. Pirma, be karališkos sankcijos, bendrovių nariai galėjo būti baudžiami už neteisėtus susibūrimus. Antra, paprastai buvo manoma, kad „užsienio prekyba karaliaus valdiniais buvo draudžiama, išskyrus tuos atvejus, kai parlamento nutarimu duodamas leidimas ar teisė suteikia karalius“. Trečia, tokioms bendrovėms reikėjo formalaus teisinio statuso, kad galėtų kelti ieškinius, priversti laikytis sutarčių ir turėti nuosavybę. Ketvirta, „kadangi to meto Anglijos teisės teorijoje buvo laikoma, kad Karūna turi valdžią savo valdinių, esančių užsienyje, atžvilgiu“, bendrovėms reikėjo teisinės jurisdikcijos savo darbuotojų užsienio šalyse atžvilgiu. Pagaliau karališkoji privilegija rodė užsienio vyriausybėms, kad „bendrovė veikia globojama Anglijos karūnos ir kad žala jos nariams gali papiktinti Karūną ir išprovokuoti atsakomuosius veiksmus“¹²⁶.

Olandijos Rytų Indijos bendrovės atveju vyriausybės privilegija buvo daugiau ar mažiau primesta nepriklausomiems prekyautojams po to, kai pasidarė aišku Portugaliją panaudosiant karinę jėgą, kad išstumtų juos iš Ost Indijos. Kad galėtų efektyviai veikti, pirkkliai turėjo būti organizuoti, kaip buvo organizuoti portugalai, ir aprūpinti karine jėga, reikalinga apsiginti nuo Portugalijos ginkluotųjų pajėgų. Praktiškai tai reiškė, kad Olandijos valstybės privilegija, suteikianti bendrovei karinę galią ir „subsидijas iš nacionalinio iždo karui su Ispanija ir Portugalija“, buvo būtina.¹²⁷

Prekybos bendrovėms deleguotos suverenios galios

Paprastai prekybos bendrovėms buvo suteikiamas visiškas suverenumas. Be savo ekonominių privilegijų, suteikiančių prekybos monopolį su tam tikru regionu ar tam tikrai prekei¹²⁸ ir teisę eksportuoti brangiuosius metalus¹²⁹, jos galėjo kurti sausumos kariuomenę ir laivyną, statyti fortus, sudarinėti sutartis, kariauti, valdyti savo tautiečius ir kaldinti savus pinigus.¹³⁰ Bendrovių prekybos punktais vadovavo gubernatoriai, kurie, „kaip ir karininkai, buvo bendrovių į postą paskirti asmenys, net kai pareigas jiems oficialiai pavesdavo jų vyriausybės“¹³¹.

Pagal 1602 m. privilegiją Olandijos Rytų Indijos bendrovei (Privilegiuotai Jungtinių Nyderlandų Rytų Indijos bendrovei) „buvo suteiktos galios sudarinėti taikos ir sąjungos sutartis, kariauti gynybinį karą ir statyti tame regione „tvirtoves ir fortus“. Jos taip pat galėjo priimti į civilinę ar karinę tarnybą asmenis, kurie turėdavo prisiekti ištikimybę bendrovei ir

Generaliniams luomams“. Olandijos Vakarų Indijos bendrovei 1621 m. „buvo suteikti panašūs įgaliojimai kariauti ir sudaryti taiką su vietiniais, laikyti karinį laivyną ir kariuomenę ir vykdyti teismines ir administracines funkcijas tuose regionuose“¹³².

1670 m. privilegija Hadsono įlankos bendrovei (Anglijos pirklių, prekiaujančių su Hadsono įlanka, gubernatoriui ir bendrovei)¹³³ užtikrino „absoliučią teisę administruoti teisę ir vietoje spręsti visas bylas, tiek civilines, tiek baudžiamąsias. Jai buvo suteiktos galios kurti savo sausumos kariuomenę ir karinį laivyną, statyti fortus ir apskritai savo leną ginti visais jos pasirinktais būdais“¹³⁴. O pati garsiausia iš visų prekybos bendrovių – Anglijos Rytų Indijos bendrovė (Londono pirklių, prekiaujančių su Rytų Indija, gubernatorius ir bendrovė) – 1661 m. gavo naują privilegiją, kuri „suteikė bendrovei baudžiamąją ir civilinę jurisdikciją „visiems asmenims, priklausantiems šiam gubernatoriui ir bendrovei, ir tiems, kurie gyvena jų valdomi“; ji suteikė bendrovei teisę kariauti ir sudaryti taiką su nekrikščioniškais valdovais ir tautomis; ir suteikė bendrovei teisę statyti įtvirtinimus ir eksportuoti iš Anglijos amuniciją“¹³⁵.

Šios citatos iliustruoja ne tik nepaprastus įgaliojimus, kurie buvo suteikiami bendrovėms, bet ir tai, koku mastu šis galios delegavimas buvo tipiškas. Mus čia ypač domina bendrovių suvereni galia vykdyti prievartą tarptautinėje sistemoje. Kodėl bendrovėms buvo suteikta ši galia?

Karinės galios delegavimo priežastys

Svarbu pastebėti, kad karinės galios delegavimo bendrovei priežastys skyrėsi priklausomai nuo bendrovės paskirties. Pavyzdžiui, Olandijos Vakarų Indijos bendrovė buvo „įsteigta siekiant padaryti Ispanijai kiek įmanoma daugiau nuostolių“¹³⁶. Ji buvo organizuota ne prekiauti, o „medžioti Ispanijos prekybos laivus, plėsti prieš Amerikos imperiją“¹³⁷. Taigi „agresyvus Vakarų bendrovės vaidmuo kare prieš Iberijos Atlanto imperiją buvo parbrėžiamas nuo pat pradžių“¹³⁸.

Olandijos Rytų Indijos bendrovei ir daugumai kitų prekybos bendrovių, priešingai, karinė galia buvo suteikta „gynybos“ tikslams. Tačiau net ir gynybinių karinių galių paminėjimo Olandijos bendrovės privilegijoje „pakako atbaidyti daugelį pirmųjų bendrovių pagrindinių investorius“. Jie „buvo labiau linkę parduoti savo akcijas, nei perleisti jas VOC“¹³⁹, sakydami, kad „jie, kaip pirkliai, susibūrė į šias bendroves vien tik tam, kad garbingai užsiimtų taikia ir draugiška prekyba, o ne tam, kad įsitrauktų

į kokius nors priešiškus ar agresyvius veiksmus“¹⁴⁰. Nepaisant to, Olandijos Rytų Indijos bendrovės struktūra, nedraudžianti nė vienam svarbiam pirkliui dalyvauti monopolyje, padarė ją labiau nacionaline iniciatyva, nei buvo Anglijos bendrovės. Be to, kaip vėliau pamatysime, artimas ryšys tarp valdančiųjų ir pirklių klasių padarė nebūtina teisintis dėl bendrovės karinės galios.

Keista, tačiau bendrovių priešininkai retai kritikuodavo bendrovių karinę galią. Jie verčiau nusitaikydavo į jų prekybos monopolius. Bendrovės nuolatos gynė savo monopolines privilegijas ir tai darė pasitelkdamos viešojo gėrio argumentą. Anot monopolijų gynėjų, prekybos infrastruktūra, ypač bendrovių įsteigti ir išlaikomi fortai ir įgulos, buvo viešosios gėrybės:

Kadangi buvo neįmanoma už infrastruktūros paslaugas rinkti mokesčių, sujungus stambaus masto ekonomiką ir diskriminacijos““ nebuvimą galėjo rasti tai, kas šiais laikais būtų vadinama veltėdžio (*free-rider*) problema. Bendrovės ir jų gynėjai teigė, kad tam tikruose regionuose netaikant monopolinės prekybos privilegijų, veltėdžio problema sukeltų suboptimalų““ investicijų į infrastruktūrą lygį, taip sumažindama prekybos lygį arba kai kuriais atvejais sumažindama prekybos lygį iki nulio.¹⁴¹

Priežastis, dėl kurios bendrovėms reikėjo karinio infrastruktūros elemento – armijų, karinių laivynų, fortų ir t. t., – buvo, anot jų gynėjų, ta, kad reikėjo apsaugoti prekybą nuo „siautėjančių čiabuvių“, kitų europiečių ir piratų puldinėjimų. Vis dėlto, kaip įtikinamai teigia Andersonas ir Tollinsonas, fortai ir įgulos veikiau buvo „viešosios blogybės“, nes jie buvo „pritaikyti veikti kaip prievartiniai barjerai, ginantys savo savininkų monopolines rentas ir smukdantys prekybą“. Daugiausiai pasako jų paaiškinimas, kad

atrodytų tikrai keista, jei tos pačios prekybos bendrovės, kurios gynė tariamą būtinybę aprūpinti fortus priemonėmis apsiginti nuo siautėjančių čiabuvių, kartu tiektų čiabuviams anuomet efektyviausias fortų paėmimo priemones (patrankas). Tačiau būtent tai ir vyko plačiu mastu.¹⁴²

Taigi iš pradžių karinės galios delegavimas buvo grindžiamas tuo, kad norėdamos užtikrinti nuolatinį prekybos santykius su neeuropinėmis teritorijomis bendrovės turėjo būti pajėgios apginti savo prekybos punktus ir laivus nuo priešiškų valstybių ir žmonių puldinėjimų. Kai karinė infrastruktūra jau buvo sukurta, bendrovės ėmė teigti, kad jų prekybos monopolius pagrindžia karinės infrastruktūros palaikymo išlaidos. Net Adamas Smithas buvo nuolaidus laikinam monopoliiui teigdamas, kad

Kai pirklių grupė savo rizika ir lėšomis apsiima užtikrinti naują prekybos ryšį su kokia tolima ir barbariška tauta, nėra neišmintinga sujungti juos į akcinę bendro-

vę ir sėkmės atveju suteikti jiems prekybos monopolį tam tikram metų skaičiui. Tai lengviausias ir natūraliausias būdas, kuriuo valstybė gali atsilyginti jiems už tai, kad jie išdrįso imtis tokio pavojingo ir brangaus eksperimento, kurio vaisiais vėliau galės pasinaudoti visuomenė.¹⁴³

Tačiau atrodo, kad bendrovių karinė galia buvo veikiau naudojama ginti ir įtvirtinti jų prekybos monopoliams.

Buvo ir tokių, kurie tai matė ir teigė, kad valstybė turėtų perimti karinės infrastruktūros kontrolę ir visiems užtikrinti prekybos laisvę. Bendrovių priešininkus itin piktino tai, kad Britanijos karališkasis karinis jūrų laivynas padėdavo įtvirtinti monopolius konfiskuodamas „įsibrovėlių“ laivus. „Karališkojo karinio jūrų laivyno kapitonai, konfiskuojantys neteisėta prekyba užsiimančius laivus, kartu su prekybos bendrove pasidalydavo iš varžytinių parduoto konfiskuoto laivo ir jo krovinio vertę. Tiesą sakant, pagrindinis kasdienis Britanijos laivyno užsiėmimas Indijos vandenyse buvo patruliavimas ieškant „neteisėtų veiksmų.““¹⁴⁴ Taigi „tauta“ mokėjo Karališkajam kariniam jūrų laivynui už tai, kad jis įtvirtintų bendrovės monopolį, o laivyno karininkai ir bendrovė dalydavosi laimikį.

Nepaisant to, ar bendrovių karinės galios buvo iš tikrųjų pagrįstos, ar tiesiog racionalizuotos¹⁴⁵, bendrovės sugebėjo atsilaikyti prieš savo kritikus daugiau nei šimtmetį. Šiuo periodu bendrovės naudojo prievartą prieš daugelį tarptautinių veikėjų. Kaip tik šią temą dabar ir gvildensime.

Bendrovių karinė galia

Kokias karines galias įgijo bendrovės? Iki XVIII a. vidurio Olandijos ir Anglijos Rytų Indijos bendrovės verbavo samdinius Rytuose. XVII a. 8-ojo dešimtmečio pabaigoje Anglijos bendrovės padalinio Surate prezidentas buvo paskirtas „bendrovės karinių pajėgų kapitonu-generolu“¹⁴⁶, admiralu ir vyriausiuoju kariuomenės vadu visose jos valdose bei visų jos prekybos reikalų generaliniu direktoriumi“. Jis „sukūrė pirmąsias Anglijos bendrovės reguliarias karines pajėgas, sudarytas iš pėstininkų, kavalerijos ir artilerijos“. Šios reguliariosios pajėgos buvo sukomplektuotos iš europiečių, azijiečių ir indų, o, esant reikalui, kaip priedas prie reguliariosios kariuomenės buvo samdomi Indijos pirkliai¹⁴⁵. Kai nurimo Anglijos bendrovės konfliktas su Olandijos bendrove ir pagrindiniu Anglijos bendrovės nedraugu tapo prancūzai, ji ėmė daugiau remtis europiečiais, ypač šveicarų ir vokiečių samdiniais.¹⁴⁶ Vis dėlto bendrovė 1765 m. savo kariuomenėje turėjo apie 9000 „sipajų“¹⁴⁷, o iki 1782 m. šis skaičius išsipūtė iki 100 000.¹⁴⁷

Nors Olandijos pirkliai tvirtino esantys taikūs prekyautojai, jų susivienijimo, egzistavusio iki Olandijos Rytų Indijos bendrovės įsteigimo, 30 procentų kelionių išlaidų buvo susijusios su kariuomenės reikalais.

Po Jungtinės bendrovės susikūrimo 1602 m., metinės išlaidos pakilo iki 50, 60 ar net 70 procentų. Tiesą sakant, bendra Olandijos fortų statybos svarbiausiose Molukų salose kaina 1605–1612 m. siekė ne mažiau nei 1,72 milijono florinų – beveik trečdalį bendrovės pradinio kapitalo.

Olandijos Rytų Indijos bendrovė naudojosi Indonezijos samdiniais XVII a. antrojoje pusėje paimdama Makasarą, Sumatrą, Rytų Javą ir Bantamą. 1715–1719 m. Olandijos bendrovė samdė 5000 europiečių ir 20 000 vietinių samdinių, kad atsiimtų savo fortą Kalkutoje.¹⁴⁸

Priešingai nei Rytų bendrovės, Hadsono įlankos bendrovė, kompleksuodama fortų įgulas ir gindama nuosavybę, pasiklioivė savais darbuotojais. Bendrovės „kariuomenė“ Yorko faktorijoje neturėjo nė vieno profesionalaus kareivio, o buvo sukomplektuota iš „ne ko kito, kaip iš prekyautojų kailiais, menkai pamokytų naudotis šaunamaisiais ginklais“¹⁴⁹. Vello princo forto „igula“ buvo sudaryta iš vyrų, „parsisamdžiusių bendrovei siuvėjais, mūrininkais, kalviais ir paprastais darbininkais, o ne kareiviais“; šių žmonių „troškimas susilaukti mirties ar būti suluošintiems ginant savo darbdavio nuosavybę veikiausiai nebuvo labai didelis“. Iš tiesų bendrovė atrodė labiau susirūpinusi dėl savo atsakomybės, jei kuris jų žūtų ar būtų sužeistas, nei dėl jų mokymo kautis.¹⁵⁰ Tik po to, kai bendrovė XIX a. įsitraukė į konfliktą su Šiaurės vakarų bendrove, ji surinko samdinių pajėgas, tačiau jas sudarė tik šimtas vyrų.

Ką bendrovės veikdavo su savo karinėmis galiomis? Be kita ko, jos kariavo su neeuropiečių valdovais ir tautomis dėl „prekybos“ interesų.

Bendrovės prieš neeuropiečius

Rytų Indijos bendrovės pačioje Rytų prekybos pradžioje dažnai užsiimdavo piratavimu, kad įbaugintų vietinius valdovus ar nubaustų juos už tai, kad šie atmesdavo bendrovių reikalavimus dėl prekybos privilegijų. 1610 m. Henry Middletonas iš Anglijos Rytų Indijos bendrovės užgrobė Indijos laivus, privertė indus išmainyti jų prekes į savašias, o tada už išpirką laivus atidavė savininkams.¹⁵¹ Tiek Olandijos, tiek Anglijos bendrovės užgrobė Indijos laivus, plaukiojančius su Portugalijos leidimais. Olandijos bendrovė taip pat grobė kinų džonkas, siekdama jėga įsitvirtinti prekyboje su Kinija ir sustabdyti prekybą tarp Kinijos ir Manilos.¹⁵²

1621 m. Olandija užėmė Bandos salas ir pavergė jų gyventojus bei mirtimi nubaudė jų vadus.¹⁵³ Olandijos bendrovė penkerius metus kariavo Molukų salose¹⁵⁴, kur 1649 m. žmonės sukilo prieš Olandijos sprendimą su šaknimis rauti medžius, kad būtų galima kontroliuoti gvazdikėlių auginimą, ir prieš Olandijos misionierių pastangas. Du sykius – 1653–1655 ir 1660 m. – Olandijos vyriausybė Batavijoje skelbė karą Makasaro karaliui – „dominuojančiai galiai Celebese“. 1666 m. ji pasiuntė prieš jį laivyną iš dvidešimt vieno laivo, 600 kareivių europiečių ir šiek tiek samdinių indoneziečių. To rezultatas – pasirašyta sutartis, suteikianti Olandijai prekybos monopolį ir visų bendrovei perleistų teritorijų valdovus paverčianti bendrovės vasalais.¹⁵⁵

Anglijos Rytų Indijos bendrovė 1764 m. Buksaro mūšyje užkariavo Bengaliją. Šį karą sukėlė navabo „.....“, kurį į tarnybą įkišo pati bendrovė, veiksmai. Jis nepakluso bendrovei panaikindamas visus vidinius maito mokesčius. Kadangi bendrovės darbuotojai prisidurdavo prie savo menkų atlyginimų naudodamiesi neapmuitinamos prekybos privilegija, muitų panaikinimas atėmė iš jų šį pasipelnymo šaltinį. Taigi „bendrovė išėjo į karą“ ir nugalėjusi navabą „bendrovė galėjo visiškai kontroliuoti Bengaliją“¹⁵⁶.

Bendrovių karinės operacijos prieš vietinius valdovus ne visada būdavo sėkmingos. 1688 m., išvarginta vietinių valdovų „priekabių“, Anglijos Rytų Indijos bendrovė „sustiprino Bombėjaus gynybą, dislokavo prieplaukoje ginkluotus laivus, ėmė trukdyti Mogolų prekybos laivynui ir įžūliai elgtis su Mogolų gubernatoriumi Surate“. Atsakydamas mogolas konfiskavo bendrovės faktorijas, įkalino jų valdytojus ir užpuolė Bombėjų. Bendrovė buvo priversta sutikti su „žeminančiomis“ taikos sąlygomis, taip pat sumokėti didelę baudą.¹⁵⁷

1757 m. Anglijos Rytų Indijos bendrovė nesugebėjo pasiekti susitarimo su Bengalijos valdovu dėl prekybos privilegijų ir reparacijų už jo nesusčius bendrovės faktorijų puldinėjimus, taigi bendrovė nusprendė jį nuversti.¹⁵⁸ Sužinojęs apie sąmokslą navabas surinko Plesi vietovėje dideles karines pajėgas. Savo ruožtu bendrovė susimokė su dviem iš navabo generolų, kurie mūšyje „su savo didelėmis armijomis nedalyvavo karo veiksmuose“¹⁵⁹. Anglijos bendrovė nugalėjo navabo kariuomenę ir paskyrė naują navabą¹⁶⁰, kuris suteikė bendrovei išskirtinę teisę prekiauti „visoje rytinėje Indijoje“¹⁶¹.

Pietų Indijoje bendrovė kariavo keturis karus (1769, 1780, 1790–1792 ir 1799 m.) su Maisoro valdovais. Pastarųjų didėjančioje politinėje ir karinėje galioje matydami grėsmę anglai, kad juos įveiktų, sudarė sąjungą su marathais ir dekanais. 1799 m. sąjungininkams pasisėkė įvykdyti savo keti-

nimus ir „nauja Maisoro valstybė faktiškai tapo Anglijos kolonija“¹⁶².

Tada Anglija ėmėsi savo buvusių sąjungininkų – marathų. Konfliktai tarp Marathų konfederacijos lyderių privedė prie to, kad Anglija suteikė karinę paramą savo favoritams. Po trijų karų su marathais (1775–1817), bendrovė įtvirtino savo „imperinį valdymą“, kuriame vietiniai valdovai tarnavo kaip lėlės, neturinčios politinės ar karinės galios.¹⁶³

Nepalas taip pat buvo panašiai jėga paimtas kare, kariautame 1814–1816 m. Anglijos–Sikhų (1848–1852) ir Anglijos–Birmos (1824–1826) karuose bendrovė užgrobė Pandžabą ir Birmą.¹⁶⁴ „Iki XIX a. 3-iojo dešimtmečio beveik visa Indija į pietus ir vakarus nuo Pandžabo buvo arba tiesiogiai pavaldi bendrovei, arba politiškai valdoma tokiu būdu, kuris vėliau buvo pavadintas „dominavimu“ (*paramountcy*).“¹⁶⁵

Iš svarbių prekybos bendrovių tik Hadsono įlankos bendrovė nepanaudojo jėgos prieš vietinius gyventojus. Taip atsitiko ne dėl bendrovės geranoriškumo. Veikiau bendrovės prekybos operacijų struktūra ir Hadsono įlankos geografiniai ypatumai bei klimatas užkirto kelią kruviniams konfliktams su indėnais. Bendrovė tiesiog sudarė taikos sutartį su indėnais, nusipirko iš jų žemę ir steigė savo faktorijas pakrantėje. Tada ji laukdavo, kol indėnai upėmis atgabens kailius iš žemyno vidaus. Kadangi per pirmuosius septyniasdešimt ketverius savo veiklos metus bendrovė nebandė įsiskverbti į indėnų teritoriją, ji nesugriovė tradicinių tarpgentinių prekybos tinklų. Kai XVIII a. 5-ąją ir 6-ąją dešimtmetį ji pabandė steigti fortus toliau nuo Hadsono įlankos pakrantės, indėnai ėmė žudyti jos darbuotojus.¹⁶⁶

Prekybos bendrovės buvo valstybės sukurtos institucijos, naudojusios prievartą siekdamos ekonominio pelno ir politinės galios tiek valstybei, tiek ir nevalstybiniam veikėjams. Naudodamiesi šiomis institucijomis valstybių valdovai galėjo išnaudoti nevalstybines prievartos pajėgas didelėms pasaulio teritorijoms užkariauti ir kolonizuoti. Kalbant apie šias institucijas, šiandieninės teorinės ir praktinės perskyros tarp ekonominių ir politinių bei tarp valstybinių ir nevalstybinių veikėjų yra beprasmsės.

IŠVADA

Žlugus feodaliai karinės mobilizacijos sistemai, Europos valstybių valdovai pradėjo naudotis nevalstybinių veikėjų pajėgomis. Tai darydami jie stipriai marketizavo, demokratizavo ir internacionalizavo prievartą. Valstybės nemokėjo kaperiams, tačiau leido jiems pasilikti visą jų užgrobtą grobį ar jo dalį. Kariuomenės ar karinio jūrų laivyno dydis ir galia priklausė nuo valstybės pajėgumo pirkti kareivius ir jūrininkus tarptautinėje sistemoje. Prekybos bendrovėms buvo suteiktos suverenios galios, kurios leido joms siekti savo ekonominių interesų. Todėl analizuojant šias praktikas neįmanoma nubrėžti perskyrų tarp ekonominės ir politinės, valstybės vidaus ir tarptautinės arba nevalstybinės ir valstybinės valdžios sričių. Visos linijos buvo neryškios.

Valstybės sankcionuota nevalstybinė prievarta pasirodė esanti itin veiksminga. Kaperiai dominavo jūrų karyboje. Samdomos kariuomenės ir kariniai laivynai tapo norma. Prekybos bendrovės itin sėkmingai įtvirtino Europos ekonominį ir politinį dalyvavimą Europos sistemos išorėje. Kyla klausimas: jei šios praktikos taip gerai tarnavo valstybių lyderių interesams, kodėl jos buvo eliminuotos? Kaip pamatysime kitame skyriuje, kiekviena iš šių praktikų kėlė valstybėms netikėtų ar bent jau sunkiai sprendžiamų problemų. Dalis šios problemos buvo valstybės negebėjimas kontroliuoti nevalstybinius veikėjus. Vis dėlto kur kas svarbesnis buvo pačios valstybės elgesys. Valstybės valdovai nuolat nepajėgdavo atsispirti pagundai leisti ar net sankcionuoti nevalstybinę prievartą ir kartu neigti atsakomybę ir atskaitomybę už jos padarinius.

Nenumatyti padariniai

Nevalstybinės prievartos sankcionavimas tarptautinėje sistemoje buvo labai naudingas valstybės interesams. Nevalstybiniai veikėjai daug prisidėjo prie valstybių valdovų politinių, teritorinių ir ekonominių tikslų įgyvendinimo, pačioms valstybėms mokant nedidelę kainą. Jų pastangos buvo labai reikalingos karų planams realizuoti, visuomeniniam pasipriešinimui malšinti, taip pat siekiant įsitvirtinti ne Europoje.

Vis dėlto ši sistema turėjo ir problemų. Kiekviena nevalstybinė veikla sukeldavo nenumatytų ir kartais nemalonių padarinių. Kaperiavimas sudarė prielaidas atsirasti organizuotam piratavimui. Samdiniai kėlė grėsmę įvelti savas valstybes į kitų valstybių karus. Prekybos bendrovės atsukdavo ginklus į viena kitą ir netgi į savas valstybes. Dėl to modernių valstybių sistema buvo atsidūrusi gal arčiausiai tikros anarchijos.

Viena šio kylančio chaoso priežasčių buvo valstybės negebėjimas efektyviai kontroliuoti tų, kuriems ji suteikė įgaliojimus naudoti prievartą anapus savo sienų. Tokios praktikos pamatuose glūdi paradoksas. Norėdamos gauti maksimalią naudą iš nevalstybinių veikėjų, valstybės turėjo kuo mažiau riboti jų veiklą ir pelną. Minimalūs apribojimai reiškė mažą valstybinę kontrolę ir susilpnėjusią valstybės autonomiją. Kita vertus, taisyklės, skirtos valstybinei kontrolei stiprinti, mažino nevalstybinių veikėjų paskatas prisiimti kariniuose veiksmuose glūdinčias rizikas.

Svarbesnė šios kontrolės problemos priežastis buvo pačių valstybių valdovų elgesys. Jie siekė dviejų nesuderinamų dalykų: kuo didesnės laisvės ir kuo mažesnės atsakomybės. Šiam tikslui XVII a. pradžioje jie sukūrė „įtikinamo užginčijamumo“ (*plausible deniability*) politiką. Aptardami Virdžinijos bendrovės steigimą, Jokūbo I patarėjai jam rekomendavo:

Jei ispanai skųstųsi dėl jų teritorijos okupavimo, jis galėtų atmesti kaltinimus suversdamas atsakomybę Londono bendrovei. „Jei nepasiseks, – patarėjai sakė karaliui, – tai bus daroma jų pačių (Londono bendrovės) jėgomis. Tada tai bus tik privačių džentelmenų pastangos, valstybė nepatirs nei nuostolių, nei praras reputaciją. Jei pasiseks, jie taps jūsų valdiniais, darys tai jūsų naudai, jie viską padės prie Jūsų Didenybės kojų ir tuo Jūsų Didenybei pasitarnaus.“¹

Žinant, kad valstybė gali reikalauti savo dalies sėkmės atveju arba išvengti atsakomybės už veiksmus, turėjusius neigiamų padarinių, nevalstybinei prievartai galėjo būti tyliai pritariama. Dėl to nei valstybės, nei paskiri asmenys negalėjo tikrai žinoti, kokią veiklą valdžia palaiko, o kokios ne. Tad kas buvo nevalstybinė prievarta – karo veiksmai ar nusikalstama veikla?

Ketvirtame skyriuje pamatysime, kad šios problemos buvo išspręstos XIX a. Vis dėlto prieš pradedant gvildinti šią temą svarbu suprasti nenumatytus nevalstybinės prievartos išlaisvinimo padarinius. Šiame skyriuje rašau, kaip sankcionuota nevalstybinė prievarta sukeldavo nepageidautinų, sudėtingų ar net grėsmingų valstybei padarinių. Čia analizuojamos problemos, kurios tiek praktiniu, tiek teoriniu požiūriu susijusios su pamatiniais valdžios, atsakomybės ir kontrolės klausimais. Kai ribos, skiriančios valstybės vidaus ir tarptautinę, ekonominę ir politinę bei valstybinę ir nevalstybinę valdžios sritis buvo tokios neaiškios, kas tada buvo karo veiksmas, o kas nusikalstama veikla? Kas kam buvo atskaitingas ir už ką?

VIDURŽEMIO JŪROS KORSARAI

Viena kebliausių ir sunkiausiai sprendžiamų dėl kaperiavimo kilusių problemų atsiranda XVII a. Viduržemio jūros regione. Buvo neaišku, ar Viduržemio jūros korsarai buvo piratai, ar kaperiai. Antrame skyriuje išdėstytų aiškių teisinių apibrėžimų menkinamus praktinius keblumus atskiriant kaperius nuo piratų puikiai iliustruoja Maltos ir Berberų Kranto korsarų pavyzdžiai. Viena vertus, kaip kaperiai šie korsarai buvo tiesiogiai valstybės tarnautojų įgalioti puldinėti prekinius laivus. Kita vertus, nors kaperiai turėjo leidimą užgrobti ar skandinti priešų prekinius laivus tik karo metu, korsarų situacija buvo sudėtingesnė.²

Pirma, daugelis korsarų buvo „laisvi europiečiai“, kurie buvo „dažnai ne kas kitas kaip piratai, mieliau siekiantys pralobti su žvaigždėmis nusagstyta žalia Alžyro vėliava nei su Linksmuoju Rodžeriu“³. Vakarų europiečių svarbą Berberų korsarystėje liudija faktas, kad jų dėka Berberų laivynuose pradėti naudoti karo laivai ir tai, kad kai kurie jų netgi tapo Berberų valstybių vadais.⁴

Antra, musulmonai ir krikščionys Viduržemio jūros regione iki pat XIX a. buvo faktiškai nuolatinėje karo padėtyje. Be to, vadinamieji „priešai“ buvo vis kitos valstybės ir jie keitėsi bėgant laikui. Nuo XVII a. 3-iojo dešimtmečio Berberų korsarų aukos galėjo išsibraukti iš priešų sąrašų sudarydamos sutartis su Berberų valstybėmis; tomis sutartimis pastarosios

sutikdavo neleisti puldinėti pirmųjų prekinį laivų mainais į mokesčius už apsaugą. Dažnai šis mokestis buvo mokamas karine amunicija.⁵ Vis dėlto „net po to, kai XVII a. 3-iajame dešimtmetyje buvo pasirašytos reikiamos sutartys, klausimas, ar turkiški ir alžyrietiški laivai turėtų būti laikomi piratų ar suverenios valstybės valstybiniais laivais, buvo vis dar neišspręstas. Tokios nuostatos tvyrojo iki XVIII a. pradžios“. Toks pats painus buvo statusas Maltos korsarų, kurie, kaip krikščionys, turėjo tenkintis musulmonų prekinį laivų puldinėjimais, bet dažnai užpuldavo ir graikų (krikščionių) laivus.⁶

Kitas veiksnys, sunkinantis korsarų kategorizavimą, yra neįprasta politinių įgaliojimų, pagal kuriuos jie veikė, forma. Berberų valstybės, kaip Osmanų imperijos dalys, buvo tariai valdomos sultono paskirtų asmenų – pašų. Iš tikrųjų dar iki XVII a. šias valstybes kontroliavo aukštesnieji kariniai pareigūnai, veikiantys per savo išrinktus vadovus – bėjus ir dėjus. „Berberija ir Turkija veikė nepriklausomai viena nuo kitos“, tad „valstybės, esančios taikoje su Turkija, nebūtinai buvo taikoje su Berberija ir atvirkščiai“. Maltą valdė Jeruzalės karinio šv. Jono hospitaljerų ordino riteriai, kurie išsirinkdavo lyderį – didįjį magistrą. Tačiau „didysis magistras feodalinės vasalinės priklausomybės ryšiais buvo pavaldus kiekvienam tuometiniam Sicilijos valdovui, Ispanijos karaliui, o vėliau – Burbonų karaliams“. Jis taip pat buvo pavaldus popiežiui, o vėliau – Prancūzijos karaliams.⁷

Taigi, nors jos vadinamos „karinėmis respublikomis“⁸, kyla rimtų problemų norint suprasti, kas iš tiesų šiose žemėse buvo suverenas, ir ar įgaliojimai, pagal kuriuos veikdavo jų kaperiai, atitiko europiniam kaperiavimui taikomus įprastinius teisinius reikalavimus. Dėl visos šios painiavos buvo visiškai neįmanoma nustatyti, kas buvo korsarai: kaperiai ar piratai. Šitoks skyrimas neturėjo prasmės nesant galimybės atsakyti į esminius klausimus apie karą ir suverenitetą.

Teigdami, kad suverenas turi teisę sankcionuoti nevalstybinę prievartą karo metu, Europos valstybių lyderiai, regis, rėmėsi prielaida, jog sąvokos „suverenitetas“ ir „karas“ yra neproblemiškos. Viduržemio jūros korsarų atvejis rodo, kad ši prielaida geriausiu atveju buvo skubota.

ORGANIZUOTAS PIRATAVIMAS

Kiekviena karta turi tokius piratus,
kokių nusipelno.

(Robert I. Burns, *Muslims,
Christians and Jews in the Crusader Kingdom of Valencia*)

Piratavimas, kaip jį apibrėžėme antrame knygos skyriuje, tikriausiai yra toks pats senas, kaip ir jūrų prekyba.⁹ Šiuo atžvilgiu ankstyvųjų Europos valstybių sistemoje piratavimas niekuo neišsiskyrė. Jei ir buvo kas nauja, tai ne vien tik piratavimo mastas ir užmojis, pasireiškęs XVII a., o politinė organizuoto piratavimo prigimtis. Kai kuriais atvejais piratų grupės sudarydavo bendruomenes ar kvazivalstybes, paremtas politikos ir prievartos demokratizavimu. Toks organizuotas piratavimas kėlė grėsmę ne tik nuosavybei, bet ir nacionalinės valstybės raidai bei jai būdingam politikos ir visuomenės organizavimo būdai.

Tuo metu individai turėjo ypač svarių priežasčių priešintis besirandančiai europietiskai nacionalinei valstybei.¹⁰ Teisinė sistema sparčiai darėsi nuosavybės gynimo ir darbo jėgos produkavimo bei disciplinavimo mechanizmu. Buvo smarkiai išplėstas mirties bausmių taikymas. „Nuo XVII a. pabaigos ir per visą XVIII a. mirties nuosprendžio taikymas buvo plečiamas įtraukiant kuo įvairiausias nusizengimų rūšis, net ir pačias smulkiausias.“ Prancūzija mirties bausmę skyrė beveik už visas vagystės formas, o Anglijoje mirtimi baudžiamų nusikaltimų skaičius padidėjo nuo penkiasdešimties 1689 m. iki dviejų šimtų 1800-aisiais. Šie nusikaltimai daugiausiai buvo taip pat kokios nors vagystės. Iki 1800 m. „bent jau teoriškai anglų nuosavybė buvo saugoma pačios plačiausios kada nors sumanytos mirties bausmės įstatymų sistemos“¹¹.

Tačiau užuot vykdžiusios minioms žmonių mirties bausmes, valstybės manė esant produktyviau netinkamai besielgiantiems užkrauti prievartinį darbą. Darbo jėgos poreikis metropolijoje, kariuomenėje ir kolonijose reiškė, kad „įkalinimai pataisos darbų namuose, vergovė galerose ir gabenimas į atšiaurias kolonijas pasitarnavo daug racialesniam tikslui nei mirties bausmių vykdymas“. Ikirevoliucinė Prancūzija išsiuntė septynis kartus daugiau nuteistųjų į kolonijas, nei nubaudė mirtimi. Kai kurios kolonijų neturėjusios valstybės parduodavo savo nuteistuosius kitoms. „XVIII a. Vokietijos valdžios institucijos siuntė kai kuriuos savo kalinius vergijon į Šiaurės Ameriką, o kiek vėliau Prūsija siuntė nuteistus sunkius nusikaltėlius į Rusiją darbui Sibire.“¹²

Tad nestebina nei nuožmus pasipriešinimas Europos valstybėms ir visuo-menei, nei tai, kad jis įgijo nuosavybės puolimo formą. Piratavimas buvo ne vien ar ne vien tik ekonominis nusikaltimas – privačios nuosavybės vagystė. Jis kartu buvo ir politinis veiksmas – protestas prieš akivaizdų valstybės institucijų naudojimą nuosavybės gynimui ir darbo jėgos disciplinavimui.

Šiame skyriuje susitelkiama į svarbesnius organizuoto piratavimo atve-jus, kad būtų galima parodyti jo keliamų grėsmių valstybėms ir nuosavybei pobūdį. Jame taip pat parodoma, kaip primygtinis valstybės reikalavimas sankcionuoti nevalstybinę prievartą sudarė prielaidas sukurti situacijas, kė-lusias grėsmę jos pačios įgaliojimams.

Bukenorai“

XVII a. prancūzų politiniai ir religiniai emigrantai įsikūrė Espanjoloje ir sunkiai vertėsi tiekdami odas, taukus ir džiovintą mėsą užklystantiems lai-vams mainais į ginklus ir amuniciją.¹³ Ispanija išvarė šiuos bukenorus iš Espanjolos tiek dėl to, kad jie įsikūrė neteisėtai, tiek dėl to, kad jie aprū-pindavo maisto produktais ne ispanų laivus, kuriuos visus Ispanija laikė pi-ratų laivais. Ispanijai sunaikinus jų galvių bandas ir išvairius juos iš namų, bukenorai ėmė iš Tortugos salos puldinėti ispanų prekinis laivus.¹⁴ Ši nauja bazė pritraukė kelių tautybių avantiūristus, kurių vyriausybės buvo Ispanijos priešai, – ypač anglus ir prancūzus. „Maždaug nuo 1630 m. apie aštuoniasdešimt metų, nepaisant ispanų pastangų juos iškeldinti, Tortu-gos žmonės gyveno į piratų „respubliką“ panašiam darinyje, žinomame Kranto Brolijos vardu.“¹⁵

Anglų jūrų plėšikavimas ypač suklestėjo 1655 m., britams atėmus iš Ispanijos Jamaiką. Kad apgintų šią tolimą koloniją nuo Ispanijos, „guber-natorius laisvai išduodavo kaperio pažymėjimus „prancūzams“ iš Tortu-gos, olandų nuotykių ieškotojams ir vis dažniau anglų jūrų plėšikams“¹⁶. Būtent iš Jamaikos savo niokojantį puolimą prieš Panamą pradėjo Henry Morganas.¹⁷ Ispanams apkaltinus Morganą piratavimu, „anglai palaikė Morganą, sakydami, kad jis ir jo bukenorai esą teisėti kaperiai“¹⁸. Vis dėl-to 1670 m. Britanija ir Ispanija pasirašė Amerikos sutartį, kuria Ispanija pripažino britų suverenitetą Jamaikoje¹⁹ mainais į britų sutikimą apriboti ispanų valdų plėsimą.²⁰

Kai naujienos apie tai, kad Morganas užpuolė Panamą, pasiekė Europą, Britanija buvo priversta areštuoti Jamaikos gubernatorių ir iškviesti Mor-ganą į metropoliją, idant šis „atsakytų už savo nusizengimus prieš Karalių,

Karūną ir garbę“²¹. Nė vienas jų nebuvo nubaustas. Gubernatorius buvo sugrąžintas į Jamaiką kaip vyriausiasis teisėjas, liaudies herojus Morganas įšventintas į riterius, o vėliau paskirtas Jamaikos provincijos gubernatoriumi ir jos viceadmiraliteto teismo teisėju.²² Vilhelmui Oraniečiui 1689 m. sudarius taiką su Ispanija, jūrų plėšikavimų sumažėjo, mat turtingi ispanų prekybiniai laivai jau nebuvo teisėtas taikinyis ir brolija buvo suskaldyta, kai „anglų ir prancūzų bukenorai tapo konfliktuojančiomis šalimis“²³. Iki 1690 m. organizuotas piratavimas išnyko tik tam, kad būtų atgaivintas praėjus vos trejiems metams precedento istorijoje neturinčiu mastu.

Madagaskaras I

1693 m. Šiaurės Amerikos kaperis užgrobė Mogolų imperijos laivą, be prabangos prekių, gabenantį 100 000 svarų auksinėmis ir sidabrinėmis monetomis.²⁴ Iškart po šio įvykio Europos ir Amerikos piratai suplūdo į Madagaskarą. Mogolų imperijos ir Rytų Indijos bendrovės laivai buvo taikiniai, o Šiaurės Amerikos pirkliai piratus palaikė ekonomiškai.²⁵ Keli Šiaurės Amerikos pirkliai įkūrė Madagaskare įmonę, keičiančią pirataujančią prisiplėštas brangenybes į kolonijines prekes. Korumpuoti kolonijų pareigūnai leisdavo pastariesiems įplaukti į jų uostus be muitinės patikros, o kai kurie net investuodavo į piratų ekspedicijas. Šiaurės Amerikos laivų statytojai vos pajėgdavo patenkinti piratų prekybinių laivų paklausą.²⁶

Esminis skirtumas tarp Madagaskaro piratų ir kitų buvo tas, kad pirmieji priartėjo prie nepriklausomos valstybės įkūrimo. Madagaskaro piratų laivai veikė vadovaudamiesi nuosekliu įgulų teises ir pareigas nusakančių taisyklių rinkiniu. Šios taisyklės daugiau ar mažiau išreiškė Madagaskaro „valstybės“ įstatymus. Tačiau buvo ir šis tas daugiau:

Kitas stiprus besivystančio nacionalizmo ženklas buvo lojalumas, kurį piratai rodė savo bendrams. Iš tiesų piratai buvo lojalesni vienas kitam nei savo kilmės šaliai ar savo religijai, ar net savo rasei. Įrodymų apstu. Anglų, amerikiečių ir prancūzų piratai kartu plaukiojo ir kartu įspūdingai kaudavosi Henry'o Every'o įguloje, nors Prancūzija kariavo su Anglija ir jos kolonijomis. Airių katalikai ir škotų protestantai be jokio priešiško drauge dirbo piratų laivuose, nepaisant religinio antagonizmo, skaldančio jų tautiečius – ne piratus.

Šie piratai taip pat sukūrė savus papročius, kalbą, patiekalus ir vėliavą. Rytų Indijos bendrovės peticijoje Britanijos vyriausybei pažymima, kad dauguma šių piratų buvo anglai, ir perspėjama, „kad jei dabartinė Madagaskaro pira-

tų karta išnyktų, „jų vaikai būtų taip pat prisirišę prie Madagaskaro kaip šie prie Anglijos ir nejaustų jokių sentimentų Anglijai“²⁷.

Vienu metu Europoje sklاندė gandai, esą prancūzų piratas įkūrė Madagaskare socialistinę respubliką. Piratavimas tuo periodu ne tik pasižymėjo stipriu antiautoritarizmu, bet taip pat dažnai jam buvo būdinga atmesti europietišką visuomenės klasių sistemą. Pavyzdžiui, rašoma, kad bandydamas užverbuoti prekinio laivo jūrininką, vienas piratų kapitonas sakė:

Jie mus juodina, vadina niekšais, kai skirtumas tėra toks: prisidengdami įstatymu iš tiesų *jie* grobia iš vargšų, o *mes* plėšiam turtinguosius kliaudamiesi savo pačių narsa; ar tau ne geriau tapti vienu iš mūsų, nei dėl tarnybos slankioti paskui tų piktadarių užpakalius?

Aišku, europiečiai matė Madagaskaro piratų „valstybę“ kaip grėsmingą kvazivalstybę. Ir jų nuogaštavimai nebuvo nepagrįsti. Vieno piratų kapitono žodžiais, „*Esu laisvas valdovas* ir turiu tiek pat valdžios skelbti karą visam pasauliui kaip tas, kuris turi šimtą laivų ir 100 000 vyrų armiją kovos lauke.“²⁸

Būtent Rytų Indijos bendrovės skundai atkreipė Britanijos vyriausybės dėmesį į Madagaskaro piratus. Bendrovės problema buvo ta, kad daugumai piratų esant anglakalbiams, Indijos mogolas kaltino, kad jie veikia išvien su bendrove. Kai vieną jo laivų užgrobė anglų piratas, mogolas konfiskavo Rytų Indijos bendrovės nuosavybę ir įkalino penkiasdešimt jos darbuotojų, taip pat ir valdytoją. Po šio incidento mogolas paskelbė, kad europiečiai, prekiaujantys su Indija, bus atsakingi už jo laivų saugumą.²⁹

Bendrovė kreipėsi į Londoną leidimo persekioti piratus ir prašė Karališkojo karinio jūrų laivyno pagalbos. Abu šie prašymai buvo atmesti, nors vyriausybė ir pasiūlė apdovanojimą už piratų, užpuolusių mogolo laivą, sugavimą. Taip bendrovė buvo priversta bandyti apsaugoti mogolo laivus lydėdama juos apginkluotais savo pačios prekiniais laivais. Tai tik paakino piratus puldinėti bendrovės laivus: anksčiau jie to vengdavo. Aišku, bendrovei buvo ypač apmaudu, kad būtent Amerikos kolonijinė korupcija palaikė Madagaskaro piratus.³⁰

Pirma didesnė Britanijos suteikta karinė pagalba kovoje su piratavimu atėjo privatiems asmenims finansavus kapitono Kiddo vadovaujamą kaperių ekspediciją (1896–1899). Jo nesėkminga misija nepraėjo be padarinių, nes parodė, kad sustabdyti piratavimą privačių pastangų yra maža, ir „padėjo įtikinti daugelį esančių valdžioje, jog tik ryžtingos Karališkojo karinio jūrų laivyno pastangos ir nuoširdūs kolonijų pareigūnų mėginimai įtvirtinti karaliaus įsakymus jūroje ir krante galėtų išnaikinti piratavimą rytinėse jūrose“³¹.

1698 m. Rysviko taika Britanijos ir Prancūzijos kare padarė pertrauką, leisdama Britanijos vyriausybei 1699 m. išsiųsti į Madagaskarą keturis karinius laivus. Aptikęs 1500 piratų įtvirtintame ir užblokuotame uoste, Karališkojo karinio jūrų laivyno vadas, vildamasis išvengti brangaus mūšio, pasiuntė emisarą pasiūlyti piratams amnestiją. Vengdami susikauti su kariniu jūrų laivynu, dauguma piratų pasiūlymą priėmė. Nesutikusieji išsisklaidė tarp vietinių gyventojų. Vėliau ištisus metus plaukiodamas Rytų vandenyse Karališkasis karinis jūrų laivynas nesutiko nė vieno piratų laivo. „Iki 1701 m. vidurio piratų tauta visiškai išnyko.“³²

Vis dėlto jai naują gyvybę suteikė Ispanijos įpėdinystės karai, kuriuose Britanijos karūna sankcionavo kaperiavimą prieš ispanų ir prancūzų prekinius laivus. Madagaskaro piratai tapo „teisėtais Anglijos karalienės plėšikais“. Po karo tūkstančiai vyrų, turinčių iki dešimties metų plėšikavimo jūrose patirtį – ir dažnai jokios kitos, – tapo piratais. Karališkajam kariniam jūrų laivynui toliau patruliuojant prie Madagaskaro, daugelis šių karinę parengtį turinčių piratų patraukė į Bahamų salas.³³

Amerika

Pirataavimo malšinimas Amerikos žemynuose reikalavo dvišakės strategijos: naikinti kolonijų norą prekiauti su piratais ir naikinti piratų fortus Vest Indijoje. Kolonijos palaikė piratavimą dėl daugelio priežasčių. Piratai tiekdamo kitokiais būdais pagal Navigacijos aktus negaunamas prekes. Prabangos prekės, ypač iš Rytų, tapo prieinamos ir pigios. Prekyba piratų prekėmis padėjo kolonijoms išlaikyti prekybos su Anglija balansą, o piratų laivų aprūpinimas maisto produktais buvo pelningas verslas. Piratų žygių finansavimas turtingiems asmenims teikė galimybę investuoti perteklinį kapitalą. Iš piratų gaunami kyšiai, dovanos ir mokesčiai už apsaugą papildydavo gana menkas kolonijų pareigūnų pajamas.³⁴

KOLONIJŲ PARAMOS ELIMINAVIMAS

Pagrindinė Britanijos problema slopinant piratavimą Amerikoje – silpna teismų sistema kolonijose. Pagal 1536 m. Pirmuoju pirataavimo aktu nustatytą tvarką pirataavimo teismo procesai galėjo būti vykdomi tikrai Anglijoje, o tam reikėjo gabenti kaltinamuosius, įrodymus ir liudininkus iš kolonijų į Angliją. Ši laiką gaišinanti ir brangi procedūra skatino „vi-

suotinai nepaisyti įstatymų arba vykdyti kolonijose tai, ką galima būtų pavadinti nelegaliais piratavimo teismais³⁵. Akivaizdu, kad daug sučiuptų piratų „pabėgdavo“ iš kolonijinių kalėjimų³⁶, o stojusieji prieš teisną būdavo dažnai išteisinami kolonijų teisėjų, nelinkusių skirti kaltinamiesiems mirties bausmių.³⁷ Kolonijų teisėjai ir gubernatoriai priimdavo iš piratų kyšius ar „išsireikalautas duokles“ mainais į pastarųjų laisvę.³⁸

Kolonijų parama piratavimui ėmė irti 1699 m. viduryje. Tuo metu šalia pietrytinių Jungtinių Valstijų pakrančių buvo tiek daug piratų, kad visiems nebeužtenkant „kerinčio laimikio“ imta grobti kolonijines prekes, kaip antai tabaką.³⁹ Be to, Amerikos kolonijų muitinės vyriausiasis inspektorius Britanijos vyriausybei nusiuntė pranešimą, kuriame smulkiai aprašė kolonijų pareigūnų korupciją ir indėlį į piratavimą.⁴⁰ Tikriausiai būtent kapitono Kiddo istorija galiausiai atkreipė Britanijos parlamento dėmesį į Šiaurės Ameriką ir paskatino rimtai žiūrėti į pranešimus apie apgailėtiną tenyksių reikalų padėtį.⁴¹

1699 m. parlamentas priėmė Antrąjį piratavimo aktą, numačiusį vice-admiraliteto teismų steigimą kolonijose. Tad piratavimu kaltinamų asmenų nebereikėtų gabenti į Angliją teisti ir jie būtų pavaldūs admiraliteto įstatymams, o ne vietinei, civilinei, teisei. Šis įstatymas taip pat numatė, kad jei kolonija „atsisakytų bendradarbiauti įgyvendinant šią sistemą, ji netektų savo privilegijų. Kitas tų pačių sesijų priimtas įstatymas numatė, kad kiekvienas gubernatorius už nusižengimus karalystės įstatymams turi būti baudžiamas Anglijoje“⁴².

Be šių pastangų palengvinti piratavimo baudžiamąjį persekiojimą, buvo žengti dar du žingsniai. Pirma, Karūna pakeitė korumpuotą Niujorko gubernatorių Benjaminą Fletcherį. Iš Fletcherio, kuris „atvirai bendravo su garsiais piratais ir juos vaišino, kai kuriuos jų net prie savo pietų stalo“⁴³, būdavo galima nusipirkti apsaugą ir kaperiavimo įgaliojimus. Pensilvanijos, Masačusetso įlankos, Niudžersio, Delavero ir Merilendo gubernatoriai, kaip ir vietiniai pirkliai, taip pat buvo stipriai įsipainioję į piratavimą ir varžėsi tarpusavyje dėl piratų palankumo.⁴⁴ Kaip pamainą Fletcheriui karalius išrinko grafą Bellomontą, paskirdamas jį „ne vien Niujorko, Masačusetso ir Niu Hampšyro gubernatoriumi, bet taip pat visos kariuomenės ir karinių jūrų pajėgų Konektikute, Rod Ailende ir Niudžersyje kapitonus-generolu“⁴⁵. Bellomontas „su ypatingu pavidimu pribagti piratavimą“⁴⁶ turėjo būti „pats galingiausias iš kada nors kolonijose tarnavusių karališkių gubernatorių“⁴⁷.

Atvykęs 1698 m., pirmiausia Bellomontas susidūrė su sunkiais įveikiamomis propiratiškomis nuotaikomis, persmelkusiomis tiek valdininkija,

tiek pirklių bendruomenę. Iš pradžių vietinis muitų rinkėjas, šerifas ir kon-
 stebliai atsisakė paklusti Bellomonto nurodymams konfiskuoti iš piratų
 gautas prekes, o pirkliai priešinosi visiems jo bandymams apriboti preky-
 bą su piratais. Tuomet Bellomontas surinko tokį kalną Fletcherio korup-
 ciją liudijančių įrodymų, kad pastarasis buvo priverstas Britanijoje gintis
 nuo kaltinimų piratavimu. Bellomontui tada buvo suteikta laisvė atleisti
 Fletcherio bičiulius iš įvairiausių valstybinių tarnybų Niujorke. Tuo tarpu
 Niujorko pirkliai pasiuntė atstovą į Angliją protestuoti prieš Bellomonto
 veiksmus teigdami, kad Niujorke nėra organizuotos piratinės prekybos ir
 kad tariamai antipiratiniai Bellomonto žingsniai tėra proolandiškų politi-
 nių planų priedanga.⁴⁸ Jie prašė, kad Londonas atšauktų Bellomontą ir vėl
 sugrąžintų Fletcherį.⁴⁹

Toks protestas rodė, kad Bellomonto veiksmai slopinant piratinę preky-
 bą buvo sėkmingi. Jis išstūmė iš verslo Niujorko piratinius prekybininkus
 konfiskuodamas jų laivus, pakrautus iš piratų įsigytu grobiu, ir atleido pira-
 tinius prekybininkus iš politinių postų.⁵⁰ Virdžinijos gubernatorius ir kiti
 kolonijiniai pareigūnai taip pat prisidėjo prie antipiratinės kampanijos, tad
 iki 1701 m. piratinė prekyba „visiškai nunyko“⁵¹.

VEST INDIJOS PIRATŲ BAZĖS SUNAIKINIMAS

Nors buvo sėkmingai susidorota su piratavimo rėmėjais kolonijose, dar
 reikėjo išnaikinti pačius piratus. Vadovaujami Henry'o Jenningso, kuris
 buvo ištremtas iš Jamaikos už diplomatinio incidento su Ispanija kursty-
 mą, piratai 1716 m. įkūrė savo bazę Bahamų salose (Niu Providense).
 „Po kelių mėnesių ši „Piratų respublika“ galėjo didžiuotis 2000 viskam
 pasiryžusių vyrų“. Šie piratai grobė prekinis laivus Vest Indijoje, Virdžini-
 joje ir Karolinose. Nors šių piratų padaryta žala ir nuostoliai, palyginti su
 padarytais Madagaskaro piratų, buvo maži, Britanijos vyriausybė rimtai
 susirūpino.⁵²

Viena strategijų buvo skatinti asmenis mesti piratavimą. Karališkasis
 dekretas, atleidžiantis nuo baudmės tuos, kurie pasiduos, buvo perskaity-
 tas Niu Providense 1717 m. gruodį. Daugiau nei 450 piratų, taip pat ir
 Jenningsas, pasidavė, bet šie nedideli skaičiai rodė, kad reikalingi tolimes-
 ni vyriausybės veiksmai.⁵³

Dar prieš galutinį pasidavimo terminą – 1718 m. rugsėjį – vyriausybė
 nusprendė siųsti Woodesą Rogersą, „puikios reputacijos jūrininką“, išnai-
 kinti Bahamų piratus. Karališkojo karinio jūrų laivyno laivai, pasiųsti į

Karibus ir Šiaurės Ameriką, pasirodė esą neefektyvūs. Viena priežasčių buvo ta, kad laivų vadai atsisakydavo paklusti kolonijų gubernatorių, kurie geriausiai išmanė piratų veiksmus, įsakymams. Be to, karinio jūrų laivyno vadai suprato, kad jie gali gerai uždirbti naudodamiesi tuo, jog pirkliai bijo piratų. Jie galėjo imti mokesť už pirklių laivų eskortavimą ar pačių krovinių gabenimą. Kai pasidarė akivaizdu, kad Karališkasis karinis jūrų laivynas nesusidoroja su užduotimi, grupė anglų pirklių išsinuomojo iš Karūnos Bahamų salas ir paprašė gubernatoriumi paskirti Rogersą.⁵⁴ Jie ketino išnaikinti piratus ir vėl įkurdinti salose europiečius ūkininkus ir amatininkus.⁵⁵

Rogerso reputacija buvo tokia, kad, sužinoję apie jo atvykimą, apie pusę Nassau piratų apleido regioną. Pasilikusieji, matyt, manė, kad Karališkasis karinis jūrų laivynas greitai išplauks, o Rogersas, kaip iš esmės bevertės kolonijos gubernatorius, greitai įsitrauks į piratinės prekybos verslą, kad save išlaikytų.⁵⁶ Rogersas atvyko 1718 m. liepą. Prieš mėnesį Ispanija buvo išstūmusi anglų kampešmedžio kirtėjus iš Jukatano, tad devyni dešimtadaliai iš 3000 Niu Providenso piratų buvo bedarbiai medkirčiai.⁵⁷

Disponuodamas tik šimtu kareivių ir keturiais Karališkojo karinio jūrų laivyno laivais, Rogersas vargu ar galėjo tikėtis jėga sutramdyti piratų bendruomenę. Kaip papildomą paskatinimą savanoriškai atsisakyti piratavimo jis leido tiems, kurie priims vyriausybės atleidimą, pasilikti savo neteisėtai įgytas pajamas. Tai buvo ypač patrauklu turtingesniems piratams, „kurie jau susikrovė turtus pirataudami ir dėl šios priežasties buvo linkę į teisėtesnį gyvenimą“. Kuriems nebuvo taip pasisekę, Rogersas pasiūlė laisvą žemės sklypų. Nei tai, nei mėginimai verbuoti piratus į kariuomenę nenusisėkė, nes piratai nebuvo pratę sunkiai dirbti ar paklusti įprastinių profesijų disciplinai.⁵⁸ Matyt, sėkmingiausias Rogerso žingsnis buvo dviejų garsiausių piratų kapitonų neutralizavimas dovanojant jiems atleidimą ir išduodant kaperiavimo licencijas Niu Providenso gynybai.

Tačiau jo ketinimas įkurti save išlaikančią koloniją susidūrė su rimtomis kliūtimis, kai epidemija išžudė daugumą naujakurių ir išginė iš Nassau Karališkąjį karinį jūrų laivyną. Jam išvykus daugelis piratų grįžo prie savo senų įpročių ir Rogersui iškilo grėsmė, kad visi jo laimėjimai greitai pražus.⁵⁹

Dviejų ypač garsių piratų – Blackbeardo (Juodabarzdžio) ir Bonneto – egzekucija Karolinose tapo nauja priemone atgrasinti nuo piratavimo.⁶⁰ Tuo pačiu metu, nors ir neturėjo tam Karūnos įgaliojimų, Rogersas nusprendė spręsti piratavimo bylas savo paties teisme užuot siuntęs įtariamuosius į Jamaiką.⁶¹

Maždaug tuo metu prasidėjo Britanijos ir Ispanijos karas. Britanijos

karūna pasiūlė naują amnestiją Karibų piratams ir paskatino juos stoti kaperiais į karo tarnybą prieš Ispaniją. Karo metu Rogersas galėjo atstatyti salos gynybinius įtvirtinimus, kurie, nustoję būti reikalingi apsiginti nuo ispanų, buvo tokie pat naudingi apsiginti nuo piratų. Iki 1729 m. vidurio piratavimas Bahamų salose buvo išnaikintas. Piratavimo neatsisakę piratai persikėlė į Jamaiką ir Espanjolą arba į Madagaskarą.⁶²

Madagaskaras II

Keletas pasiturinčių piratų, palikusių Nassau, kai sužinojo apie Rogerso pasiskyrimą gubernatoriumi, nuplaukė į Madagaskarą ir įkūrė ten bazes 1718 ir 1719 m. Jie ketino plėsti Rytų Indijos bendrovės ir Indijos prekinius laivus palei Afrikos krantus, Raudonojoje jūroje ir Indijos vandenyne. Jų sėkmė puldinėjant Rytų Indijos bendrovės laivus privertė šią bendrovę kreiptis pagalbos į Britanijos vyriausybę. Šį kartą vyriausybė atsiliepė greitai, išsiųsdama į Madagaskarą keturis karo laivus. Tiek bendrovė, tiek Britanijos vyriausybė baiminosi, kad Madagaskare bus atkurta piratų bazė.⁶³

Nors karinis jūrų laivynas nesučiupo nė vieno pirato, vien jo buvimo pakako išguiti daugumą piratų iš regiono. Iš tiesų nebuvo realaus pavojaus, kad piratai pakartos XVII a. paskutiniojo dešimtmečio žygius iš Madagaskaro. Be stambių piratinės prekybos tarpininkų ir korumpuotų pareigūnų, kurie buvo pašalinti iš Šiaurės Amerikos kolonijų, paprasčiausiai neliko rinkos, pasiruošusios pakankamai dideliais kiekiais priimti piratų grobį.⁶⁴ Be to, 1721 m. Britanijos parlamentas priėmė įstatymą, kuriuo paskelbė prekybą su piratais ir maisto atsargų jiems tiekimą piratavimo nusikaltimais. Kitas įstatymas numatė, kad tie prekiniių laivų jūrininkai, kurie priešinosi piratų užpuolimams, turi būti apdovanojami, o nesipriešinę – baudžiami. Kartu su rinkų piratų pagrobtoms prekėms realizuoti apribojimu šie įstatymai prisidėjo prie piratavimo nunykimu rytiniuose vandenyse ir piratavimo neatsisakiusių piratų ištūmimo į paskutinį regioną, kur jie dar galėjo išlikti, – į vakarines Afrikos pakrantes. Piratavimo aukso amžius iki 1730 m. buvo veiksmingai užbaigtas.⁶⁵

Ši istorinė Europos piratavimo apžvalga atskleidžia, kad pačios valstybės gali būti kaltinamos dėl to, jog piratavimas taip ilgai klestėjo. Nuobodžiai pasikartojantis procesas vyko taip: valstybė karo metu sankcionuodavo kaperiavimą, kuris buvo tiesiog įteisintas piratavimas. Kai karas pasibaigavo, tūkstančiams jūrininkų nelikdavo patrauklesnės alternatyvos nei pi-

ratavimas. Valstybė imdavosi vienos kitos padrikos pastangos numalšinti piratams, kurie tiesiog persikeldavo kur nors kitur. Prasidėjus kitam karui, valstybė pasiūlydavo visuotinę amnestiją piratams, kurie sutikdavo tarnauti kaperiais, ir procesas prasidėdavo iš naujo.⁶⁶

Taigi kaperiavimas kūrė piratavimo problemą, kaip ir sunkumus apibrėžti korsarų statusą. Šiuo laikotarpiu smarkiai išplitęs piratavimas buvo Europos problema. Būtent europiečiai organizavo piratavimą. Būtent europiečiai buvo pagrindiniai piratavimo taikiniai. Ir būtent europiečiai laidavo ekonominę ir teisinę infrastruktūrą, rėmusią piratavimą. Už visų šių dalykų glūdi valstybių kūrimo procesas. Kaperiavimas atspindėjo valstybių valdovų pastangas stiprinti valstybę; piratavimas atspindėjo kai kurių žmonių pastangas priešintis šiam planui.

PROBLEMOS, SUSIJUSIOS SU SAMDINYSTE

Samdinystė, arba armijų pirkimas tarptautinėje sistemoje, nekėlė valstybėms tiek daug ar tokių skaudžių problemų kaip kiti šiame skyriuje aptariami veiksmai. Daugelis problemų, susijusių su ankstesnių laikų privačiais samdiniais, buvo pašalintos perėjus prie valstybinio „samdymo“. Pavyzdžiui, nė vieno XVIII a. karvedžio neištiko katastrofa, kuri 1500 m. užklupo Milano kunigaikštį Liudviką. 7000 jo pasamdytų šveicarų atsiskė kautis su puolančia Prancūzijos kariuomene, kurioje buvo 6000 šveicarų samdinių. Kautynių išvakarėse susitikę Milano ir Prancūzijos šveicarų vadai sutarė, kad dėl tos priežasties, jog tik pastarieji turėjo oficialų kanton leidimą tarnauti, pirmieji Liudviką paliks.⁶⁷ Tarpvalstybiniai susitarimai parduoti ar išnuomoti karius viena kitai panaikino šį ir kitus įprastus nesklandumus, susijusius su samdinyste.

Tačiau tarpvalstybiniai susitarimai nepanaikino dezertyravimo. Pavyzdžiui, JAV nepriklausomybės kare 5000 Britanijos samdinių vokiečių dezertyravo ir įsikūrė Jungtinėse Valstijose.⁶⁸ Kai kuriais atvejais dezertyravimas neabejotinai buvo susijęs su tuo, kokiais metodais tiekiančios valstybės surinkdavo savo valdinius tam, kad juos parduotų kaip samdomas pajėgas. Pavyzdžiui, Valdeko valdovas, rinkdamas armiją Britanijai, „kad išvengtų dezertyravimo, turėjo raitaisiais jėgeriais eskortuoti nuginkluotą savo paties valdinių pulką į įsodinimo uostą“⁶⁹.

Jei valstybės teisė parduoti ar pirkti armijas buvo gerai įtvirtinta, asmenų teisė stoti į karo tarnybą užsienyje nebuvo reglamentuota. Buvo nesutariama dėl valstybės atsakomybės už jos valdinių ar piliečių veiksmus. Ar

gali valstybė pretenduoti į neutralumą vykstant konkrečiam tarptautiniam konfliktui, kai jos jurisdikcijoje esantys žmonės apsisprendžia tarnauti vienos iš kariaujančių šalių ginkluotosiose pajėgose?

Tai buvo esminė samdinytės problema. Ar samdinys turi būti laikomas rinkos veikėju, parduodančiu savo darbo jėgą asmeniniais tikslais? Ar jis yra politinis veikėjas, už kurio veiksmus atsakinga gali būti laikoma jo tėvynė? Tačiau šitaip apibrėžti samdinytės problemą tapo įmanoma tik praktiškai išplėtojus neutraliteto idėją.

Šiuolaikinis neutralitetas, kaip praktika ir kaip sąvoka, yra dvimatis. Viena vertus, neutralumo įstatymai apibrėžia valstybių teises ir pareigas. Anot Hallo,

Laikoma, kad kariaujanti šalis privalo gerbti neutralios šalies suverenitetą; pastaroji laikoma turinti lygiai tokią pat pareigą nepadėti ir tam tikru mastu trukdyti kitiems padėti kariaujančios šalies priešui, kai tai yra tiesiogiai susiję su karu. Jei padaroma skriauda, vaistas tegali būti tarptautinis.⁷⁰

Kitais žodžiais tariant, neutralių ir kariaujančių valstybių teisės ir pareigos pajungiamos tarptautinei teisei. Neutrali valstybė turi pasyvią pareigą neteikti pagalbos nė vienai iš kariaujančių šalių ir aktyvią pareigą neleisti naudoti savo teritorijos priešiškiems veiksams. Jei valstybė pažeidžia šias taisykles, nukentėjusi valstybė siekia pagalbos diplomatiniais kanalais.

Antras neutraliteto aspektas susijęs su santykiais tarp kariaujančios valstybės ir asmenų, priklausančių neutralios valstybės jurisdikcijai. Kadangi „vienintelis kariaujančios šalies įsipareigojimas yra panašios rūšies būtybėms“ (t. y. kitoms valstybėms), tarptautinė teisė nereguliuoja kariaujančių šalių elgesio neutralių asmenų atžvilgiu ir atvirkščiai.⁷¹ Vis dėlto kadangi asmenų, esančių jos jurisdikcijoje, veiksmai gali grėsti neutralios valstybės pretenzijoms į neutralitetą, atskirai valstybei pavedama apibrėžti jos jurisdikcijoje esančių asmenų teises ir pareigas. Jos įkūnijamos neutralumo įstatymuose, kurie yra valstybės vidaus įstatymai. Šie įstatymai „apibrėžia veiksmus, kurie, neutralios valstybės manymu, kelia pavojų jos neutralumui, ir numato patraukimo baudžiamojon atsakomybėn ir baudimo priemones tiems, kurie įvykdo tokius veiksmus“. Šiuo atžvilgiu „jie yra griežtai vidaus įstatymai ir neturi jokio tiesioginio tarptautinio poveikio“⁷².

Vis dėlto valstybės vidaus teisė gali daryti tarptautinį poveikį netiesiogiai. Jei valstybės neutralumo įstatymai uždeda griežtesnius nei įprasta apribojimus asmenims, kitos valstybės tikėtis, kad šie įstatymai bus taikomi vienodai visoms kariaujančioms šalims. „Taigi, kol įstatymas yra apskritai vykdomas, visos užsienio šalys tikėtis išgauti visą naudą, kuri dėl jo veikimo atiteko kitoms šalims; ir kiekvienas neutralios vyriausybės negebėjimas

panaudoti savo galias suteikia pagrindą įtarti nedraugiškumu.⁷³ Kitais žodžiais, nuoseklumo stygius įgyvendinant neutralios valstybės vidaus teisę kitoms valstybėms reiškia jos neutralumo pažeidimą.

Tokiu atveju, nepaisant tarptautinės teisės ekspertų prieštaravimų, esama ryšio tarp valstybės vidaus ir tarptautinės teisės. Tarptautinė teisė atspindi įprastą universalistinę valstybių praktiką, tačiau galutinis šios praktikos šaltinis yra atskira valstybė. Kita vertus, valstybės vidaus teisė atspindi, kaip konkreiti valstybė interpretuoja daugiau ar mažiau universalistinę įprastinės valstybių sistemos praktiką.

Vis dėlto šis ryšys tarp dviejų neutraliteto matmenų yra naujas; jis atsirado tik XIX a. „Iki XVIII a. antrosios pusės neutralių ir kariaujančių valstybių tarpusavio santykiai, apskritai imant, priklausė mažiausiai apibrėžtai tarptautinių papročių daliai.“⁷⁴ Terminas *neutralitetas*, pirmą kartą oficialiame dokumente pavartotas 1408 m., iš pradžių reiškė nedalyvavimą kare.⁷⁵ Neutralumo paskelbimas tereikšė, kad valstybė tiesiogiai nesivels į kovą ir kad ji dėl to pretenduoja į ypatingą santykį su kariaujančiomis šalimis.

Iki pat XVII a. pabaigos neutralių šalių teisės ir pareigos buvo įtvirtinamos dvišalėmis gynybinių sąjungų arba paprasčiausiomis taikos ir draugystės sutartimis, kuriomis valstybės susitardavo karo metu riboti pagalbą sutarties partnerių priešams. Vis dėlto neutraliteto principas ir su juo susijusi praktika buvo taip prastai apibrėžti, kad 1625 m. paskelbtoje *Karo ir taikos teisėje* Grotius „neteikė šiam dalykui didelės reikšmės“. Grotius rašė, kad

Tų, kurie nesivelia į karą, pareiga yra nedaryti nieko, kas galėtų sustiprinti šalį, kurios tikslai yra neteisingi, arba kas trukdytų kariaujančio teisingą karą veiksmams, o neaiškiu atveju veikti vienodai abiejų šalių atžvilgiu, užtikrinant tranzitą, tiekiant atsargas atitinkamoms armijoms ir nepadedant apsuptiems asmenims.⁷⁶

Iki pat XVII a. pabaigos nebuvo tokios neutraliteto sampratos, į kurią būtų įtrauktas nešališkumas ar susilaikymas. Iš tiesų „galingos kariaujančios šalys buvo taip įpratusios vykdyti karo veiksmus neutralių šalių teritorijose, kad buvo mažai svarstoma apie tai, kokių būdu nukentėjusios kariaujančios šalys galėtų laikyti neutralią šalį joms atskaitingą“⁷⁷.

Kelios sutartys, sudarytos XVII a. paskutiniojo dešimtmečio pabaigoje, rodo, kad daugiausia, ko valstybė galėjo tikėtis iš neutralumo sutarties partnerio, buvo tai, kad „pastarasis turėtų susilaikyti nuo aktyvaus pagalbos teikimo kariaujančios šalies priešui ir užkirsti kelią nuolatos naudoti savo teritoriją priešiškiems tikslams“. Tokios sutartys galėjo nustatyti ar nenustatyti, kokius savo valdinių kontrolės įsipareigojimus prisiima ta valstybė. Taigi praktiškai valstybės, tiesiogiai nedalyvaujančios kare, buvo suvar-

žytos vien savo sutarčių įsipareigojimų karo dalyviams ir savo pačių noro nesivelti į karo veiksmus. Be to, net XVIII a. tarptautinės teisės teoretikai, tokie kaip Bynkershoekas, Vattelis ir Wolffas, „nesako nieko, kas nurodytų, kokių mastu, jų požiūriu, šalis turi prižiūrėti savo valdinių veiksmus“⁷⁸.

Matyt, pirmas tikras praktinis sunkumas šiai neutraliteto sampratai iškilo 1788 m. Danija tuo pat metu, kai pagal sutarties įsipareigojimus padėjo Rusijai kovoti prieš Švediją, „skelbė palaikanti su Švedija draugiškus santykius“. Švedija tvirtino, kad Danijos pagalba Rusijai nesuderinama su neutralios valstybės teisėmis ir pareigomis, tačiau Švedijos požiūris buvo unikalus. Kitos valstybės toliau sudarinėjo sutartis, grindžiamas nuomone, kad nedalyvaujančios šalys gali padėti savo sąjungininkams.⁷⁹

Anot Hallo, XVIII a. susiformavo trys neutraliteto principai.⁸⁰ Pirmas, neutrali šalis negali vykdyti jokių vienos iš kariaujančių šalių karo veiksmams palankių veiksmų. Antra, kariaujančios šalys turi gerbti neutralių šalių suverenitetą. Pagaliau – gerokai menkliau pripažįstamas principas – neutrali šalis turi neleisti kitoms valstybėms ir privatiems asmenims naudoti priešiškiems tikslams jos teritorijos ir išteklių.

Šią besiformuojančią suvereniteto sampratą grindė pripažinimas, kad karinė tarnyba nėra gryna tarptautinės rinkos prekė ir kad samdinys nėra tiesiog ekonominis veikėjas. Jau pirmaisiais XIX a. metais tapo aišku, kad asmenys reaguoja ne vien tik į rinkos, bet ir į politines jėgas. Valstybės pajėgumas įsigyti karinę darbo jėgą priklauso ne tik nuo jos pajėgumo mokėti, bet ir nuo jos siekiamų tikslų populiarumo. Pavyzdžiui, JAV piliečiai buvo pasiruošę tarnauti Prancūzijos Respublikos pusėje prieš Britaniją, nepaisant to, kad JAV Napoleono karuose siekė būti neutralios.

Požiūrio į karinę tarnybą pokyčius iliustruoja debatai Britanijoje dėl įstatymo, reguliuojančio jos valdinių stojimą į karo tarnybą užsienyje. Britanijos vyriausybė, didžioji samdinių armijų samdytoja, ėmėsi savo pačios valdinių samdinystės klausimo. Pagal 1814 m. taiką su Ispanija Britanija sutiko neleisti savo valdiniams tarnauti Lotynų Amerikos armijose, kovojančiose dėl nepriklausomybės.⁸¹ „Britanija pirmą kartą buvo neutrali dideliame jūrų kare“⁸² ir turėjo nustatyti, kokios jos valdinių karinės veiklos kontrolės rūšys būtų suderinamos su jos pretenzija į neutralumą.

Britanijos problema buvo ta, kad daug Britanijos karininkų, demobilizuotų po praėjusio karo, įsitraukė į Lotynų Amerikos reikalus. Britanijos vyriausybė šiems karininkams paskelbė, kad jų pensijos bus atimtos, jei jie stos tarnauti į užsienio armiją. Ši priemonė pasirodė esanti neefektyvi, nes

išliko polinkis stoti į karinę tarnybą sukilėlių pajėgose, ir į ją šalyje buvo atvirai verbuojama. Buvo renkami kareiviai, sudarinėjami pulkai, siuvinamos įvairiausios

uniformos, dideli daliniai nesislėpdami išvyko į Pietų Ameriką, tad iškilo būtinybė rasti veiksmingesnių prevencijos priemonių.⁸³

Tuometinė Britanijos teisė draudė stoti į tarnybą „užsienio karaliui, valstybei ar potentatui“, bet ne sukilėlių grupėms.

Net jei Britanija būtų leidusi visoms kariaujančioms šalims naudoti jos karinę darbo jėgą vienodomis sąlygomis, tai problemos nebūtų išsprendę, nes nebūtų garantuoti vienodi šių šalių rezultatai. Tai aiškiai pažymėjo lordas Bathurstas per parlamento debatus dėl 1819 m. Karo tarnybos užsienyje akto. Jis tai išdėstė šitaip (atpasakota Parlamento posėdžių stenogramoje):

Įsivaizduokime, kad įsitraukiame į kovą su savo pačių kolonijomis... Jei tokio įvykio metu Prancūzija, kuri, kaip ir mes, turi pakankamai daug atsargos karininkų, trokštančių įsidarbinti, ir daugybę paleistų kareivių, taip pat trokštančių stoti tarnybon, išpažindama patį tobuliausią neutralumą leistų šiems karininkams ir kareiviams stoti į tarnybą mūsų sukilusiose kolonijose ir savo uostuose parengti tai pačiai tarnybai laivus, ar mums būtų malonu, jei Prancūzijos vyriausybė mums pasakytų: „Leidžiame jums tokiu pat būdu įdarbinti mūsų karininkus, imti į karo tarnybą mūsų kareivius, kovoti jūsų pačių kovų su jūsų pačių kolonistais ir paruošti tai pačiai tarnybai mūsų laivus, tačiau, deja, jūsų tikslai Prancūzijoje yra tokie nepopuliarūs, o laisvės reikalas yra toks populiarus, kad nė vienas vyras nesutiks stoti į tarnybą po jūsų vėliavomis ir savininkai neparuoš jums nė vieno laivo“, – ar tai bent akimirka galėtų būti laikoma neutralumu? Ir vis dėlto tai yra toks elgesys, kurį priimti siūlė tie, kas priešinosi įstatymo projektui.⁸⁴

Įstatymas, išleistas 1819 m., uždraudė „kiekvienam prigimtiniam“ Britanijos karūnos „valdiniui“ stoti į tarnybą bet kurio užsienio armijoje, įskaitant ir armijas „asmens ar asmenų grupės, valdančios ar ketinančios valdyti kurią nors užsienio šalių“⁸⁵. Ši kalba buvo sukonstruota taip, kad įtrauktų sukilėlių grupes, tokias kaip lotynų amerikiečių.

Samdinystė atspindėjo karinės tarnybos demokratizavimą, marketizavimą ir internacionalizavimą. Šios sistemos veiksmingumą pabrėžia faktas, kad ji klestėjo apie 500 metų ir ligi šiol išlieka ypatingai prižiūrimomis formomis. Vėl kyla klausimas, kodėl tokios sėkmingos praktikos buvo atsisakyta.

Čia siūlome atsakymą, kad ji sąlygojo nenumatytus ir nepageidautinus padarinius tarpvalstybinei politikai. Problema kilo ne tose valstybėse, kurios naudojos samdoma karine darbo jėga; tokios valstybės kaip Didžioji Britanija buvo daugiau nei laimingos samdydamos užsieniečius kariauti jų karų. Problema iškilo karinę darbo jėgą tiekiančiose valstybėse; valstybė, leidusi savo piliečiams ar valdiniais tarnauti kariaujančios šalies kariuomenėje, negalėjo pretenduoti į neutralumą. Trumpai tariant, valsty-

bės ėmė laikyti viena kitą atsakingas už jų suvereniams jurisdikcijoms priklausančių asmenų tarptautinius veiksmus. Nebebuvo priimtina kratyti atsakomybės remiantis tuo, kad asmenys siekė privačių interesų. Grėsmė buvo reali; kariaujančios šalys galėjo atmesti valstybės pretenziją į neutralumą ir įtraukti ją į jų karą.

PROBLEMOS, SUSIJUSIOS SU PREKYBOS BENDROVĖMIS

Iš visų XVII a. valstybės sukurtų praktikų, prekybos bendrovės yra pačios įdomiausios. Nors bendrovės sėkmingai atnešė Europos imperializmą į Aziją, Afriką ir Ameriką, kartais jos valstybių valdovams iškeldavo sudėtingų dilemų. Turėdamos tokias dideles suverenias galias prekybos bendrovės ėmė naudoti prievartą ne tik prieš „nekrikščioniškas“ tautas, tačiau ir vieną prieš kitą, prieš Europos valstybes ir net prieš savo metropolijas.

Bendrovių tarpusavio konfliktai

1618 m. Olandijos ir Anglijos bendrovės Malajų salyne buvo įsitraukusios į atvirus karo veiksmus. Anglijos bendrovės apgultą Olandijos fortą Džakartoje apgynė atvykęs Olandijos laivynas, kuris paskui ėmė puldinėti anglų faktorijas ir laivus visame salyne.⁸⁶

Karinis konfliktas tarp šių dviejų bendrovių buvo laikinai pristabdytas 1619 m. susitarimu. Pagal jį Olandijos bendrovė perleido Anglijos bendrovei didelę dalį prekybos prieskoniais Ost Indijoje, o už tai pastaroji turėjo padėti padengti pridėtines išlaidas, susijusias su „gynybinio laivynu“, ir parūpinti jam laivų. Olandai turėjo priežasčių siekti susitarimo su Anglija Ost Indijoje, nes jų paliaubos su Ispanija jau ėjo į pabaigą ir jie nemanė, kad pajėgtų tuo pat metu kautis su Anglijos bendrove ir Ispanija. Nors tarp bendrovių buvo sudaryta oficiali taika, Olandijos laivyno vadas, ką tik atmušęs Anglijos ataką prieš Džakartą, buvo įsiutęs ir darė viską, ką galėjo, siekdamas sabotuoti susitarimą. Be to, Anglijos bendrovė delsė suteikti žadėtą karinę pagalbą. Nepaisant to, šios dvi bendrovės bendradarbiavo 1621 ir 1625 m. sutriuškinant Portugalijos laivyną šalia Indijos krantų.⁸⁷

Santykius tarp Olandijos ir Anglijos bendrovių apsunkino vadinamosios Amboinos žudynės, kai Olandijos gubernatorius Amboinoje įsakė mirti nubausti Anglijos bendrovės padalinio Amboinoje vyriausiąjį valdytoją, devynis kitus anglus, Portugalijos pilietį ir dešimt samdinių japonų.

Olandijos gubernatorius apkaltino šią grupę planuojant pasikėsinimą į jį ir Olandijos bendrovės forto užėmimą. 1654 m. Olandija aukų šeimoms išmokėjo kompensacijas.⁸⁸

Bent vienu atveju bendrovės karinė jėga buvo panaudota prieš ją pačią. Maištaudama prieš naujojo gubernatoriaus politiką, Anglijos Rytų Indijos bendrovės Bombėjaus įgula 1683 m. surengė valdžios perversmą. „Jų kapitonas Richardas Keigwinas, buvęs jūrų laivyno karininkas, įkalino vicegubernatorių ir, viešu balsavimu išrinktas gubernatoriumi, ėmė „karaliaus vardu“ valdyti miestą“. Karalius atsakė išsiųsdamas karinį laivą, kad priverstų Keigwiną pasiduoti.⁸⁹

Konfliktai tarp bendrovių Kanadoje kilo dėl Monrealyje įsikūrusios Šiaurės vakarų bendrovės bandymų pažeisti Hadsono įlankos bendrovės kailių prekybos monopolį. 1783 m. grupės pirklių įkurta Šiaurės vakarų bendrovė „nebuvo privilegijuota bendrovė ir neturėjo tokios bendrovės teisių“. Be to, „ji niekada nebuvo įteisinta ir nebuvo ribotos atsakomybės bendrovė“, o buvo tai, kas buvo laikoma „neregistruota bendrove“. Iš esmės tai buvo bendrai veikianti partnerystė be bendros atsakomybės.⁹⁰

Atviras konfliktas tarp šių dviejų bendrovių įsiplieskė, kai Red Riverio kolonija pabandė išvyti Šiaurės vakarų bendrovės darbuotojus. Šiaurės vakarų bendrovė nuo pat pradžių priešinosi šios kolonijos įkūrimui, nes ji būtų buvusi įkurta „ant gyvybiškai svarbaus kelio, kuriuo vykdomi visi Šiaurės vakarų bendrovės gabenimai“. Nepaisant to, 1811 m. Hadsono įlankos bendrovė suteikė kolonijai 116 000 kvadratinų mylių žemės ir netrukus čia atsikėlė naujakuriai iš Škotijos.⁹¹ 1815 m. Šiaurės vakarų bendrovė ėmė puldinėti koloniją ir visiškai sugriovė gyvenvietę. Hadsono įlankos bendrovė Monrealyje subūrė šimto vyrų „smogiamąjį būrį“ – kolonijos viršininkas surinko šimtą Šveicarijos samdinių, demobilizuotų po 1812 m. karo, – ir nauja naujakurių grupė pasiruošė iš naujo apgyventi koloniją. Tuo metu Šiaurės vakarų bendrovė planavo galutinį Red Riverio šturmą, pavirtusį 1816 m. žudynėmis, kuriose buvo išžudyti beveik visi grįžę naujakuriai. Incidentas buvo užbaigtas areštavus Šiaurės vakarų bendrovės dalininkus. Susirėmimai tarp šių bendrovių tęsėsi iki 1821 m., kai bendrovės susijungė.⁹² Taip baigėsi konfliktai tarp bendrovių Kanadoje.

Ši apžvalga versta verčia paklausti, ar šie ne Europoje vykstantys konfliktai sutapdavo su karais Europoje. Kaip parodys tolimesnis tekstas, bendrovių santykiai su kitais europiečiais neeuropinėse teritorijose paprastai neatspindėdavo santykių tarp jų metropolijų. Bendrovių elgesys mažai priklausė nuo Europos tarpvalstybinių santykių.

Bendrovių karai ir Europos valstybių karai

Nemaža bendrovių karinių susirėmimų su kitomis Europos valstybėmis ar bendrovėmis tikrai sutapdavo su karais Europoje tarp jų metropolijų. Nuo 1618 iki 1648 m. Olandija kariavo su Ispanija ir Portugalija, tad Olandijos bendrovės atakos prieš Ispanijos ir Portugalijos postus Rytuose, Amerikoje ir kitur derėjo su pačios Olandijos valstybės politika. Taip pat dauguma konfliktų Rytuose tarp Anglijos ir Prancūzijos bendrovių vyko Septynerių metų karo metu.

Bendrovės taip pat ne visada pakludavo savo įsipareigojimui nekariauti prieš kitus krikščionių valdovus be savo suverenų leidimo, kaip kad buvo nurodyta bendrovių privilegijose. XVIII a. „Europos nacionaliniai karai vis aktyviau plito į kolonijas, tačiau nei karo pradžia, nei pabaiga nesutapdavo Europoje ir kituose kontinentuose“⁹³.

Anglijos bendrovės trečiosios ekspedicijos į Rytus (1608) metu bendrovės flagmaną užgrobė portugalai, „nepaisant to, kad Anglija ir Portugalija tuo metu buvo taikoje“⁹⁴. Jungtinė Persijos ir Anglijos Rytų Indijos bendrovės ataka prieš Portugaliją Hormūze (aprašyta toliau) įvyko tada, kai Anglija ir Portugalija buvo taikoje. Dėl to, prieš išduodama bendrovei leidimą atnaujinti prekybą tame regione, Britanijos vyriausybė turėjo nustatyti, ar bendrovė įvykdė piratavimo veiksmą. Tik po to, kai bendrovė lordui aukščiausiam admiralui ir karaliui sumokėjo po 10 000 svarų, nes jiems teisiškai priklausė dalis grobio, bendrovei buvo suteikta prekybos su Persija kontrolė.⁹⁵

Kariniai konfliktai tarp Prancūzijos Monrealio bendrovės ir Hadsono įlankos bendrovės prasidėjo prieš Devynerių metų karą. Prancūzijos „neišprovokuota ataka“ prieš Hadsono įlankos bendrovės postą 1682 m., „visiškos taikos metu, natūraliai sukėlė nepasitenkinimą Anglijoje ir Prancūzijos karalius, netgi pažadėjęs atlyginti bendrovei, buvo priverstas išsižadėti šios piratinės ekspedicijos“⁹⁶. Anglijos Rytų Indijos bendrovės karai Indijoje prieš Prancūziją vyko 1748 ir 1756 m. laikotarpiu, kai Europoje Anglija ir Prancūzija buvo taikoje.

Didžioji dalis Olandijos vykdytų Malabaro kranto užkariavimų įvyko po taikos sutarties, ratifikuotos Europoje 1622 m.⁹⁷ Portugalijai pareiškus protestą, bendrovė „pažadėjo grąžinti miestus, kai bus sumokėtos sumos, smarkiai viršijančios Portugalijos finansines galimybes“⁹⁸. Olandijos Rytų Indijos bendrovės atakos prieš portugalus Rytuose tęsėsi metus laiko po to, kai 1641 m. Europoje buvo ratifikuotos paliaubos tarp Olandijos ir Portugalijos. Tiesą sakant, paliauboms užtikrinti teko išsiųsti Olandijos

bendrovės laivyną, kurio vadas turėjo priversti savo bendrovės narius apmokėti nuostolius, patirtus dėl paliaubų vilkinimo.⁹⁹

Tiek Olandijos Rytų Indijos, tiek Vakarų Indijos bendrovių valdytojai priešinosi Portugalijos taikos siūlymo priėmimui. Rytų Indijos bendrovės valdytojai teigė,

„kad Garbingoji bendrovė įdėjo labai daug pastangų kovodama su portugalais ir tuo užsitikrino prekybos monopolį didžiąjai daliai jūrinės prekybos Azijoje; kad jie tikėjosi vidutinio metinio pelno, siekiančio nuo septynių iki dešimties milijonų ir kad jei jiems būtų leista ir toliau veikti tuo pačiu būdu, šie pelnai labai padidėtų“. Olandams, kaip ir kitiems to meto pirkliams, karas atsimokėdavo didelėmis sumomis.¹⁰⁰

Olandijos bendrovė atsisakė grąžinti Anglijai 1651 m. užgrobtą Pulau salą¹⁰¹, „nepaisant sutarties įsipareigojimų ją grąžinti“¹⁰².

Turint omenyje Olandijos Rytų Indijos bendrovės valdytojų požiūrį, nenuostabu, kad bendrovė gynė savo nepriklausomybę nuo valstybės politinių sprendimų. 1644 m. Septyniolika pareiškė Generaliniams luomams, kad „vietos ir tvirtovės, atitekusios jiems Ost Indijoje, neturėtų būti laikomos valstybės užkariautu turtu. Jos turi būti laikomos privačių pirklių, turinčių teisę parduoti tas vietas kam tik panorėję, net jei tai būtų Ispanijos karalius ar koks kitas Jungtinių Provincijų priešas, nuosavybė“¹⁰³. Laikydami šio požiūrio į privačią nuosavybę, Olandijos Vakarų Indijos bendrovė 1670 m. pardavė Surinamą Amsterdamo miestui.¹⁰⁴

Nors kartais ir kariaudamos, kai jų metropolijos Europoje būdavo taikoje, bendrovės kada ne kada bandydavo sustabdyti Europos karų išplitimą į regionus, kuriose jos veikė. Pavyzdžiui, Ispanijos įpėdinystės karo (1701–1713) metu „trys konkuruojančios Rytų Indijos bendrovės (t. y. Olandijos, Anglijos ir Prancūzijos) sugebėjo tarpusavyje išlaikyti tam tikrą neutralumą“¹⁰⁵. Kaip dar pamatysime, Prancūzijos ir Anglijos Rytų Indijos bendrovės bent jau mėgino per Austrijos įpėdinystės karą užtikrinti neutralumą Rytuose. Taigi bendrovės didžiąja dalimi veldavosi į tarpusavio konfliktus viena su kita nepriklausomai nuo valstybinių santykių tarp jų metropolijų Europoje. Egzistavo ir trečiasis bendrovių karinių veiksmų taikiny – pačios Europos valstybės.

Bendrovės prieš Europos valstybes

Ankstyviausias prekybos bendrovių prievartos taikinyis buvo Portugalijos valstybė. Kai Olandijos Rytų Indijos bendrovė ėmė skverbtis į prekybą Rytuose, ji dažnai naudojo karinę jėgą siekdama išstumti portugalus iš svarbiausių pozicijų. Pirmą bendrovės teritorija Ost Indijoje buvo 1605 m. iš Portugalijos atimtas fortas.¹⁰⁶ Kitais metais Malakos sąsiauryje bendrovės antrasis laivynas sutriuškino portugalus, tačiau nesugebėjo užimti Malakos miesto. Jos trečiąjį laivyną Ispanija sutriuškino Molukų salose.¹⁰⁷ 1612–1615 m. laikotarpiu Anglijos Rytų Indijos bendrovė sugebėjo nugalėti Portugalijos laivynus šalia vakarinių Indijos krantų. Kadangi šios pergalės buvo pasiektos „stebint Mogolų pareigūnams“, mogolas buvo įtikintas leisti Anglijos bendrovei prekiauti Surate, taip suteikdamas bendrovei pirmąjį atramos tašką Indijoje.¹⁰⁸

1621 m. Persijos šachas Anglijos Rytų Indijos bendrovės paprašė pagalbos atimant Hormūzą iš Portugalijos. Bendrovė sutiko su sąlyga, kad jai „atiteks pusė grobio, ji bus visiems laikams laisva nuo muitų ir gaus pusę Hormūze surenkamų maito mokesčių“. Kitais metais jungtinės Persijos ir Anglijos pajėgos paėmė Hormūzą ir portugalų tvirtovę gretimoje saloje. Apie šių kovų mastą liudija tai, kad vien anglų ir persų pusėje žuvusiųjų buvo per tūkstantį.¹⁰⁹

XVII a. 4-ajame dešimtmetyje olandai atnaujino puolimą prieš Portugaliją, atakuodami ją „visur nuo Goa ir Malabaro iki Ceilono ir Malakos“. 1635 m. Olandijos bendrovė pradėjo metus trukusią Portugalijos tvirtovės Goa blokadą, taip paralyžiuodama Portugalijos prekybą.¹¹⁰ Tuo pat metu portugalai, suprasdami, kad nepajėgs tuo pačiu metu išstumti tiek anglų, tiek ir olandų, pasirašė paliaubas su Anglijos Rytų Indijos bendrovės padalinio Surate prezidentu.¹¹¹ Kai Olandijos bendrovė 1641 m. užgrobė Malaką, tai „išties sudavė mirtiną smūgį Portugalijos imperijai Azijoje“¹¹². Taip, kaip Anglijos bendrovė veikė kartu su persais Hormūze, Olandijos bendrovės laivynas, bandydamas išstumti Portugaliją iš Ceilono, veikė išvien su sinhalų pajėgomis.¹¹³ 1657 m., po aštuoniolika mėnesių trukusios Kolombo apsupties, olandai visiškai išstūmė portugalus iš Ceilono. 1658–166 m. Olandijos bendrovė perėmė visą Portugalijos uostų Indijos Malabaro krante kontrolę.¹¹⁴

Kai Prancūzija pradėjo mėginti skverbtis į prekybą su Ost Indija, jos bendrovė įsivėlė į konfliktą su Olandijos bendrove. Kadangi Prancūzijos bendrovės buvo valstybinės įmonės, jų konfliktai su kitomis bendrovėmis buvo ne konfliktai tarp bendrovių, o, kaip ir Portugalijos atveju, konfliktai tarp valstybės ir bendrovės. 1672 m., po to, kai užėmė San Tomė miestą¹¹⁵, prancūzai pa-

teko į apsupť. Olandai juos apsupo iš jūros pusės, o vietiniai gyventojai – kran-te. Išstumti iš San Tomė prancūzai ir toliau kentėjo nuo Olandijos bendrovės, kuri grobė jų laivus ir Surate blokavo Prancūzijos prekinius laivus. 1693 m. olandai užėmė prancūzų fortą Pondišeryje, rytinėje Indijos pakrantėje, tad po 1703 m. prancūzai ne prekiavo, o tiesiog grobė olandų laivus.¹¹⁶

Kai 1744 m. tarp Anglijos ir Prancūzijos buvo paskelbtas karas, Prancūzijos ir Anglijos Rytų Indijos bendrovės Rytuose siekė neutralumo¹¹⁷, bet joms nepavyko daugiausia dėl to, kad „Prancūzijos ir Anglijos laivynų karininkai negalėjo joms [bendrovėms] paklusti“. Be įsipareigojimo kautis, karininkus „labai stipriai viliojo už užgrobtus laivus gaunami pinigai ir kitos asmeninio papildomo uždarbio galimybės, atsivėrusios jų profesijai XVIII a.“¹¹⁸ Iš to kilo virtinė karų, žinomų kaip Karnatiko karai.¹¹⁹

Pirmasis Karnatiko karas įsplieskė Anglijos bendrovei šalia Indijos pakrantės užėmus prancūzų laivus. Tuomet 1746 m. Prancūzijos laivynas Maurikijuje apgulė Madrasą, kol anglai pasidavė. Didelis iš Anglijos atvykęs laivynas 1748 m. atsiėmė Madrasą ir apgulė prancūzų koloniją Pondišeryje. *Aix-la-Chapelle* sutartis pabaigė karą ir sugrąžino Madrasą anglams.¹²⁰

Šis karas žymėjo naujo konfliktų Rytuose etapo pradžią, nes dėl šio karo

į Indiją buvo atgabenta daugiau Europos kareivių, karinių atsargų ir artilerijos nei kada nors anksčiau. Be to, karas pirmą kartą atnešė apčiuopiamą kiekį profesionaliai apmokytų karininkų, ne tik anglų ir prancūzų, bet ir samdinių šveicarų ir vokiečių. Net europiečiai pėstininkai, nors ir kaip įprasta užverbuoti lūšnynuose ir kalėjimuose, nebuvo tokie prasti kaip tie padūgnės, iš kurių Rytų Indijos bendrovės komplektuodavo mažutėlaites savo faktorijų įgulas.¹²¹

Priešiški veiksmai buvo atnaujinti 1749 m., kai prancūzai ir anglai rėmė skirtingus kandidatus į gubernatorių vietas Karnatike ir Dekane. Šiame antrajame Karnatiko kare akivaizdžiai buvo daugiau jėgos demonstravimo nei kautynių. Prancūzai pradėjo Trichinopolio apgulą, kur buvo prisiglaudęs jų mėgstamo kandidato pagrindinis oponentas. Tuo metu Britanija pažadėjo belaisviui, kad jis „turįs pasiruošti didelio masto puolimui“ prieš prancūzus ir jų kandidatą. Nors Anglijos bendrovė ir išsiuntė specialųjį padalinį į Trichinopolį, prancūzų apsiaustis nebuvo nutraukta iki pat 1754 m. Anglai taip pat „be jokio rimto pasipriešinimo“ okupavo Karnatiko sostinę. Lygios bendrovių jėgos atvedė jas į aklavietę, iš kurios išeita buvo tik įsikišus bendrovių valdytojams Europoje.¹²²

Susierzinę dėl karinių pajėgų išlaikymo išlaidų, valdytojai įsakė savo pavaldiniams Indijoje siekti susitarimo. Vykstant deryboms Prancūzijos valstybė nusprendė, kad karas Indijoje prieš anglus neatitinka jos interesų. Bendrovė, būdama Prancūzijos valstybės kūrinys, buvo priversta Anglijos

bendrovei padaryti didelių nuolaidų. Kaip to rezultatas tarp bendrovių 1754 m. buvo pasirašyta sutartis.¹²³

Sutartis įtvirtino taiką tarp dviejų varžovių ir pripažino jėgų balansą tarp dviejų bendrovių, sutikdama palikti kiekvienai bendrovių teritorijas, kurios joms priklausė sutarties pasirašymo metu, ir įsakydama joms nesikišti į Indijos valdovų kivičius.¹²⁴

Trečiasis Karnatiko karas įsipplieskė 1756 m., Europoje prasidėjus Septynerių metų karui. Anglijos bendrovė tučtuojau užėmė svarbią prancūzų gyvenvietę Bengalijoje, o Prancūzija atsakydama užpuolė anglų įtvirtinimus rytinėje Indijos pakrantėje. Šį kartą Prancūzijos valstybė „pasiryžo smogti reikšmingą smūgį Indijoje“ ir išsiuntė Prancūzijos bendrovei pastiprinimą. Anglų laivynui sugrįžus iš Bengalijos į pietinę Indiją, karas prasidėjo visu įkarščiu. Prancūzija užėmė daugelį Anglijos fortų ir gyvenviečių, tačiau dėl pinigų stygiaus ir dėl to, kad karinio laivyno vadas atsisakė plaukti prie anglų tvirtovės, kaip pageidavo kariuomenės vadas, nepajėgė paimti Madraso. 1758 m. anglai atakavo Prancūzijos laivyną ir išstūmė pastaruosius iš Indijos vandenyno.

Tuo tarpu prancūzai ir toliau grobė anglų gyvenvietes, palikdami Anglijos bendrovei tik tris postus Karnatike. 1758 m. pabaigoje prancūzai apgulė Madrasą nuo kranto, tačiau apgula buvo nutraukta kitų metų pradžioje, grįžus anglų laivynui. Anglų kariuomenė tada pajudėjo į pietus palei rytinę pakrantę, išstumdama prancūzus iš Dekano ir užpuldama juos Karnatike. Didelis Prancūzijos karinių jūrų pajėgų sutriuškinimas privertė prancūzus galutinai palikti Indiją. 1761 m. pasidavė Pondišeris ir anglams atiteko likusios prancūzų kolonijos Malabare. „Prancūzams Indijoje nebuvo palikta nieko.“¹²⁵

Įdomu pažymėti, kad Pondišerio žlugimas išprovokavo konfliktą tarp Anglijos bendrovės ir metropolijos vyriausybės. Nepaisant to, kad vyriausybės karinės pajėgos buvo labiausiai atsakingos už prancūzų išvijimą, bendrovės valdytojas Madrase reikalavo, kad Pondišeris būtų perduotas Rytų Indijos bendrovei kaip nuosavybė. Kariuomenės ir laivyno karininkai perduoti atsisakė. Bendrovei pagrasinus nebeduoti „lėšų Karaliaus karių arba Prancūzijos belaisvių išlaikymui“, vyriausybė davė sutikimą. Vyriausybė ir bendrovė susitarė, kad bendrovė gaus vyriausybės pajėgų užimtas teritorijas, tačiau už tai turės padengti vyriausybės išlaidas.¹²⁶

Prekybos bendrovės Vakarų pusrutulyje taip pat naudojo jėgą prieš Europos valstybes. 1686 m. Monrealyje įsikūrusi *Compagnie du Nord* įtikino Naujosios Prancūzijos gubernatorių pasiūsti karines pajėgas užimti Hadsono įlankos bendrovės fortų. Greitai prancūzams vienas po kito atiteko trys

bendrovės fortai. Jų atsiimti bendrovė pasiuntė du karo laivus, kuriems vadovavo jos „pirmasis ir vienintelis admirolas“. Kai prancūzai sutriuškino šias pajėgas, bendrovė 1693 m. pasiuntė keturis laivus, apginkluotus 82 pabūklais, ir 213 jūrų pėstininkų, kurie atsiėmė Fort Albanį. Kitais metais prancūzai paėmė Yorko faktoriją, kurią po dešimties mėnesių, pasinaudoję trimis Karališkojo karinio jūrų laivyno fregatomis, atsiėmė anglai. „1697 m. vasarą Prancūzijos karalius išsiuntė patį grėsmingiausią laivyną, kada nors siųstą prieš Hadsono įlankos bendrovę.“ Ten jis susikovė su Anglijos laivynu, kurį sudarė du apginkluoti Hadsono įlankos bendrovės prekiniai laivai ir Karališkojo karinio jūrų laivyno karo laivas. „Didžiausioje Arkties vandenyno jūrų mūšyje Šiaurės Amerikos istorijoje“ Prancūzija iškovojo užtikrintą pergalę ir gavo Yorko faktoriją, kurią valdė iki tol, kol ji Utrechto sutartimi buvo sugrąžinta Hadsono įlankos bendrovei.¹²⁷

Ypač įdomus incidentas nutiko, kai Hadsono įlankos bendrovė atsuko savo pabūklus prieš Anglijos valstybės oficialiąsias pajėgas. 1741 m. Jurgis II pritarė Karališkojo karinio jūrų laivyno ekspedicijai, turėjusiai ieškoti šiaurės jūrų kelio. Kadangi laivai turėjo peržiemoti Hadsono įlankoje, Karališkasis karinis jūrų laivynas ėmė spausti bendrovę, kad ši sutiktų priglausti ir aprūpinti laivus žiemos laikotarpiu. Nepaisant to, „Hadsono įlankos bendrovės savininkiškas jausmas“ buvo toks stiprus, kad, dviem laivams atvykus į bendrovės fortą, vietinis bendrovės valdininkas „nedelšdamas iššovė salvę visai šalia laivų pirmagalių“. Karinio jūrų laivyno vadas galų gale išsiderėjo leidimą apgyvendinti savo įgulą bendrovės pastate.¹²⁸

Olandijos Vakarų Indijos bendrovės kaperių laivynai Vakarų pusrutulyje puldinėjo Ispanijos ir Portugalijos laivus. 1624 ir 1627 m. bendrovė atakavo Bahiją, o 1628 m. sučiupo sidabrą gabenantį Ispanijos laivyną. „Milžiniškas vienuolikos milijonų guldenų vertės grobis ne tik uždirbo dalininkams 75 procentus dividendų, bet ir leido bendrovės valdytojams siūlyti naujus ambicingus planus.“ Kai 1630 m. didelė ekspedicija užėmė Recife, tai žymėjo bendrovės bandymų virsti „iš kaperiavimo bendrovės kolonijine galia“ pradžia. Bendrovės pastangoms plėsti savo teritoriją Brazilijoje energingai priešinosi portugalai, taip sukurdami būtinybę smarkiai padidinti bendrovės karines išlaidas. Dėl to Generaliniai luomai 1631 m. buvo įtikinti pradėti subsidijuoti bendrovę. Kai 1640 m. Portugalija iškovojo nepriklausomybę, olandų valdose gyvenantys portugalai sukilo ir olandai buvo greitai išstumti į keletą įtvirtinimų Brazilijos pakrantėje. Generalinių luomų pasiūsta paramos ekspedicija 1646 m. išgelbėjo Recife nuo atitekimo Portugalijai. Nuo šio momento bendrovė tapo visiškai priklausoma nuo valstybės karinės pagalbos.¹²⁹

Nors neabejotinai nepilnas, šis bendrovių karinių konfliktų su Europos valstybėmis sąrašas rodo bendrovių karinių veiksmų prieš savas ir kitas Europos valstybes mastą ir intensyvumą. Tarp nenumatytų suvereniteto delegavimo bendrovėms padarinių buvo tai, kad bendrovės naudojo prievartą prieš viena kitą, prieš Europos valstybes, su kuriomis jų metropolijos buvo taikoje, prieš savas metropolijas ir net prieš kitus tos pačios bendrovės darbuotojus. Kai kurios bendrovės naudojo prievartą tam, kad pralobtų ir apgintų privačią nuosavybę, kurią keletu atvejų sudarė ištisos šalys. Kitos įsiveldavo į piratavimą ar kaperiavimą tiek dėl pelno, tiek tam, kad susilpnintų savo metropolijų priešus.

Už visų šių dalykų taip pat glūdi valstybės kūrimosi procesas. Tam, kad gautų turtą ir galią, žadamus ekspansijos į užjūrio teritorijas, valstybės suteikė nevalstybiniais veikėjams galią naudoti prievartą. Pačios valstybės ekonominių ir karinių pajėgų nepakako arba naudojimas jomis ir jų plėtimasis buvo politiškai suvaržytas. Posūkis rinkos ir nevalstybinių veikėjų link leido išvengti šių apribojimų. Kaip paskatinimą nevalstybiniais veikėjams imtis užsienio žygių valstybių vadovai suteikdavo jiems suverenias galias, kurios praktiškai iškeldavo prekybos bendrovės virš įstatymo. Jos užsiimdavo piratavimu, plėšikavimu, ardomąja veikla ir kariavimu pažeidamos visus Europos valstybių sistemoje galiojančius valstybių vidaus ir tarptautinės teisės aktus. Prievarta buvo be skrupulų pasitelkiama ginti privačiai nuosavybei. Vietoj to, kad interesai nuslopintų aistras, buvo aistringai siekiama patenkinti interesus. Tiek apie *doux commerce*.¹³⁰

Viena problemų buvo ta, kad bendrovių privačios nuosavybės interesai susikirsdavo su valstybės politiniais interesais, kaip, pavyzdžiui, tada, kai Olandijos Rytų Indijos bendrovė tvirtino turinti teisę parduoti savo teritorijas Jungtinių Provincijų priešams arba kai Britanijos Rytų Indijos bendrovė reikalavo, kad Karališkasis karinis jūrų laivynas perleistų bendrovei teritorijas Indijoje. Kai spaudimo nepakakdavo, bendrovės prieš savo metropolijas panaudodavo prievartą.

Valstybių valdovai tiesiogiai pelnėsi iš prekybos bendrovių kuriamų turtų ir galios. Įtikinamas paneigiamumas jiems puikiai tarnavo, tačiau tik tam tikru mastu. Kaip pamatysime kitame skyriuje, konfliktas tarp suvereniteto suteikimo nevalstybiniais veikėjams ir valstybinės atsakomybės už jų veiksmus neigimo Europos valstybių sistemoje tapo svarbiu politiniu klausimu. XIX a. viduryje galios balanso tarp Europos valstybių vertinimai privertė atmesti fikciją, esą nevalstybiniai veikėjai gali valdyti ištisus subkontinentus kaip savo privačią nuosavybę.

IŠVADA

Nevalstybinės prievartos sankcionavimas keletą šimtmečių puikiai tarnavo valstybės interesams, tačiau jis taip pat kėlė ir daugelį problemų. Už šių dalykų glūdi pamatiniai klausimai apie valdžią. Jei suvereno valdžia leido įgalioti kaperiavimą, tai korsarai kėlė klausimą, kas turėjo būti pripažintas suverenu Šiaurės Afrikoje ir Maltoje. Jei nevalstybinė prievarta kildavo iš teritorijos, kurios atžvilgiu joks pripažintas valdovas nepretendavo į suverenitetą, piratų valstybės kėlė klausimą, kas turėtų būti atskaitingas už šiuos veiksmus. Jei valstybė galėjo deleguoti savo suverenias galias nevalstybiniams veikėjams, prekybos bendrovės kėlė klausimą, kas buvo suverenas teritorijose, kurias bendrovės laikė savo privačia nuosavybe. Jei asmenys galėjo stoti tarnauti į jų pačių pasirinktą užsienio kariuomenę, tai samdiniai kėlė klausimą, kas turėjo suverenią galią kariauti.

Šios praktikos taip pat silpnino ryšius tarp valstybės deklaruojamos politikos, pagal kurią ji buvo karo ar taikos padėtyje su kita valstybe, ir tarp jos valdinių, esančių ne jos teritorijoje, veiksmų. Piratai užsiiminėjo savo reikalais nepaisydami konfliktų tarp savo metropolijų. Taikinius piratai pasirinkdavo atsižvelgdami į jų turtą ir pažeidžiamumą, o ne į savo metropolijos politiką. Samdiniai dalyvaudavo užsienio konfliktuose dėl ekonominių ir politinių priežasčių, nepaisydami savų metropolijų deklaruojamų pozicijų dėl to konflikto. Prekybos bendrovės kariavo tarpusavyje ir net naudodavo prievartą prieš savo metropolijas, kai tai būdavo naudinga jų ekonominiams ar politiniams interesams. Jų veiksmai kartais sutapdavo su oficialia valstybės politika, tačiau dažniau būdavo nepriklausomi nuo Europoje egzistuojančių karo ir taikos sąlygų.

Galų gale nenumatytas nevalstybinės prievartos sankcionavimo padarinys buvo individams suteikta galia veikti nepriklausomai nuo savo valstybės. Kaip rodo visi šie atvejai, ryšiai tarp valstybės ir jos valdinių buvo silpni; pasitaikius galimybei individai reiškėdavo savo nepriklausomybę nuo valstybės tikslų, interesų ir politikos ir pasukdavo savu keliu. Pagaliau piratai, samdiniai ir prekybos bendrovės kėlė sunkumų pačiam gimstančios nacionalinės valstybės suverenitetui.

Valstybės sankcionuotos nevalstybinės prievartos delegitimavimas

Valstybių valdovai dar prieš prasidedant XIX a. buvo suvokę trečiame šios knygos skyriuje nusakytas problemas. Kita vertus, svarbiausia šių problemų priežastis – nevalstybinės prievartos sankcionavimas – buvo įprasta, šimtus metų taikyta praktika. Istoriskai teisėtos veiklos keliamas problema spręsti yra labai sudėtinga. Net jei valstybių valdovai galėjo sutarti, kad tam tikra praktika yra problemos šaltinis, sprendimas nebuvo aki-vaizdus. Daugeliu atveju tokių problemų sprendimas būdavo neplanuota įprastinių diplomatinėlių santykių pasekmė.

Šiame skyriuje susitelkiama į tai, kokiame kontekste kiekviena aptartųjų praktikų buvo tarpvalstybiniu lygiu delegitimuota, ir ties konkrečiais sprendimais, kuriuos kiekvienu atskiru atveju priimdavo valstybių valdovai. Kiekvieno nevalstybinės prievartos atvejo analize siekiama nustatyti, (a) kodėl viena ar daugiau valstybių ėmė laikyti tą praktiką problema ir (b) kaip buvo išplėtos naujos tą praktiką reguliuojančios normos. Nevalstybinės prievartos keliamos problemos buvo išspręstos tada, kai valstybės nustojo sankcionavusios nevalstybinę prievartą. Kaip rodo šis skyrius, tai buvo *ad hoc* procesas. Nevalstybinės prievartos išnaikinimas buvo ne tarpvalstybinės politikos tikslas, o jos nenumatytas padarinys.

KAPERIAVIMO UŽDRAUDIMAS

Kaperiavimas yra analitiškai lengviausiai suprantamas nevalstybinės prievartos atvejis. Europos valstybės derėjosi dėl šios praktikos uždraudimo ir pasiekė oficialų tarptautinį susitarimą atsisakyti teisės sankcionuoti šią nevalstybinės prievartos formą. Tačiau toks rezultatas nebuvo nei iš anksto nulemtas, nei tiesiog padarinys to, kad galingieji kitiems primesdavo savo interesus. Kaip pamatysime, egzistavo ir bent vienas alternatyvus požiūris į tai, kaip derėtų spręsti kaperiavimo keliamas problemas. Pasirinktą sprendimą lėmė derybos, kuriose labai skirtingos galios valstybės darė abipusių nuolaidų.

Kaip jau matėme, kaperiavimo keliamos problemos labai anksti tapo

akivaizdžios, tačiau, matyt, pirmą ženklų ir rezultatų protestą prieš kaperiavimą išsakė Ispanija. Kadangi Ispanijai sudarius taiką su Britanijos karaliumi Jokūbu I, Raleighas ir toliau siaubė Ispanijos Ameriką, Ispanijos ambasadorius pareiškė protestą ir Raleighas buvo suimtas, o vėliau jam buvo įvykdyta mirties bausmė.¹ Tačiau po 1744 m., kai Britanijos pirkliai tapo stambiausi investuotojai į kaperiavimą², ir vėl pradėta kaip seniau piktnaudžiauti kaperio įgaliojimais. Kita svarbų protestą išsakiusi Britanijos kaperių auka buvo Prūsija. Atsakydamas į tai, kad Britanijos kaperis užpuolė vieno jo valdinių laivą, Frydrichas konfiskavo Anglijos valdinių jam paskolintus pinigus (Silezijos paskolą) ir naudojo palūkanas nukentėjusiems pirkliai atlyginti.³

Kitas protesto šaltinis buvo Anglijos draudimo bendrovės. Kai Britanijos kaperiai 1758 m. tapo nebekontroliuojami, labai padidėjo draudimo bendrovių nuostoliai. Vyriausybė į tai reagavo nustatydama minimalų kaperių laivo dydį ir reikalaudama, kad kaperiai paliktų tinkamą garantą. Tai leido atsikratyti „mažųjų žvejų-kaperių“, kurie buvo labiausiai nekontroliuojami, ir padėjo pagerinti didesniųjų elgesį.⁴ Be to, pati Britanijos vyriausybė kentėjo nuo savo kaperių antpuolių prieš neutralias šalis ar net pačios Britanijos prekybą. Britanijos jūrų karybos istorikas pastebėjo, kad Septynerių metų karo metu „mūsų kaperių veiksmai buvo nepakenčiamai piktinantys“. Kai kurie jų „nuėjo taip toli, kad puldavo ką tik mūsų prizų teismų (*prize-courts*) paleistus laivus“⁵. Regis, „tik pačios uoliausios pastangos, parlamento įstatymais numatomos bausmės, vyriausybės meilė, atsimokėjimas už jūrų karinės disciplinos laikymąsi ir trofėjų grąžinimas leido Britanijai nuraminti neutralias šalis“⁶.

Kitą didelį iššūkį kaperiavimo praktikai metė 1780 ir 1800 m. Ginkluoti neutralumai. Kai britai užgrobė du kanapes ir liną plukdančius Rusijos laivus ir sulaukė juos metams laiko, Jekaterina II 1780 m. vasario 26 d. išleido dokumentą, „kuriame buvo skelbiama, kad visi neutralių šalių laivai gali ir turi teisę laisvai plaukioti tarp kariaujančių šalių uostų ir palei jų pakrantes. Be to, kad jame buvo pasmerktos visos „popierinės“ arba neefektyvios blokados, jame taip pat buvo išdėstytas principas „laisvi laivai, laisvos prekės“ ir kontrabanda apibrėžta taip, kad ja nebūtų laikomos karinių laivų statybos medžiagos“. Kitos neutralios šalys, tarp jų Danija, Švedija, Austrija, Portugalija, Abi Sicilijos ir Olandija, priėmė Rusijos deklaraciją ir, kadangi jos pažadėjo prireikus šiuos principus ginti jėga, jų susitarimas tapo žinomas kaip Ginkluotas neutralumas. Antrasis Ginkluotas neutralumas išaugo iš šio susitarimo atnaujinimo 1800 m. gruodį. To pasekmė – Anglijos ir Rusijos susitarimas 1801-ųjų liepą, kuriuo Rusija

atsisakė primygtinio reikalavimo laikytis „laisvų laivų, laisvų prekių“ principo, o Britanija – savo 1756 m. taisyklės, „sutikdama, kad kaperiai nebe-turės teisės vykdyti kratų konvojuojamuose laivuose“⁷.

Taigi nors draugiškos valstybės, neutralios šalys ir draudimų bendrovės kartkartėmis įvardydavo kaperiavimą kaip problemą, savo protestais jos pasiekė tik tiek, kad kaperiavimas buvo pradėtas griežčiau kontroliuoti. Kaperiavimas buvo uždraustas tik tada, kai jį problema paskelbė didžiausia jūrų prekybos ir karybos galia – Didžioji Britanija.

1856 m. balandžio 16 d. Prancūzijos, Britanijos, Rusijos, Prūsijos, Austrijos, Sardinijos ir Turkijos vyriausybės pasirašė Paryžiaus sutartį. Prie šio dokumento buvo pridėta Paryžiaus deklaracija, kuria buvo siekiama „įtvirtinti vieningą doktriną“, reguliuojančią „jūrų teisę karo metu“. Šia deklaracija signatarai paskelbė, kad

1. Kaperiavimas yra ir lieka uždraustas;
2. Neutralios šalies vėliava apsaugo priešų prekes (*Enemy's Goods*), išskyrus karo kontra-bandą;
3. Su priešų vėliava negalima pasisavinti neutralių šalių prekių, išskyrus karo kontrabandą;
4. Blokada gali būti laikoma įpareigojančia tik tada, kai ji yra efektyvi, t. y. kai ji yra palai-koma jėga, išties pakankama, kad užkirstų kelią pasiekti priešų krantą.⁸

Susitarimas numatė, kad Paryžiaus kongrese nedalyvavusios valstybės bus kviečiamos prisijungti prie deklaracijos ir kad deklaracijos nuostatos sais-tys tik ją pasirašiusias ar prie jos prisijungusias valstybes. Kongreso pirmi-ninko ir deklaracijos autoriaus grafo Walewskio siūlymu signatarai taip pat sutiko, kad šie keturi principai yra nedalomai⁹, ir todėl „ją pasirašiusios ar prie jos prisijungusios valstybės ateityje nesudarys jokių susitarimų dėl neutralių šalių teisių karo metu, kurie nesiremtų visais keturiais šios deklaracijos principais“¹⁰. Šis paskutinis nutarimas „neturi jokios grįžtamo-sios galios ir neanuliuoja jau egzistuojančių susitarimų“¹¹.

Kai kurių tarptautinės teisės ekspertų požiūriu¹², deklaracija buvo dau-giau tarptautinės teisės parodija nei įnašas į ją. Trečias ir ketvirtas principai jau buvo įtvirtinti tarptautinėje teisėje ir „tobulai nusistovėję“ ankstesnėje praktikoje.¹³ Kitaip tariant, šiais dviem principais buvo deklaruojama tai, kas jau buvo įkūnyta tarptautinėje teisėje. Teisės ekspertams nepriimtina atrodo būtent tai, kad deklaracijoje šie du nusistovėję tarptautinės teisės principai susiejami su pirmaisiais dviem, kurie įsigaliodami sukūrė naują tarptautinės teisės elementą. Nors tik dvi valstybės nepripažino principo, kad neutralių šalių vėliavos gina priešų prekes (2 principas), viena šių vals-tybių buvo Britanija.¹⁴ Britanija, laikydama tai pagrindiniu savo karinės

viršenybės jūrose ramsčiu, tradiciškai pabrėžė savo teisę būnant kariaujančia šalimi imti kaip trofėjus neutralių šalių laivais gabenamas priešos prekes. Per lordų rūmų debatus dėl Britanijos vyriausybės sprendimo pasirašyti Paryžiaus deklaraciją vienas kritikų tvirtino, kad vyriausybė pasiūlė

atsisakyti mums priklausančios teisės [t. y. konfiskuoti neutralių šalių laivais gabenamas priešų prekes], kurią įtvirtino visi ankstesnių laikų teisininkai, kurią pripažįsta visi šių laikų teisininkai, kurią iki pat šios dienos puoselėjo kiekvienas šios šalies svarbus valstybės veikėjas ir kurią atmesti ketina dabartinė Vyriausybė, nors Pittas, Grenville'is ir Canningas aiškiai parodė ją esant Anglijos karinės jūrų galios pagrindiniu ramsčiu.¹⁵

Taigi antroji deklaracijos nuostata vargu ar galėjo būti laikoma įtvirtintu tarptautinės teisės elementu, jei didžiausia pasaulio jūrų karinė galia nuolat ir ryžtingai demonstravo savo teisę elgtis priešingai.

Dar prasčiau skambėjo tvirtinimas, kad „kaperiavimas yra ir lieka uždraustas“. Kaip išdėstė JAV valstybės departamentas,

Teisė naudotis kaperiais yra tokia pat akivaizdi, kaip ir teisė naudotis ginkluotais valstybiniais laivais, ir tokia pat neginčytina, kaip ir kiekviena kita kariaujančios šalies teisė. Šia teise retkarčiais buvo suabejojama, nors tai darė toli gražu ne autoritetingiausi specialistai, tačiau pati teisė yra visuotinai pripažįstama ir dauguma tautų nedvejodamos ją naudoja; ją, kaip ir bet kurią kitą Jūrų kodekse įrašytą teisę, palaiko praktika ir viešoji nuomonė.¹⁶

Panašiai tuo pat metu, kai buvo kuriamas deklaracijos tekstas, Prancūzijoje buvo išspausdintas tekstas apie tarptautinę teisę, kuriame buvo teigiama, kad

atsiteisimo raštų išdavinėjimas yra visiškai įprastas kariaujančios šalies veiksmas. Kaperiai yra *bona-fide* kariniai laivai, kurių įgula yra savanoriai, kaip atpildą iš suvereno gaunantys jų iškovotus trofėjus tokiu pat būdu, kaip jis kartais paskiria sausumos pajėgoms dalį nugalėto priešos mokamos kontribucijos.

Iš tikrųjų nei Prancūzija, nei Britanija Krymo karo metu neišdavinėjo atsiteisimo raštų. Tai reiškia, kad šios šalys nesankcionavo kaperiavimo nuo pat Napoleono karų – tai daugiau nei keturiasdešimties metų laikotarpis.¹⁷ Tačiau aišku, kad šio vienašališko ir savanoriško, tik dviejų valstybių priimto, sprendimo neužsiimti kaperiavimu viename kare nepakako, kad kaperiavimas taptų tarptautinės teisės pažeidimu.

Nesudėtinga paaiškinti, kodėl buvo bandoma susieti nusistovėjusių principų pakartotinį įtvirtinimą su naujų ir kontroversiškų principų kūrimu: Paryžiaus deklaracija buvo politinio sandėrio rezultatas. Vienoje pusėje buvo visos mažesnės jūrų karinę galią turinčios ir dažniausiai neutralios

valstybės, siekiančios padaryti galą Britanijos praktikai ieškant kontrabandos sulaikinti neutralių šalių laivus. Nesant tarptautinio susitarimo, apibrėžiančio, kas turėtų būti laikoma kontrabanda, Britanijos admiraliteto teismai, remdamiesi vyriausybės politika, skatinančia kliudyti neutralių šalių prekybai, buvo linkę taikyti gana platų kontrabandos apibrėžimą.¹⁸ Ši praktika išprovokavo 1780 ir 1800 m. Ginkluotus neutralumus.

Kitoje pusėje buvo Britanijos vyriausybė, kurios pagrindinis interesas buvo kaperiavimo uždraudimas. Kaip laiške karalienei teigė lordas Palmerstonas:

Kalbant apie pasiūlymą kovoti su kaperiavimu, Kabinetui atrodo, kad Didžiajai Britanijai esant valstybe, pačiu didžiausiu mastu visame pasaulyje užsiimančia jūrų prekyba, kurią gali pulti kaperiai, ir, kita vertus, turint patį didžiausią Karališkąjį karinį jūrų laivyną, galintį daryti tai, ką atliktų kaperiai, Didžiosios Britanijos interesams pasitarnautų prisijungimas prie susitarimo dėl kaperiavimo uždraudimo. Štai praėjusiame kare su Prancūzija, nors Prancūzijos karinis jūrų laivynas ir buvo užblokuotas jos uostuose, Britanijos prekyba labai stipriai nukentėjo nuo užsienio uostuose įsikūrusių Prancūzijos kaperių.¹⁹

Be to, kad Prancūzijos kaperiai Napoleono karų metu padarė didelę žalą Britanijos prekybai, prasidėjus Krymo karui Britanija sužinojo, jog rusai siekia gauti JAV sutikimą išdavinėti JAV piliečiams atsisteisimo raštus.²⁰ Kaperiavimas buvo „silpnesniosios jūrų galybės ginklas“²¹ ir kaip toks – vienintelė grėsmė Britanijos viršenybei jūroje.

Grafas Walewskis, siūlydamas naujus jūrų karybos principus ir siekdamas, kad jie būtų priimami kaip nedaloma visuma, pasiūlė į abiejų pusių didžiausius nuogastavimus atsižvelgiantį teisinių nuostatų kompleksą. Nė viena iš septynių valstybių nebuvo nusiteikusi prieš kaperiavimo uždraudimą. Prancūzijos karinė jūrų galia buvo menkesnė tik už Britanijos, tad jos priklausomybė nuo kaperiavimo mažėjo.²² Rusija, Prūsija, Austrija ir Sardinija tradiciškai nebuvo kaperiaujančios valstybės, tad jos neprieštaraavo tam, kad šiai praktikai būtų padarytas galas, o Turkija, kaip tam tikra prasme Europos valstybių sistemos jaunėlė, negalėjo priešintis „galingųjų“ sprendimams.²³ Draudimas verstis kaperiavimu buvo kaina, kurią buvo akivaizdžiai naudinga sumokėti už tai, kad Britanija atsisakytų teisės, ieškodama priešų kontrabandos, sulaikinti neutralių šalių laivus.

Nors nėra visiškai aišku, kokie motyvai pastūmėjo grafą Walewską pasiūlyti šią deklaraciją, akivaizdu, jog jis pasinaudojo galimybe suformuluoti sandėrį taip, kad jis derėtų su kiekvienos iš valstybių svarbiausiais interesais ir kartu nepažeistų nė vienos iš jų interesų. Vis dėlto antrame plane liko dar vienas ginčijamas dalykas, į kurį deklaracijoje nebuvo atsi-

žvelgta, matyt, labiausiai todėl, kad kongrese nedalyvavo pagrindinė šio tarptautinės praktikos elemento pakeitimo šalininkė – Jungtinės Amerikos Valstijos. Tai buvo ginčas dėl to, ar kariaujančios pusės valdinių privati nuosavybė atleidžiama nuo konfiskavimo atviroje jūroje. JAV būtų sutikusios uždrausti kaperiavimą tik tokiu atveju, jei šis atleidimas būtų priimtas kaip jūrų karybos principas. Kai JAV buvo pakviestos prisijungti prie Paryžiaus deklaracijos, jos, aišku, atsisakė.²⁴

Iki 1854 m. JAV maždaug su dvidešimčia valstybių pasirašė sutartis, kuriomis buvo numatyta, kad laisvi laivai gabena laisvus krovinius (2 principas), tačiau kurios neuždraudė kaperiavimo (1 principas).²⁵ Tuo pačiu metu JAV visoms jūrinėms valstybėms išsiuntinėjo pasiūlymą, kviesdama pritarti „laisvų laivų, laisvų prekių“ principui. Tačiau akivaizdu, kad dauguma šių valstybių tarėsi su britais, kurie be abejonės patarė joms atmesti JAV pasiūlymą, jei į jį nebus įtrauktas draudimas užsiimti kaperiavimu. Nors ir keista, Prūsija sutiko su JAV pasiūlymu. Neabejotina, kad Britanija rengė scenarijų, kuriame JAV būtų vienintelės kaperiavimo gynėjos.²⁶ Kaip išdėstė Britanijos karo sekretorius, „jei amerikiečiai kaperiavimo klausimu pasisakys prieš Kongreso priimtą Rezoliuciją, jie čia bus vieninteliai ir visas civilizuotas pasaulis šiuo klausimu bus prieš juos“²⁷. Ir iš tikrųjų 1858 m. kovo mėnesį keturiasdešimt dvi iš keturiasdešimt keturių valstybių, pakviestų prisijungti prie Paryžiaus deklaracijos, jau buvo tai padariusios (žr. 4.1 lentelę).

Lentelė 4.1
Prisijungimai prie Paryžiaus deklaracijos

<i>Valstybė</i>	<i>Metai</i>
Anhaltas-Desau-Kiothenas	1856
Argentinos konfederacija	1856
Badenas	1856
Bavarija	1856
Belgija	1856
Brazilija	1858
Brėmenas	1856
Braunšveigas	1857
Čilė	1856
Danija	1856
Ekvadoras	1856
Frankfurtas	1856
Vokietijos konfederacija	1856
Graikija	1856
Gvatemala	1856
Hamburgas	1856
Hanoveris	1856
Haitis	1856

Hesenas-Kaselis	1856
Hesenas-Darmštatas	1856
Liubekas	1856
Meklenburgas-Švėrinas	1856
Meklenburgas-Štrėlicas	1856
Meksika ^a	
Modena	1856
Urugvajus ^b	
Nasau	1856
Nyderlandai	1856
Naujoji Grenada	1856
Oldenburgas	1856
Parma	1856
Peru	1857
Portugalija	1856
Romos valstybė (<i>Roman States</i>)	1856
Saksonija-Altenburgas	1856
Saksonija-Koburgas-Gota	1856
Saksonija-Mainingenas	1856
Saksonija-Veimaras	1856
Saksonija	1856
Sicilijos	1856
Ispanija ^c	
Švedija ir Norvegija	1856
Šveicarija	1856
Toskana	1856
Jungtinės Amerikos Valstijos	
Viurtembergas	1856

Šaltinis: Edward Hertslet, *The Map of Europe by Treaty* (London: Butterworths, 1875), t. 2, p. 1284.

^{a)} Meksika ir Ispanija sutiko su visomis sąlygomis, išskyrus susijusias su kaperiavimu.

^{b)} „Urugvajus deklaracijai pritarė, [bet ji] dar turi būti ratifikuota“ įstatymų leidžiamojo organo.

^{c)} Kaip nurodyta 24 išnašoje, manoma, kad JAV niekada neprisijungė.

Šiuo atveju valstybių vadovai aiškiai žinojo, ką jie norėjo pasiekti. Jie siekė uždrausti kaperiavimą ir padarė tai oficialiu tarptautiniu susitarimu. Nepaisant to, kad 500 metų kaperiavimas buvo įprasta praktika, jie atsiskė teisės sankcionuoti šią nevalstybinės prievartos formą. JAV ir dvidešimties kitų valstybių palaikoma alternatyva šiam siūlymui buvo sumažinti kaperiavimo keliamas problemas susiaurinant teisėtų taikinių sritį taip, kad kaperiai galėtų puldinėti tik valstybei priklausančius laivus. Kitais žodžiais, valstybei būtų palikta teisė įgalioti kaperius, tačiau būtų uždrausta grobti privačią nuosavybę. Sunku nuspėti, kaip būtų pakrypę reikalai, jei būtų priimta JAV pozicija. Neabejotina, jog valstybės būtų radusios būdų, kaip užmaskuoti savo nuosavybę taip, kad ji atrodytų esanti privati ir todėl negalėtų būti grobiama. Vis dėlto aišku, kad kaperiavimo draudimas nebuvo iš anksto nulemtas – valstybinio reguliavimo ir kontrolės išplėtimas buvo perspektyvi alternatyva.

Kaperiavimas po 1856 metų

Kitas klausimas, kiek valstybės laikėsi draudimo kaperiauti. Praėjus penkeriems metams po Paryžiaus deklaracijos paskelbimo, prasidėjo JAV pilietinis karas. Šioje situacijoje JAV, Britanijos ir Prancūzijos vyriausybių požiūris „patyrė pokyčius, kuriuos galima pavadinti nebent *stulbinamais*“²⁸. Pirmą kartą JAV vyriausybė atsidūrė stipresniosios jūrų karinės galios vietoje (*vis-à-vis* Valtstijų Konfederacija), o Prancūzija ir Britanija – neutralių šalių vaidmenyje. JAV pabandė prisijungti prie Paryžiaus deklaracijos, siekdamas taip priversti Britaniją ir Prancūziją laikyti konfederatų kaperius piratais.

Šios pastangos žlugo, nes Britanija ir Prancūzija jau buvo pripažinusios Konfederaciją kariaujančia šalimi ir paskelbusios šiame kare neutralumą. Konfederacijai esant *bona fide* kariaujančia šalimi, Washingtono vyriausybė negalėjo „parašu sunaikinti jų, kaip kariaujančios šalies, teisių“²⁹. Kadangi Konfederacija nebuvo pasirašiusi Deklaracijos, jos kaperiai pagal tarptautinę teisę turėjo būti laikomi „kariaujančios šalies ginkluotais laivais“³⁰. Taigi, nors JAV karo metu nesuteikinėjo įgaliojimų kaperiams, tai darė Konfederacija, ir šie kaperiai teisiskai buvo laikomi „stoviničiais „konfederatų karinio jūrų laivyno“ rikiuotėje“³¹.

Kitas po 1856 m. įvykęs su kaperiavimu susijęs atvejis buvo Ispanijos ir Čilės karas (1865–1866). Šiuo atveju buvo sutariama, kad nors Čilė buvo prisijungusi prie Deklaracijos, ji galėjo teisėtai įgalioti kaperius kautis prieš Ispaniją, kuri nebuvo susitarimo šalis.³²

Prūsijai paskelbus ketinimus surinkti „savanorišką karinį jūrų laivyną“, kuris būtų naudojamas Prancūzijos ir Prūsijos kare, tai paskatino Prancūziją teirautis Britanijos vyriausybės, ar taip negalėtų būti pažeistas draudimas užsiimti kaperiavimu. Karūnos Įstatymo pareigūnų nuomone, „tarp Prūsijos vyriausybės ketinamo suburti savanoriško karinio jūrų laivyno ir kaperių, kurių suvaldymas yra deklaracijos tikslas, būta esminių skirtumų“³³. Kadangi savanoriškas karinis jūrų laivynas taip ir nebuvo suformuotas,³⁴ ši problema liko neišspręsta.³⁵

Pirmo po 1856 m. įvykusio svarbaus tarpvalstybinio jūrų konflikto – 1898 m. Ispanijos ir Amerikos karo – metu nė viena kariaujanti šalis neužsiėmė kaperiavimu. Kongresui paskelbus karą, JAV paskelbė prezidentinį pareiškimą, kuriame buvo skelbiama, kad JAV tvirtai laikysis visų Paryžiaus deklaracijos nuostatų, taip pat ir draudimo užsiimti kaperiavimu.³⁶ Ispanija pasiliko teisę išdavinėti atsiteisimo raštus, tačiau apsiribojo organizuodama „kol kas tik pagalbinį kreiserių“ laivyną, sudarytą iš Ispanijos pre-

kybos laivyno laivų, bendradarbiaujanti su pastaruoju kreisavimo tikslais ir pavaldų karinio jūrų laivyno statutams ir jurisdikcijai“³⁷.

Apskritai imant, buvo taip griežtai laikomasi Paryžiaus deklaracijos draudimo užsiimti kaperiavimu, kad „teisė jais naudotis šiuo metu pasaulyje yra beveik visiškai išnykusi“³⁸.

SAMDINYSTĖS DELEGITIMAVIMAS

Samdinystė tarpvalstybinės politikos problema tapo Napoleono karų metu. Svarbiausias JAV valstybės lyderių siekis buvo visomis išgalėmis stengtis, kad valstybė nebūtų įtraukta į karą; tam reikėjo laikytis griežtos neutralumo politikos. Nepriklausomybės karo metu JAV buvo pasirašiusi su Prancūzija Draugystės ir prekybos sutartį (*Treaty of Amity and Commerce*), kuri „Jungtinės Valstijas įpareigojo leisti į savo uostus įplaukti Prancūzijos laivams kartu su šių karo trofėjais“, tačiau neleisti įplaukti kitų šalių laivams, gabenantiems iš Prancūzijos iškovotus trofėjus, bei įpareigojo suteikti prieglobstį vien tik Prancūzijos karo laivams.³⁹ 1793 m. prasidėjus karui, JAV kilo klausimas, kaip nebūti įtrauktoms į karą ir kartu laikytis sutarties numatytų įsipareigojimų Prancūzijai.

Tikra problema tai tapo tada, kai Prancūzijos konsulas Čarlstone pradėjo raginti JAV piliečius tapti kaperiais – jūrų samdiniais, – puldinėjančiais Anglijos prekiniais laivus. Jis taip pat skatino arba rėmė įvairius planus, kaip JAV piliečiai galėtų nuo Ispanijos „išvaduoti“ Luizianą ir kitas teritorijas.⁴⁰ Esama duomenų, kad britai taip pat rėmė panašius planus puldinėti Prancūzijos valdas Amerikoje.⁴¹

Kuomet buvo užgrobtas vienas Anglijos laivas ir Prancūzijos konsulas Čarlstone paskelbė jį esant teisėtu trofėjumi, Britanijos pareigūnai protestuodami kreipėsi į JAV, teigdami, kad laivo konfiskavimas buvo neteisėtas ir kad kaperiavimas Prancūzijos naudai buvo JAV neutralumo pažeidimas.⁴² Britai JAV taip pat pasiūlė laikyti JAV suvereniteto pažeidimu tai, kad Prancūzija išduodavo kaperiavimo leidimus amerikiečiams.⁴³ Nors prancūzai tvirtino, kad jų veiksmai atitiko 1788 m. Prancūzijos ir Amerikos sutarties reikalavimus, valstybės sekretorius Jeffersonas su tuo nesutiko. Jis teigė, kad nors sutartimi visoms šalims, išskyrus Prancūziją, buvo uždrausta JAV uostuose laikyti kaperius, pardavinėti jų trofėjus ar pirkti jiems atsargas, sutartis Prancūzijai šių teisių taip pat nesuteikė. Kitaip tariant, Jeffersonas tvirtino, kad draudimas visiems, išskyrus Prancūziją, užsiimti kaperiavimu nereiškia, kad Prancūzijai suteikiamas leidimas tai dary-

ti. Kaip JAV kontroliuoja prancūzų kaperiavimą, buvo atskiras klausimas, kurį JAV galėjo spręsti priklausomai nuo konteksto ir aplinkybių.

Su mūsų aptariama tema labiau susijęs Jeffersono argumentas, kad „bet koks kitas autoritetas, išskyrus jas (JAV) pačias, išdavinėdamas Jungtinių Valstijų teritorijoje karinius leidimus pažeidžia jų suverenumą; ypač kai leidimai išduodami jų piliečiams, *kad šie vykdytų veiksmus, prieštaraujančius pareigoms savo šaliai*“⁴⁴. Kitaip sakant, Prancūzija, pažeisdama JAV suverenitetą, kartu kliudė JAV centrinei valdžiai kontroliuoti savo piliečius.

JAV požiūris į neutralumą buvo oficialiai ir viešai suformuluotas prezidento Washingtono kreipimesi į Kongresą 1792 m. gruodį ir pradėtas taikyti praktiškai 1793-ųjų rugpjūtį. Rugpjūčio 7 dieną Jeffersonas pareikalavo, kad Prancūzija „sugrąžintų visus trofėjus, kuriuos užgrobė (tokie) kaperiai ir atgabeno į JAV uostus“, ir užtikrino, kad nuo šiol JAV savo jurisdikcijoje užkirs kelią Prancūzijos kaperiavimui. Rugsėjo mėnesį Britanijai išsiųstame rašte Jeffersonas pripažino, kad JAV yra išipareigojusios išmokėti Britanijai kompensacijas už tris prancūzų kaperių užgrobtus jos laivus, tačiau taip pat pareiškė, kad kadangi JAV nuo rugpjūčio 7 dienos pradėjo griežtai laikytis neutralumo politikos, jos nemokės kompensacijų už po šios datos užgrobtus laivus. Ir iš tikrųjų JAV žengė ryžtingus žingsnius, kad užkirstų kelią Prancūzijos kaperiavimui; jos areštuodavo kaperius, trukdė parduoti trofėjus, sulaikydavo laivus ir instruktavo muitinės pareigūnus vykdyti JAV neutralumo politiką. Tad „nėra duomenų, kad po 1793 m. rugpjūčio 7 d. JAV uostuose būtų apsisostę kaperiai“⁴⁵.

JAV neutralumo įstatymai

Ši politika buvo kodifikuota 1794 m. Neutralumo akte.⁴⁶ Įstatymas užkirta kelią „Jungtinių Valstijų piliečiams ir gyventojams priimti iš kitos valstybės karo įgaliojimus ar stoti į jos karinę tarnybą ir uždraudė aprūpinti ir apginkluoti kreiserius, kuriuos buvo numatoma panaudoti kurios nors kariaujančios užsienio šalies tarnyboje ar priimti į uostus didesnes tokių laivų pajėgas, jei jie ginkluoti“⁴⁷. Be to, juo buvo visiems (su dviem išimtimis)⁴⁸ uždrausta JAV verbuoti žmones karo tarnybai kitoje valstybėje ir visiems asmenims JAV buvo uždrausta „išžygiuoti“ į karines ekspedicijas prieš valstybes, su kuriomis JAV buvo taikoje.⁴⁹

Paskesniu įstatymu, priimtu 1817 m., prie valstybių ir valdovų, kaip užsienio subjektų, kuriems taikomi JAV neutralumo įstatymai, buvo priskirtos dar ir kolonijos, apygardos bei žmonės.⁵⁰ Visi JAV neutralumo įsta-

tymai buvo surinkti į 1818 m. Neutralumo aktą, kuris su kai kuriomis pataisomis ligi šiol yra galiojantis JAV įstatymas.⁵¹

Neutralumo įstatymai kaip sunkų baudžiamąjį nusikaltimą kvalifikavo JAV piliečių sutikimą priimti ir pasinaudoti įgaliojimu tarnauti kitai valstybei, esančiai kare su JAV draugiška valstybe.⁵² Jie taip pat visiems JAV gyventojams uždraudė stoti į tarnybą užsienio karinėse pajėgose ir samdyti tokiai tarnybai kitus gyventojus. Šie įstatymai nedraudė piliečiui palikti šalį, kad jis galėtų prisijungti prie užsienio karinių pajėgų. Be to, jie nedraudė asmenims įtikinėti kitus išvykti į užsienį ir stoti į tarnybą užsienio kariuomenėje, nes toks draudimas pažeistų JAV konstitucijos užtikrinamą žodžio laisvę.⁵³ Tam, kad pažeistų šias neutralumo įstatymo nuostatas, JAV pilietis būtų turėjęs priimti ir vykdyti įgaliojimus JAV valstybės jurisdikcijoje. Individas būtų pažeidęs stojimo į karinę tarnybą nuostatas tik tada, jei jis būdamas JAV pats stotų ar samdytų kitus į užsienio kariuomenę.

Neutralumo įstatymais taip pat buvo paskelbta neteisėta JAV centrinės valstybės jurisdikcijoje esantiems asmenims organizuoti, „aprūpinti arba išžygiuoti į karinę ekspediciją prieš valstybę, su kuria Jungtinės Valstijos yra taikoje“. Regis, tai užkirto kelią asmenims telkti JAV kariuomenes, net ir neturint tikslo tarnauti kokio nors užsienio politinio vieneto interesams. Kitaip tariant, asmenys negali formuoti karinių pajėgų, kuriomis siektų savo privačių interesų. „1794 m. Neutralumo aktas buvo pirmasis pasaulyje valstybės vidaus įstatymas, skirtas būtent priešiškų ekspedicijų prieš užsienio šalis problemai. Jis buvo pavyzdys Anglijai ir kitoms valstybėms“⁵⁴. Kaip pamatysime penktame šios knygos skyriuje, įgyvendinant šias nuostatas kilo tam tikrų problemų.

Reziumuojant galima teigti, kad neutralumo įstatymai uždraudė visiems, išskyrus JAV centrinę valdžią, burti JAV teritorijoje kariuomenę, kuria būtų puolama su JAV taikoje esanti valstybė. Jie uždraudė JAV jurisdikcijoje esantiems asmenims už pinigus stoti į karinę kitos valstybės tarnybą. Asmenims taip pat buvo uždrausta samdyti kitus tarnybai kitoje valstybėje, jei sandoris vykdomas JAV teritorijoje. Pagaliau asmenims uždraudžiama privačiais interesais organizuoti karines ekspedicijas prieš užsienio politinius vienetus. Trumpai tariant, niekas negali JAV jurisdikcijoje telkti armijos, siekdamas vykdyti priešiškus veiksmus prieš JAV draugišką valstybę.⁵⁵

Samdinystės suvaržymų globalizavimas

Tarptautinės teisės ekspertai 1794 m. JAV neutralumo aktą laiko takoskyra neutraliteto sampratos raidoje.⁵⁶ Pirmą kartą neutralios valstybės teisės ir pareigos buvo kodifikuotos nuolatinėje valstybės vidaus teisėje. Iki tol šios teisės ir pareigos būdavo išdėstomos dvišalėse sutartyse, deklaracijose ir įsakuose, kurie buvo iš esmės laikini, susiję su konkrečiomis valstybėmis, karais ir pagalbos formomis. Trumpai tariant, neutralitetas veikiau buvo ne principas, o su tam tikromis valstybėmis ir karais susijusių elgsenos būdų (*policies*) rinkinys. Būtent JAV pirmosios pabandė tiksliai apibrėžti universalią neutraliteto doktriną ir institucionalizuoti su šia doktrina derančią praktiką.⁵⁷

Lentelėje 4.2 pateikiami duomenys, rodantys, kad JAV neutralumo praktika tapo „elgesio standartu, kurį dabar priėmė valstybių bendruomenė“⁵⁸. 1794–1938 m. laikotarpiu keturiasdešimt devynios valstybės pradėjo vykdyti kokia nors forma nuolatinę savo piliečių ir valdinių karo tarnybos užsienyje kontrolę. Daugelis kitų priėmė laikinus reguliavimo mechanizmus.

Lentelė 4.2

Karo tarnybos užsienyje teisiniai suvaržymai

<i>Valstybė</i>	<i>Metai</i>	<i>Draudžiama veikla</i>
Argentina	1921	Bendra
Austrija	1803/1852	Verbavimas
Belgija	1807	Stojimas
Bolivija	1834/1903	Bendra
Brazilija	1890	Bendra
Jungtinė Karalystė/Airija	1819/1870	Verbavimas + stojimas
Australija	1874	Verbavimas
Kanada	1937	Verbavimas + stojimas
Čilė	1874/1934	Verbavimas + stojimas
Kolumbija	1936	Bendra + verbavimas
Kosta Rika	1889	Stojimas
Kuba	1936	Verbavimas
Čekoslovakija	1920	Stojimas
Danija	1803/1819	Verbavimas + stojimas
Dominikos Respublika	1884	Bendra
Ekvadoras	1906	Bendra
Salvadoras	1904	Verbavimas
Prancūzija	1804	Stojimas

Vokietija		
Hanoveris	1840	Verbavimas
Reichas	1871	Verbavimas
Graikija	1834	Verbavimas
Gvatemala	1889	Bendra
Haitis	1826	Bendra
Hondūras	1906	Verbavimas
Irakas	1924	Stojimas
Italija		
Sardinija	1859	Verbavimas
Toskana	1853	Verbavimas + stojimas
Popiežiaus valstybė	1832	Verbavimas
Suvienyta	1864/1912	
	1938	Verbavimas + stojimas
Liberija	1914	Verbavimas + stojimas
Liuksemburgas	1879	Bendra
Meksika	1886	Stojimas
Nyderlandai	1881/1892	Verbavimas + stojimas
Nikaragva	1891	Bendra
Norvegija	1902/1937	Bendra + stojimas
Panama	1922	Verbavimas
Paragvajus	1910	Verbavimas
Peru	1924	Bendra
Lenkija	1932	Bendra
Portugalija	1852	Verbavimas + stojimas
Ispanija	1882	Verbavimas + stojimas
	1932	Verbavimas
Švedija	1804/1904	Verbavimas + stojimas
Šveicarija	1853/1859	Verbavimas + stojimas
Turkija	1936	Verbavimas
Rusija	1845	Stojimas
JAV	1794	Verbavimas + stojimas
Urugvajus	1889	Verbavimas
Venesuela	1912/1926	Verbavimas
Jugoslavija	1924	Bendra

Šaltinis: Francis Deak and Philip C. Jessup, eds., *A Collection of Neutrality Laws, Regulations and Treaties of Various Countries*, 2 vols. (Washington, D. C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1939).

XIX a. antroje pusėje Britanija išprovokavo prieš samdinytę nukreiptų įstatymų bangą. Atsakydama į Prancūzijos ir Prūsijos karą, Britanija 1870 m. įvedė Karo tarnybos užsienyje aktą (*Foreign Enlistment Act*). Bū-

tent nesena karti vyriausybės patirtis JAV pilietiniame kare privertė ją suvokti naujų įstatymų būtinybę.⁵⁹ Naujuoju įstatymu visiems Britanijos valdiniams buvo uždrausta stoti į karinę tarnybą šalyje, „kariaujančioje su bet kuria užsienio šalimi, esančia taikoje su Jos Didenybe“⁶⁰. Taigi, skirtingai nei 1819 m. įstatymai, 1870 m. įstatymas buvo taikomas ne tik „prigimti-

Lentelė 4.3

Svarbiausios XIX a. valstybės ir prieš samdinystę nukreipti įstatymai

<i>Narė</i>		
<i>Centrinės sistemos</i>	<i>Tarpvalstybinės sistemos</i>	<i>Prieš samdinystę nukreipti įstatymai</i>
Jungtinė Karalystė		1819/1870
Nyderlandai		1881/1892
Prancūzija		1804
Šveicarija		1853/1859
Ispanija		1882
Portugalija		1886
Vokietija		1871
	Bavarija	Nepriimti
	Prūsija	Nepriimti
	Badenas	Nepriimti
	Saksonija	Nepriimti
	Viurtembergas	Nepriimti
	Heseno elektoratas	Nepriimti
	Heseno didžioji kunigaikštystė	Nepriimti
Austrija-Vengrija		1803/1852
Italija (suvienyta)		1865
	Sardinija	1859
	Popiežiaus valstybė	1832
	Abi Sicilijos	Nepriimti
	Toskana	1853
Rusija		1845
Švedija		1904
Danija		1803
Turkija		1936
	JAV	1794

Šaltiniai: Tarpvalstybinės ir centrinės sistemų nariai pateikti pagal J. David Singer and Melvin Small, *Wages of War, 1816–1980, Augmented with Disputes and Civil War Data* (Ann Arbor, Mich.: Inter-university Consortium for Political and Social Research, 1984), p. 29–33; dėl įstatymų žr. duomenis, pateiktus lentelėje 4.2.

niams“ (*natural-born*) britams, bet visiems Britanijos karūnos valdiniais. Be to, jei 1819 m. įstatymas uždraudė stojimą į karo tarnybą užsienyje *per se*, 1870 m. įstatymas lietė tik į karą ar pilietinius neramumus įsitraukusias valstybes.

1870 m. įstatyme buvo nurodyta, kad jo nuostatos turi galioti visose Britanijos dominijose ir kad jis turi būti „visose Britanijos valdose jų gubernatorių paskelbtas kiek galint greičiau, kai tik jie gaus žinią apie šį Aktą“⁶¹. Per septynerius metus keturiolika kolonijų oficialiai priėmė įstatymą, o iki 1928 m. jis galiojo jau dvidešimt keturiuose kolonijose.⁶²

1816 m. tarpvalstybinėje sistemoje buvo dvidešimt trys nariai, trylika iš jų buvo centrinės sistemos nariai, arba, kaip aš vadinu, *svarbiausios valstybės*. Kaip parodoma lentelėje 4.3, visos valstybių centrinės sistemos valstybės, išskyrus Švediją ir Turkiją, XIX a. samdinytei pradėjo taikyti apribojimus. Iš tarpvalstybinės sistemos valstybių tik Vokietijos valstybės iki susivienijimo ir Abi Sicilijos nebuvo priėmusios nuolatinį samdinytę varžančių įstatymų.

Kaip matėme lentelėje 4.2, buvo trys požūriai į tai, kaip vykdyti šiuos naujus įgaliojimus. Šešiolika valstybių uždraudė verbuoti savo piliečius ir valdinius karo tarnybai užsienyje, aštuonios – savo piliečiams ir valdiniams stoti į tarnybą ar tarnauti užsienio karinėse organizacijose (bent jau jei tai daroma be valstybės leidimo). Trylika valstybių uždraudė abiejų rūšių praktiką. Likusios priėmė bendresnio pobūdžio įstatymus, draudžiančius kitos valstybės atsakomųjų veiksmų grėsmę keliančius veiksmus. Už šių įstatymų pažeidimą galėjo būti taikomos tokios sankcijos kaip piniginės baudos, įkalinimas, vidinė ar išorinė tremtis ir pilietybės atėmimas.

Valstybių sistemoje šie suvaržymai buvo naujovė. Iki 1800 m. tik Britanijoje, Nyderlanduose ir JAV veikė nuolatiniai karo tarnybą užsienyje reguliuojantys įstatymai.⁶³ XVIII a. pabaigoje Venecijoje, Abiejose Sicilijose ir Popiežiaus valstybėje buvo išleisti ediktai, draudžiantys jų valdiniams stoti į karo tarnybą tuo metu į karą įsitraukusiose valstybėse, tačiau šie suvaržymai buvo padaryti nuolatiniais tik gerokai įsibėgėjus XIX a.⁶⁴ Jei 1800 m. daugių daugiausiai trys valstybės buvo priėmusios karo tarnybą užsienyje ribojančius įstatymus, tai iki XIX a. vidurio jau trečdalis valstybių buvo apribojusios karo tarnybą užsienyje. Iki 1938 m. tokie apribojimai galiojo jau 70 procentų valstybių.⁶⁵

Skirtingos valstybės skirtingu mastu vykdė valdžią ir kontrolę. Pavyzdžiui, vien tik verbavimą draudžiančių valstybių piliečiai galėjo laisvai išvykti iš jų jurisdikcijai [priklausančios teritorijos] ir tada stoti į tarnybą užsienio kariuomenėje. Bausmės galėjo būti taikomos tik tarpininkams,

valstybės jurisdikcijai [priklausančioje teritorijoje] verbuojantiems žmones į karo tarnybą užsienio kariuomenėje. Daugelio valstybių apribojimai verbuoti ir/arba stoti į karo tarnybą buvo taikomi tik tada, kai tokios veiklos nesankcionavo pati valstybė. Matyt, tokios valstybės galėjo asmenims išduoti leidimus verbuoti į karo tarnybą užsienyje ar stoti į tokią tarnybą. Dar labiau neapibrėžti ir, matyt, dėl to veikiau laikytini atgrasymo priemonė buvo valstybės saugumui grėsmingą veiklą draudžiantys įstatymai. Vienu kraštutiniu atveju būtų įtraukti tik tie veiksmai, dėl kurių prieš valstybę buvo imtasi prievartinių represalijų, o kitu tik valdžios institucijų vaizduotė apribotų grėsmės valstybės saugumui sąvoką.

Nepaisant šių keblumų, karo tarnybos užsienyje teisinis suvaržymas demonstruoja naujas formas, kurias įgauna valstybinė prievartos naudojimo tarptautinėje sistemoje kontrolė. Priimti karo tarnybą užsienyje varžančius įstatymus reiškia tvirtinti turint įgaliojimus, leidžiančius spręsti, kada, kur ir dėl kokių priežasčių naudoti prievartą tarptautinėje sistemoje. „Neutralumo teisė, kitaip nei karo teisė, nepasirodė iki tautų-valstybių iškilimo ir to [momento], kai šios valstybės prisiėmė įgaliojimus ir galią kariauti.“⁶⁶ Kitaip tariant, tokie įstatymai atspindi tai, kad suvereniteto sąvoka buvo išplėsta taip, kad įtrauktų platesnius įgaliojimus naudoti prievartą anapus valstybės sienų. Kartu šie įstatymai neišvengiamai apriboja valstybės įgaliojimus naudoti tarptautinės sistemos prievartos ištekliais. Vis daugiau valstybių ribojant karinę tarnybą užsienyje, valstybei darosi vis sunkiau tarptautinėje sistemoje paprasčiausiai nusipirkti kariuomenę.

Samdinystės nuosmukio paaiškinimas

Kaip būtų galima paaiškinti tokius JAV veiksmus ir tai, kad visas kitas pasaulis greitai pradėjo taikyti panašias kontrolės priemones? Kaip jau matėme, samdinystė buvo delegitimuota karo kontekste ir tai sutapo su neutraliteto institucijos susiformavimu. Neutralitetas yra itin įdomus reiškinys, nes jis nėra objektyvus faktas, o pretenzija, kurios įgyvendinamumas iš esmės priklauso nuo intersubjektyvaus supratimo, nuo valstybių veikėjų lūkesčių dėl deramo neutralios valstybės elgesio. Valstybė negali paskelbti esanti neutrali tam tikrame kare ir po to apibrėžti savo teises ir pareigas atsižvelgdama į savo pačios interesus toje situacijoje. Kad įgyvendintų savo pretenziją į neutralumą, valstybė turi vykdyti tokią politiką, kurią kitos valstybės suvoktų kaip derančią su jos neutralumu. Valstybės įvertina kitos valstybės neutralumą lygindamos pastarosios politiką su įprastine neutra-

lių šalių praktika. Kitais žodžiais, tam, kad įgyvendintų savo pretenziją į neutralumą, valstybės imituoja įprastinę neutralių šalių praktiką.

Praktika, kuri buvo eliminuota kaip nederanti su neutralumu, negali būti savavališkai atgaivinta. Kariaujančios šalys tiesiog neigs nuo įprastinės praktikos nukrypusias valstybės neutralumą ir atmes jos pretenziją į ypatingą statusą kare. Galų gale „neutrali šalis“ gali būti įtraukta į karą. Taigi tam tikra labai realia prasme neutralios valstybės yra prievarta verčiamos taikyti įprastinę neutraliteto praktiką; jei jos to nedaro, kariaujančios šalys kelia grėsmę įtraukti jas į karą.

Taigi, anot vieno aiškinimo (toliau jis bus vadinamas *neutraliteto argumentu*), JAV neutralumo politika buvo universalizuota, nes kūrė naujus lūkesčius dėl neutralių valstybių elgesio. Omenyje turima būtent tai, kurios savo piliečių ir valdinių kontrolės kariaujančios šalys galėjo karo metu tikėtis iš neutralios valstybės.

Jei samdinystės delegitimavimo esmė būtų naujas neutraliteto sąvokos apibrėžimas, būtų galima tikėtis, kad valstybės būtų galėjusios sėkmingai pritaikyti šią normą tada, kai kilus konkrečiam karui jos nusprendavo pareikšti ir ginti savo pretenziją į neutralumą. Tokio tipo tyrime nėra įmanoma išnagrinėti aplinkybių, kuriomis kiekviena valstybė priėmė prieš samdinystę nukreiptus įstatymus, kad būtų galima nustatyti, ar tai buvo tiesioginis karo meto neutralumo politikos rezultatas. Vis dėlto esama empirinių duomenų, prieštaraujančių neutraliteto argumentui.

Pirma, 4.2 lentelėje išvardytos šalys, kaip ir JAV, įvedė nuolatinius ir visuotinius apribojimus savo piliečių samdinystės veiksams. Argumentas, teigiantis, kad JAV neutralumo praktika tapo įprastine, vis tiek nepaaiškina, kodėl kitos valstybės tiesiog neėmė jos taikyti kaip laikinos praktikos, t. y. kol nesibaigė tam tikras konkretus karas. Be to, daugelis šių įstatymų ne tik uždraudė samdinystę karo metu, bet ir apibrėžė samdinystę kaip įstatymo pažeidimą bet kokiomis aplinkybėmis.

Antra, Britanijos atvejis kelia abejonių dėl glaudaus ryšio tarp jos įstatymų ir neutraliteto problemos. Viena vertus, atrodo, kad neutraliteto klausimas darė stiprią įtaką tam, kaip Britanijoje buvo įtvirtinti prieš samdinystę nukreipti įstatymai. Jos 1819 m. įstatymai buvo priimti Lotynų Amerikos nepriklausomybės karų kontekste, o 1870 m. įstatymas – Prancūzijos–Prūsijos karo kontekste. Vis dėlto ankstesniojo įstatymo kalba kelia kitojų minčių nei apie griežtą susirūpinimą Britanijos neutralumo gynimu. Jis draudė tik prigimtiniais Britanijos valdiniais stoti į tarnybą bet kurioje užsienio kariuomenėje; jis nebuvo taikomas visiems valdiniais, tuo labiau nebuvo taikomas visiems Britanijos valstybės jurisdikcijoje esantiems

asmenims. Be to, priešingai nei 1870 m. įstatymas, jis buvo taikomas visoms užsienio valstybėms, ne tik įsitraukusioms į karą. Jei 1870 m. įstatymo kalba buvo specialiai sukonstruota taip, kad būtų ginamas Britanijos neutralumas, tai 1819 m. įstatymo kalba tiesiog nurodo, kad britui nedera tarnauti užsienio kariuomenėje.

Trečia, neutraliteto argumento nepatvirtina sąsajos nebuvimas tarp karų ir to, kaip naujos valstybės priimdavo šiuos įstatymus. Dauguma Lotynų Amerikos valstybių prisijungė prie valstybių sistemos XIX a.⁶⁷ Jei neutralitetas būtų prieš samdinystę nukreiptų normų raktas, turėtume tikėtis, kad lotynų amerikiečiai jas priimtų panašiai tuo metu, kai jos visos drauge susidurtų su pasauliniu ar pusrutulio (*hemispheric*) karu.

Lentelėje 4.4 Lotynų Amerikos šalys pristatomos ta tvarka, kuria jos prisijungė prie valstybių sistemos, samdinystę ribojančių normų priėmimo datos ir tomis datomis vykę karai. Lentelėje 4.5 išvardijami visi nuo 1816 iki 1980 m. Vakarų pusrutulyje vykę karai. Kaip matome lentelėje 4.4, tik dvi iš dvidešimties valstybių priėmė prieš samdinystę nukreiptas normas vykstant karui. Net jei įtrauktume tuos tris atvejus, kai normos buvo priimtose vienerių ar dvejų metų laikotarpiu nuo karo pradžios ar pabaigos, vis tiek negalėtume paaiškinti penkiolikos atvejų iš dvidešimties. Ypač reikšminga tai, kad nė viena iš tų valstybių, kurios nepriėmė įstatymo iki 1914 m., nepriėmė jo ir Pirmojo pasaulinio karo metu. Įdomu tai, kad penkios valstybės ėmė taikyti apribojimus tarpukariu.

Lentelė 4.4

Lotynų Amerikos valstybės ir prieš samdinystę nukreipti įstatymai

<i>Valstybė</i>	<i>Valstybingumas pasiektas</i>	<i>Įstatymai priimti</i>	<i>Įstatymų priėmimo metu vykęs karas</i>
Haitis	1815	1826	Nevyko
Paragvajus	1815	1910	Nevyko
Argentina	1816	1921	Nevyko
Čilė	1818	1874	Nevyko
Kolumbija	1819	1936	Nevyko
Meksika	1821	1886	Nevyko (Centrinės Amerikos, 1885)
Brazilija	1822	1890	Nevyko
Peru	1824	1924	Nevyko
Bolivija	1825	1834	Nevyko (Teksaso, 1835–1836)
Urugvajus	1828	1889	Nevyko
Venesuela	1830	1912	Nevyko
Ekvadoras	1830	1906	Vyko (Centrinės Amerikos, 1906–1907)
Kosta Rika	1838	1889	Nevyko

Nikaragva	1838	1891	Nevyko
Hondūras	1838	1906	Vyko (Centrinės Amerikos, 1906–1907)
Gvatemala	1839	1889	Nevyko
Salvadoras	1841	1904	Nevyko
Dominikos Respublika	1844	1884	Nevyko (Ramiojo vandenyno, 1879–1883; Centrinės Amerikos, 1885)
Kuba	1902	1936	Nevyko
Panama	1903	1922	Nevyko

Šaltiniai: Valstybingumas pagal Arthur S. Banks, *Cross-National Time-Series Data Archive User's Manual* (Binghamton: State University of New York, 1975), p. 47–52; įstatymų priėmimas, žr. duomenis lentelėje 4.2; karai, žr. lentelėje 4.5.

Pastaba. Kadangi valstybė gali priimti tokius įstatymus nujausdama artėjantį konfliktą, ten, kur derėjo, įtraukiau karus, prasidėjusius iškart po įstatymų priėmimo.

Lentelė 4.5
Karai Amerikoje

<i>Karas</i>	<i>Data</i>	<i>Dalyviai</i>
Teksaso	1835–1836	
Peru–Bolivijos	1841	
Meksikos–JAV	1846–1848	
La Platos	1851–1852	Brazilija, Paragvajus ir Urugvajus prieš Argentina
Prancūzijos–Meksikos	1862–1867	
Ekvadoro–Kolumbijos	1863	
Ispanijos–Santo Domingo	1863–1865	
Lópezo	1864–1870	Brazilija, Argentina ir Urugvajus prieš Paragvajų
Ispanijos–Čilės	1865–1866	
Ramiojo vandenyno	1879–1883	Čilė prieš Peru ir Boliviją
Centrinės Amerikos	1885	Gvatemala prieš Salvadorą, Gvatemalą ir Kosta Riką
Kubos	1895–1898	Kuba prieš Ispaniją
Ispanijos–JAV	1898	JAV prieš Ispaniją
Centrinės Amerikos	1906–1907	Gvatemala prieš Salvadorą ir Hondūrą
Pirmasis pasaulinis karas	1914–1917	
Čako	1932–1935	Paragvajus prieš Boliviją
Antrasis pasaulinis karas	1939–1945	
Futbolo	1969	Salvadoras prieš Hondūrą

Šaltinis: J. David Singer and Melvin Small, *Wages of War, 1816–1980, Augmented with Disputes and Civil War Data* (Ann Arbor, Mich.: Inter-university Consortium for Political and Social Research, 1984), p. 15–18.

Ši analizė rodo, kad ryšys tarp karo ir to, kaip Lotynų Amerikos valstybės priėmė šias normas, yra visiškai atsitiktinis. Taigi, atrodo, kad neutralitetas nepaaiškina prieš samdinytę nukreiptų įstatymų globalizacijos.

Kitas aiškinimas (toliau jis bus vadinamas *valstybių kūrimo (state-build-*

ding) argumentu) sako, kad samdinystės reguliavimas buvo labiau susijęs su valstybės valdžios žmonių atžvilgiu stiprinimu, o ne su neutralitetu. Šiuo laikotarpiu valstybės stengėsi formuoti dideles nacionalines kariuomenes, o šis procesas nulėmė tai, kad valstybė ėmė tvirtinti turinti savo piliečių ir valdinių karinės tarnybos monopolį. Vis dėlto JAV neutralumo įstatymai draudė ne tik tarnauti užsienio kariuomenėje, bet ir telkti privačias kariuomenes.⁶⁸ Trumpai tariant, JAV centrinė valdžia tvirtino turinti įgaliojimų monopolį organizuoti prievartą JAV teritorijoje, net jei ji būtų organizuojama tam, kad būtų panaudota anapus jų sienų.⁶⁹ „Pagrindinė Neutraliteto akto paskirtis ... glūdi ... centrinės valdžios įgaliojimų žmonių atžvilgiu stiprinime, ypač kai liečiami karybos klausimai.“ Šis įstatymas turėjo įtvirtinti išskirtinę valstybės valdžią karo reikaluose.⁷⁰

Kad šioms įgaliojimams buvo keliamas pavojus, matyti iš to, kad JAV centrinei valdžiai iki priimant Neutraliteto aktą nepavykdavo nuteisti samdinių. 1793 m. federalinė didžioji žiuri apkaltino Gideoną Henfieldą už tai, kad šis tarnavo Britanijos laivus puldinėjusiam prancūzų kaperiui. Teismo metu du Aukščiausiojo teismo nariai ir federalinis teisėjas nusprendė, kad „Gideon Henfieldo įvykdyti priešiški veiksmai yra nusikaltimas šaliai ir yra baudžiami įstatymu.“⁷¹ Vis dėlto prisiekusieji pripažino jį nekaltu. Bulvarinė spauda išgyrė prisiekusiuosius, teigdama, kad jie „apgynė laisvų žmonių teisę stoti į karo tarnybą [kovai] dėl laisvės ir prieš priespaudą“, ir atmetė nuomonę, kad federaliniai teismai gali bausti už nusižengimus paprotinei ir tarptautinei teisei.⁷² Priešingai [bulvarinės spaudos džiaugsmui], šis nuosprendis taip sukrėtė Washingtoną, kad šis nusprendė sušaukti neeilinę kongreso sesiją.⁷³

Nežinoma, ar 1793 m. nagrinėta kitų panašių bylų, tačiau „apskritai ten, kur XIX a. įstatymų taikymas buvo negriežtas, šį negriežtumą daugiausiai lėmė stipri visuomenės parama JAV įstatymų pažeidėjams“⁷⁴. Neutralumo aktas suteikė centrinei valdžiai teisinę pagrindą, į kuri remdamasi ji galėjo nuo savo pačios piliečių apginti savo pretenziją į monopolinius įgaliojimus karo reikaluose. Kaip pamatysime penktame knygos skyriuje, XIX a. šios pretenzijos įgyvendinimas buvo pagrindinis JAV centrinės valdžios rūpestis.

Prieš samdinystę nukreipti įstatymai atspindėjo naujus santykius tarp valstybių ir žmonių. Tai buvo aiškiai išdėstyta daugelio valstybių priimtuose įstatymuose. Didžioji Britanija, bent jau iš pradžių, uždraudė pri-gimtiniais Britanijos valdiniais tarnauti užsienio kariuomenėse. Pagal 1804 m. Prancūzijos civilinį kodeksą, prancūzai, stoję į tarnybą užsienio kariuomenėje, turi prarasti prancūzo statusą.⁷⁵ Tai buvo iš naujo patvirtin-

ta 1927 m. Pilietybės statute. Panašias priemones pritaikė Belgija (1807),⁷⁶ Kosta Rika (1889), Irakas (1924), Italija (1912) ir Nyderlandai (1892). Pagal 1859 m. Šveicarijoje, 1845 m. Rusijoje ir 1886 m. Portugalijoje pradėjusius veikti įstatymus karinė tarnyba užsienyje buvo baudžiama politinių teisių atėmimu.⁷⁷

Tai paaiškina ir Lotynų Amerikos atvejus. Šios valstybės, kaip ir JAV 1793 m., buvo silpnos. Jos priėmė prieš samdinytę nukreiptus įstatymus siekdamos užkirsti savo valdiniais kelią veltis į intrigas su kitomis valstybėmis ar telkti savo nuosavas armijas.⁷⁸

Samdinytės nuosmukį sąlygojo tarpvalstybiniai santykiai ar sisteminės jėgos. Tarptautinė institucija – būtent neutraliteto institucija – įgalino valstybių kūrėjus (*state-builders*) savo piliečiams ir valdiniais pritaikyti naujas kontrolės priemones, taip monopolizuojant įgaliojimus karo reikalų atžvilgiu. Valstybių valdovai neketino eliminuoti samdinytės, nes dauguma jų iš jos pelnėsi. Vietoj to jų bendras interesas didinti valstybės galią visuomenės atžvilgiu sukūrė prieš samdinytę nukreiptą tarptautinę normą.

Samdinytė po 1794 metų

Paskutinį kartą užsieniečių armiją valstybė subūrė 1854 m., kai Britanija Krymo karui pasisamdė 16 500 vokiečių, italų ir šveicarų samdinių. Nė vienas šių karių taip ir neišvydo mūšių, nes karas pasibaigė prieš jiems pasiekiant karo veiksmų teatrą.⁷⁹

Ispanijos kolonijų nepriklausomybės karams Bolívaras užverbavo nuo 5000 iki 6000 britų. Vokiečiai, ypač bavarai, 1823 m. buvo verbuojami Graikijos nepriklausomybės karui. XIX a. 4-ajame dešimtmetyje keli tūkstančiai samdinių dalyvavo dinastijų grumtynėse Portugalijoje ir Ispanijoje.⁸⁰ Brazilija samdė samdinius airius ir vokiečius kovoti 1830 m. kare prieš Argentiną.⁸¹

1853 m. Meksikos prezidentas Lópezas de Santa Anna, „kad sutvirtintų savo armiją patikimais elementais, siekdamas išvengti artėjančio jo ginkluotųjų pajėgų nelojalių būrių rengiamo *coup de main*“, pasamdė vokiečių baroną Stutterheimą kariams šiaurės Vokietijoje verbuoti. Lópezas Santa Anna buvo nuverstas samdiniais dar nespėjus ateiti jam į pagalbą.⁸²

1860 m. amerikietis samdinyš Frederickas Townsendas Wardas, kad padėtų numalšinti Taipingų sukilimą, subūrė iš filipiniečių ir samdinių vakariečių sudarytą Ginkluotą užsieniečių korpusą. Šios pajėgos nustojo veikti 1861 m. Wardas tada suformavo Šanchajaus užsieniečių legioną,

kuri sudarė samdiniai iš daugiau nei aštuoniasdešimties valstybių, tarp kurių buvo JAV, Didžioji Britanija, Danija ir Norvegija. Po to, kai šios pajėgos buvo sutriuškintos, Wardas iš naujo sudarė Ginkluotą užsieniečių korpusą, tik šį kartą iš kinų. Wardui buvo suteiktas oficialus Kinijos karinės hierarchijos laipsnis ir iki savo mirties 1862 m. jis perorganizavo šias pajėgas į „Nenugalimąją armiją“. Britanijos karininkas Charlesas „Kinas“ Gordonas 1863 m. perėmė vadovavimą jo armijai ir toliau ją naudojo Taipingų sukilimui malšinti. Vėliau Gordonas priėmė pasiūlymą užimti postą Egipto armijoje Sudane.⁸³

Aišku, tai nėra išsamus XIX a. samdinystės atvejų sąrašas, tačiau jis iliustruoja tendenciją valstybinėse kariuomenėse nebesinaudoti užsieniečių paslaugomis. Vis dėlto XX a. samdinystė ir toliau egzistuoja, nors ir neklesti. Kyla klausimas, ar būtų teisinga tvirtinti, kad prieš samdinystę nukreiptos normos turėjo realų poveikį. Galbūt samdinystė tiesiog užsimaskavo arba įgijo naują pavidalą? Ar XX a. praktika tikrai skiriasi nuo XVIII a. praktikos ir, jei taip, tai kuo? Kitame skirsnyje stengiuosi nuodugniai išnagrinėti šiuos klausimus.

XX amžiaus samdinystė

Šiais laikais samdinystė pasireiškia keturiomis formomis. Pirma, užsieniečiai gali būti samdomi ilgam laikui ir taip sudaryti dalį valstybės reguliariosios kariuomenės. Yra du šios anomalijos variantai. Užsieniečiai gali stoti į kariuomenę individualiai ir nebendrininkaujant savo šaliai, kaip yra Prancūzijos užsieniečių legiono atveju. Arba, kaip gurkai (*Gurkhas*), jie gali būti samdomi pagal tarpvalstybinę sutartį ar kontraktą. Trečia, atskirus užsieniečius valstybė gali tiesiogiai samdyti tam, kad panaudotų juos konkrečiame konflikte. Toks individų verbavimas *ad hoc* buvo naudojamas, pavyzdžiui, Kongo, Nigerijoje ir Angoloje. Pagaliau valstybė gali mokėti *per capita* mokestį už kitos valstybės karių panaudojimą, kaip JAV darė Vietnamo kare. Toliau aptarsime kiekvieną šią anomaliją.

REGULIARIOSIOS KARIUOMENĖS

XX a. 9-ajame dešimtmetyje užsieniečiai tarnavo aštuoniolikos valstybių reguliariuosiose kariuomenėse. Tik viena jų, Jungtiniai Arabų Emyratai (JAE), naudojo beveik vien tik samdinius. Jos kareiviai buvo verbuojami dau-

giausiai tarp užsieniečių – jemeniečių ir omaniečių – gyvenančių JAE ir užsienyje, o karininkai buvo gaunami iš Britanijos, Pakistano ir Jordanijos.⁸⁴

Iki 1970 m. Omano kariuomenė buvo sudaryta vien iš samdinių, o kariuomenės štabo viršininkas iki 1977 m. buvo britas.⁸⁵ 8-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje pusė jos karininkų korpuso buvo britai, o trečdalis kareivių – pakistaniečiai.⁸⁶ Visi vyresnieji karinio jūrų laivyno karininkai, valstybės vidaus saugumo viršininkas ir kariuomenės vadas buvo britai. Tiek karinėms oro pajėgoms, tiek policijai, tiek karališkajai sargybai, tiek slaptosioms tarnyboms vadovavo Britanijos karininkai. 1981 m. trys iš penkių pėstininkų batalionų buvo sudaryti iš pakistaniečių.⁸⁷ Kataro armijos karininkai yra daugiausiai britai arba pakistaniečiai, kurie yra arba komandiruoti (*seconded*),⁸⁸ arba dirba pagal kontraktą su Kataru.⁸⁹ „Dauguma tarnaujančių eilinių ir puskarininkų yra užverbuoti iš beduinų genčių, laisvai klajojančių tarp Saudo Arabijos ir Kataro.“⁹⁰ Nuo trečdalis iki pusės Kuveito armijos 8-ajame dešimtmetyje sudarė irakiečių ir saudų genčių nariai.⁹¹ Šiek tiek užsieniečių karininkų pagal sutartis tarnavo Bahreine.⁹²

„Saudo Arabijoje Pakistano karininkai tarnauja visose skirtingose karių pajėgų formuotėse, būtent kariuomenėje, nacionalinėje sargyboje ir rūmų sargyboje.“⁹³ Nuo 6-ojo iki 9-ojo dešimtmečio „daug pakistaniečių individualiai tarnavo Saudo Arabijos karinėse pajėgose, ypač techninėse pareigose“⁹⁴. Po Mekos sukilimo „karališkoji šeima tyliai ėmėsi įgyvendinti planus kaip specialiąją karališkąją sargybą naudoti tris specialiai apmokytas pakistaniečių brigadas (bendras jų karių skaičius būtų 12 000)“⁹⁵. Pakistanas Saudo Arabijai taip pat tiekė ir karius (*combat troops*), tačiau Saudo Arabijos vyriausybė tai daugelį kartų neigė. Pagal 1980 m. susitarimą Pakistanas galėjo tiekti iki „10 000 žmonių karinio personalo, tarp jų ir šiek tiek karių“⁹⁶. Pagal šią sutartį Saudo Arabija būtų kasmet suteikusi Pakistanui po vieną milijardą dolerių finansinės pagalbos.⁹⁷ Pakistaniečiai turi vilkėti Saudo Arabijos kariuomenės uniformas ir „faktiškai yra integruoti į Saudo Arabijos kariuomenę“⁹⁸. Pranešama, kad 1982 m. Saudo Arabijoje veikė iki 30 000 pakistaniečių.⁹⁹

Pagal 1947 m. Katmandu susitarimą Indijos ir Britanijos kariuomenėse tarnauja gurkai.¹⁰⁰ 1815 m. Britanijos Rytų Indijos bendrovė pradėjo į savo kariuomenę verbuoti nepaliečius, o kitais metais Britanija ir Nepalas pasirašė Segauli sutartį, suteikiančią Britanijai teisę verbuoti Nepalo valdinius.¹⁰¹ 1947 m., rengiantis Indijos nepriklausomybei, Nepalas sutiko padalyti gurkų pajėgas Indijos ir Britanijos kariuomenėms¹⁰² ir leisti abiem

šalims imti į tarnybą gurus, jei jiems bus suteikiamos „tokios pačios pensijos ir atsidėkojimo (*gratuity*) išeinant į atsargą teisės, kokios taikomos tų šalių piliečiams“¹⁰³. Nepalas pareikalavo, kad Indijos ir Britanijos gurkams būtų mokami vienodi atlyginimai ir kad gurkai niekada nebūtų verčiami kovoti su kitais gurkais, induistais ir civiliais.¹⁰⁴ 1980 m. nuo 6000 iki 8500 gurkų tarnavo Britanijos kariuomenėje ir nuo 75 000 iki 100 000 Indijos armijoje.¹⁰⁵

1983 m. suteikus Brunėjui nepriklausomybę vėl iškilo klausimas, ką daryti su Britanijos gurkų pajėgomis. Gurkai liko Brunėjuje, kaip ir nuo 60 iki 150 Britanijos karininkų,¹⁰⁶ tačiau susitarimo, pagal kurį jie tarnauja Brunėjaus vyriausybei, sąlygos lieka – veikiausiai suprantama, kodėl – įslaptintos.¹⁰⁷ Politine prasme gurkai iškelia keblų klausimą: jei gurkų kontingentą ir toliau kontroliuotų Britanija, jis atrodytų kaip kolonijinės pajėgos; jei jie būtų perduoti sultono vadovavimui, atrodytų, kad jie gina sultoną nuo jo paties tautos.¹⁰⁸

Ganos armijoje esama savanorių iš į šiaurę nuo Ganos plytinčių prancūziškai kalbančių šalių.¹⁰⁹ Prancūzijos karininkai tarnauja Dramblio Kaulo Kranto ir Kamerūno armijose, o Graikijos karininkai buvo komandiruojami į Kipro kariuomenę.¹¹⁰ 1978 m. gavusios nepriklausomybę Saliamonų salos verbavo kareivius Fidžyje ir samdė Britanijos karininkus.

Prancūzijos užsieniečių legionas yra vienintelės reguliariosios karinės pajėgos, sudarytos iš daugelio tautybių žmonių, kurių lojalumas savo darbaviui yra neginčijamas.¹¹¹ Po penkerių metų tarnybos jo nariai gauna teisę į Prancūzijos pilietybę.¹¹² 1975 m. legione tarnavo septyniasdešimties tautybių atstovai, o 1983 m. buvo atstovaujama jau daugiau nei šimtui tautybių.¹¹³ Daugiausiai žmonių legione tarnavo 1940 m. – 45 000.¹¹⁴ Šiandien legionas Prancūzijos kariuomenei parūpina aštuonis pulkus, arba apie 8300 vyrų.¹¹⁵

Nepaisant pavadinimo, Ispanijos užsieniečių legiono kariai, „išskyrus keletą portugalų, yra surenkami beveik vien iš ispanų“. Legionas Ispanijos kariuomenei parūpina tris pulkus.¹¹⁶

Anot vieno šaltinio, 1981 m. Libija užverbavo tūkstančius pakistaniečių į savo Musulmonų legioną, kuris vėliau buvo išsiųstas į Libaną.¹¹⁷ Tačiau dėl tos priežasties, kad Pakistano verbavimo agentai „apmulkino daugelį savo tėvynainių sudarydami jiems įspūdį, esą jie bus įdarbinti civiliniuose darbuose“¹¹⁸, nėra aišku, kiek jų iš tiesų tarnavo kareiviais po to, kai atvykę į Libiją sužinojo tiesą.

Visai Pietų Korėjos kariuomenei vadovauja užsienietis. Pagal 1950 m. Tedžono susitarimą Pietų Korėjos prezidentas Rhee visas Korėjos Respub-

likos karines pajėgas pavedė Jungtinių Tautų pajėgų vieningai vadovybei (*Unified Command*).¹¹⁹ Šis susitarimas galioja ligi šiol. Kadangi šių pajėgų vadai visada buvo amerikiečiai, tai reiškia, kad aukščiausia operatyvinė valdžia Korėjos armijoje priklauso JAV piliečiui.¹²⁰

Lentelėje 4.6 suregistruoti visi aprašytieji užsieniečių įdarbinimo dabartinėse reguliariosiose kariuomenėse atvejai. Šie atvejai gali būti skirstomi į tris kategorijas.

Lentelė 4.6
Užsieniečiai dabartinėse reguliariosiose kariuomenėse

<i>Įdarbintojas</i>	<i>Tiekėjas</i>
Jungtiniai Arabų Emyratai	Jordanija, Omanas, Pakistanas, Šiaurės Jemenas, Britanija
Omanas	Britanija, Pakistanas
Kataras	Britanija, Pakistanas, Saudo Arabija
Kuveitas	Irakas, Saudo Arabija
Bahreinas ^a	
Saudo Arabija	Pakistanas
Britanija	Nepalas
Indija	Nepalas
Brunėjus	Nepalas
Gana	Prancūziškai kalbanti Šiaurės Afrika
Drambio Kaulo Krantas	Prancūzija
Kamerūnas	Prancūzija
Kipras	Graikija
Saliamonų salos	Britanija, Fidžis
Prancūzija	Visos valstybės
Ispanija	Portugalija
Libija	Pakistanas
Pietų Korėja	JAV

Šaltiniai: žr. išnašas tekste.

^a Nors Bahreinas ir įdarbina užsieniečius, aš negalėjau nustatyti, iš kur jie ar kokia valstybė(-ės) juos tiekia.

Dvylika iš jų yra tiesioginis imperializmo rezultatas.¹²¹ Nuo XVIII a. iki 1971 m. Britanija rūpinosi Persijos įlankos „apsauga“¹²². Britanija pasitraukė iš Kuveito 1961 m., o iš JAE, Kataro ir Bahreino – 1971-aisiais. Šie istoriniai santykiai padeda paaiškinti, kodėl šio regiono kariuomenėse yra tiek daug Britanijos karininkų. Buvusi Britanijos kolonija Saliamonų salos taip pat įdarbina karininkus iš Britanijos. Indijos ir Brunėjaus kariuomenėse tarnaujančios gurkų pajėgos yra Britanijos imperinės armijos Indijoje palikimas.

Prancūzijos karininkai tarnauja buvusiose Prancūzijos kolonijose Kamerūne ir Dramblio Kaulo Krante. Aišku, pats Prancūzijos užsieniečių legionas yra Prancūzijos imperinės armijos liekana. Graikai tarnauja Kipro armijoje dėl akivaizdžių istorinių ir politinių priežasčių.

Antra atvejų grupė pasižymi XVIII a. Europos samdinystės bruožais. Nedidelis Ispanijos užsieniečių karių kontingentas yra surenkamas Portugalijoje. Užsieniečiai Ganos kariuomenėje yra pasamdyti prancūziškai kalbančioje Afrikoje. Tačiau patys ryškiausi samdinystės atvejai yra Vidurinių Rytų šalys, gaunančios karinę darbo jėgą iš Pakistano. Tiesą sakant, Pakistano vaidmuo Viduriniuose Rytuose yra tam tikrais atžvilgiais panašus į Šveicarijos vaidmenį XVII a. Europoje. Šios turtingos, tačiau periferinės valstybės perka kariuomenes iš neturtingo, bet ideologiškai tinkamo tiekėjo.

Galiausiai yra neįprastas Pietų Korėjos atvejis, kurios kariuomenei vadovauja Jungtinės Tautos. Aišku, kad tai yra JT dalyvavimo Korėjos konflikte ir ankstesnės JAV okupacijos palikimas.¹²³

AD HOC PAJĖGOS

Ad hoc užsieniečių pajėgos buvo renkamos kovoti keliuose XX a. konfliktuose.¹²⁴ Turbūt žinomiausias atvejis yra Ispanijos pilietinis karas. Apie 35 000 užsieniečių – daugiausia europiečių – savanoriškai tarnavo Ispanijos pilietiniame kare. Nors šiek tiek savanorių tarnavo ir nacionalistų pajėgose, dauguma už nacionalistus kovojusių užsieniečių buvo paprasti Italijos ir Vokietijos armijų kareiviai. Respublikonų savanoriai paprastai buvo motyvuojami ideologijos ir menkai apmokami.¹²⁵

Afrika yra ta vieta, kur vyko pastaraisiais metais geriausiai spaudoje nušviesta samdinystės veikla. Prancūzijos, Pietų Afrikos, Rodezijos, Ispanijos, Italijos, Britanijos ir Belgijos samdiniai nuo 1960 iki 1968 m. tarnavo Konge abiem konfliktuojančioms šalims.¹²⁶ Jų niekada nebuvo daugiau nei keletas šimtų.¹²⁷ 1960 m. verbavimo misijos buvo pasiųstos į Belgiją ir Prancūziją, o 1961-aisiais Pietų Afrikoje buvo atidaryti verbavimo biurai.¹²⁸ Kai kuriuos Kongo samdinius – apie keturiasdešimt penkis prancūzus – vėliau Jemeno pilietiniame kare pasamdė rojalistai.¹²⁹ Samdiniai taip pat tarnavo Omane.¹³⁰

Samdiniai kovėsi tiek už federacijos vyriausybę, tiek už Biafros separatistus 1967–1970 m. Nigerijos pilietiniame kare. Federacijos pusėje užsieniečiai – iš Britanijos, Egipto, Rodezijos ir Pietų Afrikos – daugiausiai tarnavo lakūnais. Karo metu jų skaičius keitėsi nuo dvylikos iki dvidešim-

ties.¹³¹ Samdiniai vaidino šiek tiek svarbesnį vaidmenį Biafros pusėje, kur daugumą užsieniečių sudarė amerikiečiai, vokiečiai, prancūzai ir pietų afrikiečiai.¹³² Pretorijoje įsikūrusi *Mercenaire International* tiekė samdinius Biafrai ir Jemenui.¹³³

1975 m. opozicija pasamdė prancūzą samdinį Denardą, kad šis nuverstų Komorų prezidentą, ką jis ir padarė. Trimis metais vėliau Denardą pasamdė nuverstasis prezidentas, kad jis nuverstų prezidentą, kuriam ateiti į valdžią jis buvo padėjęs. Po to, kai pavyko tai padaryti, Denardas buvo paskirtas gynybos ministru, vyriausiuoju kariuomenės vadu ir policijos viršininku. Nors jis atsivertė į islamą, tapo Komorų piliečiu ir pakeitė savo vardą į musulmonišką, buvo priverstas atsistatydinti. Pasipiktinusi juo, Afrikos vienybės organizacija (AVO) pagrasino boikotuoti Komorus.¹³⁴

1976 m. birželio mėnesį du Amerikos piliečiai, JAV gyvenantis argentinietis ir dešimt Britanijos valdinių buvo teisiami Angoloje už samdinyستę ir kitus nusikaltimus. Trims britams ir vienam amerikiečiui buvo įvykdyta mirties bausmė, o likusiems paskirta laisvės atėmimo bausmė nuo šešiolikos iki trisdešimties metų.¹³⁵ Galimas daiktas, kad Angoloje tarnavo apie 1000 baltųjų samdinių – amerikiečių, britų, prancūzų, olandų, vokiečių, portugalų, kubiečių ir belgų.¹³⁶

Nuo 250 iki 300 amerikiečių ir daugiau nei 1000 kitų užsienio piliečių – daugiausiai britų, australų, portugalų ir graikų – 8-ojo dešimtmečio viduryje tarnavo Rodezijos kariuomenėje.¹³⁷ Nors ir buvo įtraukti į reguliariąją Rodezijos kariuomenę, jie buvo priskirti *ad hoc* kategorijai todėl, kad buvo užverbuoti pilietiniam karui.¹³⁸

Vietnamo karo metu JAV mokėjo Pietų Korėjos, Filipinų ir Tailando vyriausybėms už naudojimąsi jų kareiviais. Pagal atskirus susitarimus su trimis vyriausybėmis JAV sutiko sumokėti kelionpinigius, dienpinigius kiekvienam kareiviui ir papildomą nuo rango priklausomą priemoną. Be to, JAV sutiko apmokėti beveik visas su šių pajėgų dislokavimu Vietname ir su jų pavadavimu savos šalies kariuomenėje susijusias išlaidas. Tai skiriasi nuo JAV susitarimų su Australija ir Naująja Zelandija: šios šalys sutiko pačios visiškai padengti su jų kariuomenių dislokavimu susijusias JAV patirtas administracines ir logistikos išlaidas. JAV išmokos Tailando vyriausybei paskatino Tailando spaudą susitarimą įvardyti kaip samdymą.¹³⁹

1966 m. generolas Westmorelandas domėjosi galimybe samdyti Britanijos ginklus, kurių paslaugų kaip tik tuo metu Britanijos armija buvo nutarusi pamažu atsisakyti. Nors vėlesnis Britanijos sprendimas neatsisakyti jų iki 1969 m. ir apsunkino šį klausimą, nėra aišku, ar kitokiu atveju JAV būtų juos samdžiusios. Anot JAV karo istorikų, „šalia Amerikos antipati-

jos samdinių naudojimui“ ir gurkų nenoro tarnauti ne Britanijos karininkams, JAV samdomi gurkai galėjo tapti „naujos komunistų propagandos kampanijos pagrindu“¹⁴⁰.

Lentelėje 4.7 pateikiamas *ad hoc* samdinių pajėgų įdarbintojų ir tiekėjų sąrašas. Daugumoje *ad hoc* verbavimo atvejų trečiojo pasaulio šalys ar sukilėlių grupės vykstant pilietiniam karui ar nepriklausomybės kovoms samdo asmenis iš industrinių Vakarų valstybių. Užsieniečiai paprastai buvo samdomi dėl ypatingos patirties netradicinėje karyboje arba dėl techninių įgūdžių. Ir šiuo atveju pagrindiniai tiekėjai buvo buvusios imperinės galybės, o keletu atvejų jos akivaizdžiai dalyvavo įžiebiant konfliktus arba jais manipuliavo.

Lentelė 4.7
Užsieniečiai XX a. *ad hoc* pajėgose

<i>Konfliktas</i>	<i>Tiekėjas</i>
Ispanija	Visos valstybės
Kongas	Prancūzija, Pietų Afrika, Rodezija, Ispanija, Italija, Britanija, Belgija
Jemenas	Prancūzija
Omanas [*]	
Nigerija	Britanija, Egiptas, Rodezija, Vokietija, Pietų Afrika, JAV, Prancūzija
Komorai	Prancūzija
Angola	JAV, Britanija, Prancūzija, Nyderlandai, Vokietija, Belgija, Portugalija
Rodezija	Britanija, Australija, Portugalija, Graikija
Vietnamas	Tailandas, Filipinai, Korėja

Šaltiniai: žr. išnašas tekste.

^{*} Aš negalėjau nustatyti, iš kur buvo Omane veikę užsieniečiai ar kokia(-ios) valstybė(-ės) juos tiekė.

Viena svarbi šio šablono neatitinkanti išimtis yra Ispanijos pilietinis karas. Respublikos armijoje Ispanijos pilietinio karo metu tarnavo savanoriai iš mažiausiai dvidešimt devynių, o gal net iš penkiasdešimt trijų šalių.¹⁴¹ Dauguma jų buvo atvykę iš Europos. Šis atvejis paprastai aiškinamas ideologiniu nusistatymu prieš fašizmą.

Kita anomalija yra JAV mokamas užmokestis sąjungininkų kariams Vietnamo kare. Australija ir Naujoji Zelandija padengė visas savo karių išsiuntimo išlaidas, o JAV apmokėjo visas su Korėjos, Filipinų ir Tailando karių dislokavimu susijusias išlaidas, be to, kiekvienam kareiviui mokėjo dienpinigius, kelionpinigius ir skirdavo pašalpą mirties atveju.

Bendrai imant, XX a. reguliariosiose kariuomenėse užsieniečiai vaidina

antraeilį vaidmenį. Iš daugiau nei 150 dabar egzistuojančių valstybių užsieniečius karinėse pajėgose ir toliau įdarbina tik trys buvusios imperinės galybės ir tik dvylika buvusių kolonijų. Svarbiausios anomalijos yra Libija, Persijos įlankos valstybės, Pietų Korėja ir Vietnamo karas – šiais atvejais turtingos periferinės valstybės perka kariuomenes arba vykdomos hegemono vadovaujamos kolektyvinės intervencijos.¹⁴² Samdiniai ir toliau naudojami *ad hoc* pagrindu „mažuose“ karuose, tačiau už jų dalyvavimą dažnai atsakingesni jų gimtosios šalies politiniai tikslai, o ne tarptautinės samdinių rinkos aklos jėgos.

Tipiška XVIII a. kariuomenė nuo 20 iki 30 procentų kareivių ir karininkų gaudavo iš užsienio. Tiek užsieniečių karių tiekimas, tiek pirkimas buvo iš esmės visuotinė Europos valstybių sistemos praktika. XIX a. žymėjo perėjimą nuo šios normos prie XX a. piliečių kariuomenės. Po XIX a. vidurio nebebuvo telkiamos didelės samdinių pajėgos. Nuo to laiko samdiniai būna arba individualūs samdomi kariai, arba vyriausybės finansuojami ar sankcionuojami agentai, įdarbinami dėl savo lyderystės sugebėjimų ar techninės kompetencijos.

Palyginę XX a. su XVIII a., matome, kad kai kurios XVIII a. praktikos buvo uždraustos. Valstybės nebeleidžia kitoms valstybėms tiesiogiai verbuoti savo teritorijose ir nebetiekia kareivių komercinėms įmonėms, kaip kad vokiečiai tiekė Olandijos Rytų Indijos bendrovei. Jos nebenuomoja savo kariuomenių kitoms valstybėms ir tiesiogiai nebesubsidijuoja kitų valstybių kariuomenių. Kita vertus, tai, ką pavadinau XX a. anomalijomis, gali būti laikoma „užmaskuota samdinyste“. Saudo Arabija tiesiogiai nemoka Pakistanui už naudojimąsi jo kariais; ji gauna karius mainais už užsienio pagalbos paketą. Formaliai JAV Vietnamo kare nebuvo „išsinuomojusi“ Filipinų, Korėjos ir Tailando karių; JAV tiesiog apmokėjo visas su jų perdislokavimu ir pavadavimu savo šalies kariuomenėje susijusias išlaidas. Šiandien tikros valstybės neperka samdinių.

Samdinystė išlieka dėl trijų pagrindinių motyvų. Pirma, iš jokios valstybės negalima tikėtis, kad ji visiškai kontroliuos visus jos jurisdikcijoje esančius asmenis. Sunku sugalvoti, kaip neuždarydama savo sienų valstybė galėtų sustabdyti pavienius samdomus karius.¹⁴³

Antra, dauguma valstybių nėra uždraudusios karinės tarnybos užsienyje *per se*. Jos yra pasilikusios teisę ją sankcionuoti. Tad, pavyzdžiui, „Anglijos įstatymai numato, kad stojimas į tarnybą ir verbavimas yra nusikaltimai tik tada, kai tai daroma „be Jo Didenybės leidimo ar licencijos““¹⁴⁴. Dėl to kai kurios valstybės ir toliau taikos metu sankcionuoja savo piliečių ar valdinių tarnybą užsienio kariuomenėse. Sutartimis tarp valstybių pa-

remta karinė tarnyba išlieka, ypač šalyse, kurios buvo susaistytos oficialiais imperiniais ryšiais.

Pagaliau dėl šaltojo karo neutralumo įstatymų nustota taip sąžiningai laikytis. Pasaulyje, esančiame nuolatinėje karo be neutralių valstybių padėtyje, JAV Neutralumo aktas ir Britanijos Karo tarnybos užsienyje aktas „yra tikraja to žodžio prasme „negyvi“ raštai (*dead letters*)“. Prancūzijos vykdytas samdinių persekiojimas taip pat buvo neryžtingas.¹⁴⁵

Noriu pabrėžti, kad samdinystės eliminavimas nėra tarptautinės teisės įgyvendinimo problema; čia svarbi valstybės vidaus teisė. Didžiųjų valstybių negebėjimas įgyvendinti savo valstybės vidaus įstatymų paskatino kai kuriuos trečiojo pasaulio lyderius siekti tarptautinio samdinystės uždraudimo, tačiau kol kas nesėkmingai. Atsižvelgdama į samdinių veiksmus Afrikoje, 1976 m. Nigerija pateikė Jungtinėms Tautoms pasiūlymą oficialiai uždrausti samdinystę.¹⁴⁶ *Ad hoc* komitetas jau parengė samdinystės apibrėžimą, kuris turėtų būti įtrauktas į Ženevos konvencijas. Buvo surengti debatai, kuriuose ši problema buvo aptariama asmens laisvės ir pasaulinės taikos kontekste. Vakarų valstybės teigia, kad efektyviai uždrausti samdinystę galima tik smarkiai pažeidžiant pagrindines jų piliečių teises, ypač žodžio ir judėjimo laisves. Trečiojo pasaulio valstybės teigia, kad samdiniai kelia grėsmę pasaulinei taikai ir Vakarų valstybės negali tiesiog kratytis atsakomybės už savo piliečių samdinystės veiksmus.¹⁴⁷

Mano argumentas toks: šiame poskyryje aprašytos XX a. praktikos atspindi XIX a. įvykusį samdinystės delegitimavimą. Jos mums atrodo anomalijos būtent dėl to, kad yra ties teisėtumo riba. Kaip rodo su Tailando spauda susijęs įvykis, fone visada tvyro kaltinimo samdinyse, kurį galima panaudoti propagandai, grėsmė. Valstybių veikėjams tenka kurti įteisavimo mechanizmus (*legitimizing devices*), tokius kaip užsienio parama vietoj tiesioginių subsidijų, nes pastaroji praktika yra neteisėta. Be to, nuo to laiko, kai buvo įdiegta norma, jokia valstybė nebandė grįžti prie XVIII a. praktikos atšaukdama ar net atvirai pažeisdama šią normą. XX a. užsienio pagalba, tarpusavio pagalbos sutartys ir dienpinigiai pakeitė XVIII a. subsidijas, nuomojimą ir tiesioginį verbavimą.

PREKYBOS BENDROVIŲ ŽLUGIMAS

Prekybos bendrovės buvo eliminuotos dėl daugelio skirtingų procesų. Įprastas kelias į išnykimą buvo bankrotas. Pavyzdžiui, Prancūzijos bendrovės buvo nuo pat pradžių pasmerktos žlugti, nes neturėjo pakankamai apy-

vartinių lėšų. Britanijos Afrikos bendrovės žlugo dėl štai tokio aplinkybių derinio: blogo valdymo, apyvartinių lėšų stygiaus ir nepajėgumo dengti pridėtines išlaidas, susijusias su laivų gynimu ir fortų išlaikymu.¹⁴⁸ Milžiniškas darbuotojų korupcijos lygis ir „prekybos tarp šalių“¹⁴⁹ nuosmukis taip pat prisidėjo prie Olandijos Rytų Indijos bendrovės bankrutavimo. Ši bendrovė 1796 m. buvo panaikinta, o jos teritorijas bei skolas perėmė Nyderlandų revoliucinė valstybė.¹⁵⁰

Kitas neretas kelias į išnykimą buvo bendrovių susijungimas. Pavyzdžiui, Šiaurės vakarų bendrovė, kurią 1779 m. įkūrė Hadsono įlankos bendrovės varžovai¹⁵¹, 1821 m. buvo prijungta prie Hadsono įlankos bendrovės.¹⁵² O Naujoji Rytų Indijos bendrovė, kurią 1698 m. įsteigė (pirmosios) Rytų Indijos bendrovės priešininkai, 1702 m. buvo prie pastarosios prijungta.¹⁵³ Abiem atvejais bendrovių susijungimas įvyko supratus, kad varžymasis tarp bendrovių buvo abiem šalims pražūtingas.¹⁵⁴ Įdomu tai, kad dar 1610 m. Olandijos Rytų Indijos bendrovė pasiūlė susijungti su Anglijos Rytų Indijos bendrove. Anglai atmetė pasiūlymą sakydami, kad „susijungimo atveju, jei tai bus daroma lygiomis teisėmis, jų žmonių meistriskumas ir stropumas išsekins mūsų šalis“¹⁵⁵. 1644 m., kai „Olandijos Rytų Indijos bendrovė įnirtingai kovėsi su Anglijos Rytų Indijos bendrove dėl viešpatavimo Rytų prekyboje, „Amsterdamo pirkliai, išgirdę, kad lordas Protektorius ketina naikinti Londono Rytų Indijos bendrovę ir leisti laisvai ir atvirai plaukioti ir prekiauti Ost Indijoje, buvo labai sunerimę; jie manė, kad toks sprendimas būtų pražūtingas jų pačių Rytų Indijos bendrovei““¹⁵⁶. Pasirodo, kitos monopolinės bendrovės buvimas, netgi tokio grėsmingo varžovo kaip Anglijos bendrovė, buvo priimtinesnis už regiono atvėrimą visiems Anglijos pirkliai.

Bent viena bendrovė žlugo tiesiogiai dėl tarpvalstybinės politikos. Olandijos Vakarų Indijos bendrovė, sukurta tam, kad palaužtų Ispanijos ir Portugalijos prekybos su Pietų Amerika monopolį, niekada neatsigavo po Brazilijos, kurią ji buvo atėmusi iš Portugalijos XVII a. 3-iajame ir 4-ajame dešimtmečiuose, praradimo. Būtent 1661 m. taikos sutartis tarp Jungtinių Provincijų ir Portugalijos, be kita ko, pripažino Portugalijos suverenitetą Brazilijoje ir leido Olandijai prekiauti su Amerika. „Vakarų Indijos bendrovė atsisakė visų pretenzijų į Braziliją mainais į vienkartinę aštuonių milijonų guldenų išmoką.“¹⁵⁷ Tai sužlugdė Olandijos Vakarų Indijos bendrovę.¹⁵⁸ Ji bankrutavo 1674 m.¹⁵⁹

Bendrovė galėjo būti sunaikinama dar vienu būdu – Karūnai atšaukiant privilegiją. Pavyzdžiui, toks likimas ištiko Virdžinijos bendrovę, kuriai privilegija 1606 m. buvo suteikta tam, kad ji įkurtų koloniją tarp dabartinio

Niujorko ir Pietų Karolinos. Tai buvo Jokūbo I sumanytas būdas „prisiden-
giant privačia bendrove“ įsteigti karališkąją koloniją Ispanijos teritorijoje.
Nors bendrovę labai palaiškė Anglijos žmonės, tai, kokia turėtų būti jos
įsteigtos kolonijos valdymo forma, nuo pat pradžių buvo konfliktų tarp ka-
raliaus ir parlamento šaltinis. Karalius norėjo „sukurti kolonijinę imperiją,
kurios valdymas priklausytų nuo jo paties ir kuri leistų padidinti karaliaus
pajamas“ bei būtų nepavaldi parlamento kontrolei. Kita vertus, daugelis
bendrovės vadovų norėjo „Virdžinijoje įtvirtinti laisvesnį valdymą“¹⁶⁰.

Pagal pradinę 1606 m. privilegiją kolonija buvo karališkoji kolonija;
karalius parašė jos konstituciją, skyrė bendrovės valdybos narius ir kontro-
liavo jos politiką. Akivaizdu, kad bendrovės reformatoriai „planavo iš Ka-
raliaus išsirūpinti daugiau privilegijų, kurių kiekviena būtų liberalesnė už
ankstesniąją“. Jiems pavyko gauti privilegiją, leidusią kolonistams 1617–
1618 m. įkurti parlamentą. 1621 m. bendrovė parengė naują privilegiją,
kurioje buvo numatoma, kad „kolonijoje įvedamas daug liberalesnis nei
pačioje Anglijoje valdymas“. Slaptajai tarybai peržiūrėjus dokumentą ka-
ralius įkalino bendrovės viršininką. Tada, kai karaliaus siūlyti kandidatai į
bendrovės išdininko vietą buvo griežtai atmesti, „Karalius nusprendė, kad
privilegija turi būti atšaukta“. 1624 m. bendrovės patentas buvo atšauktas,
„Londono bendrovė realiai nustojo egzistuoti, o Virdžinija tapo karališką-
ja provincija“¹⁶¹.

Nors Hadsono įlankos bendrovės monopolį buvo bandyta nugincyti
dar XVIII a. 4-ajame dešimtmetyje, jos privilegijos liko galioti dar du šim-
tus metų. Viena iš šio atsparumo priežasčių buvo ta, kad bendrovė nebuvo
laikoma Karūnos įplaukų šaltiniu. Tiesą sakant, mainais į bendrovės pri-
vilegiją „Karolis II pareikalavo, kad bendrovė laikytų ir sumokėtų po du
briedžius ir po du juoduosius bebrus „kiekvieną kartą, kai mūsų įpėdiniai
ir perėmėjai įžengs į šiuo įsipareigojimu suteikiamas čia išvardytas šalis,
teritorijas ir regionus““. Net XVIII a. viduryje britai laikė bendrovės terito-
rijas bevertėmis ir tik retkarčiais buvo siūloma, kad jos „galėtų pasitarnauti
kaip Anglijos Sibiras, kur galėtume laikyti savo nuteistuosius“, o pačius
didžiausius nusikaltėlius būtų galima atiduoti eskimams kaip vergus. Ben-
drovė Britanijos valstybei buvo ne pajamų šaltinis, o tik užtvara iš pradžių
Prancūzijos, o po to JAV ekspansionizmui.¹⁶²

Prekybos monopoliumi paremtos bendrovės nuo pat savo įsikūrimo tapo
savo šalių laisvųjų prekybininkų pasipriešinimo taikiniu.¹⁶³ Anglijos Rytų
Indijos bendrovę įnirtingai kritikavo kiti pirkliai ir gamintojai, ypač kai
reikėdavo atnaujinti jos privilegiją. Kaip nurodo Mukherjee'as ir kiti¹⁶⁴,
prie šių kovų tarp įvairių ekonominių grupių prisidėjo, o gal net ir jas

užgožė, politinė kova tarp Karūnos ir parlamento. Naudodamasi savo išskirtine teise suteikti monopolines teises, Karūna susikūrė parlamentinei kontrolei nepavaldų pajamų šaltinį.¹⁶⁵ Be mokesčių, kuriuos bendrovės privalėjo reguliariai mokėti Karūnai, ši nevengė iš jų reikalauti kyšių ar „paskolų“, išduodama bendrovės monopolį pažeidžiančius prekybos leidimus ar kitaip grasindama suardyti jų monopolį.¹⁶⁶ Parlamento nariai taip pat buvo linkę priimti kyšius¹⁶⁷, nors neaišku, kokią įtaką tai galėjo turėti parlamento pritarimui pratęsti bendrovių privilegijos raštų galiojimą.¹⁶⁸

Karolis II, kuris buvo priklausomas nuo Liudviko XIV finansinės paramos, žinojo, kad karališkoji monopolijų suteikimo teisė gali sumažinti Karūnos priklausomybę nuo užsienio valdovų.¹⁶⁹ Taigi parlamento atakos prieš monopolijas didele dalimi atspindėjo parlamento norą stipriau kontroliuoti Karūną. Kartais manoma, kad parlamento atakos prieš tokias karaliaus teikiamas privilegijas „vaidino pagrindinį vaidmenį įsiliepsnojant XVII a. revoliucijai“¹⁷⁰. Šiaip ar taip, kai kurias bendroves – ypač paminėtina Anglijos Rytų Indijos bendrovė – baigtis ištiko, kai jų priešininkams pavyko pasiekti, kad būtų atšauktos jų privilegijos.

Olandijos Rytų Indijos bendrovė išvengė Anglijos Rytų Indijos bendrovės likimo dėl dviejų priežasčių. Pirma, pati bendrovė buvo sukurta suvienijant daugelį nepriklausomų bendrovių, besivaržiusių tarpusavyje dėl prekybos su Rytai kontrolės. Žiauri konkurencija tarp jų buvo suvaldyta, kai Olandijos politikams derybomis pavyko „besivaržančias pionierines bendroves sulieti į vieną monopolinę korporaciją“ – Olandijos Rytų Indijos bendrovę.¹⁷¹ Iš jos nebuvo išstumtas nė vienas Rytų prekyba suinteresuotas stambus pirklys, tad Olandijos bendrovė buvo daug panašesnė į nacionalinį monopolį nei Anglijos bendrovė.¹⁷² Bendrovės politikai oponavo tik smulkieji dalininkai, o jų silpnumas yra antroji priežastis, dėl kurios bendrovei pavyko įveikti savo priešininkus. Jų bejėgiškumas prieš bendrovės direktorius vykusiai aprašomas 1622 m. sukurtaame pamflete: „Jei skundžiamės miesto regentams ar magistratams, ten sėdi direktoriai, ... jei admiralitetui, ten vėl direktoriai. Jei generaliniams luomams, pamatome, kad jie ir direktoriai ten vienu ir tuo pačiu metu sėdi drauge.“ Būtent šis ryšys tarp bendrovės direktorių ir politinių lyderių buvo „pagrindinė priežastis, kodėl jie [direktoriai] galėjo apeiti ar ignoruoti nepatenkintų dalininkų išsakomą jų elgesio kritiką ir sustiprinti savo, kaip atkakliai valdžios besilaikančių ir niekam neatskaitingų oligarchų, pozicijas“¹⁷³.

Anglijos Rytų Indijos bendrovės tokia sėkmė nelydėjo. 1776 m., kai buvo sukurtas Bendruomenių rūmų komitetas, turintis išnagrinėti bendro-

vės veiksmus Indijoje, jos suverenioms galioms buvo mestas iššūkis. Parlamentui iškilo problemų apmokant „milžiniškas išlaidas, kurias vyriausybė prisiėmė amžiaus viduryje padėdama bendrovei jos kariniuose reikaluose“¹⁷⁴. Pagrindinis, nors ir nutylimas, šių debatų klausimas buvo bendrovės kaip finansinės institucijos vaidmuo. „Kadangi bendrovė, kaip ir kai kurios kitos valstybinės tarnybos, buvo pradėta laikyti nuolatinio įplaukų šaltiniu, galėjo būti baiminamasi, kad jeigu jos kasmetiniai dividendai nebūs kontroliuojami, visas galimas pelnas bus padalytas tarp dalininkų ir valstybei nieko nebeliks.“¹⁷⁵ Tyrimo metu

buvo būtina apibrėžti santykį tarp valstybės ir teritorijos, kurią tada Indijoje valdė Bendrovė. Viena vertus, neginčijama teisės maksima, paremta įtikinamiausiais naudos sumetimais, buvo laikoma tai, kad Karūnos valdiniai negali jokioje teritorijoje įgyti suvereniteto sau, o tik tautai. Kita vertus, Bendrovė savo ruožtu įnirtingai gynė abstrakčias nuosavybės teises ir teigė, kad dėl šių teisių pažeidimo kyla nesibaigiančios blogybių virtinės; galiausiai buvo patvirtinta, kad Bendrovė nėra suverenas savo teritorijose, o jas valdo kaip ūkį (*farm*), kuriuo naudotis Mogolai leidžia už tai, kad jiems mokama kasmetinė nuoma.

Nors bendrovės suvereniteto klausimas nebuvo tiesiogiai išspręstas, 1767 m. parlamento priimtas įstatymas reikalavo, kad bendrovė kasmet mokėtų Britanijos vyriausybei po 400 000 svarų „už tai, kad dvejus metus galės pasiimti iš teritorijos gaunamas įplaukas“. Šis susitarimas 1769 m. buvo atnaujintas penkeriems metams.¹⁷⁶ Tačiau jau 1773 m. bendrovės finansinė padėtis buvo tokia baisi, kad ji ne tik negalėjo sumokėti 400 000 svarų, bet ir buvo priversta skolintis iš vyriausybės 1,4 milijono svarų.¹⁷⁷

Kai vyriausybė pasiūlė neleisti bendrovei siųsti į Indiją brangios „priežiūros komisijos“¹⁷⁸, bendrovė pareiškė, kad tai pažeistų jos nuosavybės teises. Vyriausybė atsakė, kad bendrovės privilegijų, „kurioms terminas *nuosavybė*, savo neribota prasme, negali būti protingai taikomas, nepakanka, kad į šalį būtų nustumta tai, kam kuriami visi turtai – būtent bendruomeninis gėris“¹⁷⁹. 1784 m. parlamentas išleido Pitto bilį, kuris Rytų Indijos bendrovei „buvo pabaigos pradžia“¹⁸⁰. Be kitų dalykų, įstatymas pavedė bendrovę Kontrolės valdybai, kurią sudarė šeši karaliaus paskirti Slaptosios tarybos nariai. Valdybos pirmininkas „iš esmės [buvo] naujasis valstybės sekretorius“. Valdybos „veiklos sritis apėmė visą Bendrovės vykdomą karinį ir civilinį valdymą, tačiau ne komercines operacijas“¹⁸¹. Taigi vyriausybė aprobuodavo bendrovės politinius veiksmus ir siųsdavo į Indiją įsakymus, „kurie buvo skelbiami bendrovės vardu“¹⁸².

1813 m. bendrovės privilegija buvo atnaujinta, tačiau jos monopolis

buvo apribotas vien tik prekyba su Kinija ir prekyba arbata.¹⁸³ Kur kas svarbiau tai, kad vyriausybė pirmą kartą oficialiai pareiškė turinti suverenitetą bendrovės teritorijose:

Tų pačių metų įstatyme, atnaujinančiame Bendrovės privilegijas, buvo numatyta, kad įsigytas teritorijas ji ir toliau kontroliuos „neapribojant neabejotino Jungtinės Karalystės karūnos suvereniteto, ir taip toliau, ir panašiai“. Tačiau kuriuo momentu šis suverenitetas atsirado, taip ir liko paslaptis.¹⁸⁴

Pagrindinį vaidmenį išryškinant problemišką bendrovės suvereniteto pobūdį vaidino tarptautinė politika. Rytų Indijos bendrovės klausimas buvo keliamas pokarinių taikos derybų tarp Europos valstybių kontekste. Britanijos suvereniteto Indijoje klausimo buvo išvengta Paryžiaus sutartyje (1763), Versalio sutartyje ir Amjeno sutartyje.¹⁸⁵

Problemiška buvo tai, kad bendrovė įgyvendino suverenitetą keturiais skirtingomis formomis. Bombėjuje, kurį Anglijai užleido Portugalija, bendrovė įgyvendino suverenitetą Anglijos karūnos pavedimu. Antra, tokiose vietose kaip Madrasas bendrovei suverenitetą mainais į piniginius mokesčius suteikė Indijos valdovai. Trečia, pavyzdžiui, Karnatike, bendrovė įgyvendino *de facto* suverenitetą, o *de jure* Indijos valdovai elgėsi pagal bendrovės pageidavimus. Pagaliau Bengalijoje bendrovė įgyvendino suverenitetą užkariauotose teritorijose.¹⁸⁶

Šis sudėtingas bendrovės suvereniteto formų mišinys Anglijos valstybės veikėjams apsunkino taikos derybas su prancūzais ir olandais. Kaip 1786 m. išdėstė Cornwallis, problemiška buvo tai, kad „iš šios komplikuotos sistemos, ... paremtos oficialiai gautais leidimais ir prisiimtomis galiomis, kai suverenitetas įgyvendinamas, bet niekada viešai nepripažįstamas, kyla daug sunkumų kas kartą derantis su užsienio valstybėmis“. Anglijos vyriausybei nepavykdavo įgyti oficialaus suvereniteto dėl bendrovės baimės, jog „tokios pretenzijos išprovokuotų arba sustiprintų vyriausybės kišimąsi“, ir dėl Karūnos nenoro „atakuoti Bendrovės įstatymines teises“. Galų gale 1814 m. Paryžiaus sutartimi ir Anglijos susitarimu su Nyderlandais

Britanijos valdžios Indijoje statusas buvo nustatytas tarptautiniu lygmeniu. Abejuose dokumentuose buvo tiesiogiai kalbama apie Britanijos suverenitetą Indijoje, kurį tada pirmą kartą pripažino Prancūzija ir Nyderlandai. ... Šitaip 1813 m. įstatymuose išguldyta pretenzija kitais metais buvo oficialiai paskelbta Europos diplomatiniam pasauliui ir pripažinta dviejų itin stipriai Rytai suinteresuotų didžiųjų valstybių.¹⁸⁷

Bendrovės monopolis 1833 m. buvo galutinai atšauktas ir jai buvo paliepta „užbaigti savo komercinius reikalus“. Nuo 1834 m. „bendrovė

nustojo būti komercine organizacija ir tapo vien tik institucija, kuria Britanija valdė Indiją¹⁸⁸. Per septyniasdešimt penkerius metus nuo Pitto bilio įsigaliojimo iš bendrovės buvo atimtos jos suverenios galios. Šį procesą pabaigė po Indijos sukilimo išleistas 1858 m. aktas. Pagal šį įstatymą

Rytų Indijos bendrovės valdomos teritorijos ir visa kita jos nuosavybė, išskyrus akcinį kapitalą ir ateities dividendus, kartu su visomis jos anksčiau turėtomis valdymo galiomis buvo perduota Karūnai. Indijos vyriausybėje Bendrovę bei Direktorių ir Savininkų tarybas pakeitė valstybės sekretorius Indijai (*Secretary of State for India*), kuriam patarinėjo „Indijos taryba“, o Kontrolės taryba buvo panaikinta.

Tada karalienė Viktorija „paskelbė apie bendrovės pakeitimą [tiesioginiu] Anglijos valdymu“. 1874 m. bendrovė buvo panaikinta, o 1877 m. karalienė tapo Indijos imperatore.¹⁸⁹

Paskutinis galimas išnykimo būdas – taip nutiko tik Hadsono įlankos bendrovei – buvo bendrovės transformacija iš XVII a. bendrovės į šiuolaikinę korporaciją. 1670 m. įkurta Hadsono įlankos bendrovė yra „seniausia vis dar egzistuojanti be pertrūkių veikusi kapitalistinė korporacija“. Per pirmus du šimtus veiklos metų jos privilegija niekada nebuvo atšaukta. Turėdama įprastas XVII a. prekybos bendrovės politines galias ir ekonomines privilegijas Hadsono įlankos bendrovė valdė dyliktheadalį viso žemės paviršiaus – „karalystę“, kurią dydžiu pranoko tik Rusija, Britanija ir JAV.¹⁹⁰ Bendrovė nebuvo įpareigota nei kolonizuoti, nei atversti į krikščionybę indėnus ir jai buvo leista „pratęsti ar sudaryti taiką ir kariauti su bet kuriuo valdovu ar tauta, jei jie nėra krikščionys“. Jai buvo uždrausta kariauti „karą prieš kitą krikščionišką monarchą be jo [karaliaus] sutikimo“ ir užgrobti „teritoriją, kurią savo nuosavybe laiko bet kuris kitas krikščiųnių valdovas“¹⁹¹. Privilegijos rašte buvo miglotai užsiminta apie bendrovės pareigą išžvalgyti teritoriją ieškant šiaurės vakarų jūrų kelio. Kai bendrovei nepavyko to padaryti, jos priešininkai 1749 m. griebėsi šito reikalavimo ir privertė bendrovę išsiųsti keletą tyrimų ekspedicijų.¹⁹²

Nors jos kailių prekybos monopolį bandė nugincyti Anglijos ir Amerikos asmenys ir bendrovės, bendrovės suverenioms galioms iki XIX a. 6-ojo dešimtmečio nebuvoestas joks stiprus iššūkis. Artėjant bendrovės prekybos monopolio Šiaurės vakarų teritorijose galiojimo pabaigai (1859), pagrindinis politinis klausimas Britanijoje ir Kanadoje buvo, „ar prerijos turėtų atitekti Jungtinėms Valstijoms, ar Kanadai“¹⁹³. Pagrindinis Britanijos vyriausybės tikslas buvo kolonizuojant Šiaurės vakarų teritorijas ir įtvirtinant šiame regione valstybės suverenitetą sustabdyti amerikiečių ekspansionizmą.

Kiek anksčiau įtampą tarp JAV ir Britanijos buvo padidinę Britanijos bandymai JAV teritorijoje verbuoti kareivius Krymo karui. Tai „gynybos problemas iškėlė į pirmą vietą“ kaip tik tuo metu, kai Britanijos vyriausybė norėjo sumažinti savo karinius išpareigojimus Šiaurės Amerikoje. Vis dėlto „Kanados vyriausybė neturėjo galimybių prisiimti tokių išpareigojimų“¹⁹⁴.

Bendrovė savo ruožtu norėjo sustabdyti Amerikos ir Rusijos pirklių ekspansiją, kuri buvo grėsminga jos prekybos monopolui.¹⁹⁵ Be to, bendrovė dešimtmečius siekė atsikratyti savo administracinių išpareigojimų Red Riverio kolonijoje. 1834 m. ši pakartotinai išsipirko leidimą naudotis žeme (*colony's land grant*), tad kolonija ir „toliau kėlė pasipiktinimą igaliojams pareigūnams, jaučiantiems, kad Bendrovės prisiimamos jos [kolonijos] administravimo išlaidos mažina pelną, gaunamą iš prekybos kailiais“¹⁹⁶.

Tuo tarpu Kanados Provincija išreiškė „vis didėjančią norą ... išplėsti savo valdas ir apgyvendinti dalį Bendrovės teritorijos“, sakydama, kad „vakarinė Kanados siena nusidriekia iki Ramiojo vandenyno“. Šalia šio buvo ir Šiaurės vakarų teritorijose įsikūrusių europiečių norai. Kai kurie jų kritikavo bendrovės valdymą teigdami, kad į jų skundus neatsižvelgiama, ir reikalavo, kad būtų įtraukti į „didingąją visuomenės santvarką – Britanijos Konstituciją“ iki „Amerikos ekspansionizmui juos praryjant“. Ir, aišku, laisvieji pirkliai norėjo, kad būtų panaikintas bendrovės turimas kailių prekybos monopolis.¹⁹⁷

Būtent JAV galios stiprėjimas privertė Britanijos valstybę laikyti šią prekybos bendrovę problema. XIX a. 7-ojo dešimtmečio viduryje

Amerikiečiai nelabai slėpė savo ambicijas ir jos buvo puikiai žinomos. JAV pilietinio karo sąlygotas milžiniškas sausumos ir jūrų karinės galios padidėjimas ir šio karo atskleista ryžtinga politika [kanadiečiams] buvo rimtas pagrindas ... bandyti atkreipti dėmesį į nepaprastą ir precedentų neturintį jų kaimynų karinės galios augimą.¹⁹⁸

Pilietinio karo metais Kanados santykiai su šiaurinėmis valstijomis įsitempė, kai Kanados žemė buvo panaudota kaip „antpuolių prieš Šiaurę bazė“ ir Šiaurė pagrasino anuliuoti 1854 m. Savitarpio sutartį (*Reciprocity Treaty*) su Kanada. JAV įvykdė savo grasinimą ir 1865 m. sutartį anuliuavo. Kitais metais prasidėjo „fenijų gąsdinimai“ (*Fenian scare*):

Pasibaigus Pilietiniam karui fenijams Jungtinėse Valstijose šovė nelaiminga mintis, kad puolant Britaniją jos Amerikos provincijose galima išvaduoti Airiją. Mėnesių mėnesius jie atvirai grasino surengsą invaziją ir 1866 m. pavasarį gąsdinantis skaičius ginkluotų ir puikiai organizuotų fenijų susirinko ties Kanados ir Naujojo Braunšveigo siena. Nors birželio mėnesį ties Niagaros siena pradėta invazija patyrė fiasko, o prie Naujojo Braunšveigo sienos JAV valdžiai pavyko

užkirsti kelią priešiškiems veiksams, provincijose tvyrojo didžiulis nerimas ar net panika.¹⁹⁹

Šie įvykiai parodė, kad JAV kelia Britanijai ir Britanijos Šiaurės Amerikai ne tik ekonominę, bet ir karinę grėsmę. Problema buvo tai, kad nei bendrovė, nei Kanados Provincija neturėjo išgalių susidoroti su šia grėsme, o Britanijos valstybė šios naštos prisiimti nenorėjo.

Galų gale 1869 m. kolonijų sekretorius derybomis pasiekė susitarimą, pagal kurį „Bendrovė turėjo sumokėti 300 000 svarų ir turėjo gauti po vieną akrą iš kiekvienų dvidešimties įsikūrimui atvertų akrų. Jai taip pat buvo palikti visi jos turimi postai ir aplinkinės žemės ir ji turėjo visas savo teritorines teises perduoti Britanijos vyriausybei“²⁰⁰. Be to, Britanijos vyriausybė sutiko duoti paskolą, už kurią Kanada pirktų žemę.²⁰¹ Šitaip 1870 m. Šiaurės vakarų teritorijos ir Ruperto žemė buvo prijungtos prie Kanados federacijos ir bendrovė sutiko atsisakyti savo prekybos monopolio.²⁰² Svarbiausia tai, kad Atsisakymo akte (*Deed of surrender*) buvo numatyta, jog „minėtasis valdytojas ir bendrovė šiuo išipareigojimu sutinka Karalienės Maloningiausiajai Didenybei perleisti visas valdymo teises ir visas kitas teises, privilegijas, laisves, lengvatas, galias ir įgaliojimus, kurias minėtajam valdytojui ir bendrovei suteikė ar turėjo suteikti“ pradinę privilegiją, ir „taip pat visas panašias teises, kuriomis minėtasis valdytojas ir bendrovė galėjo naudotis ar prisiimti bet kurioje Britanijos Šiaurės Amerikos dalyje“. Jame taip pat buvo patikslinta, kad niekas 1867 m. Britanijos Šiaurės Amerikos akte „neturėtų sutrukdyti minėtajam valdytojui ir bendrovei ir toliau Ruperto žemėje ir kitose teritorijose užsiimti prekyba ir komercija“²⁰³. Šitaip Hadsono įlankos bendrovė „atsisakė krašto administravimo“²⁰⁴ ir iš suverenias valstybės galias turinčios XVII a. prekybos bendrovės transformavosi į grynai ekonominę įmonę.

Nors bendrovė niekada neatsisakė savo pradinės karališkosios privilegijos, vėlesni papildomi privilegijų raštai pabaigė jos virtimą šiuolaikine korporacija.²⁰⁵ Kadangi ji vis dar veikia pagal karališkąją privilegiją, jai negalioja Didžiosios Britanijos bendrovių aktas²⁰⁶, kuriuo reguliuojamos ribotos atsakomybės korporacijos.²⁰⁷ Bendrovę ir toliau valdo Londone esanti direktorių taryba.²⁰⁸

IŠVADA

Sankcionuotos nevalstybinės prievartos pašalinimas buvo *ad hoc* ir laipsniškas. Nebuvo bendro puolimo prieš nevalstybinę prievartą *per se*, kaip ir nebuvo vienintelio metodo, kaip padaryti galą toms praktikoms. Kaperiavimas buvo eliminuotas oficialiu tarptautiniu susitarimu. Samdinystės žlugimą sąlygojo pokyčiai valstybės vidaus teisėje. Šį procesą XVIII a. pabaigoje pradėjo JAV, tačiau jis nebuvo užbaigtas dar šimtą metų, per kuriuos dauguma kitų valstybių priėmė įstatyminius apribojimus, panašius į tuos, kuriuos priėmė JAV. Prekybos bendrovė kaip prievartos galią turinti institucija niekada nebuvo oficialiai uždrausta; atskiros kompanijos arba bankrutuodavo, arba buvo likviduojamos valstybės, arba, vienu atveju, buvo paverstos grynai ekonominėmis įmonėmis.

Nebuvo kalbama apie valstybės teisę sankcionuoti nevalstybinę prievartą *per se*. Vietoj to buvo naikinamos atskiros praktikos, kai jos išprovokavo tarpvalstybinius konfliktus. Svarbiausias šio tyrimo rezultatas yra tai, kad postūmį šiam valstybės įgaliojimų pokyčiui suteikė kitos valstybės. Nevalstybinę prievartą delegitimavo ne visuomenė ar valstybės vidaus politiniai veikėjai, o Europos valstybių veikėjai. Už tai atsakingos buvo sisteminio lygmens politinės jėgos.

Kyla įdomus klausimas, kodėl taip skyrėsi požiūriai. Valstybės galia nepaaiškina skirtingų rezultatų. Didžioji Britanija kėlė klausimus dėl samdinystės ir kaperiavimo – dviejų įprastinių praktikų – teisėtumo, tačiau tik pastarąją siūlė uždrausti tarptautiniu susitarimu. Be to, siekiant visiško samdinystės eliminavimo visos kitos valstybės pasekė paskui silpną JAV centrinę valdžią, o stipri Britanijos valstybė padarė galą prekybos bendrovėms, atsakydama į silpnesnių valstybių grasinimus ir reikalavimus. Nebuvo valstybių praktiką formuojančias taisykles ir institucijas kuriančio hegemono.

Kitas įdomus klausimas – kodėl visa tai atsitiko XIX a. Nevalstybinės prievartos sankcionavimas net 600 metų (kaperiavimo atveju) buvo teisėta praktika, tad kodėl po 1800-ųjų jo buvo staiga atsisakyta? Atsakymų į šiuos klausimus paieškosime šeštame knygos skyriuje, tačiau pirma mums reikia suprasti, kaip valstybės dorojosi su nesankcionuota nevalstybine prievarta. Į tai sutelksime dėmesį kitame skyriuje.

Nesankcionuotos nevalstybinės prievartos suvaldymas

Nesankcionuotos nevalstybinės prievartos numalšinimas nebuvo tiesiog išvalymo (*mopping-up*) operacija. Iš tiesų, norint nustatyti, kurios valstybės turėjo sunaikinti piratavimą, reikėjo rasti atsakymus į pamatinius klausimus apie suverenitetą. Kas kur buvo suverenai ir už kokius prievaratos veiksmus valstybės galėjo būti laikomos atsakingos? Kai Europoje buvo rasti atsakymai į šiuos klausimus, prieš piratavimą nukreiptos normos buvo išplatintos į neeuropinius regionus, kur iš politinių valdovų buvo pareikalaujama arba pritaikyti tas normas, arba rizikuoti prarasti savo suverenitetą.

Respublikinio valdymo įsitvirtinimas JAV pagimdė naują eksteritorinės prievaratos formą – nevalstybinės karinės ekspedicijas prieš kaimynines šalis. Kaip ir kaperiavimas, ši forma ne visada buvo vien tik nevalstybinių veikėjų operacijos – ji dažnai buvo valstybės sankcionuojama, remiama arba toleruojama. Šiuo atveju skirtumas yra tas, kad prievara buvo nukreipiama į teritorijas, kuriose Europos valdovai pripažino valstybės suverenitetą.

Štai kokią problemą čia reikėjo išspręsti: kiek valstybė gali būti laikoma atsakinga už savo piliečių veiksmus anapus jos sienų, jei tos valstybės politinė santvarka yra respublikinė kaip Jungtinėse Valstijose, kur suverenitetas priklauso tautai? Nuo pat pradžių JAV centrinei valdžiai buvo bandoma primesti atsakomybę už iš jos teritorijos kylančius prievaratos veiksmus. Šis lūkestis, kad valstybė veiksmingai kontroliuos savo žmones ir sienas, leido silpnai ir susiskaldžiusiai JAV centrinei valdžiai monopolizuoti įgaliojimus naudoti prievarlą savo teritorijoje ir įgaliojimus naudoti iš šios teritorijos kylančią prievarlą.

PIRATAVIMAS

Ketvirtame skyriuje buvo atskleista, kaip kaperiavimas iš „patriotiško piratavimo“¹ pavojo į „mūsų civilizuiotam pasauliui gėdą užtraukiančią piratavimo rūšį“². Šiame skyriuje nagrinėsime, kaip piratavimas iš „garbingos piktadarystės“³ buvo paverstas nusikaltimu žmonijai.⁴ Nėra abejonės, kad

piratavimas ankstyvųjų Europos valstybių sistemoje buvo teisėta praktika. Piratai nešė pajamas suverenui, valstybės pareigūnams ir privatiems investuotojams. Jie silpnino priešus puldinėdami jų prekiinius laivus ir kolonijas. Jie už prieinamas kainas aprūpindavo Europos rinkas deficitinėmis prekėmis. Jie pažeidinėjo besivaržančių valstybių prekybos monopolius. Garsiausi Britanijos piratai buvo išvenčiami į riterius ir/arba jiems būdavo suteikiami svarbūs postai Karališkajame kariniame jūrų laivyne arba Britanijos admiralitete.⁵ Tačiau jau XVIII a. pradžioje piratai buvo *en masse* kariaimi viešose egzekucijose.

Nėra aišku, ar piratavimas tarptautinėje teisėje yra laikomas nusikaltimu ir, jei taip, kada jis buvo paskelbtas už įstatymo ribų.⁶ Esminis piratą apibūdinantis bruožas yra tai, kad jo prievartos veiksmai nėra valstybės sankcionuojami. Todėl, jei piratiški veiksmai yra atskiriami nuo valstybės valdžios ir dėl šios priežasties – nuo valstybės atsakomybės, jie nepatenka į tarptautinės teisės sritį, nes joje kalbama tik apie suverenias valstybes.⁷ Nepaisant to, ar piratavimas yra tarptautinės teisės pažeidimas, yra sutinkama, kad valstybės turi teisę, o gal net pareigą⁸ „varžyti piratavimą panaudojant tiek, kiek tai yra tikslinga, turimas prevencijos ir baudimo teises“⁹. Piratavimas yra unikali praktika, kurią persekioti pagal tarptautinę teisę valstybės turi teisę, bet veikiausiai nėra įpareigosotos to daryti. Valstybės gali persekioti užsieniečius už jų vykdomus piratavimo veiksmus prieš kitus užsieniečius, tačiau, jei jos to nedaro, joms nėra numatyta jokia atsakomybė.

Kaip parodė ankstesni skyriai, neabejotinai netiesa, kad piratavimas visada ir visur buvo laikomas nusikaltimu ir kad jis viešpatavo tik dėl to, jog valstybėms nepakako jėgų jo užgniaužti. Veikiau kampanija prieš piratavimą prasidėjo po to, kai valstybės požiūrį, kad individuali prievarta yra išteklius, kurį galima eksploatuoti, pakeitė požiūris, kad ji yra praktika, kurią reikia eliminuoti.

Kaip matėme antrame knygos skyriuje, politinių įgaliojimų nebuvimas yra labai svarbus elementas apibūdinantis piratavimą. Lygiai toks pats svarbus elementas yra tai, kad prievarta turi kilti (*emanate*) iš jūros. Tai nėra trivialus piratavimo išskirtinis bruožas, nes, skirtingai nei tais atvejais, kai prievarta kyla iš sausumos, šiandien jokia valstybė nėra suverenas atviroje jūroje. Svarbu atsiminti, kad suvereniteto atviroje jūroje klausimas nebuvo išspręstas iki XIX a. pradžios. Kitais žodžiais, suvereniteto nebuvimas vandenyne nėra amžinas tarptautinės sistemos bruožas, jis iškilo tik XVIII a.:

Iki pat XIX a. pradžios vyravo štai tokia nuomonė apie elgesį jūroje ir tokia elgesio jūroje praktika: pradžioje savaime suprantamu dalyku buvo laikoma tai, kad jūra gali tapti nuosavybe. Kai kuriais atvejais ji buvo veiksmingai pasisavinta, o

kitais atvejais išsakytos ekstravagantiškos pretenzijos nebuvo pagrindžiamos pakankamais veiksmais. Ilgainiui, kai buvo suprata, kad didesnių plotų pasisavinimas yra beveik nerealus, kad jis apsunkina svetimšalių judėjimą ir kad nesuteikia jokių išlaidas kompensuojančių pranašumų, pradėjo ryškėti nenoras pasiduoti šiam principui ir iš dalies dėl nesąmoningo atsisakymo, iš dalies dėl pasipriešinimo nepakankamam ar nepastoviam kontroliavimui didesnės pretenzijos išnyko, o išliko ir buvo pripažįstamos tik lietusios tuos vandenius, kurių valdymas buvo laikomas būtinu valstybės saugumui, arba tuos, kurių valdymui, kaip buvo manoma, pakako jos galios.

Taigi, nors valstybės iki XVII a. vidurio paprastai laikė jūras objektais, kuriuos galima pasisavinti, iki XIX a. pradžios visų, išskyrus keletą, pretenzijų į suverenitetą buvo atsisakyta.¹⁰

Kyla toks klausimas: jei jokia valstybė nėra suverenai, – tai yra neįgyvendina valdžios, – atviroje jūroje, kas atsakingas už individualius prievartos veiksmus, smogtus iš jūros? Jei atskiros valstybės netvirtina jūras esant jų jurisdikcijoje, tada, „jei neketinama leisti egzistuoti visiškai beteisystei, teisingumą turi vykdyti arba kiekviena valstybė išskirtinai jai priklausančių asmenų ir nuosavybės atžvilgiu, arba kartu su kitomis valstybių kūno valstybėmis visų asmenų ir nuosavybės, kad ir kokiai valstybei jie priklausytų, atžvilgiu“. Aišku, kad įprasta modernių valstybių sistemos praktika tapo pirmasis variantas.¹¹

Tačiau mums rūpi, kaip tai tapo šiuolaikine praktika, o tam reikia atsakyti į klausimą: kodėl viena ar daugiau valstybių pradėjo piratavimą laikyti problema?

Pirmoji valstybė, apibūdinusi piratavimą kaip problemą ir padariusi tai savo imperijoje, buvo Britanija. Nors anksčiau Britanija labai pelnėsi iš piratavimo, XVIII a. pradžioje Britanijos valstybė atsidūrė situacijoje, kai Britanijos Rytų Indijos bendrovei prireikė Britanijos karališkojo karinio jūrų laivyno apsaugos nuo Britanijos piratų, kurie veikė išvien su Britanijos kolonistais apiplėšinėdami Britanijos prekybą Rytuose. Užuoat pats saugojęs prekybą, Indijos Mogolas pareikalavo, kad bendrovė prisiimtų atsakomybę už jo laivų saugumą. Jo nuomone, dėl to, kad piratai buvo anglakalbiai, jie veikiausiai veikė kartu su savo tėvynainiais iš bendrovės. Problema buvo ta, kad kai tik bendrovė pradėjo konvojuoti Mogolų laivus, piratai nebematė daugiau priežasčių nepuldinėti bendrovės laivų, kaip kad puldinėdavo „mauriškuosius“. Iš esmės būtent Mogolas apibūdino britų piratavimą kaip problemą, su kuria dorotis turi Britanijos bendrovė, o paskui Britanijos bendrovė apibūdino piratavimą kaip problemą, kuria susirūpinti turėtų Britanijos valstybė.

Tačiau Karališkojo karinio jūrų laivyno išsiuntimas į Rytų vandenius tie-

siog paskatino piratus persikelti į Bahamų salas. Kad visam laikui išspręstų piratavimo problemą, Britanija pirma turėjo „susitvarkyti savo namus“. Turėjo būti suvaržyta piratų grobio rinka Amerikos kolonijose. Buvo sustiprintos kolonijų teisminės sistemos, pakeisti korumpuoti pareigūnai ir Bahamų salose įtvirtintas naujas valdymas. Kolonijų paramą piratams sustiprino piratų atakos prieš pačių amerikiečių prekinį laivus.

Suvaržiusi piratavimą Amerikoje, Britanija pamatė, kad jai tiesiog paviko išvaryti piratus atgal į Madagaskarą. Šį kartą bendrovės skundai dėl piratų veiksmų išprovokavo skubų Karališkojo karinio jūrų laivyno laivų išsiuntimą į regioną. Taigi stambiojo, organizuoto piratavimo atveju iš tų, kurie piratavimą laikė problema, būtent Indijos Mogolas vienintelis pajėgė, spausdamas Rytų Indijos bendrovę, nurodyti piratavimą esant Britanijos problema. Šią problemą kėlė daugiausiai Britanijos valdiniai pačioje Britanijos imperijoje. Piratavimas buvo delegitimuotas, bet liko neišspręstas klausimas, kurios valstybės už kurių piratų išnaikinimą buvo atsakingos.

Viduržemio jūros korsarai

Aplinkybės, kuriomis Viduržemio jūros korsarai pradėti laikyti problema, buvo daug sudėtingesnės. Nors Šiaurės Afrikos valstybės ir pelnėsi iš Berberų Kranto korsarų veiklos, ir šį kartą svarbiausi korsarai buvo europiečiai. Šiuo atveju kuriai nors valstybei, kaip korsarų aukai, buvo neįmanoma laikyti kitą Europos valstybę atsakingą, kaip galėjo padaryti Mogolas Madagaskaro piratų atveju. Korsarų problemą sudėtingesnę daro tai, kad Europos valstybės turėjo reikalą su tariamai suverenėmis valstybėmis ir dėl to negalėjo tiksliai nustatyti, ar korsarai buvo piratai, ar priešiškos šalies karo laivai. Ir šį kartą Europos valstybės iš pradžių šiuos prievartos veiksmus laikė ištekliais, kuriais galima pasinaudoti su sąlyga, kad valstybė galėtų išsipirkti apsaugą, o jos varžovai ir toliau būtų puldinėjami. Aišku, kad iki 1814 m. svarbiausios Europos valstybės pripažino berberų korsarus problema. Dėl daugelio skirtingų priežasčių, tarp jų ir strateginių sumetimų, europiečiai negalėjo prieš juos pradėti bendros kampanijos, palikdami Prancūzijai juos vienašališkai išnaikinti.

Bandant suvaržyti berberų korsarus buvo pasitelkiami trys požiūriai. Daug valstybių po derybų pasirašydavo su atskiromis valstybėmis sutartis, užtikrinančias apsaugą nuo korsarų mainais į užmokestį pinigais ir/arba prekėmis. Anglija, Prancūzija, Ispanija, Olandija ir Švedija pasirašė tokias sutartis XVII a., o JAV tai padarė XIX a.¹² „Venecija už taiką sumokėjo

22 000 aukso cechinių ir mokėjo 12 000 aukso cechinių dydžio kasmetinę duoklę; jaunoji Jungtinių Valstijų respublika sumokėjo 642 500 dolerių ir mokėjo kasmetinę 21 600 dolerių duoklę jūrų karybos resursais; Hamburgas, Švedija, Danija ir Neapolis taip pat dosniai atsिमokėdavo už apsaugą. „1796 m. sutartimi JAV taip pat sutiko „padovanoti trisdešimt šešių pabūklų fregatą“. Šias sutartis įgyvendinti buvo nelengva iš dalies dėl to, kad buvo sunku nustatyti europiečių laivų nacionalinę priklausomybę. Viena vertus, daugelis berberų korsarų įgulų narių nemokėjo kalbėti ar skaityti angliškai ar prancūziškai, tad jiems buvo sudėtinga tikrinti europiečių laivų pasus. Be to, Anglijos laivuose buvo įdarbinami Ispanijos jūrininkai, o Italijos ir Prancūzijos laivais plaukiodavo genujiečių įgulos. Berberų pareigūnams būdavo sunku patikėti, kad su Prancūzijos vėliava plaukiojantis laivas, kurio įgula nekalba prancūziškai, iš tiesų yra Prancūzijos laivas, arba kad laivas, kurio įgula kalba itališkai, iš tikrųjų yra Anglijos laivas.¹³

„Jeigu visos, ar bent jau trys ar keturios, skriaudžiamos valstybės būtų susitarusios suvienyti savo jėgas, jos būtų galėjusios bet kuriuo metu nušluoti Šiaurės Afrikos piratus.“¹⁴ Tam kliudė trys veiksniai.

Pirma, Europos valstybės laikė berberų korsarus įrankiu, kuriuo kare ar prekyboje buvo galima įgyti pranašumą varžantis su kitomis Europos valstybėmis. Mokėdama duoklę už apsaugą, Europos valstybė galėjo dominuoti prekyboje Viduržemio jūroje, kuomet jos konkurentės kentėdavo nuo korsarų puldinėjimų.¹⁵ Antra, Europos valstybių lyderių požiūris į korsarų veiklą buvo kiek dviprasmiškas: juk korsarų trofejus perkantys žmonės buvo „tie patys Anglijos, Prancūzijos ar Olandijos pirkliai, kurie normalios prekybos sąlygomis plaukiodavo pirkti tų pačių prekių“, – tačiau šias prekes buvo daug pigiau įsigyti prizų aukcionuose nei jų kilmės vietoje.¹⁶

Trečiasis europiečių kooperacijai kliudantis veiksnys buvo susijęs su antra dorojimosi su korsarais strategija – brutalios jėgos naudojimu. Nors valstybės vis imdavosi vienašalių karinių veiksmų prieš korsarų bazavimosi uostus¹⁷, sutartinės veiklos pasiūlymai paprastai patirdavo nesėkmę. 1814 m. Vienos kongrese Britanijos admirolas pateikė siūlymą suformuoti daugianacionalines karines jūrų pajėgas ir išsiųsti jas sunaikinti berberų korsarus, tačiau iš to nieko neišėjo.¹⁸ Vietoj to 1816 m. britai pranešė Alžyro dėjui, kad Vienos kongresas uždraudė piratavimą ir vergovę, ir „pareikalavo, kad alžyriečiai sutiktų su šiuo sprendimu ir išlaisvintų savo vergus krikščionis“. Tai įsiutino Alžyro gyventojus, ir šie prieš Anglijos pasiuntinius ėmėsi fizinio smurto. Atsakomuoju veiksmu jungtinės anglų ir olandų karinės jūrų pajėgos sunaikino Alžyro karinį jūrų laivyną.¹⁹ Tačiau „laivynui vos spėjus išvykti iš Viduržemio jūros, piratai vėl ėmėsi savo senų

darbelių“²⁰. 1818 m. *Aix-la-Chapelle* kongrese didžiosios valstybės susitarė išsiųsti daugianacionalines pajėgas, tačiau tai taip pat patyrė nesėkmę, nes „Britanija bijojo Rusijos karo laivų Viduržemio jūroje“²¹.

Vienašaliai JAV kariniai veiksmai 1803 m. bei Anglijos ir Olandijos ataka 1816 m. laikinai susilpnino korsarų veiklą, tačiau galutinai Berberų kranto korsarus pribaižė Prancūzija. XIX a. išvakarėse Prancūzijos ir Britanijos karinė jūrų galia Viduržemio jūroje buvo pakankamai didelė, kad atgrasintų korsarus nuo to, jog puldinėdami jų laivus korsarai rizikuotų įsivelti į karą su kuria nors šių valstybių. Tačiau, nepaisant korsarų sukeliamų „įgėlimų ir smulkių nemalonumų“ ir krikščioniškosios Europos maldavimų sunaikinti korsarus, visa šių valstybių karinė jūrų galia prieš Berberų valstybes nukreipiama nebuvo. Nors Britanija ir Prancūzija akivaizdžiai džiaugėsi matydamos, kaip jų prekybos konkurentams tenka svarbiausi korsarų atakų smūgiai, tačiau taip pat tiesa tai, kad XVIII a. abi didžiosios valstybės beveik nuolat kariavo tarpusavyje. Be to, nebuvo aišku, ar korsarų išnaikinimo nauda viršys jų išnaikinimo išlaidas, kurios toli gražu neapsiribotų paprasčiausiu pakrantės bazių subombardavimu.²²

Trečias ir galų gale pasirodęs esąs sėkmingas požiūris į korsarų eliminavimą buvo primesti Berberų valstybėms europiečių suverenitetą. 1830 m. 37 000 karių turinti Prancūzijos kariuomenė įsiveržė ir užkariavo Alžyrą.²³ Invaziją išprovokavo Prancūzijos vyriausybės ir dėjaus ginčas dėl kelių prancūzų pirklių skolos dėju. Prancūzijos sprendimui įsiveržti į Alžyrą pritarė Rusija ir dvi Vokietijos valstybės, tačiau jam priešinosi Anglija ir, aišku, Osmanų imperija.²⁴ Tai, kad prancūzai okupavo Alžyrą, privertė Tripolį ir Tunisą „atsiklaupyti ant kelių“ ir taip jie galėjo „išsaugoti savo nepriklausomybę atitinkamai kitiems 50 ir 80 metų“²⁵. Taigi galų gale berberų korsarai buvo suvaržyti tik Šiaurės Afrikoje įvirtinus Europos valstybės suverenitetą.

Malta

Priešingai nei jų kolegas iš Berberų kranto, Maltos korsarus sustabdė ne jų aukos, o jų rėmėjai. Europiečiai galėjo daryti įtaką maltiečiams trimis būdais. Malta buvo priklausoma nuo Sicilijos javų, todėl buvo labai jautri grasinimams paskelbti Sicilijos grūdų embargą. Antra, kadangi Šv. Jono ordinas buvo „įkurtas kryžiaus karų metu pagal popiežiaus suteiktas privilegijas“, popiežius turėjo ženkliai įtaką, grindžiamą atskyrimo nuo Bažnyčios grėsme. Pagaliau ordinas savo karuose prieš musulmonus buvo priklausomas nuo gaunamų aukų, kurios dažnai būdavo suteikiamos žemės

pavidalu. Kadangi šios žemės „buvo išsibarsčiusios po visą Europą, ordinas buvo priklausomas nuo Europos suverenų geros valios“²⁶. Visų šių veikėjų spaudimas, vykdomas tam, kad prisidėtų prie jų interesų, ilgainiui išstūmė Maltos korsarus iš verslo.

Korsarai susidūrė su trejopais sunkumais. Pirma, nors jie turėjo puldinėti tik musulmonus, daugelis jų grobdavo krikščionių – daugiausia graikų – laivus. Tai kėlė daugkartinius konfliktus su popiežiumi, kurio įpareigojimas nepuldinėti graikų krikščionių 1732 m. padarė galą šiai praktikai.²⁷ Antrą problemų grupę sąlygojo tai, kad maltiečiai buvo prancūzai. Viena vertus, tai reiškė, kad Prancūzijai grėsė korsarų aukų represalijos. Antra vertus, kai Prancūzija sudarė sąjungą su Turkija, maltiečiams buvo griežtai uždrausta puldinėti turkų laivus. Šie veiksniai prisidėjo prie situacijos, kurioje Prancūzija nuosekliai siaurino Maltos korsarų taikinių sritį.

Trečia problema buvo tai, kad prancūzai, siekiantys dominuoti Viduržemio jūros prekyboje, tapo pagrindiniai musulmonų prekių vežėjai. Taip iš maltiečių korsarų buvo atimtas pagrindinis grobio šaltinis. Nors korsarai ryžtingai gynė savo teisę tikrinti draugiškus (t. y. prancūzų) laivus ieškant priešų (t. y. musulmonų) prekių, Prancūzijos karalius pasiekė, kad būtų įsakyta nutraukti šią praktiką. Šių apribojimų rezultatas buvo tas, kad nuo 1749 iki 1751 m. nebuvo išduota nė vienos korsaro licencijos.²⁸

Maltiečiai sugalvodavo įvairių būdų, padedančių „išsisukti“ nuo šių apribojimų, – pavyzdžiui, plaukiodavo su Monako kunigaikščio vėliava arba tvirtindavo, kad į draudžiamas Viduržemio jūros teritorijas juos atnešė stiprūs vėjai, – tad jų veikla tęsėsi visą XVIII a. Kaip ir berberų korsarų atveju, maltiečių korsarų veiklą beveik visiškai nutraukė Prancūzijos suvereniteto įtvirtinimas saloje. 1789 m. Napoleonas užėmė Maltą ir uždraudė kaperiavimą.²⁹

Taigi galų gale korsarai – ar jie buvo kaperiai, ar piratai – buvo eliminuoti tik „karinėse respublikose“ įvedus europiečių suverenitetą. Tikros suverenios valstybės, kaip jas apibrėžia europiečiai, piratavimu neužsiima, jo neremia ir netoleruoja.

Piratavimas už Europos ribų

XVII a. pabaigoje Malabaro krante buvo įkurta tikra „piratų dinastija“³⁰. Šią „federaciją“ kontroliavo vietinė šeima – Angrijai (*Angrias*), – 1698 m. pasiekusi *de facto* nepriklausomybę nuo Indijos imperijos. Iš čia „piratų karalius“ nebudžiamas rengdavo atakas prieš Britanijos Rytų Indijos ben-

drovės laivus iki pat 1729 m. Tais metais Angrijų „karalius“ mirė palikdamas penkis sūnus, kurių kivirčiai dvidešimčiai metų nutraukė piratavimą Malabaro krante. 1749 m. vienas sūnų tapo lyderiu ir atnaujino Britanijos prekinį laivų puldinėjimus. Portugalijos ir Olandijos pirkliai taip pat buvo jo taikiny. Kai anglai įtvirtino savo suverenitetą visoje Indijoje, Angrijai pasiūlė Anglijos laivams išduoti leidimus. Šį pasiūlymą britai atmetė. Vietoj to 1755 ir 1756 m. Karališkasis karinis jūrų laivynas užėmė pagrindinius Angrijų fortus. Jų lyderiai pasidavė ir likusią gyvenimo dalį praleido kalėjime.³¹

Viduriniuose Rytuose svarbiausias piratavimo centras buvo pietrytinė Persijos įlankos pakrantė. Šie piratai – kasimiečiai (*Joasmees*) – 1778 m. pradėjo puldinėti anglų prekinį laivus. Omano karalius gebėjo veiksmingiau kontroliuoti piratavimą šiame regione nei Britanijos valdžia Bombėjuje, tačiau jam 1804 m. mirus, Britanijos laivus vėl imta puldinėti. Buvo išsiųstas britų vadovaujamas arabų laivynas ir piratai pasidavė. Po to 1806 m. Bombėjus ir kasimiečiai pasirašė sutartį, kuria pastarieji sutiko nustoti puldinėti Anglijos laivus už tai gaudami teisę „prekiauti anglų uostuose tarp Surato ir Bengalijos“. Netrukus piratai užpuldami Britanijos Rytų Indijos bendrovės laivą pažeidė sutartį. Nors jie buvo sučiupti, teisiai ir pripažinti kaltais, Bombėjaus vyriausybė piratus paleido. Matyt, tai paskatino juos ir toliau plėsti Britanijos laivus. Pagaliau Kalkutos generalgubernatorius išsiuntė laivyną, kuris sunaikino piratų bazines ir daugumą jų laivų. Mažiau nei po metų kasimiečiai ne tik atgavo įlankos kontrolę, bet ir pradėjo puldinėti prekybą Raudonojoje jūroje ir šalia Indijos pakrančių. Kasimiečiai buvo galutinai nuslopinti 1819 m., kai didžiulis jungtinis Britanijos ir Omano karinis jūrų laivynas ir 4000 kareivių visiškai sunaikino kasimiečių bazines ir laivyną.³²

Kinijos piratai XIX a. pradžioje Kinijos jūrose rengė daug nuostolių pridariusius antpuolius prieš Britanijos ir Portugalijos laivus. Vienam piratui jo karjeros viršūnėje tarnavo 70 000 vyrų, suskirstytų į šešias dideles eskadras. Imperatoriaus pastangos jį papirkti patyrė nesėkmę, o prieš jį siunčiami imperijos laivynai buvo per dvejus metus tris kartus sumušti. 1810 m. milžiniškas piratų laivynas nukentėjo nuo savo admirolų maišto. Viena 160 laivų ir 8000 vyrų eskadra pasidavė imperatoriui, kuris jiems suteikė amnestiją. Po kurio laiko piratų laivyno lyderis pasinaudojo visuotine amnestija ir taip pat pasidavė. „Vyriausybė kiekvienam piratui skyrė pinigų, kad jis galėtų pradėti naują gyvenimą krante“, davė piratams du miestus, kuriuose jie galėjo gyventi, ir imperatoriaus įgaliojimu paaugštino buvusį piratų laivyno vyriausiojo vado pavaduotoją.³³

Vienas paskutinių reikšmingų piratavimo atvejų buvo piratavimas Malajų salyne. 1813 m. piratų vadas, vadinamas „Piratų valdovu“, pradėjo puldinėti anglų laivus ir per kitus šešiolika metų užgrobė keturiasdešimt laivų.³⁴ Kai 1831 m. buvo užgrobta JAV pirklio laivas, JAV pasiuntė 300 jūrų pėstininkų, kurie sugriovė piratų fortus. XIX a. 5-ajame dešimtmetyje aršiausio piratavimo šaltinis buvo Borneo. Po sėkmingos Britanijos karinės jūrų ekspedicijos prieš piratų bazines krašto gilumose Brunėjaus sultonas perdavė Britanijai Labuano salą „piratavimui suvaržyti ir prekybai skatinti bei plėsti“³⁵. Tačiau kadangi Brunėjaus valstybė didžiąją dalį savo įplaukų gaudavo iš vergų prekybos ir piratavimo, sultono priešininkai jį nuvertė ir pakeitė „piratų marionete“³⁶. Britanijos karinės jūrų pajėgos nuplaukė į sostinę, ir pamatęs, kad sultonas su dvariškiais pabėgo, „Admirolas paskelbė, kad „jei sultonas sugrįžtų ir teisingai valdytų savo žmones, susilaikytų nuo piratavimo ir laikytųsi susitarimo su Britanijos vyriausybe, priešiški veiksmai būtų nutraukti“, tačiau „jei ta pati žvėriška sistema vėl įsigaliotų laivams palikus pakrantę“, jis sudegintų Brunėjų iki pamatų“³⁷. Po šio veiksmo 1849 m. buvo įvykdyta galutinė Britanijos karinė jūrų operacija, kurios metu daugiau nei 800 piratų buvo išžudyti ar nuskendo.³⁸ Ši ekspedicija visiškai sunaikino piratavimą Borneo.³⁹

Kitas piratavimo protrūkis įvyko Graikijos nepriklausomybės karo metu (1821–1827), kai šiaurinėje Egėjo jūros dalyje ir pietinėje Kretoje buvo įsteigtos stambios piratų bazės. Vien per 1826 m. buvo įregistruoti devyniasdešimt šeši graikų piratavimo atvejai. Čia irgi nebuvo aiškaus skirtumo tarp karo ir nusikaltimo, nes graikų karo laivai buvo taip prastai aprūpinti, kad konfiskudavo viską, ko jiems reikėjo, iš bet kurio nepajėgiančio apsiginti laivo. Kai jungtinė Britanijos, Prancūzijos ir Rusijos karo laivų eskadra sumušė Turkijos karinį jūrų laivyną, Britanijos admirolas įspėjo Graikijos vyriausybę, kad Turkijos karinio jūrų laivyno sunaikinimui panaudotos pajėgos gali būti nukreiptos prieš graikus, jei jie nenustos piratai. Nors tiek Graikijos karinis jūrų laivynas, tiek piratai, regis, labai rimtai žiūrėjo į šį įspėjimą, britai 1828 m. sugriovė piratų bazę Kretoje ir sunaikino labai daug piratų laivų.⁴⁰

Vergovės panaikinimas Britanijos imperijoje 1834 m. suteikė piratavimui didelį postūmį. Kadangi vergų paklausa Amerikoje, Indijoje ir arabų pasaulyje nemažėjo, buvo ir toliau „nelegaliai“ prekiaujama vergais. Vergovę įstatymu uždraudusios valstybės prekybą vergais laikė piratavimu. Nors Karališkasis karinis jūrų laivynas ėmėsi koordinuotų pastangų pažaboti prekybą pačiame jos šaltinyje Vakarų Afrikoje, transatlantinę prekybą vergais sustabdė tik vergovės panaikinimas JAV.⁴¹ Arabų prekyba vergais buvo

sustabdyta tik tada, kai XIX a. pabaigoje Raudonąją jūrą ir Persijos įlanką kontroliuoti pradėjo Prancūzija, Italija ir Britanija.⁴²

Honkongas ilgą laiką buvo piratų bazė. Kai Britanija jį užėmė, piratai pasitraukė į krašto gilumą. Iš pradžių Kinijos imperatorius draudė Britanijos kanonierėms įplaukti į jo teritorinius vandenius. XIX a. 6-ajame dešimtmetyje Kinijoje prasidėjus pilietiniams neramumams, britai priverstė imperatoriaus vietininką Kantone „pripažinti, kad jis nepajėgia savo valdose palaikyti tvarkos“, ir užsitikrino jo paramą užgniaujant naująjį piratavimo protrūkį. Prie Britanijos pajėgų prisijungė viena iš imperatoriaus vietininko karinių džonkų, du kino pirklio parūpinti garlaiviai, jas parėmė amerikiečių komodoras ir Portugalijos gubernatorius Makao. Net kai Britanija ir Kinija kariavo tarpusavyje (1856–1860), kinų mandarinai ir toliau padėdavo Karališkajam kariniam laivynui kovoti su piratais. Galutinai piratavimą Kinijoje pribaiigė tarptautinės prievartos, veiksmingo persekiojimo ir naujos britų paliepimu Kinijos priimtose laivų registravimo sistemos derinys. Po 1869 m. kinai patys prisiėmė atsakomybę už vietinės prekybos apsaugą.⁴³

Prieš piratavimą nukreiptos normos susiklostė ne tarpvalstybinių sandėrių ir derybų metu, o praktiškai sprendžiant problemas, susijusias su suverenitetu atviroje jūroje. Pirmą iš praktikos išvesta norma buvo ta, kad valstybė yra atsakinga už piratavimo sunaikinimą savo teritoriniuose vandenyse, tai yra ten, kur ji tvirtina turinti suverenitetą. Duomenų, įrodančių šios normos egzistavimą Europoje, galime lengvai rasti XVII a. pradžioje. 1611 m. olandai paprašė ir gavo leidimą siųsti karo laivus į Anglijos ir Airijos uostus „gaudyti bet kokios tautybės piratų“⁴⁴. Prašydami leidimo olandai pripažino Anglijos suverenitetą jos teritoriniuose vandenyse. Duodama leidimą Anglija pripažino, kad nepajėgė įvykdyti savo, kaip suvereno, įsipareigojimų.

XIX a. pradžioje Europos valstybių vadovai jau buvo įpareigoję valstybę prisiimti atsakomybę už piratavimo kontrolę savo teritoriniuose vandenyse. Šiuo įpareigojimu, grindžiamu grėsme, kad gali būti pavartota prievarta, buvo sakoma: tu negali tiesiog nusikratyti atsakomybės už piratavimą tavo teritoriniuose vandenyse, nesvarbu, kas yra jo aukos ir kiek gali iš jo pasipelnyti. Tam, kad galėtų būti pripažįstama suverenija, valstybė savo jurisdikcijoje privalo kontroliuoti piratavimą.

Daug sudėtingiau buvo išspręsti klausimą, kas buvo atsakingas už piratavimą atviroje jūroje. Buvo galimi trys sprendimai. Vienas jų buvo konkrečiai valstybei pretenduoti į suverenitetą dideliuose jūrų plotuose.

Ispanija tai išbandė, kai popiežiaus bulė suteikė jai suverenitetą teritorijoje „į vakarus nuo Azorų salų ir į šiaurę nuo Ožiaragio atogrąžos“. Ispanija kiekvieną peržengusį šią liniją laikė piratu.⁴⁵ Ši neįprasta pretenzija į suverenitetą žlugo dėl labai paprastos priežasties – Ispanija nepajėgė jos įgyvendinti. Jeigu net „teisėti“ kitų Europos valstybių veikėjai (pvz., kaperiai) buvo laikomi piratais, tuomet nebuvo galima nustatyti, kas buvo *bona fide* piratai. Tai sukūrė tikrą „prigimtinę būklę“, kurioje Ispanija buvo kare su visais pašaliečiais. Daugiausia, ką galėjo pasiekti Ispanija, buvo sudarinėti su atskiromis valstybėmis sandėrius, kuriais Ispanija pripažintų kitų valstybių kai kurių pretenzijų Naujajame pasaulyje teisėtumą mainais už valstybės sutikimą kontroliuoti savo valdinių agresiją prieš Ispaniją.

Antras galimas būdas išspręsti prievartos tose vietose, kur jokia valstybė nėra suverenas, problemą buvo suversti atsakomybę kaltininkų kilmės valstybei. Šia strategija vadovavosi Indijos Mogolas. Jei jo laivus puldinėjantys piratai buvo angliškai kalbantys baltieji europiečiai, tai, jo nuomone, jie buvo Anglijos valdiniai, už kurių veiklą atsakinga Anglijos prekybos bendrovė. Prekybos bendrovės negalėjo tiesiog nusikratyti atsakomybės už tėvynainių vykdomą prievartą. Šis požiūris buvo veiksmingas tiek, kiek paskatino Britaniją bent jau mėginti įgyvendinti prieš piratavimą nukreiptas normas tose teritorijose, kuriose ji tvirtino turinti suverenitetą. Su šaknimis išsraudama korupciją savo imperijoje ir siūlydama tiek teigiamus, tiek neigiamus paskatinimus iš jos suverenos jurisdikcijos veikiantiems piratams, Britanija stipriai prisidėjo suvaržant piratavimą Rytuose.

Vis dėlto Mogolo požiūris netapo norma. Jis buvo grindžiamas prielaida, kad tautinė pirato kilmė leidžia nustatyti, kuri valstybė yra atsakinga už jo veiksmus tarptautinėje sistemoje. Tai padaryti buvo sunku dėl dviejų aplinkybių. Viena vertus, kaip jau matėme Viduržemio jūros atveju, suverenitetas ir tautybė gali būti visiškai atskiriami. Nepaisant to, kad laivas plaukioja su Britanijos vėliava ir oficialiais dokumentais, – tai reiškia, jog Britanija jame turi suverenią valdžią – įguloje gali nebūti nė vieno brito. Jei laive būdavo jūrininkai italai, berberų korsarai laikydavo jį Italijos laivu, apsimetančiu Britanijos ar Prancūzijos laivu.

Antrą ir veikiausiai rimtesnę problemą kėlė atviros jūros plėšikai. Šie buvo europiečiai, atvirai neigiantys visus ryšius su savo tėvyne ir davę ištikimybės priesaiką piratų „valstybėms“ (*commonwealths*), kurių valdymo būdas buvo radikaliai demokratiškas, net anarchiškas. Kaip jau matėme, šiems asmenims buvo visiškai nesvarbūs nei jų kalbiniai ar religiniai skirtumai, nei tautinė kilmė ar rasė. Tikrasis jų vienybės pagrindas buvo profesii-

ja, europietiškos visuomenės atmetimas ir atsisakymas pripažinti save bet kurios valstybės suverenios valdžios valdiniais.

Taigi nei valstybės pretenzija į suverenitetą dideliuose atviros jūros plotuose, nei tai, kad valstybės primesdavo kitoms valstybėms atsakomybę už šių piliečius (*nationals*), nesukūrė veiksmingos prieš piratus nukreiptos normos. Europos valstybės atsisakė pripažinti pretenziją į suverenitetą atviroje jūroje, jei jis negali būti užtikrinamas pakankama galia, – to nepajėgė padaryti net pačios galingiausios valstybės. Europos valstybės taip pat atsisakė priiimti atsakomybę už piratavimo veiksmus, remiantis kaltininkų tautybe, nes nebuvo tvirto ryšio tarp tautybės ir valstybės suvereniteto. Pagal susiklosčiusią normą piratai yra jokiai valstybei nepriklausantys asmenys ir dėl šios priežasties, tarptautinės teisės prasme, jie neegzistuoja. Iš esmės norma sako, kad jokia valstybė nėra atsakinga už piratų veiksmus, ir todėl jokia valstybė negali būti laikoma už juos atskaitinga. Tokiu atveju praktiniais sumetimais valstybėms yra palikta veiksmų laisvė išplėsti savo suverenitetą į atvirą jūrą ir persekioti piratus, jei jos savo valstybės vidaus teisėje pasirenka įstatymu uždrausti piratavimo veiksmus.

Atsekti prieš piratavimą atviroje jūroje nukreiptos normos globalizaciją nėra lengva. Aš teigiu, kad jokia aiški norma negalėjo išsivystyti ir juo labiau negalėjo būti universalizuota tol, kol valstybių sistema nesukūrė aiškaus apibrėžimo, nustatančio, kas yra piratavimas. *O tai buvo neįmanoma tol, kol paskirų asmenų vykdomą prievartą valstybės laikė ištekliau, kuriuo galima pasinaudoti.* Paprastai sakant, piratavimas negalėjo būti uždraustas, kol nebuvo apibrėžtas, ir negalėjo būti apibrėžtas, kol nebuvo atskirtas nuo valstybės remiamos ar sankcionuojamos individualios prievartos. Tarptautinės prieš piratavimą nukreiptos normos buvo universalizuotos tik delegitimavus kaperiavimą.

Ši norma į teritorijas, esančias už Europos valstybių sistemos, buvo perduota tiek prievartos, tiek mėgdžiojimo būdu. Pavyzdžiui, Alžyras atsisakė savanoriškai pripažinti šią normą ir ji buvo jam primesta įtvirtinant Prancūzijos suverenitetą. Kita vertus, Kinija bendradarbiavo su Britanija įgyvendinant šią normą Kinijos jūrose.

FLIBUSTJERŲ IŠKILIMAS IR NUOSMUKIS

Per pirmuosius šešiasdešimt XIX a. metų JAV atsirado begalė avantiūristų, vadinamų *flibustjerai*.⁴⁶ Flibustjerai buvo asmenys, dėl įvairiausių priežasčių rengiantys karines ekspedicijas iš Jungtinių Valstijų teritorijos, dažniau-

siai prieš kaimynines valstybes. Kai kurie norėjo prie JAV prijungti naujų teritorijų, kiti siekė įkurti nepriklausomas respublikas, o kai kurie norėjo sukurti nepriklausomas valstybes, kurias patys valdytų kaip diktatoriai. Tarp šių ekspedicijų lyderių buvo Amerikos, Prancūzijos ir Ispanų Amerikos piliečių. Tarp jų buvo politikų, karininkų ir eilinių piliečių. Keletu atvejų flibustjerų ekspedicijoms vadovavo JAV centrinės valdžios agentai, kurie, regis, viršijo savo įgaliojimus.

Kitaip nei kiti mūsų iki šiol aptarti nevalstybinės prievartos atvejai, flibustjerų veikla buvo XIX a. valstybių sistemos naujovė. Be to, ši praktika ne tik buvo naujos valstybės – JAV – produktas, ji ir liko unikaliai amerikietiškas reiškinys. Pavyzdžiui, Vakarų europiečiai nerengė individualių karinių ekspedicijų, siekdami atimti teritorijas iš žlungančios Osmanų imperijos. Flibustjerų veiklos plėtrą Jungtinėse Valstijose nuo pat pradžių sąlygojo du veiksniai. Tam reikalinga išankstinė struktūrinė sąlyga, žinoma, buvo geografinis silpnų valstybių artimumas JAV, tai leido flibustjerams turėti realių taikinių. Ispanija, o vėliau naujosios Lotynų Amerikos valstybės tiesiog nepajėgė veiksmingai atbaidyti Jungtinių Valstijų asmenų nuo flibustjerų ekspedicijų rengimo. Nors kaimynų silpnumas buvo būtina išankstinė JAV flibustjerų veiklos sąlyga, ji nepaaiškina nei kodėl flibustjerai veikė vien Šiaurės ir Pietų Amerikoje, nei kodėl ta veikla taip netikėtai baigėsi. Šiaip ar taip, net XX a. 3-iajame dešimtmetyje Jungtinės Valstijos galėjo „okupuoti“ Nikaragvą daugiau nei dešimtmetį pasinaudodamos tik šimtu jūros pėstininkų.⁴⁷ Silpnų kaimynų gana ilgai buvo ir flibustjerams išnykus.

Antras prie flibustjerų reiškinio prisidėjęs veiksnys, paaiškinantis, kodėl šis reiškinys buvo būdingas vien tik Jungtinėms Valstijoms, buvo JAV centrinės valdžios silpnumas. Flibustjerų veiklai klestėti leido tai, kad centrinė valdžia nepajėgė veiksmingai kontroliuoti valstijų, savo piliečių ir net savo agentų.

Kaip matėme ankstesniame skyriuje, centrinė valdžia mėgino padidinti savo galias pasinaudodama Neutralumo aktu, kuris, be kita ko, draudė JAV teritorijoje net planuoti priešiškas ekspedicijas. Teismai interpretavo šį įstatymą kaip taikytiną

ekspedicijoms prieš visas šalis, kurios nėra karo su Jungtinėmis Valstijomis padėtyje, o ne tiesiog ekspedicijoms prieš šalis, kariaujančias su trečiąja valstybe. Įstatymas galioja tiek Jungtinių Valstijų teritorijoje esantiems išeiviams iš užsienio, tiek ir Jungtinių Valstijų piliečiams ... Be to, Aktas buvo laikomas draudžiančiu bet kokios rūšies karines ekspedicijas ar sumanymus, o ne vien tik oficialias invazijas. Karinės pratybos, verbavimas į karo tarnybą, parama pinigais, apranga

ar atsargomis, transporto organizavimas ir aprūpinimas ginklais – visi šie atviri veiksmai yra draudžiami Aktu.⁴⁸

Dabartinėje slapčių operacijų eroje dera pabrėžti, kad šie draudimai taip pat galiojo ir prezidentui. Federaliniai pareigūnai siekė atimti iš individų teisę kariauti; jie nemetė iššūkio Konstitucijoje numatyti Kongreso išimtinai galiai skelbti karą. Kita vertus, neutralumo įstatymo pažeidimu kaltinami asmenys paprastai gindavosi teigdami, kad jų ekspedicijas sankcionavo vykdomoji valdžia. Teismai atsakydavo, kad prezidentas neturi galių sankcionuoti neteisėtų veiksmus. Atrodo aišku, kad per visą XIX a. kongresas, teismai ir prezidentas vieningai palaikė neutralumo įstatymus.⁴⁹

Tačiau, kai federaliniai pareigūnai pamėgindavo imtis ryžtingų veiksmų prieš flibustjerų ekspediciją, jų pastangas paprastai sužlugdydavo valstijų pareigūnai, vietos gyventojai ir dažnai federaliniai tarnautojai (*federal employees*). Piliečiai žavėjosi flibustjeriais ir laikė juos didvyriais. Didžiosios žiuri atsisakydavo pareikšti kaltinimus, o prisiekusiųjų teismai atsisakydavo kaltinamuosius flibustjerus pripažinti kaltais. Valstijų politikai aktyviai remdavo, o kartais ir tiesiogiai dalyvaudavo flibustjerų ekspedicijose. Karuomenės karininkams, susiduriantiems su ypatingu vietos gyventojų priešiškuumu, nepavykdavo įvykdyti įsakymų, liepiančių sutrukdyti flibustjerams išvykti. Taigi net tada, kai federalinė valdžia įsakydavo numalšinti flibustjerų ekspediciją, į šiuos įsakymus dažnai niekas neatsiliepdavo.

Kitame skirsnyje aprašau keletą svarbiausių flibustjerų veiklos atvejų norėdama pailiustruoti asmenų pastangas įteisinti jų veiklą, užsienio jėgų vaidmenį ekspedicijose ir JAV centrinės valdžios pastangas uždrausti flibustjerų veiklą. Pirmą apžvelgsiu atvejus, kai įgyvendinant sumanymus asmenys veikia savo pačių iniciatyva. Kitais pavyzdžiais iliustruojama, kaip Meksikos bandymai pritraukti naujakurius iš JAV per neapsižiūrėjimą paskatino flibustjerų ekspedicijas. Pabaigoje aprašau keletą atvejų, kai flibustjerų ekspedicijas suorganizuodavo JAV centrinės valdžios pareigūnai arba agentai.

Privačia iniciatyva suorganizuotos ekspedicijos

UŽSIENIO ŠALIŲ PILIEČIAI

Du pagarsėję flibustjerai buvo venesueliečiai Francisco de Miranda ir Narciso Lópezas. Pirmasis siekė išlaisvinti „visą Ispanų Amerikos žemyną“⁵⁰, o antrasis – Kubos nepriklausomybės nuo Ispanijos. 1784 m. pabaigoje

Miranda, padedamas generolo Knoxo, parengė planą, kuriuo, be kita ko, buvo numatyta Naujojoje Anglijoje užverbuoti 5000 vyrų. Alexanderis Hamiltonas perdavė Mirandai JAV karininkų sąrašą, kuriame buvo ir George'as Washingtonas. Miranda tvirtino, kad Washingtonas, Knoxas ir Hamiltonas patikino jam padėsią, jei jis užtikrins Britanijos karinio jūrų laivyno paramą.⁵¹ Vis dėlto „prezidento Adamso nepavyko įtikinti [paremti Mirandą]“⁵².

Po kelerių neapsisprendimo metų Britanija leido suprasti, kad Miranda savo operacijoje susilauktų tam tikros Britanijos karinio jūrų laivyno paramos.⁵³ 1805 m. Miranda susitiko su prezidentu ir valstybės sekretoriumi, kurie abu „atsisakė Mirandos ekspedicijai išduoti kokį nors oficialų leidimą“, tačiau „sutiko apsimesti nematą, kaip Mirandos draugai pirkliai finansuoja ekspediciją ir Niujorko uoste verbuoja ekspedicines pajėgas“. Pranešama, kad Madisonas yra sakęs, jog „Vyriausybė apsimes nematanti jų veiklos, jei Miranda veiks taip, kad nesukompromituotų Vyriausybės“⁵⁴.

1806 m. pradžioje Miranda išplaukė į Venesuelą, o Prancūzijos ir Ispanijos pasiuntiniai tučiuojau ėmė protestuoti prieš šį JAV neutralumo pažeidimą.⁵⁵ Ekspediciją finansavo JAV ir Britanijos pirkliai⁵⁶, tarp jų ir JAV pirklys Samuelis Ogdenas, parūpinęs 70 000 dolerių pinigais ir įranga.⁵⁷ Ekspedicijoje dalyvavo Prancūzijos, JAV, Anglijos ir Lenkijos karininkai, o kareiviai buvo verbuoti iš Niujorko „uosto padugnių, bedarbių ir nevykėlių laimės ieškotojų“⁵⁸. Šiuos vyrus verbavo Niujorko uosto prižiūrėtojas pulkininkas Williamas Smithas.⁵⁹ Dauguma jų nė nenutuokė, kur vyksta.⁶⁰

JAV pareigūnai į Ispanijos pasiuntinio protestą reagavo atleisdami iš pareigų pulkininką Smithą ir apkaltindami Smithą ir Ogdeną JAV neutralumo įstatymų pažeidimu.⁶¹ Gynyba pareikalavo pašaukti į teismą liudyti viceprezidentą, valstybės sekretorių, izdo sekretorių, karo sekretorių, karinio jūrų laivyno sekretorių, vyriausiąjį pašto viršininką, Ispanijos pasiuntinį, senatorių iš Vermonto ir prezidento žentą. Prezidentas Jeffersonas „įsakė ignoruoti šaukimus į teismą remdamasis tuo, kad dalyvavimas teisme trukdys atlikti oficialias pareigas“⁶².

Abu kaltinamieji paliudijo, kad „ekspedicija „buvo pradėta, parengta ir išsiųsta žinant ir pritariant JAV prezidentui ir valstybės sekretoriui““. Kaltinamųjų advokatai teigė, kad kaltinimai nebūtų iškelti, jei ekspedicija būtų pavykusi. Jei taip būtų nutikę, kaltinamiesiems plotų visas pasaulis.⁶³ Gynyba taip pat nurodė, kad Niujorko federaliniai pareigūnai apie ekspediciją viską žinojo, tačiau nieko nedarė.⁶⁴

Nors teisėjas pasakė prisiekusiesiems, kad „„kaltinamieji“ buvo „aiškiai ir įtikinamai“ kalti“⁶⁵, prisiekusieji nusprendė, jog „ekspedicija Niujorko

uoste buvo parengta ir iš jo išplaukė Vyriausybei nuolaidžiaujant“, ir abu kaltinamieji buvo išteisinti.⁶⁶

Tuo metu Ispanijos pasiuntinys įspėjo Kubos, Venesuelos ir Meksikos valdžios institucijas ir šios atrėmė invaziją. Šešiasdešimt suimtujų buvo teisiami už „piratavimą, maištavimą ir žudynes“. Dešimt jų buvo pakarti, o kiti ilgam pasodinti į kalėjimą.⁶⁷ Jeffersonas buvo taip prislėgtas kaltinimų JAV vyriausybei dėl bendrininkavimo su Mirandos ekspedicija, kad po to, kai 1809 m. pasitraukė iš tarnybos, Ispanijos pasiuntiniui rašė: „Aš atsakingai, prisiekdamas savo nuoširdumu ir garbe, pareiškiu jums, kad jie [kaltinimai] buvo visiškai nepagrįsti ir kad mes nei bendradarbiavome, nei nuolaidžiavome.“⁶⁸

Narciso Lópezas, laikęs Kubą savo tėvyne, vadovavo trims flibustjerų ekspedicijoms prieš Kubą nuo 1849 iki 1851 m. Lópezas norėjo užtikrinti Kubos nepriklausomybę nuo Ispanijos ir kartu saloje išsaugoti vergovės instituciją. Žlugus sukilimui Kuboje 1848 m., Lópezas paspruko į Jungtines Valstijas, kur ėmė organizuoti savo pirmąją ekspediciją.⁶⁹

Vadovauti ekspedicijai buvo pasiūlyta Jeffersonui Davisui ir majorui Robertui E. Lee. Abu atsisakė. Antrasis atsisakė remdamasis tuo, kad „einant karines pareigas Jungtinėse Amerikos Valstijose būtų neteisinga vadovauti „užsienio galios“ kariuomenei“. Nors keletas amerikiečių kariuomenės karininkų ir prisidėjo, du aukščiausius postus užėmė Lópezas ir kitas išeivis iš Kubos. Iš Kubos ir Amerikos šaltinių buvo surinkta pinigų ir įsigyti trys laivai. Į flibustjerų kariuomenę buvo užverbuota 800 vyrų, apie kuriuos rašoma, kad jie buvo „desperatiškiausi kada nors matyti padarai, galintys nužudyti žmogų už dešimt dolerių“. Niekas neinformavo šių užverbuotų žmonių apie ekspedicijos tikslą, būtent apie tai, kad 1849 m. rugsėjo 1 d. ketinama atakuoti Kubą.⁷⁰

Tuo tarpu JAV vyriausybė sužinojo apie Lópezo veiklą ir rugpjūčio 11 dieną prezidentas Tayloras paskelbė, kad dalyviams gresia 3000 dolerių baudos ir iki trejų metų kalėjimo.⁷¹ Dviem dienomis anksčiau JAV karinio jūrų laivyno eskadros Pensakoloje vadui buvo įsakyta užkirsti kelią flibustjerams išvykti iš Misisipės ir, jei bus būtina, „vykti į Kubą ir sutrukdyti išsilaipinti“. Karinio jūrų laivyno blokada įtikino 800 flibustjerų grįžti į žemyną, kur jie buvo paleisti.⁷² Rugsėjo 7 dieną du flibustjerų laivai buvo areštuoti Niujorke ir išduotas orderis suimti penkis jų lyderius.⁷³

Nors vyriausybė ir nesiėmė tolimesnių žingsnių, ekspedicija buvo veiksmingai sužlugdyta. Federaliniai pareigūnai nenorėjo daryti nieko daugiau, nes Lópezo misija Pietuose, ypač Naujajame Orleane, buvo labai populiari. Ten spauda tvirtino, kad prezidentas „paneigė emigracijos doktriną,

leidžiančią asmenims, nepriklausomai nuo jų motyvų, savanoriškai palikti savo šalį siekiant dalyvauti kovose užsienyje“. Be to, karinio jūrų laivyno išsiuntimas į Misisipę buvo laikomas valstijų teisių pažeidimu.⁷⁴ Nepaisant to, aukšti Ispanijos vyriausybės pareigūnai buvo patenkinti JAV vyriausybės veiksmais.⁷⁵

1850 m. balandžio mėnesį Lópezas atnaujino savo pastangas suorganizuoti ekspediciją, šį kartą Naujajame Orleane. Jis planavo išvengsiąs neutralumo įstatymų pažeidimo flibustjerus užmaskuodamas kaip emigrantus, per Panamą keliaujančius į Kaliforniją. Vyras ir ginklai būtų atskirai atgabenti į Kontojų (*Contoy*) – negyvenamą salą Meksikos teritoriniuose vandenyse. Lópezui finansinę paramą ir pagalbą verbuojant karius suteikė Misisipės gubernatorius. Misisipės valstijos Aukščiausiojo apeliacinio teismo teisėjas pasirašė Kubos obligacijas, kurios buvo pardavinėjamos norint surinkti pinigų operacijai. Trys JAV kariuomenės pulkininkai sudarė pulkus Kentukyje, Misisipėje ir Luizianoje. Ginklų buvo parūpinta iš Misisipės ir Luizianos valstijų arsenalų.⁷⁶

Balandžio ir gegužės mėnesiais daugiau nei tūkstantis flibustjerų įsigijo bilietus į Panamą ir išplaukė į Kontojų.⁷⁷ Ispanijos konsulas Naujajame Orleane pareikalavo, kad federaliniai pareigūnai juos sulaikytų, bet reikalavimas buvo atmestas. Tačiau vyriausybė jau buvo išsiuntusi į Kubą tris karo laivus amerikiečių invazijai sustabdyti.⁷⁸

Kontojuje daugelis flibustjerų dezertyravo⁷⁹, juos sučiupo Ispanijos karo laivas ir nugabeno į Kubą.⁸⁰ Gegužės 19 dieną likę flibustjerai – jų buvo apie 520 – išsilaipino Kardenas vietovėje Kuboje. Pamatę, kad Kubos gyventojai juos nelabai palaiko, flibustjerai išvyko.⁸¹ Ispanijos karo laivas sekė įkandin flibustjerų į Ky Vestą, kur ispanų kapitonas pareikalavo juos areštuoti. Nors flibustjerų laivas buvo konfiskuotas, vietos gyventojai padėjo vyrams pasprukti.⁸²

Valstybės sekretorius Claytonas nurodė JAV apygardų Pietuose prokurorams areštuoti Lópezą. Gegužės 25 dieną jis buvo areštuotas Savanoje, tačiau paleistas, nes neatsirado prieš jį liudyti sutinkančių liudininkų. Dėl tos pačios priežasties Lópezo areštuoti nepavyko ir Mobilio apygardos prokurorui. Galų gale birželio 7 dieną jis buvo areštuotas Naujajame Orleane kartu su devyniais savo karininkais, trimis amerikiečiais civiliais rėmėjais, Misisipės gubernatoriumi, Misisipės Aukščiausiojo teismo teisėju ir Misisipės valstijos karinių pajėgų generolu.⁸³

Tuo tarpu diplomatų dėmesys buvo sutelktas į Kontojaus dezertyrus, kurie apkaltinti piratavimu buvo įkalinti Havanos kalėjime. JAV teigė, kad flibustjerai nebuvo piratai, nes piratauti galima tik atviroje jūroje, o

flibustjerų prievartos veiksmai buvo atlikti Kuboje. Be to, Kontojuje sučiupti žmonės neketino užsiimti prievarta prieš Kubą, o tiesiog keliavo į Panamą.⁸⁴ Pagaliau Jungtinės Valstijos teigė, kad Ispanija neturėjo teisės areštuoti žmonių neutralios šalies teritorijoje, šiuo atveju Meksikoje.⁸⁵ Jungtinių Valstijų pozicija buvo ta, kad Kontojaus kaliniai „galėjo būti kaltinami pažeidę Amerikos, o ne Ispanijos įstatymus“ ir dėl šios priežasties Ispanija turėtų juos perduoti baudžiamajam persekiojimui Jungtinėse Valstijose.⁸⁶

Ispanija ginčijo,

kad šie asmenys buvo dalis ekspedicijos, parengtos Jungtinėse Valstijose, siekiant įsiveržti į Kubą, deginti ir siaubti jos miestus, apiplėšinėti ir žudyti jos gyventojus ir atlikti visus veiksmus, kurie galėtų pastatyti juos į bukenorų ir piratų gretas, ir kaip tokių jų negali saugoti nė viena vyriausybė, ir jie verti tik žmonijos neapykantos.⁸⁷

Galų gale ispanų jūrų karo teismas paskelbė visus, išskyrus tris amerikiečius, nekaltais remdamasis tuo, kad „jie buvo suklaidinti dėl tikrojo ekspedicijos tikslo“. Trims pripažintiems kaltais buvo paskirtos ilgos kalėjimo bausmės, tačiau suteikus malonę 1850 m. lapkričio mėnesį jie buvo išsiųsti į Jungtines Valstijas.⁸⁸

1850 m. gruodį buvo pradėta nagrinėti byla, žinoma kaip Kubos valstybės procesas, prieš šešiolika Jungtinėse Valstijose apkaltintų flibustjerų.⁸⁹ Po to, kai trims prisiekusiųjų žiuri nepavyko susitarti dėl nuosprendžio, 1851 m. kovą visi kaltinimai buvo panaikinti.⁹⁰

Lópezas tuo metu planavo trečiąją ekspediciją į Kubą, turėjusią prasidėti 1851 m. pavasarį. Prezidentas Fillmore'as pasisakė prieš ją savo gruodžio mėnesio laiške Kongresui, o balandžio mėnesį paskelbė prieš ją nukreiptą proklamaciją.⁹¹ Praėjus vienai dienai nuo proklamacijos paskelbimo buvo apkaltinti ir suimti trys Lópezo rėmėjai amerikiečiai. Tai drauge su pinigų stygiumi ir prastai vykdomu planu atidėjo flibustjerų išvykimą. Liepos mėnesį Naująjį Orleaną pasiekė žinia apie revoliuciją Kuboje ir rugpjūčio 3 dieną paskutinioji Lópezo ekspedicija pakėlė bures. Joje dalyvavo „apie penkiasdešimt kubiečių, maždaug dvidešimt vengrų ir vokiečių, vienas 232 vyrų amerikiečių pėstininkų batalionas ir 122 vyrų artilerijos divizionas“⁹². Denyje taip pat buvo „trys buvę Naujojo Orleano muitinės darbuotojai“, vienas jų – teisingumo ministro sūnėnas – rugpjūčio 1 dieną perspėjo Lópezą, kad to paties mėnesio 3 dieną vyriausybė ketina konfiskuoti jo laivą.⁹³ Rugpjūčio 23 dieną ispanai sutriuškino flibustjerus, o rugsėjo 1-ąją Lópezui buvo įvykdyta mirties bausmė.⁹⁴

JAV PILIEČIAI

Užsienio šalių piliečiai nebuvo vieninteliai, bandę iš JAV teritorijos rengti karines ekspedicijas prieš kitas valstybes. Tą patį darė ir JAV piliečiai, tarp jų ir valstybės tarnautojai. Du iš pačių žymiausių buvo Aaronas Burras ir Williamas Walkeris.

„Burro sąmokslas buvo subrandintas Vašingtone 1804–1805 m. žiemą.“ Tuo metu sąmokslą rengime dalyvavo JAV viceprezidentas Aaronas Burras ir Jungtinių Valstijų kariuomenės vadas generolas Jamesas Wilkinsonas, kurie, matyt, ir sukūrė šį planą. Jie buvo įsitikinę, kad karas su Ispanija yra neišvengiamas ir kad vakarinės Jungtinių Valstijų dalies žmonės šių dviejų vyrų vadovaujami susiburs į savanorišką kariuomenę Meksikos teritorijai užgrobti.⁹⁵

Pagrindinė sąmokslininkų problema buvo užtikrinti projekto finansavimą. Burras kreipėsi į Britanijos pasiuntinį Jungtinėse Valstijose, kuris parašė savo vyriausybei:

Aš ką tik gavau pasiūlymą iš dabartinio Jungtinių Valstijų viceprezidento pono Burro ... pagelbėti Jo Didenybės vyriausybei visais būdais, kuriais ji manytų jį galint tinkamai pasitarnauti, ypač stengiantis atskirti visą vakarinę Jungtinių Valstijų dalį nuo tos, kuri yra tarp Atlanto vandenyno ir kalnų.⁹⁶

Istorikai paprastai sutaria, kad vakarinių valstijų atskyrimo idėja buvo Burro gudrybė, siekiant užsitikrinti finansinę ir karinę Britanijos pagalbą.⁹⁷

Priešingai nei buvo pasakyta pasiuntiniui, tikrasis Burro sąmokslas tikslas buvo užimti Ispanijos teritoriją Meksikoje ir įkurti naują valstybę.⁹⁸ Burras vėliau rašė, kad jis „tikėjosi Meksikoje įkurti imperiją ir tapti jos imperatoriumi“⁹⁹.

Burras taip pat kreipėsi į Ispanijos pasiuntinį Jungtinėse Valstijose su keistu planu:

Plane buvo siūloma užtvindyti Vašingtoną užsimaskavusiais žmonėmis ir, kai pulkininkas [Burras] duotų signalą, sučiupti prezidentą, viceprezidentą, Senato vicepirmininką ir prezidento pavaduotoją bei užimti valstybės iždą ir arsenalą. Jei nepavyktų Vašingtono užgrobti, pulkininkas Burras pasiimtų visus plaukiojantiems tinkamus laivus iš karinio jūrų laivyno prieplaukos, visus likusius sudėgintų ir išplauktų į Naująjį Orleaną įtvirtinti Luizianos ir Vakarų nepriklausomybės. Neturėjo būti kėsiniama į jokias Ispanijos valdas.¹⁰⁰

Vis dėlto nei iš Britanijos, nei iš Ispanijos didesnio finansavimo nebuvo gauta. Burras tada sumanė sukaupti kapitalą parengdamas spekuliacijos Vakarų žemės sklypais projektą. Jis planavo įkurti koloniją Luizianos

teritorijoje, vieno milijono akrų žemės plote, priklausančiame Kentukio kariuomenės karininkui. Nors kai kas tvirtina, kad Burras iš tikrųjų ketino imtis šio projekto¹⁰¹, kiti tikina „tai buvus patikima priedanga jo renkamoms pajėgoms. Jei JAV vyriausybė pradėtų piktintis Burro ekspedicija, ji galėtų būti pristatyta kaip teisėtas kolonizacijos projektas“¹⁰².

Tuo tarpu prezidentą Jeffersoną pasiekė keletas pranešimų apie Burro veiklą¹⁰³, tačiau jis nieko nedarė. Neaišku, ar taip nutiko dėl jo bendrininkavimo sąmokslė¹⁰⁴, ar dėl nenoro demaskuoti sąmokslą, suorganizuotą žmogaus, kurį jis pats paskyrė Luizianos teritorijos gubernatoriumi, – generolo Wilkinsono. „Prezidentas nedrįso daryti nieko, kas paskatintų toli [nuo Vašingtono] esantį kariuomenės vadą pereiti į Ispanijos pusę ar susivienyti su Burru jų pačių kare, kuris, galimas daiktas, būtų nukreiptas prieš Jungtinių Valstijų vyriausybę.“¹⁰⁵ Penkiolika mėnesių federalinė valdžia nedarė nieko, kad sustabdytų Burrą.¹⁰⁶

1806 m. pavasarį karo sekretorius įsakė generolui Wilkinsonui pasitinkant numatomą ispanų invaziją perkelti savo pajėgas iš štabo Sent Luise į Misisipės žemupį. Wilkinsonas, kuris laukė atvykstant Burro pajėgų, atidėjo išvykimą ir į Sabain Riverį atvyko tik rugsėjo pabaigoje.¹⁰⁷

„Wilkinsono planas buvo atvilioti Burrą į Vakarus ir tada, apkaltinus išdavyste, perduoti jį Jeffersonui ir valstybei, tuo pat metu sudarant taiką su Ispanija, kad galėtų išsiųsti į Meksiko miestą pasiuntinį, kuris iš karaliaus vietininko pareikalautų didelės sumos pinigų už Naujosios Ispanijos išgelbėjimą nuo Burro ir jo „banditų.““¹⁰⁸ Po JAV nepriklausomybės karo Wilkinsonas slapčiomis tapo ne tik Ispanijos valdiniu, bet ir Ispanijos vyriausybės agentu. Jis įtikino ispanus, kad jo vadovaujami Vakarų naujakuriai sukils prieš JAV vyriausybę ir pasiduos Ispanijos valdžiai.¹⁰⁹

Neaišku, kodėl Wilkinsonas nusprendė išduoti Burrą ir sąmokslą¹¹⁰, tačiau spalio mėnesį Wilkinsonas parašė prezidentui, kad jis atskleidė įsiveržimo į Verakruzą planą. Apie Burrą neužsiminė.¹¹¹

Rugsėjo mėnesį Burras nuvyko į Kentukį ir Tenesį užverbuoti daugiau žmonių.¹¹² Kentukio apygardos prokuroras pranešė Jeffersonui apie planus sužlugdyti Jungtines Valstijas, tačiau kadangi jis nepristatė jokių įrodymų, Jeffersonas nesiėmė jokių teisinių veiksmų. Jis išsiuntė Valstybės departamento pareigūną ištirti Burro veiklos ir „perspėti gubernatorių ir kitus, kad jie užtikrintų jo suėmimą, jei tai bus būtina“¹¹³. Lapkričio 5 dieną Kentukyje federalinės apygardos prokuroras pareikalavo sušaukti teismo posėdį, kuriame Burro ir kitų būtų pareikalauta gintis nuo kaltinimų išdavyste. Kadangi nebuvo pateikta jokių įrodymų, teismas prašymą atmetė.¹¹⁴ Burras tada pareikalavo atlikti tyrimą ir, kai apygardos prokuro-

rui vėl nepavyko rasti liudininkų, visi įtarimai buvo panaikinti. Lapkričio 27 dieną apygardos prokuroras vėl nesėkmingai pamėgino pasiekti, kad Burras būtų areštuotas, ir buvo atleistas iš pareigų.¹¹⁵ Burras viešai paneigė turėjęs intenciją suskaldyti sąjungą ir tvirtino ruošęsis nugabenti į Luizianos teritoriją 100 ar 150 naujakurių.¹¹⁶

Tuo tarpu Jeffersono agentas apie planą papasakojo Ohajo gubernatoriui ir valstijos kariuomenė buvo pasiūsta konfiskuoti čia Burro sukaupytų laivų ir išteklių. Kentukio gubernatorius išsiuntė kariuomenę prieš šalia Luisvilio susirinkusius ekspedicijos dalyvius. Abiem atvejais kariuomenė atvyko po to, kai filibusterai jau buvo išplaukę žemyn upe.¹¹⁷

Lapkričio 27 dieną Jeffersonas paskelbė ekspediciją smerkiantį pareiškimą ir įsakė pareigūnams areštuoti Ohajo upe besirengiančius išplaukti ekspedicijos dalyvius.¹¹⁸ „Prezidentas juos apkaltino tikrai baudžiamuoju nusižengimu (*misdeemeanor*) – Ispanijos valdų užpuolimu.“¹¹⁹ Būtent generolo Wilkinsono ataskaitos apie sąmokslą gavimas paskatino kabinetą imtis veiksmų prieš Burrą. Generolui Wilkinsonui buvo nurodyta „pasinaudojant visomis savo galiomis sutrukdyti ir veiksmingai sužlugdyti bet kokius sumanymus, kurių tiesioginis ar netiesioginis tikslas yra bet kokie priešiški veiksmai prieš bet kurias Jungtinių Valstijų teritorijas arba bet kurias Ispanijos karaliaus teritorijas“¹²⁰. Vyriausybė vis dar nebuvo tikra, ar Burras ketino užpulti Meksiką, atskirti vakarines valstijas, ar padaryti ir viena, ir kita.¹²¹

Wilkinsonas pasinaudojo gresiančia Burro ekspedicijos „invazija“, kad Naujajame Orleane įtvirtintų karinę diktatūrą. Nors gubernatorius atsiskė paskelbti karo padėtį, tvirtindamas, kad „daug dorų ir palankiai mūsų atžvilgiu nusiteikusių piliečių, regis, nemano, jog pavojus yra rimtas, tačiau esama kitų, kurie ... stengiasi išjuokti mūsų pasirėngimą“, Wilkinsonas pradėjo be civilinės valdžios leidimo suiminti žmones. Jis įsodino tris asmenis į „karinį laivą, plaukiantį į Baltimorę, ir pasiuntė juos Jungtinių Valstijų prezidentui“. Visi Wilkinsono išsiųsti asmenys buvo paleisti.¹²²

Tuo tarpu Kongresas pareikalavo, kad Jeffersonas paaiškintų, kas vyks ta. Ar Burras iš tiesų ketino suskaldyti Jungtines Valstijas, ar generolas Wilkinsonas paskelbė pavojų siekdamas savų tikslų? Sausio 11 dienos laiške Kongresui Jeffersonas pranešė, kad „pulkininko Burro „kalte yra neabejotina““. Be to, Jeffersonas viešai apkaltino Burrą išdavyste.¹²³

Sausio 10 dieną Burras sužinojo apie Jeffersono pranešimą ir apie tai, kad Misisipės teritorijos gubernatorius išdavė jo suėmimo orderį. Burras pasidavė¹²⁴, įtikino didžiąją žiuri, kad jis tik ketinęs pulti Ispanijos teritoriją, ir kaltinimai nebuvo pareikšti.¹²⁵

Šitaip Burras buvo trečią kartą išteisintas federaliniame teisme. Vis dėl-

to teisėjas atsisakė jį visiškai paleisti ir Burrui nurodė kas dieną prisistatyti teisėjui.¹²⁶ Tuo tarpu Wilkinsonas dėjo pastangas arba pagrobti Burrą ir atgabenti jį į Naująjį Orleaną, arba jį nužudyti.¹²⁷ Burras, Misisipės valstijoje susidūręs su antikonstituciniu civiliniu persekiojimu ir supratęs, kad jam kyla grėsmė atsidurti Wilkinsono karo lauko teisme Naujajame Orleans, nusprendė pasislėpti.

Vasario 18 dieną Burras buvo suimtas ir apkaltintas baudžiamuoju nusižengimu – planavimu užpulti Meksiką – bei išdavyste – ruošimusi pradėti karą prieš Jungtines Valstijas.¹²⁸ Teismo pirmininkas Marshallas paskelbė savo išvadą, kad nebuvo pakankamai įrodymų kaltinimui išdavyste. Buvo paliktas tik kaltinimas baudžiamuoju nusižengimu. Burras buvo paleistas už užstatą laukti naujos išvažiavimo teismo sesijos gegužės 22 dieną. Jeffersonas, pasipiktinęs Marshallo sprendimu, mobilizavo agentus rinkti išdavikiškos Burro veiklos įrodymų ir apklausinėti liudininkus.¹²⁹ Balandžio 2 dieną prezidentas Jeffersonas laišku kreipėsi į Madridą, teigdamas, kad „negalėtų būti geresnio Jungtinių Valstijų geros valios [Ispanijos atžvilgiu] įrodymo nei tas ryžtas, kurį parodėme veikdami ... užgniaujiant ne per seniausią Burro planuotą prieš Meksiką nukreiptą sumanymą“¹³⁰. Birželio mėnesį didžioji žiuri pareiškė Burrui kaltinimą flibustjero veikla ir išdavyste.¹³¹

Burro teismo procesas tęsėsi mėnesį ir rugsėjo 1 dieną pasibaigė panaikinus kaltinimą išdavyste. Po dviejų savaičių taip pat buvo panaikintas ir kaltinimas baudžiamuoju nusižengimu. Spalio 19 dieną Burrui buvo iš naujo pareikštas kaltinimas baudžiamuoju nusižengimu, tačiau „Marshallas nutarė, jog nebuvo pakankamai įrodymų, kad būtų galima teismui perduoti dar vieną bylą dėl kaltinimų išdavyste“¹³². Burras pasitraukė į užsienį ir iš pradžių nuvyko į Angliją, o po to į Prancūziją, vis dar bandydamas gauti paramą Meksikos užkariavimui. Wilkinsonas buvo karo lauko teisme teisiamas už buvimą Ispanijos „išlaikytiniu“, tačiau buvo išteisintas.¹³³

Williamas Walkeris, pats žymiausias iš flibustjerų, pradėjo savo karjerą nuo įsiveržimo į Meksiką 1854 m.¹³⁴ Lapkričio mėnesį jis įkalino Žemutinės Kalifornijos (Baja) gubernatorių ir paskelbė Žemutinės Kalifornijos Respublikos nepriklausomybę. Kai meksikiečiai sukliudė jo invazijai į Sonorą, kurią jis ketino prijungti prie savo respublikos, Walkeris pasitraukė į Kaliforniją. Ten jis buvo areštuotas už neutralumo įstatymų pažeidimą, tačiau buvo išteisintas prisiekusiųjų žiuri, kuriai nuosprendžiui priimti prireikė tik aštuonių minučių.

Geriau žinomos Walkerio ekspedicijos į Nikaragvą prasidėjo 1854 m., kai vizito Hondūre metu jį kreipėsi Nikaragvos revoliucionieriai, prašy-

dami suburti pajėgas, padėsiančias jiems nuversti vyriausybę. Už šią paslaugą Walkeriui būtų sumokėta žeme. Kadangi taip būtų buvę pažeisti JAV neutralumo įstatymai, Walkeris ir jo rėmėjai pasiūlė kolonizavimo projektą ir gavo JAV apygardos teisėjo ir JAV kariuomenės vado Kalifornijoje leidimą. Iki 1855 m. spalio Walkeris užėmė Granadą ir suformavo naują vyriausybę, kurioje pats buvo vyriausiasis kariuomenės vadas.

Po keleto dienų Jungtinių Valstijų pasiuntinys Nikaragvoje pripažino Walkerio vyriausybę. Apie tai sužinojęs valstybės sekretorius Marcy pareiškė pasiuntiniui papeikimą ir įsakė, kad šis „tučtuojau nutrauktų visus ryšius su tos šalies dabartiniais tariamais valdytojais“. Gruodžio mėnesį, kai naujasis Nikaragvos pasiuntinys Jungtinėse Valstijose paprašė susitikimo su Marcy, pastarasis atsakė, kad prezidentas „kol kas nematė priežasčių užmegzti diplomatinius santykius su asmenimis, kurie tvirtina dabar turintys politinę valdžią Nikaragvos valstybėje“.

Gruodžio mėnesį prezidentas taip pat paskelbė pareiškimą, kuriuo buvo siekiama sutrukdyti kitiems amerikiečiams išvykti į Nikaragvą prisidėti prie Walkerio ekspedicijos, ir įsakė uostamiesčių apygardų prokurorams neleisti žmonėms išplaukti į Nikaragvą prisijungti prie jos kariuomenės. Šį sykį vyriausybė turėjo rimtų priežasčių imtis veiksmų prieš flibustjerus. Walkerio veikla kliudė tuo metu vykusioms deryboms su Britanija dėl Claytono-Bulwerio sutarties interpretavimo.¹³⁵ Be to, Jungtinės Valstijos buvo neseniai pareiškusios protestą prieš Britanijos bandymus verbuoti amerikiečius kovoti Krymo kare. Dėl to

Pierce'o intencija, imantis veiksmų prieš flibustjerus, buvo parodyti, kad jo vyriausybė buvo nešališka įgyvendinant neutralumo įstatymus. Jis negalėjo toleruoti amerikiečių daromų pažeidimų ar įtarinėjimų juos darant pažeidimus tada, kai jis persekiojo Britanijos agentus ir ketino pareikalauti atsaukti pasiuntinį Jungtinėse Valstijose, ... kuris, jo manymu, buvo pagrindinis už verbavimą atsakingas žmogus.

Sužinojęs, kad Nikaragvos pasiuntinys verbuoja naujus flibustjerus, JAV prokuroras Niujorke įspėjo pasiuntinį, kad jis bus suimtas, o jo laivas konfiskuotas, jei flibustjerai išplauks iš uosto. Šie grasinimai nuėjo perniek. Kadangi flibustjerai išplaukė ne užsakytu laivu, o paprastu komerciniu keleiviniu laivu, federaliniai pareigūnai negalėjo tvirtinti, kad tai buvo organizuotos ekspedicinės pajėgos. Buvo įvykdyti keli areštai, tačiau JAV teismo vykdytojai flibustjerų išvykimą pajėgė sulaikyti tik keletą dienų.

1856 m. birželio mėnesį Jungtinės Valstijos priėmė naują Nikaragvos pasiuntinį JAV ir į Nikaragvą išsiuntė amerikiečių pasiuntinį, kad jis užmegztų su šia vyriausybe diplomatinius santykius. Tačiau administracija

nežinojo, kad vyriausybės, kurią ji nusprendė pripažinti, daugiau nebebuvo. Tuo metu Walkeris perėmė valdymą ir pasiskelbė prezidentu. Visgi Amerikos pasiuntinys pripažino Walkerio vyriausybę nepasitaręs su Vašingtonu. Kitą mėnesį Walkeris naujuoju savo pasiuntiniu JAV paskyrė neseniai į Nikaragvą atvykusį amerikietį. Šį kartą vyriausybė atsisakė priimti pasiuntinį. Prezidentas ir valstybės sekretorius pasipiktino tuo, kad Amerikos pasiuntinys pripažino Walkerio vyriausybę. Rugsėjo mėnesį Marcy atšaukė pasiuntinį.

Kitos Centrinės Amerikos valstybės liepos mėnesį susitarė bendradarbiauti nuverčiant Walkerį. Paskui kilusiame kare prie Walkerio prisidėjo šimtas Jungtinės Valstijose užverbuotų karių ir šis veiksmas paskatino JAV sąjungininkes Centrinėje Amerikoje prašyti vietinio JAV karinio jūrų laivyno vado sutrukdyti Walkerio kareiviams išsilaipinti San Chuan del Sure. Jungtinės Valstijos atsisakė, nes prezidentas neseniai buvo pareiškęs, kad Nikaragvoje yra pilietinio karo padėtis, ir paskelbęs JAV neutralumą. Tai reiškė, kad JAV bandymai sulaikyti Walkerio pastiprinimo atvykimą teiktų pirmenybę vienai iš konfliktuojančių šalių.

1857 m. balandžio mėnesį Walkerio pozicijos tapo nebeapginamos. Kad užkirstų kelią likusių amerikiečių badavimui arba išžudymui, JAV karinio jūrų laivyno vadas įtikino sąjungininkus leisti amerikiečiams išvykti, jei Walkeris pasiduotų. Walkeris sutiko ir buvo nugabentas į Naująjį Orleaną, kur buvo sutiktas kaip didvyris.

Walkeris išvyko į Vašingtoną, kur tikėjosi įtikinti prezidentą Buchananą nepasitelkti neutralumo įstatymų prieš jo antrąją ekspediciją į Nikaragvą. Buchananas susitiko su juo birželio 12 dieną, bet, nesant jokių oficialių susitikimo protokolų, nežinoma, ar Buchananas pritarė ekspedicijai, ar ne. Aišku, Walkeris tvirtino, kad prezidentas pritarė jo planams.

Walkerio pastangos suorganizuoti naują ekspediciją paskatino Gvatemalos ir Salvadoro pasiuntinius Jungtinės Valstijose valstybės sekretoriui pareikšti protestą „dėl „taip viešai ir begėdiškai paskelbtos“ ekspedicijos“. Sekretorius reagavo įsakydamas uostamiesčių pareigūnams neleisti išplaukti jokioms karinėms ekspedicijoms. Lapkričio mėnesį JAV apygardos teisėjas Naujajame Orleane išdavė orderį suimti Walkerį. Walkeris buvo paleistas už užstatą ir išplaukė į Mobilį. Ten JAV apygardos prokuroras apieškojo jo laivą ir neradęs nieko neteisėto jį paleido. Antroji Walkerio ekspedicija į Nikaragvą išvyko lapkričio 14 dieną, praėjus vos penkiems su puse mėnesio nuo to laiko, kai jis atvyko į Jungtines Valstijas.

Prezidentas ne tik įsakė pareigūnams sukludyti Walkerio išvykimui, bet ir davė nurodymus kariniam jūrų laivynui „išsiųsti tris laivus į Centri-

nę Ameriką sustabdyti flibustjerus, jei jiems pavyktų pasprukti iš Jungtinių Valstijų“. Walkeriui pavyko suklaidinti karinį jūrų laivyną ir išlaipinti savo karius San Chuan del Nortėje.

Gruodžio 6 dieną į San Chuan del Nortę atvyko komodoras Pauldingas, privertė Walkerį pasiduoti ir įsodino jį į laivą, plaukiantį į Niujorką. Walkeris atvyko gruodžio 27 dieną ir metė kaltinimus, kad „Pauldingas jį areštuodamas pažeidė neutralią teritoriją“, ir pažadėjo, kad „jis grįšias į Nikaragvą kaip šios respublikos teisėtas prezidentas“. Tačiau prezidentas Buchananas pateko į istoriją kaip flibustjerų priešininkas. Pirmajame savo kasmetiniame pranešime jis pareiškė, kad „tokios iniciatyvos ... negali šaliai atnešti nieko gero, tačiau jau spėjo stipriai pakenkti tiek jos interesams, tiek ir reputacijai“.

Kitą dieną po atvykimo Walkeris pasidavė JAV teismo vykdytojui Niujorke, kuris nukreipė jį pas Vašingtono pareigūnus. Ten valstybės sekretorius Cassas pasakė Walkeriui, kad jį sulaikyti gali tik teisėjai. Walkerio negalėjimas rasti nieko, kam jis galėtų pasiduoti, kilo dėl dilemos, su kuria dėl jo susidūrė vyriausybė. Nors ji nenorėjo taikstytis su flibustjeriais, Walkerio areštas neutralioje teritorijoje buvo abejotino teisėtumo.

Nors vėliau vyriausybė ir iškėlė tris bylas Walkerio flibustjerams, visos jos žlugo, ir Walkeris pradėjo organizuoti savo trečiąją ekspediciją. Mobilio uosto pareigūnai, sužinoję apie jo sumanymą lapkričio 10 dieną išplaukti į Nikaragvą, kreipėsi patarimo į karinio jūrų laivyno sekretorių. „Cobbas atsakė negalįs duoti konkrečių rekomendacijų, tačiau pareiškė, kad neturėtų pasikartoti prieš metus vykęs ginklus gabenančio laivo *Fashion* išplaukimas.“ Šį sykį Walkerio veiksmai buvo taip plačiai paviešinti, kad Buchananas paskelbė prieš ekspediciją nukreiptą pareiškimą.

Vyriausybė sukliudė vienam laivui, pilnam „emigrantų“, išplaukti į Nikaragvą, tačiau didžioji žiuri nepareiškė Walkeriui kaltinimų dėl neutralumo įstatymų pažeidimo. Antrajam laivui pavyko pasprukti nuo vyriausybės pareigūnų ir jis išplaukė į Hondūrą, iš kur Walkeris ketino pradėti savo invaziją į Nikaragvą. Ši grupė atvyko į Belizą ir ją atgal į Jungtines Valstijas nukreipė Britanijos karo laivas.

1859 m. sausį Walkeris dar kartą pamėgino suorganizuoti ekspediciją, bet šį kartą slapta. Šį sykį Walkerio tikslai buvo visai aiškūs. Kai draugas jam pasakė, kad būsimi bandymai veikiausiai nenusisėks dėl „pasaulio išsakyto priešiško“, Walkeris atsakė kovojęs „ne dėl pasaulio pritarimo, o dėl Centrinės Amerikos imperijos“. Ši ekspedicija taip pat žlugo įsikišus vyriausybės pareigūnams. Kariuomenė šalia Naujojo Orleano areštavo Walkerio kareivius, bet didžioji žiuri ir šį sykį kaltinimų jiems nepareiškė.

1860 m. pradžioje Walkeris pradėjo organizuoti savo ketvirtąją ir paskutinę ekspediciją. Dabar jis susirado naujų rėmėjų. 1859 m. pabaigoje Britanijos vyriausybė sutiko perduoti Bėjaus salas Hondūrai. Tam prieštaravę britai naujakuriai nusprendė kovoti dėl nepriklausomybės ir pasiprašė Walkerio pagalbos. Kai gausus imigrantų iš Naujojo Orleano srautas pradėjo kelti įtarimus Britanijos gubernatoriui Belize, Walkeris nuplaukė į Hondūrą, kur užėmė Truchiljo miestą. Po dviejų savaitių Britanijos karo laivo vadas pareikalavo, kad Walkeris išvyktų, tačiau Walkeris išsisuko. Po keleto dienų Britanijos ir Hondūro karo laivai atvyko į jo naująją stovyklą ir pareikalavo, kad jis pasiduotų. Walkeris sutiko pasiduoti britams, tačiau nors Walkerio vyrus suėmė britai, Walkeris atiteko hondūriečiams. Po aštuonių dienų jis buvo nuteistas karo lauko teisme. Kitą dieną jam buvo įvykdyta mirties bausmė.

Šis atvejų rinkinys atskleidžia sudėtingą politinę flibustjerų veiklos prigimtį. Ji susijusi su centrinės valdžios interesais, valstijų teisėmis, piliečių teisėmis ir centrinės valdžios pajėgumu kontroliuoti tai, kas vyksta už sostinės ribų. Svarbu pažymėti, kad JAV centrinė valdžia viešai nepalaikė nė vienos ekspedicijų, nepriklausomai nuo to, ar joms vadovavo užsienio piliečiai, eiliniai JAV piliečiai ar netgi „tuometinis Jungtinių Valstijų viceprezidentas“. Tačiau keletu atvejų aukšti pareigūnai susitiko su flibustjerais, taip suteikdami pastariesiems galimybę tvirtinti, jog jie veikia teisėtai. Tai trukdė valstybės pareigūnams, federaliniams tarnautojams ir prisiekusiesiems suprasti, kokių mastu vyriausybė žinojo apie ekspedicijas ir jas rėmė.

Tokia dviprasmiška valdžios viršūnių pozicija dar labiau apsunkino tą dvilypę problemą, su kuria susidūrė federaliniai pareigūnai: flibustjerų populiarumą Vakaruose bei Pietuose ir centrinės valdžios nepajėgumą veiksmingai juos kontroliuoti. Piliečiai manė esantys laisvi išvykti iš šalies kovoti už ką tik panorėję. Įprastas flibustjerų siekis – išplėsti Jungtinių Valstijų teritoriją – buvo plačiai palaikomas.

Šie atvejai taip pat atskleidžia, kokia silpna buvo centrinės valdžios kontrolė. Kai kurie jos pačios agentai dalyvavo flibustjerų ekspedicijose. Tuo metu, kai jie slapta rengė savo Meksikos planą, Burras buvo viceprezidentas, o generolas Wilkinsonas – JAV kariuomenės vadas. Federaliniai pareigūnai, tiek civiliai, tiek karininkai, flibustjerų kariuomenėms dirbo verbuotojais.

Jei federaliniai pareigūnai silpnai kontroliavo savo pačių darbuotojus, jie turėjo dar mažiau įtakos valstijų pareigūnams ir paprastiems piliečiams. Ne sykį matėme, kaip valstijų pareigūnai aktyviai prisidėdavo prie flibust-

jerų veiklos, atsisakydami bendradarbiauti juos užgniaučiant ar priešindami federalinės valdžios pastangoms, teigdami, esą jos pažeidžia valstijų teises. Pagaliau federalinis flibustjerų baudžiamasis persekiojimas nuolat patirdavo nesėkmes dėl to, kad piliečiai atsisakydavo bendradarbiauti. Jei vyriausybė nepajėgė, nors ir bandė tris kartus, nuteisti Williamą Walkerį už flibustjero veiklą, sunku suprasti, kaip ji būtų galėjusi nuteisti ką nors kitą.

Netyčiomis Meksikos išprovokuotos ekspedicijos

XIX a. 6-ajame dešimtmetyje Kalifornijos gyventojai prancūzai dalyvavo keliuose ekspedicijose prieš Sonorą Meksikoje.¹³⁶ Meksika, atsižvelgdama į savo nesena karą su Jungtinėmis Valstijomis, siekė įkurti gynybines kolonijas šalia savo šiaurinės sienos, kad sulaikytų Amerikos ekspansiją ir indėnų atakas. Meksikos vyriausybė, matyt, manė, kad Kalifornijos prancūzai, kurie buvo patys artimiausi europiečiai, būtų tinkamiausi kolonistai. Nuo 1851 m. Meksika ėmė kviesti prancūzus, nenumatydamą, kad „šie vyrai, supratę, kokia silpna ir turtinga yra Meksika, gali atsisukti prieš žemės savininkus ir šalies vyriausybę taip pat staiga, kaip padarė amerikiečiai Teksase ar Kalifornijoje“¹³⁷.

1851 m. pirmieji prancūzai flibustjerai sužinoję, kad Meksikos konsulas San Franciske renka žmones kolonijos Sonoroje įkūrimui, surinko apie aštuoniasdešimt žmonių ir išplaukė į Guaimą. Kaip konsulas ir buvo pažadėjęs, jie buvo šiltai sutikti ir gavo finansinę paramą savo ekspedicijai į šalies gilumą. Jiems taip pat buvo padovanota žemė slėnyje netoli šiaurinės sienos, kur jie įsteigė savo koloniją. Po keleto mėnesių, per kuriuos grupė nukentėjo nuo keleto indėnų antpuolių, meksikiečiai nustojo siųsti atsargas. Kolonistų lyderis nuvyko į valstijos sostinę prašyti pagalbos, tačiau jo reikalavimai ir grasinimai išgąsdino meksikiečių pareigūnus ir jie pareikalavo, kad jis išvyktų.¹³⁸ Jis mirė netrukus po to, kai grįžo į koloniją, o kiti jo ekspedicijos dalyviai, kurie dar nebuvo pabėgę, arba grįžo į San Franciską, arba apsistojo Guaimė.¹³⁹

Meksikiečiai staiga nustojo remti kolonizavimo ekspediciją, nes baiminosi jos lyderio. Šio žmogaus reputacija Prancūzijoje buvo tokia prasta, kad Prancūzijos pasiuntinys Meksikoje atsisakė už jį prisiimti bet kokią atsakomybę. Meksikos federaliniai pareigūnai įspėjo Sonoros *commandante general*, kad jis gali sukelti rūpesčių, ir nurodė įkalinti prancūzą, jei jis drumstų ramybę Sonoroje.¹⁴⁰

Antroji prancūzų ekspedicija, kurią sudarė nuo šešiasdešimties iki aš-

tuoniasdešimties žmonių, atvyko iš San Francisko į Guaimą 1852 m. kovo mėnesį. Meksikos konsulas San Franciske šiai ekspedicijai suteikė teisę valdyti ir naudoti keletą apleistų kasyklų Sonoroje.¹⁴¹ Šį sykį Sonoros gubernatorius, nors ir leido jiems įkurti koloniją, pareikalavo, kad prancūzai tarnautų kariuomenėje ir mokėtų mokesčius.¹⁴² Neradus aukso ekspedicija greitai išsisklaidė.¹⁴³

Kadangi šios dvi pirmosios ekspedicijos taip greitai susidūrė su nesėkme ir kadangi jas rėmė Meksikos vyriausybė, neaišku, ar jos turėtų būti vadinamos flibustjerų operacijomis. Nežinia, koks būtų buvęs prancūzų požiūris į meksikiečių valdžios institucijas, jei jiems būtų pavykę. Tačiau trečioji ekspedicija neabejotinai buvo flibustjerų veikla.

Šį sykį vadas buvo prancūzas, vardu Raousset. Iš pradžių jis nuvyko į Meksiko miestą, kur padedamas galingo prancūzų kilmės meksikiečio bankininko ir Prancūzijos pasiuntinio Meksikoje gavo sutartį, leidžiančią valdyti ir naudoti apleistas kasyklas šiaurinėje Sonoros dalyje. Mainais jo kolonistai turėjo ginti sieną nuo indėnų užpuolimų.¹⁴⁴ Grįžus atgal į San Franciską Prancūzijos konsulas Dillonas padėjo jam užverbuoti du šimtus prancūzų, kurie 1852 m. gegužę kartu su juo išplaukė į Guaimą. Ten Raousset susidūrė su gubernatoriaus, kuris šį kartą buvo jau atsargesnis, pasipriešinimu¹⁴⁵, bet jam pavyko gauti leidimą nugabenti savo karius į kasyklas.

Labai greitai flibustjeras ėmė nesutarti su gubernatoriumi pilietybės suteikimo kolonistams klausimu. Manydamas, kad pas gubernatorių teisybės neras, Raousset „nepaisydamas pavojų iškėlė sukilimo vėliavą“¹⁴⁶.

Pirmasis flibustjero taikinys buvo Hermosilas. Nors miesto gyventojai mėgino sulaikyti prancūzus, kol atvyks vyriausybinių pajėgos, Raousset paskelbė paimsis miestą per vieną valandą. „Gana keista, bet jis įgyvendino savo pagyras – valandos laiko pakako paimti 12 000 gyventojų turintį miestą, saugomą igulos, šešis kartus gausesnės už užpuolikus.“ Okupavimo užduotis prancūzams pasirodė per sunki ir jie išvyko į Guaimą pasirūpinti pastiprinimo ir išteklių. Tenai Raousset apleido jo vyrai, o prancūzų konsulinis agentas pasirūpino jų grįžimu į San Franciską.¹⁴⁷ Taip 1852 m. gruodžio mėnesį ši ekspedicija baigėsi.

Kai Meksikos prezidentu tapo Santa Anna, Raousset nuvyko į Meksiko miestą išsiaiškinti, ar jis galėtų gauti leidimą atnaujinti savo kolonizavimo projektą. Šios derybos žlugo ir Raousset grįžo į San Franciską. Ten jis ėmėsi aktyviai organizuoti ekspediciją, turėjusią jėga paimti Sonorą.¹⁴⁸ Tuo tarpu Walkerio flibustjerų veiksmai taip įbaugino Meksikos valdžios institucijas, kad jos vėl atgaivino prancūzų kolonijų Sonoroje įkūrimo idėją,

labiausiai tam, kad apsigintų nuo Raousset ir Walkerio flibustjerų veiklos.¹⁴⁹

San Franciske Meksikos konsulas užsitikrino Prancūzijos konsulo pagalbą organizuojant ekspediciją. Užverbuotieji turėjo vienerius metus tarnauti Meksikos kariuomenėje, o tada jiems turėjo būti paskirtas žemės sklypas.¹⁵⁰ Konsulai užsakė laivą, turėjusį į Meksiką nugabenti 800 jų užverbuotų vyrų, tačiau Jungtinių Valstijų admiraliteto teismas sustabdė laivą ir Meksikos konsulas buvo apkaltintas neutralumo įstatymų pažeidimu.¹⁵¹ Pagal Gadsdeno sutartį Jungtinės Valstijos privalėjo bendradarbiauti su Meksika užkertant kelią flibustjerų veiklai, tad atsižvelgdamas į Walkerio veiksmus prezidentas 1854 m. sausio mėnesį paskelbė prieš flibustjerus nukreiptą pareiškimą.

Po šiokių tokių teisinių manevrų 1854 m. balandžio 2 d. laivui buvo leista išplaukti su 400 užverbuotų prancūzų, vokiečių, airių ir čiliečių.¹⁵² Po šešių savaičių į Guaimą išplaukė Raousset, kad taptų ekspedicijos vadovu. Šį sykį Raousset atvirai išsakė savo flibustjeriškus tikslus, rašydamas

Nenustebk, mano drauge, jei pamatysi mane užimant visą Meksiką; nedrįstu sakyti, kad tokie mano planai, tačiau tokia galimybė yra. Esu įsitikinęs, kad mano darbas – prancūzų įkurdinimas Sonoroje – bus tik pirmas Prancūzijos žingsnis užvaldant šią nuostabią šalį.¹⁵³

Guaimė, po kautynių su Meksikos kariuomene, flibustjerai pasidavė. Dauguma jų buvo nugabenti į Verakruzą, iš kur Prancūzijos karo laivas nuplukdė juos į Prancūzijos Vest Indiją. Pats Raousset buvo teisiamas, pripažintas kaltu dėl išdavystės ir rugpjūčio 12 dieną jam buvo įvykdyta mirties bausmė.

Paskutinis prancūzų flibustjeras buvo buvęs karinio jūrų laivyno karininkas, pabėgęs į užsienį po 1848 m. revoliucijos. 1855 m. pabaigoje jis „vedė 200 prancūzų, italų ir anglų-amerikiečių iš Golden Geito į La Pasą Žemutinėje Kalifornijoje prisijungti prie Meksikos revoliucionierių, kovojančių prieš Santa Anną“. Įtardami, kad prancūzas kėsina į Sonorą, meksikiečiai jį ir jo vyrus areštavo ir nusiuntė į Meksiko miestą. Ten jie buvo įkalinti iki 1856–1857 m., kai diplomatinėmis pastangomis buvo paleisti.¹⁵⁴

JAV vyriausybės vaidmuo kaip įprasta buvo dviprasmiškas. 1854 m. sausio mėnesį karo sekretorius paskyrė generolą Johną E. Woolą Ramiojo vandenyno kariuomenės skyriaus vadu. Woolui buvo įsakyta „pasinaudoti visomis įmanomomis priemonėmis aptinkant rengiamas ginkluotas ekspedicijas prieš šalis, su kuriomis Jungtinės Valstijos yra taikoje, ir ... uoliai bendradarbiauti su civiline valdžia saugant neutralumo įstatymus“. Tačiau

kai generolas neleido išplaukti flibustjerų laivui ir įtikino apygardos prokurorą pateikti kaltinimus Meksikos konsului, Jeffersonas Davisas pareiškė generolui papeikimą už savo įgaliojimų viršijimą. Tai, kad organizuojant ekspedicijas aktyviai dalyvavo Meksikos valdžios institucijos, sukėlė didelių sunkumų Meksikai ir Jungtinėms Valstijoms įvardyti jas kaip flibustjerų ekspediciją. Woolo pasmerkimas lėmė, kad buvo nutrauktos visos pastangos sustabdyti iš San Francisko išvykstančias flibustjerų ekspedicijas.¹⁵⁵

Šiais atvejais Meksikos vyriausybės pastangos pritraukti JAV gyventojus ginti sienų nuo indėnų ir flibustjerų puldinėjimų atsigrėžė prieš pačią Meksiką, kai emigrantai patys tapo flibustjeriais. Tai sukėlė gana keistą situaciją, kurioje JAV vyriausybė pareiškė kaltinimus Meksikos konsului dėl JAV neutralumo įstatymų pažeidimo. Tai, kas konsului atrodė teisėtas kolonizavimo projektas, JAV vyriausybei atrodė sutarties, turinčios užkirsti kelią flibustjerų atakoms prieš Meksiką, sąlygų pažeidimas. Šį sykį federalinės vyriausybės veiksmai vėl buvo prieštaringi. Ji nurodė kariuomenės vadui užgniaužti flibustjerų veiklą, tačiau kai jis iš tiktųjų ėmėsi veiksmų prieš flibustjeras, karo sekretorius pareiškė jam papeikimą už įgaliojimų viršijimą.

Kitas įdomus šių situacijų bruožas yra didelis panašumas tarp amerikietiškų ir prancūziškų atvejų. Raousset, kaip ir daugelis jo amerikiečių kolegų, tvirtino okupuojas Meksiką savo tėvynei. Nors akivaizdu, kad Prancūzija nerėmė Raousset, Prancūzijos vyriausybė nepaliko savo žmonių likimo valiai Meksikoje. Kaip dažnai bandė daryti JAV vyriausybė, Prancūzijos vyriausybė pasiekė, kad flibustjerai būtų paleisti, ir nugabeno juos į Prancūzijai priklausančią teritoriją, nors jie ir buvo išvykę iš Prancūzijos gyventi į Kaliforniją. Tiek JAV, tiek Prancūzijai buvo būdingas požiūris, kad gimtoji šalis turi teisę valdyti savo piliečius arba kad yra kažkiek atsakinga netgi už nepaklusnius piliečius.

JAV vyriausybės agentų surengtos ekspedicijos

Jei centrinės valdžios pareigūnų vaidmuo anksčiau aptartuose atvejuose yra dviprasmiškas, tai keletui flibustjerų ekspedicijų vadovavo centrinės valdžios darbuotojai. Dėl šios priežasties valstybės lyderiams buvo sunkiau teigti nežinojus apie šias operacijas ar kad jie nėra už jas atskaitingi.

GEORGE'AS MATHEWS

1810 m. pabaigoje Ispanijos gubernatorius Vakarų Floridoje pasiūlė perduoti savo teritoriją Jungtinėms Valstijoms, jei iki kitų metų pradžios nesusilauks pastiprinimo. Jo turimos pajėgos buvo nepakankamos susidoroti su Baton Rūžo ir Mobilio amerikiečiais, grasinančiais įsiveržti į jo teritoriją. Kongresas įgaliojo prezidentą perimti teritoriją, jei būtų susitarta su Ispanija arba jei kita užsienio valstybė, šiuo atveju Britanija, bandytų ją okupuoti. Madisonas tada paskyrė pulkininką McKee ir generolą George'ą Mathews derėtis dėl Vakarų Floridos perdavimo Jungtinėms Valstijoms.¹⁵⁶

Tuo tarpu Ispanijos gubernatorius susilaukė savo vyriausybės paramos, o Mobilio flibustjerai išsisklaidė, tad jis atšaukė pasiūlymą. Mathews buvo atleistas nuo užduoties, tačiau vyriausybė jam suteikė „diskrecinę valdžią“ tęsti savo misiją dėl Rytų Floridos“. Mathews įtikino vyriausybę, kad Rytų Floridos gyventojai sukils ir paskelbs nepriklausomybę nuo Ispanijos. Valstybės sekretorius pavedė jam užimti Rytų Floridą, jei vietos valdžia sutiks pasiduoti arba jei užsienio valstybė bandys ją okupuoti. Regione esantiems kariuomenės ir karinio jūrų laivyno karininkams buvo nurodyta pasiruošti suteikti pagalbą Mathews, jei jis to paprašytų.

Rugpjūčio mėnesį Mathews pranešė valstybės sekretoriui Monroe, kad vietos valdžia taikiai teritorijos neperduos, ir paprašė suteikti slapta karinę pagalbą vietos gyventojams, kad jie galėtų nuversti vyriausybę. Monroe neatsakė, tačiau „Mathews be abejonės galvojo – ir teisingai, – kad sekretorius tylėdamas davė nebylų pritarimą jo sumanymui. Vis dėlto jis dėjo labai daug pastangų, kad užsitikrintų, jog Monroe yra išsamiai supažindintas su jo planais, ir gana tiesiai prašėsi būti atleidžiamas iš pareigų, jei vyriausybė nepritartų jo politikai“. Kodėl vyriausybė vadovavosi tokia nesikišimo politika? „Vienintelis priimtinas aiškinimas yra tai, kad vyriausybė norėjo, jog planas būtų vykdomas kaip sugalvojo Mathews, tačiau manė esant geriau vengti į tai kokių nors būdų įsitraukti, kad galėtų išsižadėti savo agentų veiksmų, jei tai pasirodytų naudinga.“¹⁵⁷

Mathews tęsė pasiruošimą užimti Sent Augustiną su kariuomene, sudaryta iš vietos gyventojų, šiek tiek savanorių iš Džordžijos ir penkiasdešimties JAV kariuomenės. Šie kareiviai turėjo vyksti ne kaip JAV kariuomenės nariai, o kaip individualūs savanoriai. Kad užsitikrintų karinio jūrų laivyno paramą, Mathews paskleidė gandus, kad atvyksta Britanijos kariuomenė. Planas buvo sugriautas vietiniam kariuomenės vadui majorui Lavalui atsisakius leisti penkiasdešimčiai kareivių dalyvauti kaip savanoriams.

Atsarginis Mathews planas buvo užimti Fernandiną ir Amelijos salą.

1812 m. kovo 14 d. ten jo surinktas pajėgas sudarė nuo 180 iki 350 žmonių. Keletas jų buvo Ispanijos valdiniai, tačiau dauguma – JAV piliečiai. Šie žmonės, tvirtindami esantys vietos valdžia, tada paprašė Jungtinių Valstijų aneksuoti jų teritoriją. Mathews paprašė, kad majoras Lavalis atsiųstų savo karius užimti šių valdų, tačiau šis atsisakė.

Tuo tarpu keletas amerikiečių kanonierių „užėmė grėsmingas pozicijas, iš kurių jie galėjo blokuoti uostą ir patrankomis apšaudyti menkus pakrantės įtvirtinimus“¹⁵⁸. Ispanijos komendantas Fernandinoje Lópezas tada pasiteiravo amerikiečių kariuomenės ir karinio jūrų laivyno vietinių vadų, ar Jungtinės Valstijos remia revoliucionierius. Abu tai paneigė.¹⁵⁹

Lópezas atsisakė pasiduoti revoliucionieriams, tačiau vietoj to pasiūlė pasiduoti Jungtinėms Valstijoms – arba asmeniškai Mathews, arba kanonierėms. Mathews negalėjo priimti pasidavimo, nes galėjo perimti teritoriją tik taikiomis priemonėmis. Vienu metu Lópezas nuleido Ispanijos vėliavą ir nusiuntė ją į vieną iš kanonierių. Amerikiečiai atsisakė ją priimti, tad ji buvo „pargabenta atgal į miestą ir vėl iškelta“¹⁶⁰.

Galų gale ispanai nusileido ir Mathews Jungtinių Valstijų vardu perėmė Amelijos salą. Majoras Lavalis buvo suimtas ir pakeistas papulkininkiu Smithu, kuris išsiuntė kariuomenę saugoti Fernandiną ir Amelijos salą. Mathews, Smithas ir laivyno vadas buvo susirūpinę, kad jie galėjo viršyti savo įgaliojimus, tad kreipėsi paaiškinimo į aukštesnius karininkus. Pastarasis „maldavo, kad jis būtų nedelsiant informuotas, ar jo elgesys buvo pateisintas“¹⁶¹.

Mathews ir Smithas tęsė Rytų Floridos užkariavimą ir kovo 21 dieną Mathews išsiuntė Monroe planą, kuriame buvo nurodyta, kad Jungtinės Valstijos gaus visą Rytų Floridos provinciją.¹⁶² Tai federalinius pareigūnus pastatė į nepatogią situaciją. Monroe viešai išsižadėjo Mathews veiksmų ir jį atleido, parašydamas jam, kad jo veiksmai „yra neleistini pagal Jungtinių Valstijų įstatymus ar jais paremtus įsakymus, pagal kuriuos tu veikei“¹⁶³. Nors vyriausybė išsižadėjo Mathews veiksmų, ji dar dvidešimt penkis mėnesius nenutraukė paramos flibustjerams.

Atleidęs Mathews, Monroe paskyrė Džordžijos gubernatorių atsakingą už derybas su Ispanijos gubernatoriumi dėl grįžimo į *status quo antebellum*. Šiuos nurodymus buvo keblu įgyvendinti, nes gubernatorius siekė gauti užtikrinimą, kad nebus pakenkta tuo metu Rytų Floridoje dar buvusiems flibustjerams. Aišku, juk daugelis flibustjerų buvo gubernatoriaus kraštiečiai iš Džordžijos.

Liepos 3 dieną JAV Senatas atmetė įstatymo projektą, kuris būtų įteisinęs Rytų Floridos okupaciją, ir po trijų dienų Monroe rašė gubernatoriui,

jog „prezidentas mano, kad būtų tikslinga išvesti karių“¹⁶⁴. Gubernatorius su tuo nesutiko ir pasakė, kad pulkininkui Smithui išsiuntė pastiprinimą. Flibustjerai parašė Monroe laišką, protestuodami prieš pasiūlymą išvesti kariuomenę, teigdami, kad flibustjerams nuo pat pradžių buvo užtikrinta, kad Jungtinės Valstijos garantuos jų saugumą.

Sausio mėnesį Senatui vėl nepavyko pasiekti, kad būtų priimtas Rytų Floridos okupavimą įteisinantis įstatymo projektas. Tuo tarpu Ispanija sutiko suteikti amnestiją insurgentams¹⁶⁵, o karo sekretorius įsakė kariuomenei atsitraukti iš Rytų Floridos. Nepaisant to, kad flibustjerai atsisakė priimti Sent Augustino valdžios siūlomą amnestiją ir pasižadėjo tęsti savo pastangas, gegužės 15 dieną JAV kariuomenės išvedimas buvo baigtas.

1814 m. pradžioje flibustjerai paskutinį kartą pabandė pasiekti, kad Jungtinės Valstijos aneksuotų jų teritoriją, tačiau Monroe atsakė:

kadangi Jungtinės Valstijos yra taikoje su Ispanija, jų [JAV] vyriausybė negali remti revoliucionierių veiklos Rytų Floridoje, jei jie yra Ispanijos valdiniai, ir tuo labiau ji negali jų remti, jei jie yra Amerikos piliečiai, kurie, tiek, kiek jų elgesys patenka į dabar veikiančių, seniai priimtų ir puikiai žinomų bei suprantamų įstatymų sritį, galės būti patraukti atsakomybėn.

Šiuo veiksmu „po dvidešimt penkių mėnesių nuo revoliucijos Rytų Floridoje pradžios Jungtinės Valstijos pagaliau nutraukė visus ryšius su ja“¹⁶⁵.

WILLIAMAS EATONAS

Kitas flibustjeras, taip pat savo įgaliojimus viršijęs vyriausybės pareigūnas, buvo Williamas Eatonas.¹⁶⁶ Buvęs kariuomenės karininkas Eatonas 1797 m. buvo paskirtas JAV konsuliniu agentu Tunise. Kaip jau matėme, tuo metu Jungtinės Valstijos mokėjo apsaugos mokestį visoms Berberų valstybėms ir Eatono užduotis buvo derybomis pakeisti sutartį su Tunisu taip, kad Jungtinės Valstijos galėtų mokėti savo duoklę pinigais, o ne karinėmis atsargomis, kaip reikalavo bėjus. Eatonui pavyko tai pasiekti ir jis praleido dar ketverius metus Tunise mėgindamas užtikrinti, kad sutarties būtų laikomasi, ir siekė išplėtoti normalius prekybos santykius tarp Jungtinių Valstijų ir Tuniso. Tuo metu Tripolio paša Jusufas pareikalavo iš Jungtinių Valstijų daugiau pinigų: „pradinį 225 000 dolerių mokestį ir kasmetinę 20 000 dolerių duoklę“. Atsisakydamas JAV konsulo pasiūlytų 30 000 dolerių mainais į tai, kad palauktų atsakymo iš JAV vyriausybės, Jusufas, regis, pademonstravo teikiąs „pirmenybę karui“¹⁶⁷.

Kai Jungtinės Valstijos nepatenkino jo reikalavimų, Jusufas 1801 m.

gegužės 14 d. paskelbė karą. Tada Eatonas sugalvojo planą, kaip Jungtinės Valstijos galėtų nuversti Jusufą ir pakeisti jį jo broliu Hametu, kuris iki tol, kol Jusufas jį prievarta pakeitė, buvo Tripolio paša. Eatonas žinojo, kad pradėdamas įgyvendinti tokį projektą jis viršytų iš valstybės departamento gautus nurodymus, tad parašė laišką Madisonui, kuriame papasakojo apie savo ryšius su Hametu ir pasiūlė, kad Jungtinės Valstijos paremtų Hameto pastangas atgauti sostą.

1803 m. pabaigoje Eatonas grįžo į Jungtines Valstijas atsiskaityti vyriausybei ir pasistengti ją paveikti panaudoti karinę jėgą. Eatono argumentų įtikintas¹⁶⁸ prezidentas Jeffersonas paskyrė Eatoną karinio jūrų laivyno „atstovu Berberų regentystėms“¹⁶⁹ – tai buvo miglotai apibrėžtas JAV karinių jūrų pajėgų Šiaurės Afrikoje vado patarėjo postas. Be to, karinio jūrų laivyno sekretorius įsakė savo komodorui paremti Eatono pastangas, kai tai bus tikslinga, o valstybės sekretorius davė leidimą Hametui paremti panaudoti 20 000 dolerių.¹⁷⁰

1804 m. gruodžio mėnesį Eatonas nuvyko į Egiptą, kur jis surinko kariuomenę, sudarytą iš JAV jūrų pėstininkų¹⁷¹, europiečių samdinių ir šimtų arabų, o pats tapo šios kariuomenės generolu.¹⁷² Galų gale jis rado Hametą, kuris buvo tremtyje Egipte. Eatonas sudarė su juo susitarimą, pagal kurį Jungtinės Valstijos grąžintų Hametą į sostą mainais į tai, kad Hametas sudarytų naują ir nuolatinę sutartį su Jungtinėmis Valstijomis. Be kitų dalykų, sutartyje buvo numatyta, kad Hametas padengs visas Jungtinių Valstijų išlaidas, susijusias su jo grąžinimu į sostą.¹⁷³

Eatono kariuomenė nužygiavo šešis šimtus mylių per dykumą į Tripolį. Pakeliui jis pritraukė dar daugiau savanorių, tad tuo metu, kai pasiekė Derną Tripolitanijoje, jis galėjo turėti net septynis šimtus karių.

Padedant JAV kariniam jūrų laivynui, kuris apšaudė pakrantę, Eatono kariuomenė 1805 m. balandžio mėnesį paėmė Derną. Eatonas planavo žygiuoti tolyn į Tripolį, kur jis su karinio jūrų laivyno pagalba būtų nuvertęs Jusufą ir užtikrinęs, kad JAV „užkariautų“ visą Tripolitaniją, pasodinusi į sostą marionetę – Hametą. Taigi jis skubiai pareikalavo, kad komodoras atakuotų Tripolį. Kol Eatonas laukė atsakymo, Jusufo pajėgos kontratakavo ir prasidėjo mėnesį trukęs mūšis dėl miesto.

Tuo tarpu JAV karinis jūrų laivynas, manydamas, kad Tripolį galima paimti iš jūros pusės, pradėjo kampaniją prieš Tripolio prekinis laivus. Kampanijos metu 1803 m. pabaigoje Tripolio pajėgos užėmė amerikiečių karo laivą ir nelaisvę paimdamos 300 jo jūreivių. Birželio 3 dieną, po Tripolio apšaudymo, karinis jūrų laivynas susitarė su Jusufu, kad šis paleis amerikiečių belaisvius mainais į nedidelę išpirką. Birželio 11 dieną karinis

jūrų laivynas pranešė apie susitarimą Eatonui ir įsakė jam ir jo „krikščioniškosioms pajėgoms“ atsitraukti iš Dernos. Birželio 12 dienos naktį amerikiečiai ir europiečiai ramiai sulipo į laivus, o jų bendrams arabams teko sprukti į kalnus.

Jusufas arabams sukilėliams pasiūlė amnestiją, o Hametui – Dernos valdytojo postą. JAV vyriausybė Hametui atlygino 9300 dolerių, o Eatono išlaidoms padengti skyrė 12 700 dolerių.¹⁷⁴

Jungtinėse Valstijose Eatoną šlovino prezidentas, Kongresas ir visuomenė už jo vaidmenį parklupdant Jusufą. Jis aiškiai parodė, kokia naudinga yra jėga turint reikalų su Šiaurės Afrikos valdovais. Nepaisant to, jo planas pasitelkiant kariuomenę, kurioje jis pats buvo generolas, nuversti Tripolitijos vyriausybę ir į sostą pasodinti marionetinį valdovą stipriai viršijo JAV pareigūnų siekius:

Nuo pat to momento, kai Eatonas pradėjo agituoti už Hameto, kaip marionetės, panaudojimą, vyriausybė geriausiu atveju buvo abejinga. Karinis jūrų laivynas rodė mažai entuziazmo. ... Komodoras Barronas ... sankcionavo Hameto paiešką Egipte ir ekspediciją į Derną, tačiau Eatonas aiškiai neteisingai interpretavo jo nurodymus, jei manė, kad Barronas pažadėjo grąžinti Hametą į Tripolio sostą. Amerikos vyriausybė buvo linkusi leisti Hametui pasinaudoti Eatono vadovavimo sugebėjimais ir šiek tiek padėti, tikėdamasi, kad jis pats pajėgs sukurstyti Tripolyje revoliuciją; tačiau berods niekas, išskyrus patį Eatoną, nuo prezidento Jeffersono iki komodoro Barrono nė nesvajotojo veltis į didelę karinę kampaniją užtikrinant Hameto patekimą į sostą. Jei jam pavyktų patekti į sostą, viskas puiku; jei nepavyktų, tuomet Jungtinės Valstijos pasipelnytų iš bet kokių sunkumų, kuriuos jis galėtų sukelti kariaujančiam pašai.¹⁷⁵

JAV valstybės agentų vadovaujamos flibustjerų ekspedicijos buvo labai sėkmingos, tačiau federaliniai pareigūnai išsižadėdavo jų galutinių tikslų. Tiek Mathews, tiek Eatoną iki tam tikros ribos rėmė vykdomoji valdžia. Abiem atvejais flibustjerams pavykdavo pasiekti tarpinius tikslus, tačiau jų galutinius siekius JAV vyriausybė užblokuodavo. Kongresas atsisakė aneksuoti Rytų Floridą, kurią Mathews Jungtinėms Valstijoms atnešė ant lėkštelės. JAV karinis jūrų laivynas atsisakė paremti Eatono pastangas pasodinti marionetę į Tripolio sostą.

Abiem atvejais padarinius nulėmė JAV vidaus politika. Šiaurės–Pietų konfliktas paskatino šiauriečius kongreso narius atsisakyti aneksuoti Rytų Floridą. Eatono planus Tripolyje suardė karinis jūrų laivynas, manęs, kad Hametas nepajėgus valdyti, ir teikęs pirmenybę tvarkyti reikalus su įtvirtinta valdžia, net jei jos galva buvo Jusufas.

IŠVADA

Teoriškai nesudėtinga atskirti piratus nuo kaperių. Kaperiai turėjo valstybės sankciją užsiimti prievarta. Jie puldinėjo tik sankcionuojančios valstybės priešus. Jie veikė tik karo metu. Tačiau iš tiesų kas galėtų pasakyti, ar Elžbietos jūrų vilkai, Berberų korsarai ir Malabaro Angrijai buvo piratai, ar kaperiai? Be to, mes matėme, kaip kiekvieno karo pabaigoje daugybė kaperių tapdavo piratais, o įsiplieskus naujam karui jiems būdavo suteikiami nauji kaperiavimo leidimai. Tol, kol valstybės atkakliai laikėsi teisės pasinaudoti individualia prievarta, piratavimas negalėjo būti net apibrėžtas ir juo labiau – užgniaužtas.

Tik delegitimavus valstybės remiamą individualią prievartą atviroje jūroje atsirado galimybė atskirti piratavimą nuo kaperiavimo ir nusikalstamus veiksmus nuo karo veiksmų. Tik tada tapo įmanoma sukurti tarptautines normas, nukreiptas prieš piratavimą, ir jį suvaržyti. Tik tada piratai galėjo būti pradėti laikyti asmenimis be valstybės, už kurių veiksmus jokia valstybė negali būti laikoma atsakinga ir kuriuos kiekviena valstybė gali persekioti. Tik universalizavus prieš individualią prievartą atviroje jūroje nukreiptą metanormą pasaulio dalys, kuriose suverenitetas niekam nepriklauso, iš prigimtinės būklės perėjo į tvarkingų tarpvalstybinių santykių sritį.

Nepaisant jų dažnai komiškų aspektų ir neretai pragaistingos baigties, flibustjerų ekspedicijos nebuvo nereikšmingas XIX a. tarptautinių santykių aspektas. Kaip matome lentelėje 5.1, nuo 1810 iki 1860 m. buvo dar bent tuzinas kitų flibustjerų veiklos atvejų.

Daug ekspedicijų, tarp jų ir Eatono, Mathews ir Walkerio, buvo sėkmingos. Eatonas nuvertė užsienio valdžios pareigūną (Dernos valdytoją). Mathews pavyko Jungtinėms Valstijoms išrūpinti Rytų Floridą, o Walkeriui – perimti Nikaragvos valdymą ir išlaikyti jį aštuoniolika mėnesių. Jei nieko kito ir nepasiekė, tai flibustjerai bent jau prisidėjo prie iki šiol trūkančio JAV ir Lotynų Amerikos santykių užnuodijimo. Ir visų šių trijų, pačių sėkmingiausių flibustjerų operacijų išsižadėjo federalinė vyriausybė – prezidentas, Kongresas ar abu.

Kaip ir prekybos bendrovių atveju, flibustjerų veiklos nuosmukis buvo tiek pokyčių Jungtinėse Valstijose, tiek ir tarptautinėje sistemoje rezultatas. Valstybės flibustjerų veiklą nuo pat jos atsiradimo laikė problema. Tai yra priešinga nei, pavyzdžiui, prekybos bendrovių atveju, kur matėme, kad valstybės šios institucijos problema nelaikė du šimtus metų. Skirtingą reakciją paaiškina tai, kad flibustjerų veikla, kuri iš pradžių

Lentelė 5.1
Kiti XIX a. flibustjerai

<i>Lyderis</i>	<i>Taikinys</i>	<i>Metai</i>
Jacksonas	Rytų Florida	1817
Longas	Teksasas	1819
Longas–Trespalcios	Teksasas	1820
Mackenzie–Medžiotojų ložė	Kanada	1837–1838
Floresas	Ekvadoras	1851
Mooreheadas	Meksika	1851
Brannanas	Havajai	1851
Carvajalis	Meksika	1851–1855
Quitmanas	Kuba	1851
Kinney	Nikaragva	1855–1858
Crabbas	Meksika	1857

Šaltiniai: Charles H. Brown, *Agents of Manifest Destiny: The Lives and Times of the Filibusters* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1980); Isaac Joslin Cox, „Monroe and the Early Mexican Revolutionary Agents“, *Annual Report of the American Historical Association for the Year 1911 I* (1913), p. 199–215; Edwin C. Guillet, *The Lives and Times of the Patriots: An Account of the Rebellion in Upper Canada, 1837–1838, and of the Patriot Agitation in the United States, 1837–1842* (Toronto: University of Toronto Press, 1968); Joseph Allen Stout, Jr., *The Liberators: Filibustering Expeditions into Mexico, 1848–1862, and the Last Thrust of Manifest Destiny* (Los Angeles: Westernlore Press, 1973), p. 42–48 ir 143–168; Ernest C. Shearer, „The Carvajal Disturbances“, *Southwestern Historical Quarterly* 55 (1951), p. 201–230; ir Justin H. Smith, „La República de Río Grande“, *American Historical Review* 25 (1920), p. 660–675.

buvo nukreipta didžiaja dalimi prieš Ispaniją, o vėliau prieš Lotynų Amerikos valstybes, vyko Europos valstybių sistemos viduje.¹⁷⁶ Todėl, nors, pavyzdžiui, Cortésas atitinka flibustjero apibrėžimą tuo, kad jo užkariavimų nesankcionavo Ispanijos karalius¹⁷⁷, jis nėra laikomas flibustjeru, nes jo veiksmai buvo nukreipti prieš neeuropines teritorijas, kurių suverenitetas nebuvo pripažįstamas. Išskirtinis XIX a. flibustjerų veiklos bruožas buvo tai, kad asmenys iš vienos suverenios valstybės vykdė karines operacijas prieš kitą suverenią valstybę, su kuria pirmoji valstybė yra taikoje. Toks apibrėžimas buvo beprasmis, kai atakuojama teritorija nebūdavo pripažįstama pavaldžia suvereniai valstybės valdžiai.

Pokyčiai pačių JAV viduje taip pat buvo svarbūs. Vergovės panaikinimas pašalina pagrindinį ekspansijos į Pietus stimulą¹⁷⁸, Homstedų aktas atvėrė naujas teritorijas siekiantiems supirkti žemę, o Ramiojo vandenyno geležinkelio aktas sumažino Panamos kanalo svarbą. Geležinkelių tiesimo bumai taip pat patraukė buvusius flibustjerų finansuotojus link teisėtinių investicijų.¹⁷⁹

Vis dėlto svarbiausias veiksnys buvo JAV centrinės valdžios įgaliojimų ir galios tvirtėjimas bei augimas. Valstybė pasidarė pajėgi kontroliuoti karinius veiksmus anapus savo sienų. Pilietinis karas sumažino valstijų autonomiją ir stipriai padidino federalinės vyriausybės karinę ir biurokratinę galią. Nuolat matome, kaip valstybės vadovas skelbia prieš flibustjerus nukreiptus pareiškimus, apkaltina juos, suiminėja, persekioja ir naudoja karinę jėgą. Kai kuriais atvejais šie veiksmai veiksmingai sustabdė ekspedicijas. Tačiau dažniausiai vietos pareigūnai aktyviai griovė centrinės valdžios anti-flibustjerišką politiką. Be to, paprasti piliečiai ne tik atsisakydavo smerkti flibustjerų lyderius, bet ir atvirai juos rėmė ar netgi garbino.

Daugumoje atvejų neįmanoma nustatyti, ar JAV valstybės veiksmai buvo nuoširdžios pastangos užgniaužti flibustjerus, ar tik gestai, skirti nurodinti kitoms valstybėms. Akivaizdu, kad valstybės lyderiai buvo linkę duoti ekspedicijoms tylų sutikimą, paliekantį jiems laisvę išsižadėti nesėkmingų atvejų ir pasinaudoti sėkmingais. Aišku, keletą kartų tai atsisuko prieš pačias Jungtines Valstijas, kaip nutiko Eatono ir Mathews atvejais, kai vyriausybė būdavo priversta išsižadėti itin sėkmingų operacijų. Pats įdomiausias ir, deja, neatsakomas klausimas yra, ar JAV centrinė valdžia būtų galėjusi užgniaužti flibustjerų veiklą, jei būtų iš tiesų nusiteikusi tai padaryti.

Tačiau ir šį kartą pagrindinė problema yra ne paaiškinti padidėjusią valstybės galią, o tuos tikslus, kuriems ji buvo naudojama. Pačiame elementariausiame lygmenyje JAV centrinės valdžios kova su flibustjeriais atspindėjo valstybės pastangas išplėsti ir sustiprinti jos teritorinėje jurisdikcijoje esančių asmenų kontrolę. Valstybių valdovai siekė gauti ir gavo išskirtinį kariuomenių kūrimo ir prievartos naudojimo prieš kitas valstybes kompetenciją. Tarptautinės suvereniteto ir neutraliteto institucijos suteikė centrinei valdžiai galią išplėsti ir įtvirtinti šią kompetenciją.

Išvados

Valstybinis išorinės prievartos monopolis buvo įtvirtintas labai vėlai ir jo įtvirtinimo procesas truko keletą šimtmečių. Tris šimtus metų nevalstybinė prievarta Europos valstybių sistemoje buvo teisėta praktika. Per XVIII a. nevalstybinė prievarta buvo delegituota ir eliminuota. Jei kalbame apie eksteritorinę prievartą, tai šioje srityje suverenitetas evoliucionavo link valstybei priklausančio įgaliojimų ja naudotis monopolio. Remiantis pirmame knygos skyriuje pristatytu analitiniu skirstymu (žr. lentelę 1.1) išorinė prievarta buvo perkelta į 1 (valstybinis paskirstymas) ir 5 (valstybinė nuosavybė) langelius. Sprendimų priėmimo kompetencija buvo atimta iš nevalstybinių veikėjų ir monopolizuota valstybės. Prievartos priemonių nuosavybė, bent jau darbo jėgos komponentas, buvo perkeltas iš nevalstybinės į valstybinę sritį. Prievartos paskirstymą per rinką pakeitė paskirstymas valstybės autoritetu.

Šiame procese išryškėjantis valstybės ir valstybės kūrimo vaizdas gana smarkiai skiriasi nuo tų scenarijų, kurie pateikiami šiuo metu egzistuojančioje literatūroje apie valstybės kūrimą. Pirmą, stebina tai, kaip nenoriai valstybė valdė ir kontroliavo nevalstybinę prievartą. Tai itin akivaizdu prekybos bendrovių atveju, mat prireikė dviejų šimtų metų, kad valstybė oficialiai paskelbtų savo suverenitetą bendrovės valdose, nors bendrovių kritikai beveik nuo pat pradžių ragino valstybę tai padaryti.

Taip pat labai keista tai, kad valstybė mažai baiminosi privačios galios augimo. Rytų Indijos bendrovė valdė beveik visą Indiją, o Hadsono įlankos bendrovė, bent jau teoriškai, valdė ketvirtą pagal dydį „karalystę“ pasaulyje. Kartais piratai įkurdavo nepriklausomas kvazivalstybes, tačiau praeidavo nemažai metų, kol Europos valstybės imdavosi veiksmų, kad jas pažabotų. Williamas Walkeris aštuoniolika mėnesių valdė Nikaragvą, o Jungtinės Valstijos nepadarė nieko, kad jį nuverstų, išskyrus tai, jog atsisakė pripažinti jo vyriausybę. Vietoj to, kad valstybė aktyviai bandytų organizuoti ir monopolizuoti prievartą, mes matome daug pasyvesnę valstybę, kuri daugių daugiausiai eksploatuoja individualią prievartą ir verslą (*entrepreneurship*).

Svarbiausia, kad prieš nevalstybinės prievartos praktiką nebuvo antpuolio *per se*. Kiekviena forma buvo delegituota ir eliminuota vis kitokiu

būdu. Samdinystę problema pradėjo laikyti Britanija kariaudama su Prancūzija XVIII a. 10-ajame dešimtmetyje. Britanija iš esmės priverstė Jungtinės Valstijos neleisti savo piliečiams tarnauti samdiniais Prancūzijoje. Kai Jungtinės Valstijos įstatymais įtvirtino naujos rūšies įgaliojimus samdinių atžvilgiu, jomis pasekė beveik visos sistemos valstybės.

Kaperiavimą problema laikyti pradėjo Didžioji Britanija, kuri laikė šią veiklą vienintele realia grėsme savo pirmenybei jūroje. Tačiau Britanija prievarta nevertė kitų valstybių uždrausti šią praktiką. Priešingai, visos Europos valstybės derybomis pasiekė susitarimą, kuriuo kaperiavimas buvo uždraustas mainais į tai, kad Britanija atsisakė savo teisės sulaikyti neutralių šalių laivus ieškant priešų kontrabandos. Taigi kaperiavimo nuosmukį lėmė tai, kad valstybės vienu metu ėmė taikyti tarptautiniu susitarimu pasiektą draudimą.

Pirataavimo atvejis daugeliu atžvilgiu yra daug sudėtingesnis. Pamatinė problema buvo nustatyti, kas buvo piratas, o kas kaperis, ir tada nuspręsti, kas atsakingas už prievartos veiksmus atviroje jūroje, kur jokia valstybė nėra suverenas. Piratai negalėjo būti apibrėžtas ir juo labiau užgniauztas, kol nebuvo uždraustas kaperiavimas. Uždraudus kaperiavimą visi nevalstybinės prievartos veiksmai atviroje jūroje tapo nusikalstamais veiksmais, priešinant juos karo veiksmams. Šitaip piratai buvo apibrėžti kaip asmenys be valstybės, už kurių veiksmus atviroje jūroje jokia valstybė negali būti laikoma atsakinga. Tuo pat metu valstybės turėtų būti laikomos atsakingos už pirataavimo suvaržymą savo pačių teritoriniuose vandenyse. Tik tada Europos valstybės galėjo sutarti, kad Berberų korsarai, kuriuos Berberų valstybės tvirtino esant kaperiais, yra piratai.

Globalus pirataiavimas buvo sunaikintas tiek prievarta, tiek bendradarbiavimu. Alžyre ir Maltoje korsarystė buvo eliminuota įtvirtinus Prancūzijos suverenitetą. Susidūręs su šiais pavyzdžiais Tripolis ir Tunisas nustojo sankcionuoti šią praktiką. Kinija bendradarbiavo su Didžiąja Britanija eliminuojant piratus iš jos jurisdikcijos.

Prekybos bendrovės, kurios išliko iki XIX a., buvo pradėtos laikyti problema ne dėl to, kad naudojo prievartą, o tada, kai jų įgyvendinamas suverenitetas buvo įtrauktas į galios balanso Europoje apskaičiavimus. Tad Rytų Indijos bendrovė buvo panaikinta, kai Britanija buvo priversta įtvirtinti savo suverenitetą [bendrovės valdose] tam, kad pagrįstų Rytų teritorijų padalijimą tarp Europos valstybių. Iš Hadsono įlankos bendrovės jos suverenios galios buvo atimtos, kai Britanija nusprendė, jog norint sustabdyti JAV ekspansionizmą reikia Kanadoje įtvirtinti veiksmingą suverenitetą.

Flibustjerų veikla buvo eliminuota dar kitokiu būdu. Čia problemiškas

buvo ne šios praktikos delegitimavimas, Jungtinės Valstijos buvo vienašališkai oficialiai uždraudusios šią praktiką 1794 m. primtu neutralumo įstatymu. Veikiau problemų kėlė bandymai įgyvendinti valstybės draudimą individams privačiais tikslais naudoti prievartą prieš kitas valstybes. Nors silpnos kaimyninės valstybės suteikė puikių progų JAV ekspansionizmui, tiek valstybės vidaus, tiek tarptautinė politika suformavo valstybės kursą prieš flibustjerų veiklą. Vidaus reformos pašalino kai kurias paskatas tapti flibustjeru, o tarpvalstybinė galios balanso politika sumažino JAV centrinės valdžios gebėjimą ginti savo interesus plečiant kontroliuojamas teritorijas. Po Pilietinio karo prasidėjus JAV politinės sistemos pertvarkymas sumažino atskirų valstijų galią ir sukūrė centrinę valdžią, galinčią daug stipriau kontroliuoti pareigūnus ir piliečius. Po 1860 m. nevalstybinė flibustjerų veikla nebebuvo vykdoma, tačiau išliekanti valstybės praktika užsiimti slaptais (*covert*) veiksmais gali būti laikoma naująja flibustjerų veikla.

Siaurąja prasme nevalstybinę prievartą eliminavo dažniausiai nesusijusių tarpusavyje, prieš individualius veikėjus nukreiptų, veiksmų seka. Galima būtų teigti, kad valstybinis išorinės prievartos monopolis yra nenumatytas *ad hoc* veiksmų, kurių buvo imtasi prieš įvairias nevalstybinės prievartos formas, padarinius. Tai puikiai dera su Tilly'o komandos atliktų valstybės iškilimo Vakarų Europoje tyrimų rezultatais. Tilly padarė išvadą, kad „nedidelės grupės galios trokštančių ir savo tikslų siekiančių žmonių atrėmė gausius varžovus bei milžinišką liaudies pasipriešinimą ir *netycio- mis (inadvertently)* prisidėjo prie nacionalinių valstybių formavimosi“¹.

Tačiau, žvelgiant plačiau, šis procesas gali būti matomas kaip valstybės valdžios ir valstybinės kontrolės evoliucijos pakopų serija. Aišku, nuolat besiplečiančios valstybės valdžios ribos buvo susijusios su valstybės pajėgumo vykdyti kontrolę augimu. Plečiantis jos kariniams ir biurokratiniams pajėgumams valstybė galėjo veiksmingiau kontroliuoti prievartos sklidimą iš jos teritorijos. Tai ne tik padidino valstybės gebėjimą naudoti organizuotą prievartą užgniaužti nevalstybinei prievartai už savo sienų, bet ir sustiprino jos pajėgumą kontroliuoti individų veiksmus valstybės viduje.

Nepaisant to, prievartos galių vystymasis paaiškina tik stiprėjančią potencialią valstybinę kontrolę; jis nepaaiškina, kodėl plečiasi diapazonas veiklos rūšių, kurias valstybė nusprendė kontroliuoti. Teoriniu požiūriu įdomus klausimas yra paaiškinti pretenzijų į valdžią pokyčius; fizinis pajėgumas yra atskiras ir antraeilės svarbos dalykas.

Jei kalbame apie nevalstybinių veikėjų anapus valstybės sienos naudojamą prievartą, tai ankstyvuojų laikotarpiu valstybės jų atžvilgiu valdžią ir kontrolę vykdė labai mažu mastu. Pavyzdžiui, prekybos bendrovės ir pira-

tai galėjo laisvai naudoti prievartą, ypač periferinėse teritorijose. Geriausiai atveju valstybės pamėgindavo eksploatuoti individualią prievartą.

Po šios pakopos sekė kita, kurioje valstybės stengėsi reguliuoti nevalstybinę prievartą. Leidimai užsiimti kaperiavimu rodo valstybės pastangas tiek eksploatuoti, tiek ir kontroliuoti individualią prievartą tarptautinėje sistemoje. Vis dėlto galiausiai reguliavimas žlugo ir po šios pakopos sekė kita, kurioje šios praktikos buvo visiškai uždraustos. Būtent ši pakopa buvo knygos dėmesio centre.

XX a. tikriausiai atnešė naują pakopą, kurioje tokios praktikos ne tik yra uždraustos, bet ir tapo nebeįsivaizduojamos (*unthinkable*). Joms taikomi instituciskai įtvirtinti apribojimai yra laikomi savaime suprantamu dalyku.² Nors tai ir negali būti „įrodyta“, būtų sunku įsivaizduoti, kad kai kurios praktikos, tokios įprastos XVIII a., galėtų būti atgaivintos šiandien. Pavyzdžiui, ar galėtų tokia turtinga valstybė kaip Jungtinės Valstijos suformuoti kariuomenę verbuodama, tarkim, neturtingus ir bedarbius meksikiečius? Kaip matėme ketvirtame šios knygos skyriuje, Jungtinės Valstijos atmetė idėją samdyti gurus, nes tai galėtų pasitarnauti „komunistų propagandai“. Taipogi Vietnamo karo metu Tailando spauda metė kaltinimus, kad Tailando kareiviai tarnauja samdiniais Jungtinių Valstijų pusėje. Nors kai kurias turtingas ar net nelabai turtingas valstybes ir toliau kariuomene aprūpina vargingesni kaimynai, aišku, kad karių verbavimas užsienyje buvo smarkiai apribotas. Ar būtų įmanoma, kad dėl žiaurių puolimų prieš kokios nors korporacijos nuosavybę ir personalą tokiai bendrovei būtų suteikti įgaliojimai nusisamdyti nuosavą armiją kaip prekybos bendrovių atveju? Pagaliau jei mes palygintume šoką ir pasipiktinimą, kurį sukėlė XX a. 9-ojo dešimtmečio tipo „terorizmas“, su palaikymu, kurio susilaukė daug labiau niokojantys Raleigh'io ir kitų teroristiniai antpuoliai, galėtume pamatyti, kaip „laikymas savaime suprantamu“ evoliucionavo per pastaruosius tris šimtus metų. Kyla klausimas, kodėl įvyko šis globalių prievartos išteklių organizavimo pokytis ir kodėl jis įvyko būtent tuo metu.

PERĖJIMO AIŠKINIMAS

Vyraujanti tendencija buvo plėsti valstybės įgaliojimus sienas peržengiančios prievartos atžvilgiu. Nors nevalstybiniai veikėjai buvo eliminuoti pasiskais, *ad hoc* veiksmais, tačiau, kai valstybė prisiėmė įgaliojimus vieno nevalstybinės prievartos aspekto atžvilgiu, tai paskatino aukštyl kylančią spiralinį procesą, kuriame valstybė ėmė kontroliuoti kitas prievartos ana-

pus jos sienų formas. Vieną kartą pradėtas, šis procesas jau nebegalėjo leisti mažinti valstybinę kontrolę – galima tik jos ekspansija. Tai, regis, patvirtina Giddenso teiginį, kad prievartos produkavimas ir kontrolė veikia pagal kitokią logiką nei turtų produkavimas, nes pirmuoju atveju nėra proletariatą atitinkančios jėgos.³ Taigi prievartos produkavimas nėra dialektinis procesas. Visiškai galimas daiktas, kad valstybinis prievartos monopolis buvo neišvengiamas. Kas būtų, jei būtų pavykę įkurti samdinių valstybę arba jei piratų valstybė būtų išlikusi? Pirmuoju atveju prievarta būtų likusi rinkos preke, o antruoju – ji būtų pavaldi tiesioginei demokratijai.

Tačiau teritorinis prievartos organizavimas nebuvo nei neišvengiamas, nei natūralus. Dalykai galėjo susiklostyti ir kitaip. Prievartos organizavimas teritoriniu pagrindu nebuvo vienintelis ar būtinas iš galimų rezultatų. Nėra abejonių, kad heteronomiškas prievartos organizavimas ne tik buvo įmanomas, bet ir egzistavo šimtmečius. Tačiau net suvereniteto sąlygomis buvo alternatyvų. Valstybės atsakomybė galėjo būti susieta ne su teritorija, o su asmenų nacionaline kilme. Tokiu atveju, pavyzdžiui, Anglijos valstybė būtų laikoma atsakinga už Anglijos valdinių veiksmus, kad ir kur jie nukeliautų, kad ir ką jie padarytų ir kad ir kam jie tai padarytų. Kartu Anglijos valstybė nebūtų laikoma atsakinga už karines operacijas, ne jos valdinių rengiamas iš jos teritorijos. Kaip matėme Šiaurės Afrikos korsarų ir daugiakalbių Europos laivų arba Mogolų imperijos ir Rytų Indijos bendrovės atvejais, šis atsakomybės nustatymo būdas ne tik galėjo būti įgyvendintas, bet jį iš tiesų buvo bandyta įgyvendinti. Tačiau valstybės buvo pradėtos laikyti atsakingos už prievartą, kylančią iš jų teritorijų.

Tokio valstybės pretenzijų į valdžią pokyčio varomoji jėga kilo ne iš valstybės ar „visuomenės“ vidaus, o iš kitų valstybių lyderių. Atskiros valstybės prisiimdavo didesnius įgaliojimus savo piliečių ar valdinių veiksmų atžvilgiu reaguodamos ne į savo piliečių, o į kitų valstybių reikalavimus. Žinoma, šių reikalavimų tenkinimas dažnai suteikdavo valstybei proga sutvirtinti savo valdžią žmonių atžvilgiu ir jų kontrolę. Atskirų valstybių vidinė struktūra pagimdė skirtingas nevalstybinės prievartos formas. Britanija ir Nyderlandai sukūrė „privačias“ prekybos bendroves, Berberų valstybės – korsarą, o Jungtinės Valstijos – flibustjerą. Tarpvalstybinės politikos raidoje šie veikėjai buvo pradėti laikyti problemomis, kurios turi būti pašalintos. Jų pašalinimas savo ruožtu sukūrė institucinį skirtingų valstybių izomorfizmą taip, kad, nepriklausomai nuo milžiniškų galios, turtų ir geografinės padėties skirtumų, visos valstybės uždraudė nevalstybinę prievartą. Teritorinis valstybinis prievartos monopolis didžiąja dalimi yra tarpvalstybinių santykių rezultatas.

Galutinė problema yra paaiškinti, kodėl nevalstybinė prievarta pasibai-
gė būtent tuo metu. Kitais žodžiais, kas paaiškina, kodėl valstybės atsako-
mybė už jos piliečių veiksmus anapus jos sienų tapo spręstinu klausimu ir
šis klausimas buvo išspręstas būtent tada, kai tai atsitiko? Tokio klausimo
nekilo iki XVIII a. pabaigos. Viena vertus, dar nebuvo išspręstas suvereni-
teto atviroje jūroje klausimas. Jei niekas ten nebuvo suverenias, kas buvo
atsakingas už ten įvykdytus prievartos veiksmus? Taigi valstybės pareigos
individų atžvilgiu nebuvo nustatytos. Kita vertus, dar nebuvo instituciškai
įtvirtinta idėja, kad individai turi teisių valstybės atžvilgiu. Individai priva-
lėjo paklusti savavališkai priimamiems valstybiniais sprendimams.

Respublikinio valdymo suklestėjimas ir piliečių teisių institucinis įtvir-
tinimas iškėlė klausimą, kokias teises piliečiai turi tarptautinėje sistemoje.
Kartu su supratimu, kad valstybės nepajėgia įgyvendinti efektyvaus suve-
reniteto atviroje jūroje, iškilo klausimas, kaip gali būti įvedama tvarka už
valstybių sienų.

Ši aiškinimą grindžia keletas štai tokių duomenų. Visų pirma, nevals-
tybinės prievartos sukeltoms problemoms sprendimus pasiūlė ne biuro-
kratinės valstybės, tokios kaip Prancūzija, Ispanija ar Prūsija, o labiau le-
galistinės valstybės, tokios kaip JAV, Šveicarija ir Didžioji Britanija. Tikra
tiesa, kad Britanija buvo dominuojanti valstybė, ir mes turėtume tikėtis,
kad ji vaidintų svarbų vaidmenį šiame procese. Tačiau Šveicarija ir Jungti-
nės Valstijos buvo silpnos, periferinės valstybės, jų pasitelkti samdinystės
ir flibustjerų veiklos eliminavimo būdai tapo modeliu, kurį perėmė galin-
gosios valstybės, tarp jų ir Didžioji Britanija.

Antra, šie veikėjai buvo pašalinti daugiau teisiniais, o ne prievartos veiks-
mais. Nors brutali jėga – tradicinis valstybės sprendimas – ir buvo neretai
pasitelkiama, ilgalaikis sprendimas buvo pasiektas tik kartu su pokyčiais
valstybės vidaus ir tarptautinėje teisėje. Pavyzdžiui, kai Britanija nuspren-
dė imtis veiksmų prieš piratavimą, ji ne tiesiog išsiuntė karinį jūrų laivyną,
kad šis fiziškai sunaikintų piratus. Vietoj to ji reformavo savo valstybės vi-
daus ir imperinę teisinę sistemas ir, kas yra dar svarbiau, pasiūlė piratams
keletą teigiamų paskatinimų grįžti atgal į visuomenę kaip normaliems pilie-
čiams. Kinai ir kiti darė tą patį. Samdinystė ir flibustjerų veikla buvo paža-
botos ne uždariant sienas, o paskelbiant jas kriminaliniais nusikaltimais ir
persekiojant įtariamuosius. Taigi atrodo, kad *valstybės* prievartiniai spren-
dimai užleido kelią *nacionalinės valstybės* teisiniais sprendimams.

Šie duomenys iliustruoja tai, ką laikau esminiu skirtumu tarp valdinio
ir piliečio: piliečio teisės ir pareigos yra instituciškai įtvirtintos.⁴ Valdiniui
gali būti suteikti įgaliojimai kaperiauti, po metų jis gali netekti šių įgalio-

jimų ir būti paskelbtas piratu, o po šešių mėnesių jam gali būti paskelbta amnestija ir išduotas naujas kaperio leidimas. Piliečio teisės ir pareigos nacionalinių valstybių sistemoje yra daug tiksliau apibrėžtos, nuolatinės, universalios ir nepavaldžios (ar mažiau pavaldžios) savavališkiems valstybių valdovų daromiems pakeitimams.

Visi šie veikėjai (gal išskyrus tik piratus) buvo eliminuoti po Prancūzijos ir Amerikos revoliucijų. Tai rodo, kad nevalstybinė prievarta buvo suderinama su valstybės suverenitetu, tačiau nesuderinama su suverenitetu nacionalinės valstybės, kurioje santykiai tarp valstybės ir visuomenės yra instituciškai įtvirtinti. Kitaip tariant, ji buvo nesuderinama su požiūriu, kad suverenitetas kyla ne iš Dievo tarpininkaujant monarchui, o iš paties žmogaus ar piliečio.⁵ Atskirą pilietį laikant oficialiu suvereniteto šaltiniu valstybė negalėjo atsiriboti nuo atsakomybės už jo prievartos veiksmus tarptautinėje sistemoje.

Galima apibendrinti, kad suvereniteto instituciją transformavo XIX a. valstybių praktika. Šią transformaciją liudija nevalstybinės prievartos eliminavimas. Nevalstybinės prievartos eliminavimą pagrindė pirmesnis jos delegitimavimas, kurį sukėlė Europos ekspansija ir respublikinio valdymo iškilimas.

Baigiantis XVIII a. Europos ekspansija atskleidė suvereniteto ribas. Jokia valstybė negalėjo veiksmingai įgyvendinti suvereniteto atviroje jūroje. Buvo dvi alternatyvos: viską anapus Europos suverenios teritorijos palikti prigimtinei būklės arba instituciškai įtvirtinti kokias nors eksteritorinę prievartą valdančias ar reguliuojančias normas. Kai Europos ekspansija susidūrė su suverenaus valdymo ribomis, eksteritorinė prievarta tapo aukštosios politikos (*high politics*) problema. Tuo pačiu metu kai kuriose valstybėse vykęs respublikinio valdymo iškilimas ir tautos suvereniteto institucinis įtvirtinimas iškėlė klausimą, kokias teises ir pareigas piliečiai turėtų turėti tarptautinėje sistemoje. Klausimas buvo, ar valstybė gali pretenduoti į prievartos monopolį savo teritorijoje kartu atmesdama atsakomybę už iš jos teritorijos kylančius prievartos veiksmus prieš kitas valstybes.

To periodo kontekste nebuvo įmanoma remiantis valstybės įgaliojimais atskirti teisėtas prievartos praktikas nuo neteisėtų. Valstybės tvirtino turinčios teisę sankcionuoti nevalstybinę prievartą ir kartu išsisukinėjo nuo atsakomybės už šios prievartos padarinius. Iš praktikos išvestas sprendimas, išbandytas daugelyje skirtingų geopolitinių kontekstų, buvo valstybei atsisakyti teisės sankcionuoti nevalstybinę prievartą. Šitaip visa iš valstybės teritorijos kylanti prievarta buvo arba valstybės prievarta, už kurią ji turi būti laikoma atskaitinga, arba nesankcionuota prievarta, už kurią valstybė

neturi prisiimti atsakomybės. Nevalstybinė prievarta buvo pradėta laikyti nusikaltimu.

VALSTYBĖ, SUVERENITETAS IR PASAULINĖ POLITIKA

Šios knygos pranešimas tarptautinių santykių specialistams toks: neblogai būtų, jei jie atsisakytų idėjos, kad „valstybė yra valstybė“ (*the state is the state is the state*). 1900 m. atsiradusi nacionalinė valstybė iš esmės skiriasi nuo savo pirmtakės. Jos išsakomos pretenzijos į valdžią kiekybiškai ir kokybiškai skyrėsi nuo tų, kurias išsakydavo ankstesnės valstybės formos. Nacionalinė valstybė išplėtė valstybės turimą sprendimų priėmimo kompetenciją, kad ji aprėptų eksteritorinius prievartos veiksmus, ir taip papildė jos pirmtakių turėtą valdžios prievartai savo teritorijoje monopolį. Tuo pat metu nacionalinė valstybė atsisakė savo įgaliojimų pirkti prievartą tarptautinėje rinkoje ir eksploatuoti nevalstybines prievartos pajėgas.

Kokybiniu požiūriu nacionalinė valstybė nustatė naujus santykius tarp valstybių ir žmonių. Tradicinėje valstybėje asmenys buvo pavaldūs valstybės valdovų savavališkai priimamiems sprendimams. Nacionalinėje valstybėje piliečių teisės ir pareigos valstybės ir tarptautinės sistemos atžvilgiu yra instituciškai įtvirtintos valstybėje. Būtent kartu su nacionalinės valstybės atsiradimu instituciškai įtvirtinama kritinės teorijos atstovų pabrėžiama griežta perskyra tarp vidaus ir išorės.

Nevalstybinės prievartos likimas taip pat turi įtakos tarpvalstybinės kooperacijos teorijoms. Pirma, aišku, kad valstybės, kontroliuojamos individus, visada bendrininkavo, derino veiksmus ir bendradarbiavo. Jos turi bendrą interesą suvaržyti nevalstybines grėsmes valstybės įgaliojimams. Antra, šios pastangos gali būti gana sunkiai įžvelgiamos. Valstybė, realizuodama naujas pretenzijas į valdžią jos teritorinėje jurisdikcijoje esančių žmonių atžvilgiu, dažnai tai teisina apeliuodama į tarpvalstybinius santykius. Pavyzdžiui, samdinytės ir flibustjerų veiklos kontrolės priemonės buvo įvestos neva siekiant užtikrinti JAV neutralumą, tačiau jomis buvo siekiama padidinti centrinės valdžios galią piliečių atžvilgiu. Trečia, tarpvalstybinės kooperacijos rezultatas kai kuriais atvejais buvo ne tarptautinis susitarimas, o panašūs pakeitimai valstybių vidaus teisėje. Tai reiškia, kad nebuvo sukurtas joks tarptautinis režimas. Vietoj to valstybės ir visuomenės santykius reguliuojančios institucijos buvo taip pakeistos, kad visos valstybės įgyvendino panašias pretenzijas į valdžią visuomeninių veikėjų atžvilgiu.

Paskutinis punktas pabrėžia lemiamą tarpvalstybinių santykių vaidmenį formuojant santykius tarp valstybės ir visuomenės. Valstybės, kaip pasaulinio veikėjo, vaidmuo suteikia jai galią visų pirma apibrėžti problemos pobūdį. Nevalstybinė prievarta buvo paskelbta aukštosios politikos klausimu ir tai leido valstybei išvengti įprastinių valstybės vidaus politikos procesų. Tai rodo, kad atvirkščiojo antrinio vaizdinio (*second-image-reversed*) perspektyvų įkvėptos analizės turėtų bent jau vienu labai svarbiu atžvilgiu būti pakeistos.⁶ Tarptautinė sistema nėra tiesiog suvaržymų ir palankių galimybių rinkinys, ji yra valstybės galios šaltinis. Valstybės nėra tiesiog išorinių tarptautinių jėgų valioje, tarptautinės institucijos teikia joms galią. Tokios institucijos kaip neutralitetas ar galios balansas suvaržė valstybes, kad jos su kitomis valstybėmis elgtųsi tam tikrais būdais, tačiau jos taip pat suteikė valstybėms galią išplėsti savo valdžią ir kontrolę netgi tokių galingų veikėjų kaip prekybos bendrovės atžvilgiu. Kultūrinių, ekonominių, mokslinių ir kitokių tarptautinių institucijų vaidmuo suteikiant valstybėms galią visuomeninių veikėjų atžvilgiu galėtų būti potencialiai vaisinga ateities tyrimų sritis.⁷ Tendencija traktuoti institucijas kaip suvaržančias unitarinės valstybės elgesį turėtų būti sušvelninta supratimo, kad institucijos taip pat yra potencialus valstybės autonomijos nuo visuomeninių veikėjų šaltinis. Jos gali padidinti valstybių galią, kai šioms tenka turėti reikalų su nevalstybiniais veikėjais.

Vargu ar reikia sakyti, kad šiame tyrime buvo iškelta daugiau klausimų apie valstybę ir suverenitetą, nei buvo atsakyta. Vis dėlto, regis, aišku, kad teorizuojant nederėtų valstybei priskirti funkcijų. Nevalstybinės prievartos kontrolė nebuvo tradicinės valstybės funkcija. Tai yra modernios valstybės funkcija nacionalinių valstybių sistemoje. Be to, ši kontrolė ne tiek buvo naudinga visuomenei, kiek valstybei palaikant santykius su kitomis valstybėmis. Turime suvokti valstybę kaip tiesiog biurokratinį aparatą, reiškiantį pretenzijas į aukščiausią administravimo, kontroliavimo ir karybos kompetenciją⁸ tam tikroje apibrėžtoje jurisdikcijoje, ir tada išnagrinėti sąlygas, kuriomis ji priiima skirtingas funkcijas ar vykdo skirtingus sumanymus.⁹

Šis tyrimas akivaizdžiai parodo, kad suverenitetas nėra absoliuti, nepavaldi laikui ir nekintanti valstybės savybė. Įgaliojimai naudoti prievartą paprastai laikomi valstybės monopolium, o šis monopolis – valstybės skiriamuoju požymiu. Tačiau jei įgaliojimai naudoti prievartą buvo tokie įvairūs, aišku, kad suverenitetas toli gražu nėra pastovus. Valstybei prireikė mažiausiai trijų šimtų metų, kad ji įgytų išorinės prievartos monopolį. Realistinė suvereniteto prielaida yra nepagrįsta; ji apriboja iš jos išplaukiančią teoriją

nacionalinių valstybių sistema – XX a. kūriniu. Netiesa ir tai, kad suverenitetas suiro, kaip manyti siūlo tarpusavio priklausomybės teoretikai. Aki-vaizdu, kad tarptautinės prievartos srityje jis buvo sutvirtintas.

Regis, būtų apdairu suverenitetą laikyti potencialiai galinčia pakisti institucija, o ne nekintamu principu.¹⁰ Nors suverenitetas tiek teoriniu, tiek empiriniu požiūriu skiriasi nuo heteronomijos, paties suvereniteto ribose pretenzijos į valdžią gali labai skirtis. Vienas ateities tyrimų klausimas galėtų būti, kiek ir kokios rūšies pokyčių pakeistų suverenitetą kuo nors kitu, o ne tik būtų paties suvereniteto transformacija. Trumpai tariant, turime kurti teoriją apie tai, kas galėtų sudaryti suvereniteto virtimą heteronomija, neoheteronomija ar kokia nors kita valdžios santvarka.

Aš pasiūliau analitinį skirstymą, kuriuo suverenitetas yra suskirstomas į du matmenis: konstitucinį ir funkcinį. Konstitucinis matmuo atskiria suverenitetą nuo jo istorinių ir įsivaizduojamų alternatyvų; funkcinis matmuo suteikia galimybę pokyčiams paties suvereniteto viduje. Esminė ateities tyrimų užduotis – toliau nušviesti sąsajas tarp šių dviejų matmenų. Kiek ir kokios rūšies funkcinio matmens pokyčių būtų suderinami su konstituciniu matmeniu? Ar pokyčiai funkciniam matmenyje gali suardyti konstitucinį matmenį? Eidami šia linkme privalome sužinoti daug daugiau apie valstybės ir valstybinės praktikos santykius su suvereniteto institucijos pokyčiais. Mano darbas rodo, kad nors hegemoniška galia nenustato taisyklių, už suvereniteto normų įtvirtinimą ir keitimą atsakingi buvo tarptautinių mastų pačių aktyviausių Europos valstybių lyderiai.

Tai tiek teoriškai, tiek praktiškai daro įtaką „besivystančioms“ šalims. Delegitimuodamos nevalstybinę prievartą galingosios Europos valstybės iš tikrųjų užkirto kelią vienam labai svarbiam būdui sukurti stiprią valstybę.¹¹ Nevalstybinės prievartos eksploatavimas turėjo neįkainojamos vertės Europos valstybių valdovams kuriant savo valstybių karinę, politinę ir ekonominę galią. Kokios įtakos turi tai, kad tos valstybės, kurios į sistemą įėjo XX a., negali užsiimti piratavimu, suteikti korporacijoms suverenių galių ar kurti karinį jūrų laivyną pasitelkdamos kaperius? Plėtros studijose daugiausia dėmesio sutelkiama į globalias sąlygas, kurios sunkina ar lengvina besivystančių šalių pastangas pakartoti europietišką ekonominio vystymosi patirtį. Vertėtų panagrinėti tuos būdus, kuriais naujas valstybes šiandien formuoja ar trukdo joms formuotis jų negalėjimas sekti europietišku prievartos jėgų kūrimo modeliu.

Pagaliau toks nevalstybinės prievartos įvertinimas šiek tiek veikia tarptautinių normų teorijas. Viena vertus, jis rodo, kad svarbios normos yra valstybių tarpusavio santykių nenumatyti padariniai. Jų įvedimas nebuvo

motyvuotas normatyviniais sumetimais griežtąja prasme. Niekas nesakė, kad nevalstybinė prievarta yra neteisinga ir todėl turi būti eliminuota. Vietoj to atskiros nevalstybinės prievartos formos buvo delegitimuotos ir eliminuotos viena paskui kitą, kai pradėdavo valstybių valdovams kelti diplomatinę problemą. Kai prieš nevalstybinę prievartą nukreiptos normos buvo įgyvendintos, jos tapo nauju valstybės praktikos standartu. *Yra tapo privalo*. Tačiau šios normos nėra valstybių elgesio draudimai. Priešingai, jos apibrėžia, kokios rūšies įgaliojimus turi valstybė vykdyti piliečių atžvilgiu. Trumpai tariant, jos apibrėžia valstybės tapatybę.¹² Besivystančios šalys nėra nacionalinės valstybės kaip valstybės Šiaurėje ir Vakaruose būtent dėl to, kad jos samdo ir tiekia samdinius ir remia „teroristus“.

ATEITIS

Studijoje liko neatsakyta į du svarbius klausimus.¹³ Pirma, joje nebuvo nagrinėjamas klausimas, kaip valstybės galėjo įveikti iš valstybės vidaus kylantį pasipriešinimą nevalstybinių veikėjų nuginklavimui. Kiekviena nevalstybinės prievartos forma turėjo galingų ir turtingų gynėjų, rėmėjų ir investuotojų. Kaip valstybės elgėsi su šiais veikėjais? Kaip teigiama šioje knygoje, tarptautinės institucijos suteikė valstybėms galią vykdyti įgaliojimus eksteritorinės prievartos atžvilgiu, tačiau tai tėra dalis istorijos. Nors tai ir ne šios studijos tema, neabejotina, kad „valstybės vidaus“ ar visuomeniniai suvaržymai vaidino vaidmenį formuojant šių įgaliojimų pavidalą ir aprėptį.

Antra, šioje studijoje parodoma nevalstybinės prievartos normų raida, kuri XIX a. buvo gana energinga, tačiau knygoje nekalbama apie tam tikras XX a. praktikas, kurios, regis, meta iššūkį šioms normoms. Ar Nikaragos kontros buvo JAV samdiniai? Ar JAV kariuomenė pasidavė Kuveitui kaip samdinių armija? O ką galima pasakyti apie tokius svarbius nevalstybinės prievartos atvejus kaip teroristai, narkotikų kontrabandininkai, mafija ir piratai Pietų Kinijos jūroje? Ar šios šiuolaikinės praktikos reiškia, kad XIX a. suvereniteto normos atgyveno?

Mano požiūriu, jos neatgyveno. Nevalstybinės prievartos eksploatavimas ir toliau valstybių valdovams lieka didelė pagunda. Nors ir būtų per stipru sakyti, jog organizuotas nusikalstamumas, narkotikų karteliai ir teroristai egzistuoja tik todėl, kad tai valstybėms atrodo naudinga, apstu atvejų, kai valstybės tokias grupes naudojo siekdamas politinės ar ekonominės naudos. Tačiau, kitaip nei XIX a., šiuolaikiniai valstybių vadovai

turi tai daryti slapta. Valstybės šiandien nebegali išsisukinėti nuo atsakomybės už nevalstybinę prievartą paprasčiausiai tvirtindamos, kad pastaroji yra grynai privatus užsiėmimas. Terorizmui buvo suteiktas šalies adresas. Netgi už atviros jūros piratus, už kuriuos, kaip manoma, jokia valstybė neturėtų būti laikoma atskaitinga, atsakingomis laikomos jų tėvynės, kaip šiuo atveju Tailandas. JAV vadovaujamą karą prieš Iraką finansavo kitos valstybės, o ne Kuveitas, ypač Vokietija ir Japonija. Jei JAV kariuomenė buvo samdinių pajėgos, jas samdė valstybių vadovų bendrija (*collectivity*) tam, kad gintų suverenitetą kaip globalios tvarkos institucinį pagrindą. Ir iš tikrųjų daugumos JT operacijų trečiojo pasaulio šalyse, tokiose kaip Kongas, Kambodža, Angola ir Somalis, tikslas yra kurti ir stiprinti suverenią valstybę.

Tačiau nors kiekvieną XX a. praktiką galima laikyti atitinkančią XIX a. suvereniteto normas, kyla tolimesnio teorizavimo ir sistemiškesnio empirinio tyrimo vertas klausimas: ar dar daug praktika gali pasikeisti ir vis dar likti suderinama su suvereniteto institucija? Jei šioje knygoje išdėstyti argumentai yra korektiški, perėjimas nuo suvereniteto prie heteronomijos ar dar ko kito reikalautų pamatinių nacionalinės valstybės tapatybės pokyčių. Tai sužlugdytų valstybinių įgaliojimų taikyti prievartą už savo sienų monopolį ar bent jau gerokai jį susilpnintų. Man toli gražu nėra aišku, kad tai vyksta.

R. B. J. Walkeris rašė, kad „perskyra tarp tarptautinės politikos rimtumo ir tarptautinių santykių teorijos nereikšmingumo yra gana stulbinama“¹⁴. Aš su tuo sutinku ir manyčiau, kad šis nereikšmingumas kyla iš tarptautinių santykių teoretikų polinkio atmesti teoriniu požiūriu įdomiausius ir praktiniu požiūriu reikšmingiausius tarpvalstybinės sistemos keliamus klausimus. Kaip valstybė tapo valstybe? Kas yra suverenitetas, kam jis priklauso ir kieno atžvilgiu jis įgyvendinamas? Jei valstybė yra suvereni, kaip ji gavo suverenitetą? Kodėl suverenitetas yra įgyvendinamas teritorijos, o ne koku kitu pagrindu? Kaip mes atpažįstame suverenią valstybę? Jei tarptautinių santykių teorija nori sukurti pokyčių teoriją, pradėti reikėtų būtent nuo suvereniteto.

Pastabos

Išvadas

¹ Iš asmeninės korespondencijos su Charles'u Tilly'u.

* Steitizmas – požiūris, teigiantis, kad kuo daugiau valdžios galių turi būti sutelkta valstybės rankose.

² Kaip teigia Caporaso, „kalbant apie institucijas pabrėžiama, kad institucijų pokyčiai paprastai yra kontingentiški, priklausomi nuo ankstesnės tos institucijos raidos. Su institucijomis susiję argumentai paprastai įgyja pasakojimo formą, kuriai svarbu įvykių ritmas ir eilės tvarka“. James A. Caporaso, „International Relations Theory and Multilateralism: The Search for Foundations“, *International Organization* 46 (Summer 1992), p. 627. Evansas, Reuschmeyeris ir Skocpol šiam tikslui pasiūlė tai, ką jie pavadino „analitiškai indukcine ir lyginamąja-istorine prieiga“ (*analytically inductive and comparative-historical approach*). Jie teigia, kad „optimalios valstybių tyrimo strategijos yra skirtingų šalių ir laikotarpių lyginamieji pjūviai ir dėmesys istorinei gelmei (*historical depth*) bei procesų sekimas laike... Istorinė gilmė yra būtina tiriant valstybes ir dėl to, kad valstybės turi tam tikrą bruožą, būdingą tiek joms, tiek ir daugeliui kitų visuomeninių darinių, su kuriais valstybės yra susisaisčiusios, – istorinį pastovumą ir tęstinumą“. Peter B. Evans, Dietrich Rueschmeyer, and Theda Skocpol, eds., *Bringing the State Back In* (New York: Cambridge University Press, 1985), p. 348. Pagaliau Mannas teigia, kad „turime pragmatiškai pasitelkti antrą metodą – kruopštų istorinį pasakojimą, kuriame bandoma nustatyti, „kas įvyko po to“. Turime pažiūrėti, ar šis pasakojimas žadina mumyse modelio, ar proceso, ar atsitiktinumų ir netikėtumų serijos „nuojautą“. Tokio tipo tyrimas reikalingas tada, kai nėra pakankamai arvejų, o tie, kurie yra, nėra nepriklausomi. Michael Mann, *The Sources of Social Power*, vol. 1, *A History of Power from the Beginning to A.D. 1760* (New York: Cambridge University Press, 1986), p. 503.

PIRMAS SKYRIUS

Valstybė, prievarta ir suverenitetas

¹ Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organization*, trans. A. M. Henderson and Talcott Parsons (New York: Free Press, 1964), p. 154.

² Charles Tilly, ed., *The Formation of National States in Western Europe* (Princeton: Princeton University Press, 1975), p. 683.

* Terminas *nation-state* čia vėrčiamas kaip tauta-valstybė, o *national state* – nacionalinė valstybė. Plačiau žr. šio skyriaus 20 išnašą.

³ Anthony Giddens, *A Contemporary Critique of Historical Materialism*, vol. 2, *The Nation-State and Violence* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1985), p. 121.

⁴ Tilly toliau sako, kad „kitos valdžios, pridėsiu, yra daug labiau linkusios paklusti val-

džios, kuriai buvo mestas iššūkis, sprendimams, jei ji kontroliuoja ženklią jėgą... Ši taisyklė pabrėžia, koks svarbus valdžiai priklausantis jėgos naudojimo monopolis. Tendencija monopolizuoti smurto priemones vyriausybės tvirtinimą, esą ji teikia apsaugą, padaro tiek raminama, tiek grėsminga šio žodžio prasme, įtikinamesnį ir sunkiau atsispiriamą“. Charles Tilly, „War Making and State Making as Organized Crime“, in Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer, and Theda Skocpol, eds., *Bringing the State Back In* (New York: Cambridge University Press, 1985), p. 171–172.

⁵ Pavyzdžiui, Strangas teigia, kad „suvereniteto institucinė struktūra tokiu būdu gali būti suprasta kaip *įteisėjimo* forma, kuri tiek suteikia valstybei teisę veikti (išorinė autonomija), tiek privilegijuotą padėtį individų, etninių grupių, tarptautinių korporacijų ir pasaulinių federacijų atžvilgiu“. David Strang, „Anomaly and Commonplace in European Political Expansion: Realist and Institutional Accounts“, *International Organization* 45 (Spring 1991), p. 148. Giddensas sutinka, kad teisėtumas nustatomas tarptautinėje plotmėje. Jis teigia, jog po Pirmojo pasaulinio karo pasirašytos taikos sutartys atspindėjo tai, kad „tauta-valstybė buvo iš tikrųjų pripažinta [veikiausiai valstybių vadovų] *teisėtu* arbitru savo pačios „vidaus“ reikaluose“. Giddensas, *Nation-State and Violence*, p. 256. Kursyvas abejoje citatoje mano.

⁶ Jei nuosavybės esmė yra perleidimo teisė, tuomet galima sakyti, kad modernios valstybės turi savo ginkluotąsias pajėgas kaip nuosavybę.

⁷ Skirtumas tarp darbo jėgos kontrolės ir ginkluotės kontrolės savo ruožtu yra įdomus teorinis klausimas, į kurį mano dėmesį atkreipė Nina Halperin. Šio klausimo analizė netelpa į šioje knygoje gvildenamų problemų spektrą, bet preliminarų šios problemos nagrinėjimą galima rasti kitame mano tekste „Explaining the Regulation of Transnational Practices: A State-Building Approach“, in James N. Rosenau and Ernst-Otto Czempiel, eds., *Governance without Government* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992).

⁸ John Gooch, *Armies in Europe* (London: Routledge and Kegan Paul, 1980), p. 22.

⁹ Richard A. Preston and Sydney F. Wise, *Men in Arms: A History of Warfare and Its Interrelationships with Western Society*, 2d ed. (New York: Praeger, 1970), p. 139.

¹⁰ C. C. Bayley, *Mercenaries for the Crimea: The German, Swiss and Italian Legions in British Service, 1854–1856* (Montreal: McGill-Queen's University Press, 1977), p. 6–7.

¹¹ Frank Sherry, *Raiders and Rebels: The Golden Age of Piracy* (New York: Hearst Marine Books, 1986), p. 202.

¹² Ibid., p. 359–360.

¹³ Philip C. Jessup and Francis Deak, *The Origins*, vol. 1 of Columbia University Council for Research in the Social Sciences, *Neutrality: Its History, Economics and Law* (New York: Columbia University Press, 1935), p. 14.

¹⁴ Ramkrishna Mukherjee, *The Rise and Fall of the East India Company: A Sociological Appraisal* (New York: Monthly Review Press, 1974), p. 59.

¹⁵ Ibid., p. 27–88.

¹⁶ Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 105.

¹⁷ Mukherjee, *Rise and Fall*, p. 71; Robert C. Ritchie, *Captain Kidd and the War against the Pirates* (Cambridge: Harvard University Press, 1986), p. 17–18.

¹⁸ Mukherjee, *Rise and Fall*, p. 431.

¹⁹ Piratai, kaperiai, prekybos bendrovės ir flibustjerai nebuvo vieninteliai nevalstybiniai veikėjai, naudoję prievartą už valstybės sienų. Banditai, vergų pirkliai, religiniai kariniai ordi-

nai ir klajojantys plėšikai taip pat buvo įsitraukę į organizuotą ir sienų nepaisančią prievartą. (Esu dėkinga Charles'ui Tilly'ui už tai, kad jis pabrėžė šį dalyką.) Tačiau kalbant apie įtaką prievartos struktūrai, šioje knygoje analizuojamos praktikos yra ypač svarbios.

²⁰ Nors Giddensas vartoja terminą *tauta-valstybė* (*nation-state*), aš pirmenybę teikiu ir šioje knygoje vartotam terminą *nacionalinė valstybė* (*national state*). Kaip teigia Tilly, „per beveik visą istoriją *nacionalinės* valstybės – valstybės, centralizuotomis, diferencijuotomis ir autonomiškoms struktūromis valdančios keletą gretimų regionų ir jų miestų, – pasirodydavo labai retai... Terminas nacionalinė valstybė nebūtinai reiškia tautą-valstybę – valstybę, kurios žmonės vienija stipri kalbinė, religinė ir simbolinė tapatybė“. Charles Tilly, *Coercion, Capital, and European States, A.D. 990–1990* (Cambridge, Mass.: Basil Blackwell, 1990), p. 2–3. Taigi tauta-valstybė yra vienas iš bendresnės klasės – nacionalinės valstybės – atvejų. Apie sunkumus apibrėžti tautą kalbos, etniškumo, istorinio ar teritorinio bendrumo arba kultūrinių bruožų ypatybėmis žr. E. J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality* (New York: Cambridge University Press, 1990), p. 20.

²¹ Politinės filosofijos srityje yra gausybė literatūros apie suverenitetą. Čia suverenitetas laikomas itin abstrakčia ir legalistiška sąvoka. Šis faktas nemažai prisideda aiškinant anestezuojantį šio termino poveikį šiuolaikiniams politiniams mokslininkams. Šiai literatūrai būdingi labai keblūs, nors ir svarbūs, debatai apie suvereniteto apimtį ir ribas ir apie tai, ar suverenitetas reiškia didžiausius įgaliojimus, ar aukščiausiąją galią. Čia neapžvelgsiu šios literatūros dėl svarbios teorinės priežasties – joje nagrinėjami beveik vien valstybės ir visuomenės santykiai, ignoruojant globalų kontekstą ir išorines įtakas šiems santykiams. Trumpai tariant, joje remiamasi išankstine prielaida, kad esama aiškių, neproblemiškų ribų tarp politinių vienetų (*polities*), kažkaip įrežtų globalioje politikoje, egzistuojančių praktiniame ir teoriniame tarptautiniame vakuumo. Šio žanro šiuolaikinė klasika yra F. H. Hinsley, *Sovereignty* (New York: Basic Books, 1966). Išsamias šios literatūros apžvalgas rasite R. B. J. Walker, *State Sovereignty, Global Civilization, and the Rearticulation of Political Space*, World Order Studies Program Occasional Paper no. 18 (Princeton: Princeton University Center of International Studies, 1988); Jacques Maritain, „The Concept of Sovereignty“, *World Politics* 44 (June 1950), p. 343–357; ir C. E. Merriam, *History of the Theory of Sovereignty since Rousseau*, Columbia University Studies in the Social Sciences, vol. 33 (New York: AMS Press, 1968). Kaip parodysiu vėliau, valstybės vidaus ir tarptautinės sričių dichotomija ir jų tarpusavio sąveika yra suvereniteto institucijos šerdis. Mano nuomone, šioje literatūroje nepaisiuloma jokios tarptautinių santykių teorijai analitiniu atžvilgiu naudingos suvereniteto sampratos.

²² Pavyzdžiui, žr. Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics* (Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1979), p. 96.

²³ Tarp svarbiausių darbų šia tema yra Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, eds. *Transnational Relations and World Politics* (Cambridge: Harvard University Press, 1972); Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, *Power and Interdependence* (Boston: Little, Brown, 1977); Richard Rosecrance, *The Rise of the Trading State* (New York: Basic Books, 1986); Edward L. Morse, *Modernization and the Transformation of International Relations* (New York: Free Press, 1976); ir Richard N. Cooper, „Economic Interdependence and Foreign Policy in the Seventies“, *World Politics* 24 (January 1972), p. 159–181.

²⁴ Janice E. Thomson and Stephen D. Krasner, „Global Transactions and the Consolidation of Sovereignty“, in Ernst-Otto Czempiel and James N. Rosenau, eds., *Global Changes and*

Theoretical Challenges: Approaches to World Politics for the 1990s (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1989). Taip pat žr. Kenneth N. Waltz, „The Myth of National Interdependence“, in Charles P. Kindleberger, ed., *The International Corporation* (Cambridge: MIT Press, 1970).

²⁵ Edward Hallett Carr, *The Twenty Years' Crisis, 1919–1939: An Introduction to the Study of International Relations*, 2d ed. (New York: Harper and Row, 1939), ypač p. 59–62 ir 114–120; Robert Gilpin, *U.S. Power and the Multinational Corporation: The Political Economy of Foreign Direct Investment* (New York: Basic Books, 1975), ypač p. 31–43; idem, *The Political Economy of International Relations* (Princeton: Princeton University Press, 1987), ypač antras skyrius. Taip pat žr. Waltz, *Theory*, p. 141.

²⁶ Robert W. Cox, „Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory“, in Robert O. Keohane, ed., *Neorealism and Its Critics* (New York: Columbia University Press, 1986), p. 208. Sutinku su Ruggie, kad neteisinga neorealizmą laikyti į problemų sprendimą orientuota teorija. Kaip jis rašo, „Man visada buvo keista, kodėl kai kurie kritiniai teoretikai ... įprastinę struktūrinę prieigą laiko orientuota „į problemų sprendimą“ (*problem-solving*). Kaip ja remdamasis koks nors valstybės strategas spręstų problemas? Ką jis ar ji darytų? Pakeistų tarptautinį galios pasiskirstymą? Sušvelnintų anarchiją? Lieptų silpniesiems tapti stipresnėmis, o neturtingiesiems – turtingesniais?“ John Gerard Ruggie, „International Structure and International Transformation: Space, Time, and Method“, in Ernst-Otto Czempiel and James N. Rosenau, eds., *Global Changes and Theoretical Challenges: Approaches to World Politics for the 1990s* (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1989), p. 34. Vis dėlto manau, kad ši etiketė tinka *nuosaukiems*, arba liberaliems, realistams, kūrusiems režimų (*regimes*), multilateralizmo ir kooperacijos anarchijos sąlygomis literatūrą. Jų tikslas – tarpvalstybiniams nesutarimams rasti taikius sprendimus. Žr. Stephen D. Krasner, ed., *International Regimes* (Ithaca: Cornell University Press, 1983); Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (Princeton: Princeton University Press, 1984); idem, „Multilateralism: An Agenda for Research“, *International Journal* 45 (Autumn 1990), p. 731–764; Kenneth A. Oye, ed., „Cooperation under Anarchy“, *World Politics* 38 (October 1985, special issue); ir Robert Axelrod, „The Emergence of Cooperation among Egoists“, *American Political Science Review* 75 (June 1981), p. 306–318. Wendtas tiksliai nurodo, kodėl lošimų teorija aiškinti tarptautinių santykių teoriją yra neįtikinama. „Be aiškios valstybės galių ir interesų tarptautinėje prekyboje teorijos, be „lošimo taisyklių“ teorijos negali būti nustatyta, kad šis lošimas yra kalinio dilema, o ne, kaip galėtų teigti kai kurie neomarksistai, grynos kooperacijos lošimas.“ Alexander E. Wendt, „The Agent-Structure Problem in International Relations Theory“, *International Organization* 41 (Summer 1987), p. 343–344. Tiesą sakant, tai yra pagrindinė ultraimperializmo teorijų prielaida. Kalinio dilema gali puikiai apibūdinti daugelį tarptautinių santykių atvejų, tačiau kai kuriais jų (pvz., Pietų ir Šiaurės arba valstybės ir žmonių santykiuose) kooperacija gali būti įtikinamesnė.

²⁷ Tam tikra prasme ši neorealizmo kritika yra nepelnyta. Anot jos, neorealizmas turi trūkumų, nes negali paaiškinti kitimo, nors neorealizmas niekuomet ir neteigė galįs kitimą paaiškinti. Neorealizmas yra tęstinumo teorija; jos tikslas – paaiškinti, kodėl, nepaisant pokyčių (pvz., technologinio vystymosi), valstybės ir toliau elgiasi taip pat. Tačiau tokia gynyba labai apriboja neorealistinės teorijos galias. Tiesą sakant, ji rodo, kad tai yra tarptautinių santykių teorija, kuri gali būti taikoma tik pasauliui, organizuotam ir suverenių valstybių sistemą. Vis gaušėjanti literatūra, didžioji dalimi ne iš tarptautinių santykių srities, skatina manyti, kad tokia

sistema Europoje iki 1900 m. neegzistavo. Kaip teigia Giddensas, „tarptautiniai santykiai“ nėra santykiai, nustatomi tarp iš anksto įsteigtų valstybių, galinčių palaikyti savo suverenias galias ir be jų; jie yra pagrindas, ant kurio tik ir gali egzistuoti tauta-valstybė“. Giddens, *Nation-State and Violence*, p. 263–264. Laikotarpis iškart po Pirmojo pasaulinio karo yra „pirmas kartas, kai refleksyviai kontroliuojama tautų-valstybių sistema ėmė egzistuoti globaliai“. Ibid., p. 256. Taigi neorealizmas geriausiu atveju yra XX a. tarptautinės politikos teorija.

Maža to, bendrasis terminas *tarptautiniai santykiai* yra iš esmės per siauras, nes „tautos“ iki XX a. pradžios neegzistavo. Fred Halliday, „State and Society in International Relations: A Second Agenda“, *Millenium 16* (Summer 1987), p. 219. Tam, kad maksimaliai išplėstume savo teorijų apimtį, turėtume susitelkti ties globalia politika, laikydami tiek tarpvalstybinius (*interstate*), tiek tarptautinius (*international*) santykius šios bendresnės kategorijos poaibiais. Jamesas N. Rosenau yra vienas tų, kurie nuosekliai reikalavo vartoti terminus *globali* ir *pasaulinė* politika. Žr. jo „Before Cooperation: Hegemons, Regimes and Habit-Driven Actors in World Politics“, *International Organization* 40 (Autumn 1986), p. 849–894; idem, „Global Changes and Theoretical Challenges: Toward a Postinternational Politics for the 1990s“, in Ernst-Otto Czempiel and James N. Rosenau, eds., *Global Changes and Theoretical Challenges: Approaches to World Politics for the 1990s* (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1989); ir idem, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity* (Princeton: Princeton University Press, 1990).

²⁸ John Gerard Ruggie, „Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis“, *World Politics* 35 (January 1983): p. 273.

²⁹ Kai kurių tyrinėtojų nuomone, dabartinė Šiaurės–Pietų sistema geriausiai apibūdintina kaip heteronominė. „Tiesą sakant, mes manome, kad šiuolaikinės valstybių sistemos teisingą valdžios struktūrą ... dengia neformali valdžios struktūra, aritinkanti kažką labiau panašaus į „feodalinį“ įgaliojimą (kurie *šia* prasme nėra „anarchiški“)“. Jie laiko valstybių sistemą „ketvirtąją, „heteronomišką“, dominavimo struktūrą, kylančią iš suvereniteto principo“. Alexander Wendt and Michael Barnett, „The International System and Third World Militarization“ (photocopy, Yale University, April 1991), p. 25, 33 (išskirta autoriaus). Tai pat žr. Robert W. Cox, „Multilateralism and World Order“, *Review of International Studies* 18 (April 1992), p. 161–180.

³⁰ Svarbiausius šio ginčo epizodus žr. Richard K. Ashley, „The Poverty of Neorealism“, ir atsakymuose Ashley'ui, kuriuos parašė Robert G. Gilpin, „The Richness of the Tradition of Political Realism“; Friedrich Kratochwil, „Errors Have Their Advantages“; ir Bruce Andrews, „The Domestic Content of International Desire“ in *International Organization* 38 (Spring 1984); Friedrich Kratochwil and John Gerard Ruggie, „International Organization: A State of the Art on an Art of the State“, in *International Organization* 40 (Spring 1986), p. 753–775; Cox, „Social Forces“; Robert O. Keohane, „International Institutions: Two Approaches“, *International Studies Quarterly* 32 (December 1988); ir Richard K. Ashley and R. B. J. Walker, eds., „Speaking the Language of Exile: Dissidence in International Studies“ *International Studies Quarterly* 34 (September 1990, special issue).

³¹ Ashley, „Poverty“, 101 išnaša p. 272–273. Šis teiginys buvo atsakymas Ruggie'o argumentui, kad suverenitetas ir privati nuosavybė yra lygiagrečios institucijos.

³² Walker, *State Sovereignty*, p. 3.

³³ Giddens, *Nation-State and Violence*, p. 263–264.

³⁴ Žr. Richard K. Ashley, „Effecting Global Purpose: Notes on the Problematic of International Organization“ (paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Chicago, Ill., 3–6 September 1987); idem, „Living on Border Lines: Man, Poststructuralism, and War“, in James Der Derian and Michael J. Shapiro, eds., *International/Intertextual Relations: The Boundaries of Knowledge and Practice in World Politics* (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1989); idem, „The Powers of Anarchy: Theory, Sovereignty, and the Domestication of Global Life“ (photocopy, Arizona State University, March 1988); idem, „Statecraft as Mancraft: Knowledge, Power and Resistance in Modern World Politics“ (paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Atlanta, Ga., 31 August–3 September 1989); R. B. J. Walker, „The Territorial State and the Theme of Gulliver“ *International Journal* 39 (Summer 1984), p. 529–552.

³⁵ Andrew Linklater, *Men and Citizens in the Theory of International Relations* (New York: St. Martin's Press, 1982), p. 44.

³⁶ R. B. J. Walker, „Genealogy, Geopolitics and Political Community: Richard K. Ashley and the Critical Social Theory of International Politics“, *Alternatives* 13 (January 1988), p. 85. Walkerio teiginys rodo, kad tarptautinių santykių teorija yra pernelyg siaura dar ir kita prasme. *Tarptautinių* santykių teorija, priešinant ją globalios politikos teorijai, anarchijai siūlo tik vieną alternatyvą – hierarchiją pasaulinės vyriausybės pavidalu. Tačiau kai į suverenitetą žvelgiame kaip į specifiškai modernių ir sutartinių ribų padarinį, atsiveria kitų alternatyvų – lokalizuota arba deteritorializuota valdžia.

³⁷ Ruggie, „Continuity and Transformation“, p. 280.

³⁸ R. B. J. Walker, „Ethics, Modernity and the Theory of International Relations“ (photocopy, Princeton University Center of International Studies, 1988–1989), p. 26.

³⁹ Keohane'as teigia, kad tol, kol tie, ką jis vadina „reflektyvistais“, nepasiūlys aiškos empirinės tyrimų programos, tinkamos pagrindiniams tarptautinių santykių klausimams nagrinėti, jie „liks paraštėse, beveik nematomi empirinių tyrinėtojų daugumai“. Keohane, „International Institutions“, p. 392. Mano požiūriu, toks kaltinimas iš dalies nėra teisingas, nes šie teoretikai tarptautiniuose santykiuose paskatino dekonstrukcijos projektą. Jis yra teisingas tiek, kiek kai kurie „interpretatyvistai“ buvo linkę pakliūti į normatyvumo spąstus. Kitaip nei liberalūs tarpusavio priklausomybės teoretikai, jie nemano, kad valstybė ir suverenitetas, be to, kad tarnautų galingų grupių ar klasių interesams, kada nors tarnavo kokiems nors visuomenės poreikiams. Vis dėlto, kaip ir kai kurie liberalūs tarpusavio priklausomybės teoretikai, jie yra linkę peršokti nuo negatyvių suvereniteto savybių aprašinėjimo prie spėlionių apie alternatyvias politines santvarkas, taip leisdami suprasti, kad suverenitetas yra gerokai lankstesnė institucija, nei rodo istorija, ar netgi, kad jis tėra vien įsivaizduojama sąvoka. Pvz., žr. R. B. J. Walker and Saul H. Mendlovitz, eds., *Contending Sovereignities: Redefining Political Community* (Boulder, Colo.: Lynne Rienner, 1990).

⁴⁰ Pauline Rosenau, „International Relations Confronts the Humanities“ *Millennium* 19 (January 1990), p. 92.

⁴¹ Žr. straipsnius, sudėtus Der Derian and Shapiro, *International/Intertextual Relations*. Anot sudarytojų, ši knyga buvo sumanyta kaip atsakas tiems, kas reikalavo, kad kritinė teorija nustotų vien tik kritikuoti ir kad ji turi „imtis reikalo“. „Taigi mes imamės reikalo – priverčiamo poststruktūralizmą dirbti tam, kad būtų parašyta knyga, kuri yra teorinė (bet ne metodologinė), empirinė (bet ne empiristinė), kuri suproblemina pasaulinę politiką (bet ne nurodo

problemų sprendimus)“ (xi). Aštrią, bet draugišką postmodernistinės tarptautinių santykių teorijos kritiką žr. P. Rosenau, „International Relations Confronts the Humanities“.

⁴² P. Rosenau, „International Relations Confronts the Humanities“, p. 103.

⁴³ Teksto (intertekstinė, konteksto) interpretacija, diskurso analizė ar kiti dekonstrukcijos metodai nėra būtina ar vienintelė alternatyva. Neaišku, ar šie metodai sukurs „vaisingą“ tyrimų programą, kaip ją supranta Keohane'as (žr. 39 išnašą). Be to, pasitelkdamas tokius netradicinius metodus kritinė teorija vyraujančių kryptų tyrinėtojams leidžia ar net juos priverčia atmesti postmodernizmą dėl jo tyrimų planų, metodų ar duomenų. Vargu ar padeda tai, kad didžioji dalis postmodernistinio diskurso paprastiems tarptautinių santykių tyrinėtojams yra neaiški (taigi didžiąja dalimi beprasme). Žr., pavyzdžiui, Timothy W. Luke, „The Discipline of Security Studies and the Codes of Containment: Learning from Kuwait“, *Alternatives* 16 (1991), p. 315–344. Be to, postmodernistinis susitelkimas ties diskursu kelia pavojų nukreipti dėmesį nuo valstybės galios tikrovės į diskursą apie ją. Valstybės dabar yra milžiniškos, fizinės, biurokratinės ir prievartinės institucijos, kurios vystėsi apie šešis šimtmečius. Nors postmodernistai yra akivaizdžiai teisūs teigdami, kad diskursas yra galios pasitelkimas, būtų neįtikima tvirtinti, kad galios pasitelkimas tokiu pavidalu yra itin svarbus ar net lemiamas pasaulinei politikai. Diskursas gali prisidėti prie valstybės konstravimo, tačiau aš nematau, kad valstybė gali būti iš pagrindų pakeista, jei pasikeistų diskursas apie valstybę, arba kad ji išnyktų, jei nustotume apie ją kalbėti.

⁴⁴ Pavyzdžių ar bandymų suteikti šiems argumentams empirinį turinį naudojant įprastesnius metodus ieškokite Janice E. Thomson, „State Practices, International Norms, and the Decline of Mercenarism“ *International Studies Quarterly* 34 (March 1990), p. 23–47; Strang, „Anomaly and Commonplace“; ir Michael N. Barnett, „Sovereignty, Institutions and Identity: From Pan-Arabism to the Arab State System“, paper presented at the American Political Science Association annual meeting, Washington, D.C., 29 August–1 September 1991.

⁴⁵ Dabar jau klasikinėmis tapusios diskusijos apie mokslines paradigmas yra Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago: University of Chicago Press, 1970); Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (New York: Basic Books, 1959); Imre Lakatos, „Falsification and the Methodology of Scientific Research Programs“, in Imre Lakatos and Alan Musgrave, eds., *Criticism and the Growth of Knowledge* (Cambridge: Cambridge University Press, 1970).

⁴⁶ Puikią institucionalistinės perspektyvos išskirtinumo apžvalgą žr. Caporaso, „International Relations Theory and Multilateralism“, p. 620–630.

⁴⁷ Stephen D. Krasner, „Sovereignty: An Institutional Perspective“, in James A. Caporaso, ed., *The Elusive State: International and Comparative Perspectives* (Newbury Park, Calif.: Sage, 1989), p. 89–90. Suverenumą laikant institucija, išsprendžiama didelė problema, kylanti iš bandymų žvelgti į jį kaip į globalią politiką organizuojantį principą. Laikydami suverenumą principu manome jį esant statiską. Mums reikalinga tokia suverenumo samprata, kuri leistų atskirti suverenumą nuo heteronomijos, tačiau kartu ir leistų suverenumui kisti. Trumpą konkuruojančių institucijų apibrėžimų apžvalgą žr. *ibid.*, p. 75–76. Esama svarbios skirties tarp funkcinės ir kritinės, arba sociologinės, institucijų sampratų. Funkcinės sampratos šalininkams institucijos yra taisyklės ir normos, reguliuojančios veikėjų elgesį, o kritiniams teoretikams institucijos taipogi apibrėžia ir steigia pačius veikėjus. Neseną funkcinio požiūrio pavyzdį žr. Douglass C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* (New

York: Cambridge University Press, 1990), p. 3–10. Dėl vėliau paaiškesiančių priežasčių aš pasitelkiu kritinę perspektyvą, kuri yra puikiai išplėtotą John W. Meyer, John Boli, and George M. Thomas, „Ontology and Rationalization in the Western Cultural Account“, in George M. Thomas, John W. Meyer, Francisco O. Ramirez, and John Boli, eds., *Institutional Structure: Constituting State, Society and the Individual* (Newbury Park, Calif.: Sage, 1987), p. 12–20.

⁴⁸ John Gerard Ruggie, „Planetary Politics: International Transformation in the Making“, paper presented at the German-American Workshop on International Relations Theory, Bad Homburg, Federal Republic of Germany, 31 May–3 June 1987, p. 7.

⁴⁹ Ruggie, „Continuity and Transformation“, p. 274, 275 ir 280.

⁵⁰ Giddens, *Nation-State and Violence*, p. 120.

⁵¹ Šio požiūrio kritiką žr. Janice E. Thomson, „Sovereignty and the Institutional Isomorphism of States“ (paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Washington, D.C., 29 August–1 September 1991).

⁵² Ruggie, „Continuity and transformation“, p. 274–275.

⁵³ Perėjimas nuo silpnų prie stiprių valstybių atspindi lyginamąjį politinės ir nepolitinės sričių dydį arba laipsnį, kuriuo valstybinis aparatas įsiskverbia į politinę erdvę jo jurisdikcijai priklausančioje teritorijoje. Vertingą diskusiją dėl skirties tarp silpnų ir stiprių valstybių žr. Stephen D. Krasner, *Defending the National Interest: Raw Materials Investments and U.S. Foreign Policy* (Princeton: Princeton University Press, 1978), p. 55–90; Richard Little, „Revisiting Intervention: A Survey of Recent Developments“, *Review of International Studies* 13 (January 1987), p. 54–57.

⁵⁴ Nemažai autoritetingų teoretikų pastaruoju metu kvietė perkelti dėmesį nuo sisteminio ar struktūrinio lygmenį į mikro lygmenį, nes galų gale būtent žmonės yra galutinė pokyčių priežastis. Struktūros neveikia, veikia žmonės. Žr. North, *Institutions*, p. 5; David A. Lake, „The Theory of Hegemonic Stability: An Interim Report“, paper presented at the World Congress of the International Political Science Association, Buenos Aires, Argentina, 21–25 July 1991, p. 23; ir Robert Bates, „Problems with Case Studies“ (presentation to National Science Foundation-funded Conference on Democracy, Markets, and Choice, University of Washington, 20–23 September 1991). Nors dėl to nesiginčijama, kyla klausimas, kurie individai turi būti tyrinėjami. Mano nuomone, vyrauja tendencija nagrinėti santykius tarp valstybės (ar valstybės valdovo) ir jos jurisdikcijoje esančių žmonių. Šis aspektas pateikė tiek naujų įžvalgų, tiek ir dažnai kontraintuityvių rezultatų. Žr. pavyzdžiui, Margaret Levi, *Of Rule and Revenue* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1988); ir Michael Taylor, *The Possibility of Cooperation*, in Jon Elster and Gudmund Hernes, eds., *Studies in Rationality and Social Change* (New York: Cambridge University Press, 1987). Vis dėlto yra ir kita aibė individų, kurių vaidmuo gali būti toks pat lemiamas ar net dar svarbesnis aiškinant politinę kaitą, – būtent kitų valstybių veikėjai, įskaitant kitų valstybių valdovus. Gali būti, kad išorinė areną laikant sistema ar struktūra užkertamas kelias perspektyviai politinių pokyčių teorijai, tačiau, kaip teigiū šioje knygoje, ji negali būti ignoruojama dėl išskirtinio žvilgsnio „iš apačios į viršų“. Dviejų labai skirtingų funkcinio požiūrio šalininkų bandymus teorizuoti ar modeliuoti „valstybės vidaus“ ir „tarptautinės“ įtakos valstybių elgsenai žr. Andrew Moravcsik, „Integrating International and Domestic Explanations of World Politics: A Theoretical Introduction“ (photocopy, University of Chicago, 1991); ir Michael Mastanduno, David A. Lake, and G. John Ikenberry, „Toward a Realist Theory of State Action“, *International Studies Quarterly* 33

(December 1989), p. 457–474.

⁵⁵ Anot Waltzo, „abiejų tipų sistemose [tarptautinėse-politinėse sistemose ir ekonominėse rinkose] struktūras formuoja bendras jų vienetų veikimas. Ar šie vienetai gyvena, klesti, ar miršta, priklauso nuo jų pačių pastangų“. Waltz, *Theory*, p. 91.

⁵⁶ Žr. John W. Meyer, „The World Polity and the Authority of the Nation-State“, in Albert Bergesen, ed., *Studies of the Modern World System* (New York: Academic Press, 1980); Robert H. Jackson and Carl J. Rosberg, „Why Africa's Weak States Persist: The Empirical and the Juridical in Statehood“, *World Politics* 35 (October 1982), p. 23. Jacksonas ir Rosbergas teigia, kad „Juodojoje Afrikoje (taip pat ir kituose trečiojo pasaulio regionuose) adekvatų valstybių formavimosi ir išlikimo paaiškinimą pateikia veikiau išoriniai, o ne vidiniai veiksniai.“

⁵⁷ Meyer, „World Polity“, p. 119.

⁵⁸ Ibid., p. 109, 131.

⁵⁹ Ashley, „Poverty“, p. 272. Ashley taip pat akcentuoja valstybės veikėjų vaidmenį dalijantis globalią politinę erdvę, valstybės viduje sukuriant perskyrą tarp viešosios ir privačiosios sferų. Richard K. Ashley, „Social Will and International Anarchy“ (photocopy, Arizona State University, 1987).

⁶⁰ Giddens, *Nation-State and Violence*, p. 256.

⁶¹ Meyer, „World Polity“, p. 118–120.

⁶² Ashley, „Poverty“, p. 272.

⁶³ Tai seka iš Kratochwilo ir Ruggie normos apibrėžimo, kaip išreiškiančio „abipusius lūkesčius dėl elgesio“. „International Organization“, p. 767.

⁶⁴ Puikią literatūros apie intervenciją apžvalgą žr. Little, „Revisiting Intervention“.

⁶⁵ John Gerard Ruggie, „International Regimes, Transactions and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order“, in Stephen D. Krasner, ed., *International Regimes* (Ithaca: Cornell University Press, 1983), p. 195–213; Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* (Boston: Beacon Press, 1944). Ši riba neegzistavo viduramžiais, kai „kariniai veiksmai ir politiniai bei ekonominiai siekiai didžiąja dalimi sutapdavo ir potraukis padidinti turtus žemių pavidalu buvo tas pat, kas teritorinio suvereniteto plėtimas ir karinės galios didinimas“. Norbert Elias, *The Civilizing Process*, vol. 2, *Power and Civility*, trans. Edmund Jephcott (New York: Pantheon, 1982), p. 43.

⁶⁶ Stephen D. Krasner, *Structural Conflict: The Third World against Global Liberalism* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1985).

⁶⁷ John F. Meyer, Francisco O. Ramirez, Henry A. Walker, Nancy Langton, and Sorca M. O'Connor, „The State and the Institutionalization of the Relations between Women and Children“ (photocopy, Stanford University, 1984).

⁶⁸ Ruggie, „Continuity and Transformation“, p. 280–281; Ashley, „Effecting Global Purpose“, p. 45.

ANTRAS SKYRIUS

Nevalstybinės prievartos išlaisvinimas

¹ Kadangi domiuosi, kaip modernių valstybių sistema vystėsi ir plėtojosi būtent Europoje, ši analizė daugiausiai sutelkta į šį regioną.

² Joseph R. Strayer, *On the Medieval Origins of the Modern State* (Princeton: Princeton University Press, 1970), p. 106.

³ William Edward Hall, *A Treatise on International Law*, 8th ed., ed. A. Pearce Higgins (Oxford: Clarendon Press, 1924), p. 620–621.

⁴ Ibid., p. 314. Taip pat žr. Harvard Law School Research in International Law, „Draft Convention on Piracy“, *American Journal of International Law* 26 (1932) Special Supplement, p. 739–1013; ir L. Oppenheim, *International Law: A Treatise*, 8th ed., ed. H. Lauterpacht, vol. 1, Peace (New York: Longmans, Green, 1955), p. 609.

⁵ Hall, *Treatise*, p. 310, 312 ir 311.

⁶ Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 57.

⁷ Esama nesutarimų dėl termino *marque* kilmės. Jis gali būti kildinamas iš žodžio *marque*, reiškiančio „leidimą gabenti X pavaldžius žmones ir jų prekes sausuma ir jūra“. Kita versija ta, kad jis gali būti kilęs iš vokiško termino *frontier*, žyminčio valstybės sieną, tokiu atveju *letter of marque* suteiktų teisę kam nors kirsti sieną tam, kad atsiteistų žalą. Šiaip ar taip, pradžioje buvo aiškus skirtumas tarp privačių represalijų ir kaperiavimo. Žr. Francis R. Stark, „The Abolition of Privateering and the Declaration of Paris“, in *Studies in History, Economics and Public Law*, ed. the Faculty of Political Science of Columbia University, vol. 8, no. 3 (New York, 1897), p. 52–53.

Represalijos – prievartos veiksmai, kurių imamasi norint atsiteisti už kitos valstybės padarytus nuostolius.

⁸ Ibid., p. 53–54.

⁹ Anot Lobelio, „Iki XIII a. buvo įprasta, kad asmenys ir grupės, veikiantys nepriklausomai nuo jokios vyriausybės, kariavo ar vykdė ginkluotas represalias prieš užsieniečius. Nuo XIII a. daugelis vyriausybių, siekdamos kontroliuoti nesiliaujančią privačią karybą, nusprendė, kad privatūs asmenys gali imtis ginklų tik su suvereno leidimu, gaunamu represalijų ar atsiteisimo rašto forma.“ Jules Lobel, „The Rise and Decline of the Neutrality Act: Sovereignty and Congressional War Powers in United States Foreign Policy“, *Harvard International Law Journal* 24 (Summer 1983), p. 7. Svarbiausias žodžių junginys čia yra „siekdamos kontroliuoti“. Valstybės nebuvo linkusios eliminuoti nevalstybinę prievartą, o tik ją nukreipti ir eksploatuoti.

¹⁰ Jessup and Deak, *Origins*, p. 12–13.

¹¹ Robert C. Ritchie, *Captain Kidd and the War against the Pirates* (Cambridge: Harvard University Press, 1986), p. 11.

¹² Stark, „Abolition“, p. 54–55.

¹³ Ibid., p. 58.

¹⁴ Ibid., p. 58–59.

¹⁵ Kenneth A. Andrews, *Elizabethan Privateering: English Privateering during the Spanish War, 1585–1603* (Cambridge: Cambridge University Press, 1964), p. 198–199. Elžbietos kaperių grobis sudarė „nuo dešimties iki penkiolikos procentų visų Anglijos įplaukų“. Ibid., p. 128.

¹⁶ Louis Kronenberger, „People on Spits and Other Niceties“, *Atlantic Monthly*, September, 1969, p. 106.

¹⁷ Andrews, *Elizabethan Privateering*, p. 77–78 ir 177.

¹⁸ Stark, „Abolition“, p. 61–64. Taip pat žr. James G. Lydon, *Pirates, Privateers and Profits* (Upper Saddle River, N.J.: Gregg, 1970), p. 27–28; ir Hugh F. Rankin, *The Golden Age of*

Piracy (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1969), p. 3–5.

¹⁹ Stark, „Abolition“, p. 66.

²⁰ Prizas, arba jūrų priz (angl. *prize*) – jūrų teisės ir jūrų karybos terminas, žymintis jūrų mūšyje užgrobtą priešų laivą ar kitą turtą.

²¹ *Ibid.*, p. 68–70.

²² Pat O'Malley, „The Discipline of Violence: State, Capital and the Regulation of Naval Warfare“, *Sociology* 22 (May 1988), p. 258.

²³ Stark, „Abolition“, p. 82 ir 86.

²⁴ *Ibid.*, p. 89–92.

²⁵ *Ibid.*, p. 90–91.

²⁶ *Ibid.*, p. 99 ir 101.

²⁷ *Ibid.*, p. 99.

²⁸ *Ibid.*, p. 94 ir 95.

²⁹ Patrick Crowhurst, *The Defence of British Trade, 1689–1815* (Folkestone, Kent: Dawson, 1977), p. 15, 16–17.

³⁰ *Ibid.*, p. 19, 21–22.

³¹ Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 202.

³² Lydon, *Pirates*, p. 64.

³³ Stark, „Abolition“, p. 96–100.

³⁴ Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 359.

³⁵ Lydon, *Pirates*, p. 88.

³⁶ Stark, „Abolition“, p. 69.

³⁷ Lydon, *Pirates*, p. 154 ir 128.

³⁸ Stark, „Abolition“, p. 70–71.

³⁹ Lydon, *Pirates*, p. 132.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 143. Taip pat žr. Carl E. Swanson, „American Privateering and Imperial Warfare, 1739–1748“, *William and Mary Quarterly*, 3d ser. 42 (July 1985), p. 360.

⁴¹ Stark, „Abolition“, p. 74.

⁴² Lydon, *Pirates*, p. 157–159.

⁴³ William Laird Clowes, *The Royal Navy: A History from the Earliest Times to the Present* (Boston: Little, Brown, 1898), 3 t., p. 232.

⁴⁴ Stark, „Abolition“, p. 75.

⁴⁵ Lydon, *Pirates*, p. 268. Tarp garsių Jungtinių Valstijų žmonių, investavusių į kaperiavimą, buvo Kongreso narys Robertas Morrisas iš Filadelfijos, Caborai iš Bostono, George'as Washingtonas ir pulkininkas Henry Knoxas. *Time* (special 1776 issue), May 1975, p. 44.

⁴⁶ Edgar Stanton Maclay, *A History of American Privateers* (New York: Appleton, 1899), p. vii, ix ir xiii.

⁴⁷ Stark, „Abolition“, p. 123.

⁴⁸ Maclay, *American Privateers*, p. xiv; ir Stark, „Abolition“, p. 124.

⁴⁹ Stark, „Abolition“, p. 77–78 ir 126.

⁵⁰ Maclay, *American Privateers*, p. xi.

⁵¹ Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 360.

⁵² *Ibid.*, p. 360; Stark, „Abolition“, p. 107.

⁵³ Maclay, *American Privateers*, p. ix; taip pat žr. Stark, „Abolition“, p. 135.

⁵³ Maclay, *American Privateers*, p. 274.

⁵⁴ Bandyms apibrėžti samdinystės „esmę“ žr. United Nations, General Assembly, *Report of the Ad Hoc Committee on the Drafting of an International Convention Against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries*, 1982, A/37/43; H. C. Burmester, „The Recruitment and Use of Mercenaries in Armed Conflicts“, *American Journal of International Law* 72 (January 1978) p. 37–56; Robert E. Cesner, Jr., and John W. Brant, „Law of the Mercenary: An International Dilemma“, *Capital University Law Review* 6 (1977), p. 339–370; Anthony Mockler, *The Mercenaries* (New York: Macmillan, 1969).

⁵⁵ Tilly, *Coercion, Capital*, p. 82.

⁵⁶ Mockler, *Mercenaries*, p. 21.

⁵⁷ Ibid., p. 26; Preston and Wise, *Men in Arms*, p. 81.

⁵⁸ Mockler, *Mercenaries*, p. 25; Preston and Wise, *Men in Arms*, p. 80.

⁵⁹ Preston and Wise, *Men in Arms*, p. 81; Mockler, *Mercenaries*, p. 26.

⁶⁰ Mockler, *Mercenaries*, p. 28.

⁶¹ Žr. William H. McNeill, *The Pursuit of Power: Technology, Armed Force, and Society since A.D. 1000* (Chicago: University of Chicago Press, 1982); ir Fritz Redlich, *The German Military Enterpriser and His Work Force: A Study in European Economic and Social History* (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1965), 2, p. 95, kuris teigia, kad su feodalizmo nuosmukiu Europos karyboje vis labiau ėmė vyrauti rinkos elgesys.

⁶² V. G. Kiernan, „Foreign Mercenaries and Absolute Monarchy“, in *Crisis in Europe, 1560–1660*, ed. Trevor Aston (New York: Basic Books, 1965), p. 121.

⁶³ Vienas aštriausių Machiavelli'o priekaištų samdiniam buvo dėl jų neištikimumo. Šis priekaištas, kaip teigia Mockleris, lygiai taip pat gali būti taikomas ir valdovams. Iš vienuolikos garsiausių samdinių vadų trims buvo nukirstos galvos, keturi pasmaugti, du nunuodyti, vienas nužudytas ir vienas įvykdyta mirties bausmė – ir visa tai padarė juos samdantys valdovai. Mockler, *Mercenaries*, p. 48–49. Machiavelli'o požiūrį į samdinius galima rasti jo „Valdovo“ 12 ir 13 skyriuose. Niccolò Machiavelli, „The Prince“ and „The Discourses“ (New York: Modern Library, 1950), p. 44–53.

⁶⁴ Mockler, *Mercenaries*, p. 60–63

⁶⁵ Kiernan, „Foreign Mercenaries“, p. 132.

⁶⁶ Anthony Mockler, *The New Mercenaries* (London: Sidgwick and Jackson, 1985), p. 10.

⁶⁷ Tilly, *Coercion, Capital*, p. 80.

⁶⁸ Kiernan, „Foreign Mercenaries“, p. 133.

⁶⁹ Mockler, *New Mercenaries*, p. 14.

⁷⁰ Redlich, *German Military Enterpriser*, p. 95.

⁷¹ John Childs, *Armies and Warfare in Europe, 1648–1789* (Manchester: Manchester University Press, 1982), p. 33.

⁷² Cituojama pagal Charles W. Ingrao, *The Hessian Mercenary State: Ideas, Institutions, and Reform under Frederick II, 1760–1785* (New York: Cambridge University Press, 1987), p. 127. Hesenas-Kasselis sudarė aštuoniolika subsidijavimo sutarčių 1670–1730, trisdešimt 1702–1763, vienuolika 1751–1760 m. laikotarpiu. Trisdešimt susitarimų, sudarytų 1702–1763 m., galėjo atnešti pusę Heseno valstybės įplaukų. Ibid.

⁷³ Childs, *Armies and Warfare*, p. 34 ir 36.

⁷⁴ Ibid., p. 34, 38; Bayley, *Mercenaries for the Crimea*, p. 1–25; Correlli Barnett, *Britain*

and Her Army, 1509–1970: A Military, Political, and Social Survey (New York: William Morrow, 1970), p. 197, 218; Redlich, *German Military Enterpriser*, p. 97.

⁷⁵ Preston and Wise, *Men in Arms*, p. 139.

⁷⁶ Redlich, *German Military Enterpriser*, p. 161.

⁷⁷ Geoffrey Parker, *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500–1800* (New York: Cambridge University Press, 1988), p. 60.

⁷⁸ Redlich, *German Military Enterpriser*, p. 161–162.

⁷⁹ Childs, *Armies and Warfare*, p. 38.

⁸⁰ Redlich, *German Military Enterpriser*, p. 201.

⁸¹ Herbert Rosinski, *The German Army* (Washington, D.C.: Infantry Journal, 1944), p. 21, 20 ir 23.

⁸² Childs, *Armies and Warfare*, p. 37–38, 98 ir 49.

⁸³ Bayley, *Mercenaries for the Crimea*, p. 4.

⁸⁴ Mockler, *New Mercenaries*, p. 3.

⁸⁵ Bayley, *Mercenaries for the Crimea*, p. 7–10.

⁸⁶ Barnett, *Britain and Her Army*, p. 128; Childs, *Armies and Warfare*, p. 98–99.

⁸⁷ Childs, *Armies and Warfare*, p. 47.

⁸⁸ Parker, *Military Revolution*, p. 49.

⁸⁹ Henry Spenser Wilkinson, *The French Army before Napoleon* (Oxford: Clarendon Press, 1915), p. 85.

⁹⁰ Mockler, *Mercenaries*, p. 74–104.

⁹¹ Mockler, *New Mercenaries*, p. 20.

⁹² Rosinski, *German Army*, p. 20–23; Barnett, *Britain and Her Army*, p. 128; Bayley, *Mercenaries for the Crimea*, p. 10.

⁹³ Byron Farwell, *The Ghurkas* (New York: W. W. Norton, 1984), p. 14.

⁹⁴ Childs, *Armies and Warfare*, p. 33 ir 49.

⁹⁵ Rosinski, *German Army*, p. 20–23; André Corvisier, *Armies and Societies in Europe, 1494–1789*, trans. Abigail T. Siddall (Bloomington: Indiana University Press, 1979), p. 104; Childs, *Armies and Warfare*, p. 47.

⁹⁶ Childs, *Armies and Warfare*, p. 49.

⁹⁷ Michael Howard, *War in European History* (New York: Oxford University Press, 1976), p. 58. Karas su Vokietija reikalavo žymiai daugiau karinės darbo jėgos, nei Švedija turėjo, tad jai buvo būtina dideliu mastu naudotis samdiniais. Žr. Michael Roberts, *Gustavus Adolphus and the Rise of Sweden* (London: English Universities Press, 1973), p. 105.

⁹⁸ Parker, *Military Revolution*, p. 38.

⁹⁹ Childs, *Armies and Warfare*, p. 38.

¹⁰⁰ Christopher Duffy, *Russia's Military Way to the West: Origins and Nature of Russian Military Power, 1700–1800* (Boston: Routledge and Kegan Paul, 1981), p. 39.

¹⁰¹ Childs, *Armies and Warfare*, p. 41.

¹⁰² Redlich, *German Military Enterpriser*, p. 98.

¹⁰³ Eugene L. Asher, *The Resistance to the Maritime Classes: The Survival of Feudalism in the France of Colbert*, vol. 66 of *University of California Publications in History*, ed. Theodore Saloutos, T. S. Brown, G. E. von Grunebaum, and Andrew Lossky (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1960), p. 1.

¹⁰⁴ Ibid., p. 7. Išsamiau apie darbo jėgos pirkimą prancūzų galeroms žr. Paul W. Bamford, *Fighting Ships and Prisons: The Mediterranean Galleys of France in the Age of Louis XIV* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1973), ypač skyrius „Apsirūpinimas vergais“ ir „Bausmė prie irklų“. Galeras paprastai valdydavo „jūrų *condottieri*“, pelnydamiesi iš sėkmingų žygių ir prievartinio irklininkų darbo išnaudojimo ne sezono metu (p. 13–14). Anot Bamfordo, „atrodo, kad buvo stulbinančių panašumų tarp galeras naudojančių jūrų verslininkų (pavyzdžiui, Centuriono ir Tursio kunigaikščiai) ir Fritz Redlicho aprašytų karinės darbo jėgos samdytojų“ (p. 329 išnaša 3).

¹⁰⁵ Jonathan Israel, *The Dutch Republic and the Hispanic World, 1606–1661* (New York: Oxford University Press, 1982).

¹⁰⁶ Stephen F. Gradish, *The Manning of the British Navy during the Seven Years' War*, vol. 21 of Royal Historical Society Studies in History (London: Royal Historical Society, 1980), p. 80.

¹⁰⁷ Cynthia F. Behrman, *Victorian Myths of the Sea* (Athens: Ohio University Press, 1977), p. 72.

¹⁰⁸ Christopher Lloyd, *The British Seaman, 1200–1860: A Social Survey* (London: Collins, 1968), p. 158–159.

¹⁰⁹ John B. Moore, *A Digest of International Law* (Washington, D.C.: Government Printing Office, 1906), 2, p. 987.

¹¹⁰ Edward L. Beach, *The United States Navy: 200 Years* (New York: Holt, 1986), p. 60.

¹¹¹ Moore, *Digest*, p. 994.

¹¹² Kiernan, „Foreign Mercenaries“, p. 139–140.

¹¹³ Peter D. Karsten, *The Naval Aristocracy* (Riverside, N.J.: Free Press, 1971), p. 78–79.

¹¹⁴ Šiame poskyryje kalbama apie tai, kaip prekybos bendrovės naudojo prievartą. Bendresnės prekybos bendrovių raidos, jų įtakos tarptautinės prekybos ir Europos imperijų plėtrai, pelningumo, administracinių struktūrų, dalyvių ir kt. apžvalgą žr. William Robert Scott, *The Constitution and Finance of English, Scottish and Irish Joint-Stock Companies to 1720*, 2 vols. (Cambridge: Cambridge University Press, 1912); ir Eli F. Heckscher, *Mercantilism*, trans. Mendel Shapiro, 2 vols. (London: George Allen and Unwin, 1935).

¹¹⁵ Vėliau, XIX a., tokioms bendrovėms kaip Britanijos Pietų Afrikos bendrovė ar Imperatoriškoji Britanijos Rytų Afrikos bendrovė privilegija būdavo suteikiama administraciniam tikslams: „sudarinėti sutartis ir administruoti teritorijas, kurias ji (bendrovė) įsigijo“. Administracinės bendrovės buvo susitelkusios Afrikoje, nors keletas buvo ir Amerikoje bei Okeanijoje. Žr. Percival Griffiths, *A License to Trade: The History of English Chartered Companies* (London: Ernest Benn, 1974), p. xiii.

¹¹⁶ Scott, *Constitution and Finance*, p. 241.

¹¹⁷ Šios yra svarbiausios dėl savo įtakos ir ilgaamžiškumo. Kaip prekybos bendrovės Olandijos Rytų Indijos bendrovė egzistavo 194 metus, Hadsono įlankos bendrovė – 200 metų, o Anglijos Rytų Indijos bendrovė – 258 metus.

¹¹⁸ Iš tiesų buvo trys Anglijos Rytų Indijos bendrovės. Pirmoji, kuriai privilegija buvo suteikta 1600 m., yra žinoma kaip Senoji, arba Londono, Rytų Indijos bendrovė. 1694 m. Parlamentui nusprendus, kad „kiekvienas anglas turi teisę prekiauti su Rytų Indija ar bet kokia kita pasaulio dalimi, jei tai nėra draudžiama parlamento įstatymu“, grupė „įsibrovėlių“ (*interlopers*) gavo Parlamento privilegiją. Ši bendrovė buvo žinoma kaip Naujoji, arba Anglijos,

Rytų Indijos bendrovė. Galų gale 1702 m. abi šios bendrovės buvo sujungtos, kad sudarytų Jungtinę Rytų Indijoje prekiaujančių Anglijos pirklių bendrovę. Žr. Mukherjee, *Rise and Fall*, p. 66.

¹¹⁹ George Cawston and A. H. Keane, *The Early Chartered Companies, A.D. 1296–1858* (New York: Edward Arnold, 1896), p. 9–14; Žr. taip pat John P. Davis, *Corporations: A Study of the Origin and Development of the Great Business Combinations and Their Relation to the Authority of the State* (New York: Capricorn, 1961), p. 66–113.

¹²⁰ Holden Furber, *Rival Empires of Trade in the Orient, 1600–1800*, vol. 2 of *Europe and the World in the Age of Expansion*, ed. Boyd C. Shafer (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1976), p. 186–188.

¹²¹ E. L. J. Coornaert, „European Economic Institutions and the New World: The Chartered Companies“, in *The Economy of Expanding Europe in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, ed. E. E. Rich and C. H. Wilson, vol. 4. of *The Cambridge Economic History of Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1967), p. 265.

¹²² Žr. atitinkamai, *ibid.*, p. 242; A. R. Disney, „The First Portuguese India Company, 1628–33“, *Economic History Review*, 2d ser. 30 (May 1977), p. 242–258; Mukherjee, *Rise and Fall*, p. 112 ir 125; Coornaert, „European Economic Institutions“, p. 223, 234, 243 ir 246; Prancūzijos Rytų Indijos bendrovės privilegijos buvo suteiktos 1604, 1611, 1615 ir 1642 m., tačiau visos jos žlugdavo įsteigiant ar netrukus po įsteigimo. Colbert'o La Compagnie des Indes Orientales (1664–1769) buvo vienintelė bent kiek svarbesnė Prancūzijos bendrovė ir būtent į ją nurodoma šiame skyriuje.

¹²³ S. P. Sen, *The French in India, 1763–1816* (Calcutta: Firma K. L. Mukhopadhyay, 1958), p. 37.

¹²⁴ Cituojama pagal Mukherjee, *Rise and Fall*, p. 73.

¹²⁵ Cawston and Keane, *Early Chartered Companies*, p. 66; Davis, *Corporations*, p. 83–84.

¹²⁶ Griffiths, *License to Trade*, p. x–xi.

¹²⁷ Bernard H. M. Vlekke, *Evolution of the Dutch Nation* (New York: Roy Publishers, 1945), p. 175.

¹²⁸ Coornaert, „European Economic Institutions“, p. 247.

¹²⁹ K. N. Chaudhuri, „The East India Company and the Export of Treasure in the Early Seventeenth Century“, *Economic History Review*, 2d ser. 16 (1963), p. 23–38; *idem.*, *The English East India Company: A Study of an Early Joint-Stock Company, 1600–1640* (New York: Augustus M. Kelley, 1965), p. 13.

¹³⁰ Furber, *Rival Empires*, p. 91.

¹³¹ Coornaert, „European Economic Institutions“, p. 249.

¹³² C. R. Boxer, *The Dutch Seaborne Empire, 1600–1800*, vol. 2., *The History of Human Society*, ed. J. H. Plumb (New York: Knopf, 1965), p. 24, 25.

¹³³ Privilegija perspausdinama in Hudson's Bay Company, *Charters, Statutes, Orders in Council, etc. Relating to the Hudson's Bay Company* (London: Hudson's Bay Company, 1963), p. 3–21.

¹³⁴ Peter C. Newman, *Company of Adventurers* (Ontario, Canada: Penguin Books, 1986) 1, p. 119.

¹³⁵ Griffiths, *License to Trade*, p. 85.

¹³⁶ W. J. van Hoboken, „The Dutch West India Company: The Political Background of Its Rise and Decline“, in *Britain and the Netherlands*, ed. J. S. Bromley and E. H. Kossmann (London: Chatto and Windus, 1960), p. 43.

¹³⁷ Vlekke, *Dutch Nation*, p. 177.

¹³⁸ Boxer, *Seaborne Empire*, p. 25.

¹³⁹ VOC – bendrovės pavadinimo olandų kalba abreviatūra: Vereenigde Oost-Indische Compagnie.

¹⁴⁰ Boxer, *Seaborne Empire*, p. 24.

**** Diskriminacija – šis terminas čia naudojamas ekonomine prasme, kaip, pavyzdžiui, didesnių maito mokesčių taikymas tam tikriems pirkliams.

**** Suboptimalus – kiekibiškai besiskiriantis nuo optimalaus atvejo, šiuo atveju tai būtų nepakankamos investicijos.

¹⁴¹ Gary Anderson and Robert D Tollison, „Apologiae for Chartered Monopolies in Foreign Trade, 1600–1800“, *History of Political Economy* 15 (1983), p. 550–551.

¹⁴² Ibid., p. 550, 557.

¹⁴³ Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, ed. Edwin Cannan (New York: Modern Library, 1937), p. 712. Žr. taip pat p. 690–691.

¹⁴⁴ Anderson and Tollinson, „Apologiae“, p. 560.

**** Racionalizuoti – šiuo atveju, pateikti racionalų paaiškinimą, leidžiantį nuslepti tikruosius kėslus.

***** Kapitonas generolas (angl. *captain-general*) – nebenaudojamas karinis laipsnis, atitinkantis dabartinį generolo laipsnį.

¹⁴⁵ Furber, *Rival Empires*, p. 93–94.

¹⁴⁶ Ibid., p. 150.

***** Sipajai – samdomi kariai indai, tarnavę europiečių kariuomenėse.

¹⁴⁷ Parker, *Military Revolution*, p. 134–135.

¹⁴⁸ Ibid., p. 132, 85–87, ir 143.

¹⁴⁹ Newman, *Company of Adventurers* 1, p. 158.

¹⁵⁰ Ibid., p. 222.

¹⁵¹ William Foster, „The East India Company, 1600–1740“, in *British India, 1497–1858*, ed., H. H. Dodwell, vol. 5 of *The Cambridge History of India* (Cambridge: Cambridge University Press, 1929), p. 78; Furber, *Rival Empires*, p. 40.

¹⁵² Furber, *Rival Empires*, p. 46, 47 ir 63.

¹⁵³ Ibid., p. 45.

¹⁵⁴ Molukų salos yra Indonezijos salos Malajų salyne tarp Celebeso vakaruose, Naujosios Gvinėjos rytuose, Timoro pietuose ir Filipinų šiaurėje.

¹⁵⁵ Furber, *Rival Empires*, p. 52 ir 85.

***** Navabas (angl. *nawab*) – pareigūno titulas Indijoje kolonijiniiais laikais (ypač Mogolų imperijoje), maždaug atitinkantis vakarietišką gubernatorių.

¹⁵⁶ Griffiths, *License to Trade*, p. 97–98.

¹⁵⁷ Ibid., p. 87.

¹⁵⁸ Furber, *Rival Empires*, p. 167.

¹⁵⁹ Mukherjee, *Rise and Fall*, p. 266.

¹⁶⁰ Furber, *Rival Empires*, p. 168.

¹⁶¹ Mukherjee, *Rise and Fall*, p. 268.

¹⁶² Ibid., p. 270–272.

¹⁶³ Ibid., p. 274–276.

¹⁶⁴ Ibid., p. 275–277.

¹⁶⁵ Griffiths, *License to Trade*, p. 101.

¹⁶⁶ Newman, *Company of Adventurers* 1, p. 108, 248–51 ir 304–305.

TREČIAS SKYRIUS

Nenumatyti padariniai

¹ Thomas J. Wertenbaker, „Virginia under the Stuarts, 1607–1688“, in *The Shaping of Colonial Virginia* (New York: Russell and Russell, 1914), p. 29–30.

² Berberų Krantas (angl. *Barbary Coast*) – terminas, žymėjęs Šiaurės Afrikos pakrantės regionus dabartinio Maroko, Alžyro, Tuniso ir Libijos teritorijoje. Berberija ir Berberų valstybės (angl. *Barbary* ir *Barbary States*) – Osmanų imperijai priklausiusios šalys Berberų Krante: Marokas, Alžyras, Tunisas ir Tripolitanija.

³ Žr. M. J. Rodríguez-Salgado, „Mediterranean Corsairs“, *History Today* 31 (April 1981), p. 36.

⁴ John B. Wolf, *The Barbary Coast: Algiers under the Turks, 1500–1830* (New York: Norton, 1979), p. 102. Taip pat žr. Peter Earle, *Corsairs of Malta and Barbary* (London: Sidgwick and Jackson, 1970), p. 28–31, 35 ir 50.

⁵ Earle, *Corsairs*, p. 30–31.

⁶ JAV sutarčių su Tripoliu, Alžyru ir Maroku tekstus žr. William M. Malloy, comp., *Treaties, Conventions, International Acts, Protocols and Agreements between United States and Other Powers, 1776–1909* (Washington, D.C.: Government Printing Office, 1910), 2, p. 1786.

⁷ Earle, *Corsairs*, p. 10, 34 ir 115–120.

⁸ Ibid., p. 24–26 ir 101–102.

⁹ Ibid., 102 išnaša.

¹⁰ Tai galėtų iliustruoti ši istorija. „XIII a. pabaigoje Genuja įsteigė piratavimo ministeriją, kuri turėjo nagrinėti musulmonų, žydų ir krikščionių, kuriuos neteisingai užpuлдavo Genujos laivai, skundus; ši Plėšikavimo tarnyba greitai nuskendo skundų jūroje.“ Robert I. Burns, *Muslims, Christians and Jews in the Crusader Kingdom of Valencia: Societies in Symbiosis* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), p. 110.

¹¹ Žmonės taip pat turėjo svarių priežasčių verstis piratavimu. Paprastas jūrininkas ne kažin ką galėjo priešstatyti darbui prekybos laivyne. Jis galėjo rasti kitą užsiėmimą tarnaudamas kariniame laivyne arba prisidėdamas prie piratų laivo įgulos. Daugeliui pastaroji galimybė buvo pati patraukliausia, nes kariniame laivyne paprasto jūrininko gyvenimas buvo itin sunkus. Žr. W. Allison Phillips and Arthur H. Reede, *The Napoleonic Period*, vol. 2 of Columbia University Council for Research in the Social Sciences, *Neutrality: Its History, Economics and Law* (New York: Columbia University Press, 1936), p. 20–21.

¹² Michael R. Weiss, *Crime and Punishment in Early Modern Europe*. in *Pre-Industrial Europe: 1350–1850*, ed. Geoffrey Parker (Atlantic Highlands, N.J.: Humanities Press, 1979), p. 138–139.

¹² Ibid., p. 140–141. Išsamią kalinių vaidmens Prancūzijos kariniame jūrų laivyne apžvalgą žr. Paul W. Bamford, *Fighting Ships and Prisons: The Mediterranean Galleys of France in the Age of Louis XIV* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1973). Bamfordas pateikia prievartinio nuteistųjų darbo privačiuose ir valstybiniuose laivuose kroniką. Jis taip pat aprašo galerų transformaciją iš karinio inventoriaus į modernią baudžiamąją instituciją.

Angl. *buccaneers* – vertinys iš pranc. *boucanier*, kuris kilęs iš žodžio *boucans*, reiškiančio medines groteles, naudotas mėsai rūkyti. Pašiepiamas žodis, skirtas įvardyti pirmiesiems prancūzų persikėlėjams į Karibus. XVII a. antrojoje pusėje šiuo žodžiu imta vadinti piratus, Vest Indijoje puldinėjusius prancūzų ir ispanų laivus. Vėliau tapo žodžio „piratas“ sinonimu.

¹³ Rankin, *Golden Age*, p. 7; Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 59.

¹⁴ Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 59; Rankin, *Golden Age*, p. 8. Buvo nesutariama dėl suvereniteto Tortugos salos atžvilgiu. 1631 m. salos gyventojai anglai įteikė peticiją Niu Providenso salos bendrovei, prašydami „paimti Tortugą į savo globą“. Taigi Tortuga formaliai priklausė Britanijai iki tol, kol 1636 m. ją užėmė Ispanija. Neville Williams, *Captains Outrageous: Seven Centuries of Piracy* (New York: Macmillan, 1962), p. 123. Grupė prancūzų iš Sent Kristoferio, įžvelgdami Tortugoje potencialiai vertingą bazę, 1640 m. užvaldė salą ir vieną iš saviškių paskyrė gubernatoriumi. Rankin, *Golden Age*, p. 9. Pagaliau 1659 m. Ispanija pripažino Tortugą Prancūzijos imperijos dalimi. Williams, *Captains Outrageous*, p. 123.

¹⁵ Rankin, *Golden Age*, p. 8–9.

¹⁶ Williams, *Captains Outrageous*, p. 124.

¹⁷ Šio puolimo metu „Morganas ir jo vyrai, siekdami, kad jų aukos atskleistų, kur yra paslėptas auksas, griovė fortus, niekino bažnyčias, žudė vienuoles, prievartavo į nelaisvę paimtas moteris, kankino abiejų lyčių vaikus ir suaugusiuosius“. Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 60. Panamos miestas buvo sudegintas iki pamatų. Daugiau apie Morgano veiksmus žr. Kronenberger, „People on Spits“, p. 106–109.

¹⁸ Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 60.

¹⁹ Morgano sėkmė taip susilpnino Ispaniją, kad ji buvo priversta sudaryti sandėrį su Britanija. Žr. Rankin, *Golden Age*, p. 15. 1668 m. Morgano vyrai šturmoavo ir apiplėšė Portobelo miestą. 1670 m. rugpjūčio mėnesį jis su trisdešimt šešiais laivais ir apie 2000 bukenorų užpuolė Panamos miestą, kuris sudegė iki pamatų, jo vyrams jame plėšikaujant. Po to Morganas apledo savo sekėjus ir pasislėpė su didžiąja dalimi prisigrobto turto. *New Encyclopedia Britannica*, 15th ed., s.v. „Morgan, Sir Henry“. Taip pat žr. Kronenberger, „People on Spits“, p. 108. Jis rašo, kad Morgano laimikis buvo „250 000 realų“.

²⁰ P. K. Kemp and Christopher Lloyd, *Brethren of the Coast: Buccaneers of the South Seas* (New York: St. Martin's, 1960), p. 29.

²¹ Rankin, *Golden Age*, p. 16.

²² Ibid., p. 16; Williams, *Captains Outrageous*, p. 125.

²³ Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 62; Rankin, *Golden Age*, p. 18.

²⁴ Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 29 ir 91.

²⁵ Williams, *Captains Outrageous*, p. 178.

²⁶ Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 93.

²⁷ Ibid., p. 94–95, 97–98 ir 100.

²⁸ Ibid., p. 99, 136 ir 130, kursyvas autoriaus.

²⁹ Ibid., p. 108; Williams, *Captains Outrageous*, p. 181 ir 183.

- ³⁰ Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 109, 110 ir 118.
- ³¹ Ibid., p. 195.
- ³² Ibid., p. 199–201.
- ³³ Ibid., p. 202–203.
- ³⁴ Rankin, *Golden Age*, p. 19, 43, 54–58; Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 23–24, 116–118; Ritchie, *Captain Kidd*, p. 18–19, 36–39; Philip Gosse, *The History of Piracy*, (New York: Tudor, 1946), p. 206–212.
- ³⁵ Rankin, *Golden Age*, p. 76–77.
- ³⁶ Ibid., p. 63,
- ³⁷ Williams, *Captains Outrageous*, p. 141; Ritchie, *Captain Kidd*, p. 144.
- ³⁸ Gosse, *History of Piracy*, p. 207–208, 321–322.
- ³⁹ Rankin, *Golden Age*, p. 64; Taip pat žr. Ritchie, *Captain Kidd*, p. 233.
- ⁴⁰ Perspausdintą pranešimą žr. Gosse, *History of Piracy*, p. 320–323.
- ⁴¹ Williams, *Captains Outrageous*, p. 141.
- ⁴² Ibid., p. 142.
- ⁴³ Rankin, *Golden Age*, p. 57. Iš tiesų Fletcheris buvo atleistas iš pareigų už politinę korupciją, o ne už bendradarbiavimą su piratais. Žr. Williams, *Captains Outrageous*, p. 136; ir Ritchie, *Captain Kidd*, p. 50.
- ⁴⁴ Williams, *Captains Outrageous*, p. 136–137.
- ⁴⁵ Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 147.
- ⁴⁶ Williams, *Captains Outrageous*, p. 137.
- ⁴⁷ Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 147.
- ⁴⁸ Ritchie, *Captain Kidd*, p. 170–171.
- ⁴⁹ Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 197.
- ⁵⁰ Tikrasis Bellomonto intencijų išmėginimas įvyko 1699 m. kapitonui Kiddui grįžus į Šiaurės Ameriką. Prieš išvykdamas iš Anglijos užimti savo naująjį postą, Bellomontas parūpino finansinį palaikymą kaperiavimo misijai prieš piratus Indijos vandenyne. Šiai misijai vadovavo Williamas Kiddas. Kilo klausimas, ar Bellomonto antipiratinė politika bus taikoma Kiddui, tuo metu kaltinamam piratavimu antipiratinėje misijoje, kurią iš pradžių organizavo pats Bellomontas (Ritchie, *Captain Kidd*, p. 176). Bellomontas įtikino Kiddą atvykti į Bostoną ir po to, kai leido Kiddui apsiginti prieš Masačusetso tarybą, areštavo jį vadovaudamasis nurodymais iš Anglijos, kuriems anksčiau nepakluso Kiddas (p. 178–182). Kiddo laimikis, kiti įkalčiai ir pats Kiddas buvo išsiųsti teismui į Angliją (Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 185).
- ⁵¹ Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 197–198.
- ⁵² Williams, *Captains Outrageous*, p. 149–150 ir 157.
- ⁵³ Ibid., p. 158.
- ⁵⁴ Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 216–217; Rankin, *Golden Age*, p. 20.
- ⁵⁵ Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 225.
- ⁵⁶ Ibid., p. 226–227.
- ⁵⁷ Rankin, *Golden Age*, p. 91.
- ⁵⁸ Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 225–226 ir 231–232.
- ⁵⁹ Ibid., p. 232–234.
- ⁶⁰ Ibid., p. 253.
- ⁶¹ Ibid., p. 256; Rankin, *Golden Age*, p. 21.

⁶² Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 264 ir 275.

⁶³ Ibid., p. 280–284 ir 293.

⁶⁴ Ibid., p. 296–297.

⁶⁵ Marcus Rediker, *Between the Devil and the Deep Blue Sea: Merchant Seamen, Pirates, and the Anglo-American Maritime World, 1700–1750* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), p. 282; Ritchie, *Captain Kidd*, p. 236; Sherry, *Raiders and Rebels*, p. 358.

⁶⁶ Panašus procesas vyko ir sausumoje, kur daugybė buvusių kariuomenę imdavo banditauti, kol prasidėję nauji priešiški veiksmai priversdavo kariuomenę juos vėl užverbuoti.

⁶⁷ Mockler, *Mercenaries*, p. 96–97.

⁶⁸ Mockler, *New Mercenaries*, p. 5. Anot Ingrao, tik 12 procentų Heseno gyventojų dezertyravo iš Heseno-Kasselio armijos; didžioji dalis iš 3000 dezertyravusiųjų buvo užsieniečiai, samdyti tam, kad papildytų ar pakeistų vietos heseniečius. Ingrao, *The Hessian Mercenary State*, p. 153–159.

⁶⁹ Mockler, *New Mercenaries*, p. 8.

⁷⁰ William Edward Hall, *The Rights and Duties of Neutrals* (London: Longmans, Green, 1874), p. 20–21.

⁷¹ Ibid., p. 21.

⁷² Charles G. Fenwick, *The Neutrality Laws of the United States* (Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1913), p. 14.

⁷³ Hall, *Rights and Duties*, p. 66 išnaša 1.

⁷⁴ Ibid., p. 27.

⁷⁵ Jessup and Deak, *Origins*, p. 20.

⁷⁶ Hall, *Rights and Duties*, p. 30.

⁷⁷ Fenwick, *Neutrality Laws*, p. 4–5.

⁷⁸ Hall, *Rights and Duties*, p. 31–32 ir 38.

⁷⁹ Ibid., p. 39–40.

⁸⁰ Ibid., p. 47.

⁸¹ U. K., *Hansard Parliamentary Debates*, 2d ser., vol 40 (1819), col. 1379.

⁸² Wilfred Burchett and Derek Roebuck, *The Whores of War: Mercenaries Today* (New York: Penguin Books, 1977), p. 181.

⁸³ Grafo Barthursto kalba lordų rūmuose. U. K., *Hansard* (1819), col. 1379.

⁸⁴ Ibid., col. 1384.

⁸⁵ Įstatymo tekstas perspausdintas Fenwick, *Neutrality Laws*, p. 184–191.

⁸⁶ Furber, *Rival Empires*, p. 43–44.

⁸⁷ Ibid., p. 44–47.

⁸⁸ Ibid., p. 48–49.

⁸⁹ Ibid., p. 94. Taip pat žr. William Seymour, „The Company That Founded an Empire: The First Hundred Years in the Rise to Power of the East India Company“, *History Today* 19 (September 1969), p. 649.

⁹⁰ E. E. Rich, *The History of the Hudson's Bay Company, 1670–1870*, vol. 2 of *Publications of the Hudson's Bay Record Society*, ed. idem (London: Hudson's Bay Record Society, 1959), p. 119.

⁹¹ Douglas MacKay, *The Honourable Company: A History of the Hudson's Bay Company* (New York: Bobbs-Merrill, 1936), p. 134–135.

- ⁹² Ibid., p. 134–145, 158. Detalią Šiaurės Vakarų bendrovės istoriją žr. Peter C. Newman, *Company of Adventurers*, vol. 2, *Caesars of the Wilderness* (Ontario, Canada: Viking, 1987).
- ⁹³ Coornaert, „European Economic Institutions“, p. 236.
- ⁹⁴ Seymour, „Company That Founded an Empire“, p. 644.
- ⁹⁵ Chaudhuri, *English East India Company*, p. 64.
- ⁹⁶ Cawston and Keane, *Early Chartered Companies*, p. 164.
- ⁹⁷ Malabarų vadinama pietinė vakarinės Indijos pakrantės dalis į pietus nuo Goa.
- ⁹⁸ Furber, *Rival Empires*, p. 84.
- ⁹⁹ Ibid., p. 54.
- ¹⁰⁰ Howard, *War in European History*, p. 43–44.
- ¹⁰¹ Pulau (Pulurunas) yra viena iš Bandos salų.
- ¹⁰² Arnold A. Sherman, „Pressure from Leadenhall: The East India Company Lobby, 1660–1678“, *Business History Review* 50 (Autumn 1976), p. 333.
- ¹⁰³ Boxer, *Seaborne Empire*, p. 46; Fernand Braudel, *Civilization and Capitalism, Fifteenth–Eighteenth Century*, vol. 3, *The Perspective of the World*, trans. Siân Reynolds (New York: Harper and Row, 1984), p. 205–206. Coornaertas naudojami šiek tiek kitokiu vertimu: „Ost Indijos kolonijos yra įgytos ne valstybės, o privačių prekyautojų, galinčių jas parduoti, jei panorėtų, net Ispanijos karaliui ar bet kuriam kitam Jungtinių Provincijų priešui“ „European Economic Institutions“, p. 249.
- ¹⁰⁴ Coornaert, „European Economic Institutions“, p. 266.
- ¹⁰⁵ Ibid., p. 235.
- ¹⁰⁶ Braudel, *Civilization and Capitalism*, p. 213; Furber, *Rival Empires*, p. 34.
- ¹⁰⁷ Furber, *Rival Empires*, p. 34.
- ¹⁰⁸ Ibid., p. 40–41; Mukherjee, *Rise and Fall*, p. 95.
- ¹⁰⁹ Furber, *Rival Empires*, p. 46–47.
- ¹¹⁰ Ibid., p. 50 ir 53.
- ¹¹¹ A. R. Disney, „The First Portuguese India Company, 1628–1633“, *Economic History Review*, 2d ser 30 (May 1977), p. 243.
- ¹¹² Braudel, *Civilization and Capitalism*, p. 216.
- ¹¹³ Furber, *Rival Empires*, p. 55.
- ¹¹⁴ Ibid., p. 54, 57 ir 83–84.
- ¹¹⁵ San Tomė (Mylapore, Mailapur, Meliapore) yra apie trys mylios į pietus nuo Madraso.
- ¹¹⁶ Furber, *Rival Empires*, p. 111, 114, 120 ir 122–123.
- ¹¹⁷ H. H. Dodwell, „The War of Austrian Succession“, in *British India, 1497–1858*, ed. idem, vol. 5 of *The Cambridge History of India*, 6 vols. (Cambridge: Cambridge University Press, 1929), p. 119; Furber, *Rival Empires*, p. 147 ir 166. Mukherjee’as (*Rise and Fall*, p. 116) nesutinka, kad Anglijos bendrovė tikrai norėjo neutralumo Rytuose.
- ¹¹⁸ Furber, *Rival Empires*, p. 147.
- ¹¹⁹ Karnatikas yra kalbinis regionas Dekano plynaukštėje pietų Indijos centrinėje dalyje. Jis maždaug atitinka ankstesniąją Hindų Maisoro valstybę. *New Encyclopedia Britannica* 15th ed., s.v. „Carnatic“.
- ¹²⁰ Mukherjee, *Rise and Fall*, p. 116–117; Furber, *Rival Empires*, p. 148–150; Cawston and Keane, *Early Chartered Companies*, p. 127–129; Dodwell, „War of Austrian Succession“, p. 119–124.

¹²¹ Furber, *Rival Empires*, p. 150. Faktoriija buvo „žodis, naudojamas įvardyti sandėliui ir prekybos postui“. Seymour, „Company That Founded an Empire“, p. 643.

¹²² Mukherjee, *Rise and Fall*, p. 120–124.

¹²³ Ibid., p. 124–126. Alfred Martineau, „Dupleix and Bussy“, in *British India, 1497–1858*, ed. H. H. Dodwell, vol. 5 of *The Cambridge History of India*, 6 vols. (Cambridge: Cambridge University Press, 1929), p. 132.

¹²⁴ Mukherjee, *Rise and Fall*, p. 126.

¹²⁵ Ši apžvalga paimta iš ibid., p. 128–132. Taip pat žr. Cawston and Keane, *Early Chartered Companies*, p. 131–134; ir H. H. Dodwell, „The Seven Years War“, in *British India, 1497–1858*, ed. idem, vol. 5 of *The Cambridge History of India*, 6 vols. (Cambridge: Cambridge University Press, 1929), p. 157–165.

¹²⁶ Cawston and Keane, *Early Chartered Companies*, p. 135–136.

¹²⁷ Newman, *Company of Adventurers*, 1, p. 152–164.

¹²⁸ Ibid., p. 311–112.

¹²⁹ Ši apžvalga paimta iš W. J. Van Hoboken, „Dutch West India Company“, p. 51–58. Taip pat žr. Vlekke, *Evolution of the Dutch Nation*, p. 201 ir 217.

¹³⁰ Žr. Albert O. Hirshmann, *The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism before Its Triumph* (Princeton: Princeton University Press, 1977), kur jis teigia, kad XVII a. siekis tenkinti interesus per prekybą (*doux commerce*) buvo laikomas priemone nuslopinti ar nugalėti į žiaurumą linkusį aristokratišką garbės ir šlovės siekį (t. y. aistras).

KETVIRTAS SKYRIUS

Valstybės sankcionuotos nevalstybinės prievartos delegitimavimas

¹ Stark, „Abolition“, p. 66.

² Ibid., p. 70.

³ Hall, *Treatise*, p. 521.

⁴ Stark, „Abolition“, p. 74–75.

⁵ Julian S. Corbett, *England in the Seven Years' War* (London: Longmans, Green, 1907), t. 2, p. 6.

⁶ Francis Piggott, *The Declaration of Paris, 1856* (London: University of London Press, 1919), p. 147. Pradinis saltinys žr. Corbett, *England in the Seven Years' War*.

⁷ Stark, „Abolition“, p. 77 ir 82.

⁸ Perspausdinta Edward Hertslet, *The Map of Europe by Treaty* (London: Butterworths, 1857), t. 2, p. 1282–1283. „Parlamentui pateiktas vertimas“.

⁹ Protokole Nr. 24; žr. H. W. Malkin, „The Inner History of the Declaration of Paris“, *British Yearbook of International Law*, 8 (1927), p. 39.

¹⁰ Stark, „Abolition“, p. 142.

¹¹ Piggott, *Declaration of Paris*, p. 121.

¹² Žr., pavyzdžiui, Stark, „Abolition“.

¹³ Ibid., p. 143–144; Malkin, „Inner History“, p. 37.

¹⁴ Stark, „Abolition“, p. 144. Kita buvo Ispanija.

¹⁵ U.K., *Hansard Parliamentary Debates*, 3d ser., vol. 142 (1856), col. 539.

¹⁶ Iš antrosios Marcy'o notos, perspausdintos Piggott, *Declaration of Paris*, p. 359. JAV konstitucijos pirmojo straipsnio aštuntas skirsnis suteikia Kongresui galią „skelbti karą, išduoti atsisteisimo ir represalijų raštus ir nustatyti užgrobtimo (*capture*) žemėje ir vandenyse taisykles“.

¹⁷ Piggott, *Declaration of Paris*, p. 397 ir 241.

¹⁸ Stark, „Abolition“, p. 70–71. Hall, *Treatise*, p. 770. Hallas sako, kad Britanijos požiūris į jos kaip kariaujančios šalies teises, regis, „leido išplėsti ar susiaurinti kontrabandinėmis laikomų prekių sąrašą atsižvelgiant į specifines vieno ar kito karo sąlygas“.

¹⁹ 1856 balandžio 5 diena. Cituojama pagal Malkin, „Inner History“, p. 30.

²⁰ Piggott, *Declaration of Paris*, p. 8.

²¹ Malkin, „Inner History“, p. 6.

²² Be to, Prancūzijos kaperis visada buvo „labiau nekontroliuojamas ir piratiškesnio būdo“ už kitų valstybių kaperius. Gali būti, jog „keletą dešimtmečių [Prancūziją varginę] žalos atlyginimo ieškiniai prancūzų tautai parodė, kad gal būtų geriau sutaupyti tuos pinigus, kuriuos būtų tekę sumokėti [atlyginant] už jo [kaperio] plėšimus, ir panaudoti juos kariaujant“. Stark, „Abolition“, p. 144.

²³ Ibid., p. 144.

²⁴ Kitos atsisakiusios prisijungti valstybės buvo tik Ispanija, Meksika ir Venesuela (kad Venesuela nepasirašė, praneša tik Piggott, *Declaration of Paris*, p. 138). Ispanija prisijungė 1908, o Meksika – 1909 m. Manoma, kad JAV ir Venesuela niekada neprisijungė. Žr. Hall, *Treatise*, p. 621; ir Stark, „Abolition“, p. 147.

²⁵ Malkin, „Inner History“, p. 20.

²⁶ JAV teigė, kad tėra vienas logiškas pagrindas uždrausti kaperiavimą: privačių prekių laivų apsaugojimas nuo atakų atviroje jūroje. Anot JAV, abu už kaperiavimo uždraudimą pasiūlyti argumentai turi esminių trūkumų. Visų pirma nebuvo jokio principinio skirtumo tarp savanoriškos piliečių kariuomenės rinkimo ir jūrų karinės tarnybos leidimų išdavėnėjimo piliečiams savanoriams. Taigi „pasiūlymas priimti įsipareigojimus atsisakyti naudotis kaperiais ... nėra paremtas tinkamesniais argumentais nei pasiūlymas susitarti nesinaudoti savanorių paslaugomis karinėse operacijose sausumoje“ (Piggott, *Declaration of Paris*, p. 398). Antra, nebuvo logiško pagrindo argumentui, jog kaperiavimas turi būti uždraustas todėl, kad būdamas paremtas pelno motyvu jis stimuliuo „turto troškimą“, kurio valstybės nepajėgė kontroliuoti. Šiame samprotavime neatsižvelgiama į tai, kad reguliariųjų karinių laivynų jūrininkai taip pat ėmė trofėjais privačių pirklių laivus ir tarpusavyje pasidalydavo pinigus. Apie šį argumentą taip pat žr. Thomas Gibson Bowles, *The Declaration of Paris of 1856* (London: Sampson Low, Marston, 1900), p. 98–100.

JAV suprato, kad kaperiavimas buvo silpnųjų karinių jūrų galių ginklas, ir pačios būdamos silpna karine jūrų galia gynė šią praktiką. Kaperiavimo panaikinimas tiesiog leistų jūroje dominuojančioms valstybėms toliau užsiimti prekyba kaip įprasta, nors jų reguliariųjų karinių jūrų laivynų laivai ir imtų trofėjais silpnųjų valstybių privačius prekinius laivus. JAV teigė, kad jei tikrasis siūlomo draudimo tikslas yra sumažinti privačios prekybos nuostolius, patiriamus dėl grobimų, tai tinkama strategija būtų ne uždrausti kaperiavimą, o griežtai uždrausti visus antpuolius prieš privačią nuosavybę, įskaitant priklausančią kariaujančių šalių valdiniais.

²⁷ Malkin, „Inner History“, p. 27.

²⁸ Ibid., p. 41.

²⁹ Stark, „Abolition“, p. 376.

³⁰ Malkin, „Inner History“, p. 42–43.

³¹ Stark, „Abolition“, p. 156.

³² Ibid., p. 156.

³³ Hall, *Treatise*, p. 622.

³⁴ Stark, „Abolition“, p. 159.

³⁵ Nepaisant to, vieno tarptautinės teisės tyrinėtojo nuomone, „samdomi laivai negalėjo būti kaperiai dėl keleto priežasčių: (1) iš tikrųjų jie pagal samdos sutarties sąlygas kuriam laikui tapo valstybiniais laivais, aprūpinamais, apginkluojamais ir išsiunčiamais valstybės lėšomis, (2) jų įgulos iš tikrųjų buvo valstybės tarnautojai, galintys plaukti tik ten, kur įsakyta, ir pavaldūs toms pačioms taisyklėms, kaip ir karinis jūrų laivynas, ir (3) jie buvo renkami tam, kad veiktų kaip karinis jūrų laivynas, ir jiems buvo griežtai draudžiama grobti privačią nuosavybę. Dėl šių aplinkybių veiksmams, kuriems kelią užkirsti turėjo pirmasis Deklaracijos straipsnis, būtų buvę praktiškai neįmanomi“ (Stark, „Abolition“, p. 159). Problema ta, kad aplinkybės pasikeitė. 1871 m. sausio mėnesį Prūsija atšaukė draudimą jūroje grobti privačią nuosavybę ir taip iššaukė „savanoriško karinio jūrų laivyno“, imancio trofėjais privačius laivus lygiai taip, kaip darė kaperiai, šmėklą. Be to, kito teisės eksperto nuomone, „jei karinis laivynas nebūtų buvęs taip artimai susijęs su valstybe kaip Prūsijos projekto atveju, būtų sunku parodyti, grynai teoriškai, kad jo steigimas nebuvo Paryžiaus deklaracijos apėjimas“. Hall, *Treatise*, p. 623.

³⁶ Piggott, *Declaration of Paris*, p. 438. Man nepavyko išsiaiškinti, kodėl JAV ir Ispanija nusprendė nesinaudoti kaperiais. Literatūroje esama užuominų, kad taip atsitiko dėl Britanijos spaudimo. Žr., pavyzdžiui, Bertha Ann Reuter, *Anglo-American Relations during the Spanish-American War* (New York: Macmillan, 1924), p. 86–87.

* Kreiseris (*Cruiser*) – ist. lengvesnis ir greitesnis už linijinius laivus ginkluotas karo laivas. Kreiseriai buvo dažnai naudojami atakoms prieš pirklų laivus.

³⁷ Piggott, *Declaration of Paris*, p. 440.

³⁸ Hall, *Treatise*, p. 621.

³⁹ Fenwick, *Neutrality Laws*, p. 16.

⁴⁰ Charles S. Hynemann, *The First American Neutrality: A Study of the American Understanding of Neutral Obligations during the Years 1792 to 1815*, Illinois Studies in the Social Sciences 20, nos. 1–2 (Urbana: University of Illinois, 1934), p. 133–140; ir Charles Marion Thomas, *American Neutrality in 1793: A Study in Cabinet Government* (New York: Columbia University Press, 1931), p. 177–186.

⁴¹ Lobel, „Rise and Decline“, išnaša 1.

⁴² James Mathew Seavey, „Neutrality Legislation in the United States“, (S.J.D. thesis, Georgetown University, 1939), p. 10.

⁴³ Hall, „Rights and Duties“, p. 44.

⁴⁴ Cituojama pagal Fenwick, *Neutrality Laws*, p. 19 (kursyvas autoriaus).

⁴⁵ Ibid., p. 20–21 ir 23.

⁴⁶ Prezidento pareiškimas išprovokavo aštrią polemiką dėl to, ar jis neviršijo savo įgaliojimų, nes vien tik Kongresas turėjo teisę skelbti karą. Viena iš priežasčių priimti Neutralumo aktą buvo nuskaidrinti šiuos klausimus ir suteikti tvirtą teisinį pagrindą federaliniam persekiojimui. Žr., Hynemann, *First American Neutrality*, p. 155–159.

⁴⁷ Hall, „Rights and Duties“, p. 46.

⁴⁸ Išimtyms yra „laikiniai Jungtinėse Valstijose esantys užsienio valstybių piliečiai“ ir „tokie asmenys, kurie per trisdešimt dienų nuo stojimo į tarnybą teismui atskleidžia (*discover upon oath*) asmenį, pas kurį stojo į tarnybą“. Fenwick, *Neutrality Laws*, p. 26.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 26–27. Šis įstatymas vėliau pasirodė esąs nepakankamas, nes nesuteikė JAV jokių įgaliojimų užsienyje gyvenančių jų piliečių, dalis kurių kaip kaperiai puldinėdavo JAV prekinius laivus, atžvilgiu. Norėdamas išspręsti šią problemą Kongresas priėmė 1797 m. Neutralumo aktą, kuris bet kur esantiems JAV piliečiams uždraudė užsiimti kaperiavimu prieš valstybes, su kuriomis JAV buvo taikoje, ir prieš JAV piliečius. Žr. *ibid.*, p. 30.

⁵⁰ Jame taip pat iš JAV ginkluotų laivų savininkų buvo reikalaujama palikti užstatą, užtikrinant, kad jie nenaudos savo laivų pažeisdami JAV neutralumo įstatymus. Dėl piratavimo ir kitų antpuolių prieš prekinius laivus grėsmės daugelis privačių laivų buvo aprūpinti gynybai reikalingais pabūklais. Problema buvo ta, kad kai jie būdavo jūroje, JAV negalėjo kontroliuoti, ar pabūklai išties naudojami tik savigynai, ar ir atliekant JAV neutralumą pažeidžiančius veiksmus.

⁵¹ Lobel, „Rise and Decline“, p. 1.

⁵² Įstatymas kalba apie valstybes, valdovus, kolonijas, regionus (*districts*) ir tautas. Kalbos glautumo dėlei toliau kalbėsiu vien tik apie valstybes. Dabartiniai įstatymai numato piniginę baudą iki 3000 dolerių ir/arba laisvės atėmimo bausmę iki trejų metų. *Ibid.*, p. 2.

⁵³ Fenwick, *Neutrality Laws*, p. 127.

⁵⁴ Lobel, „Rise and Decline“, p. 12.

⁵⁵ Nei valstybės vidaus, nei tarptautinė teisė nedraudžia asmenims išvykti iš šalies turint tikslą kovoti, tačiau „asmenų grupėms draudžiama net planuoti užsienio karines ekspedicijas“. Šis „grupinis užsiėmimas yra neteisėtas, nes grupė tuo Jungtinių Valstijų viduje organizuoja atskirą valstybinį vienetą (*state entity*)“. *Ibid.*, p. 25–26.

⁵⁶ Fenwick, *Neutrality Laws*, p. 14; Hall, „Rights and Duties“, p. 44; Thomas, *American Neutrality*, p. 6.

⁵⁷ Seavey, „Neutrality Legislation“, p. 2–3.

⁵⁸ Hall, „Rights and Duties“, p. 46.

⁵⁹ Alabamos atvejo aptarimą žr. Syngman Rhee, *Neutrality as Influenced by the United States* (Princeton: Princeton University Press, 1912), p. 90–102.

⁶⁰ Fenwick, *Neutrality Laws*, p. 192.

⁶¹ *Ibid.*, p. 191–192.

⁶² Australija (1874), Indija (1874), Ašanti (1906), Bahamos (1924), Bermudai (1874), Britanijos Hondūras (1874), Ceilonas (1874), Kipras (1881), Malajų Federacija (1914), Gibraltaras (1877), Aukso Krantas (1888), Grenada (1875), Honkongas (1874), Jamaika (1875), Lagosas (1886), Natalis (1875), Niūfaundlendas (1875), Oranžinės upės kolonija (1906), Šventosios Elenos sala (1876), Šašiaurių kolonijos (*Straits Settlements*) (1875), Tanganika (1920), Tasmanija (1875), Transjordanija (1928) ir Transvalis (1906).

⁶³ Vis dėlto Britanijos priimtais suvaržymais buvo siekiama užkirsti kelią jos piliečiams tarnauti tam tikrų konkrečių monarchų kariuomenėse, ypač tų, kurie buvo grėsmingi Britanijos karūnai. 1735–1736 m. įstatymai draudė Britanijos valdiniais tarnauti Prūsijos karaliui, o 1755–1756 m. turėjo užkirsti kelią stojimui į Prancūzijos karaliaus tarnybą. Vėlesnis įstatymas (1769) iš olandams tarnaujančių Škotijos brigadų karininkų reikalavo duoti „ištikimybės ir

ankstesnių įsipareigojimų atsisakymo priesaiką“. Nors šių įstatymų kalba buvo universalus pobūdžio, draudžianti valdiniais tarnauti užsienio pajėgose visais atvejais, aišku, kad įstatymai buvo nukreipti į konkrečius tikslus. U.K., *Hansard* (1819), col. 1378.

⁶⁴ Hall, „Rights and Duties“, p. 41.

⁶⁵ Iš šešiasdešimt šešių 1938 m. egzistavusių valstybių (žr. Arthur S. Banks, *Cross-National Time-Series Data Archive User's Manual* [Binghamton: State University of New York, 1975], p. 47–52) keturiasdešimt penkios buvo priėmusios tokius įstatymus.

⁶⁶ Lobel, „Rise and Decline“, p. 5.

⁶⁷ Susitelkimas ties šiomis valstybėmis, turint omenyje jų geografinį artimumą ir bendrą kultūrinę bei istorinę patirtį, mažina išorinių kintamųjų, galinčių daryti įtaką įstatymų priėmimui, skaičių.

⁶⁸ „Neutralumo akte surašyti draudimai yra griežtesni nei tie, kurių laikytis reikalaujama iš neutralios valstybės, ir apima pareigas, kylančias iš plačiai suvokto nesikišimo (*non-intervention*) principo“. Lobel, „Rise and Decline“, p. 6, išnaša 21.

⁶⁹ Esama duomenų, jog JAV lyderiai buvo susirūpinę dėl to, kad samdinių ginklai galėjo būti atsukti prieš juos. Po dvidešimties metų Johnas Adamsas rašė baiminęs, jog Genet šalininkai „išvilks Washingtoną iš jo namų ir surengs vyriausybėje revoliuciją“. Cituojama pagal Thomas, *American Neutrality*, p. 88. Daugiau duomenų dėl šio susirūpinimo pagrindo žr. *ibid.*, p. 234.

⁷⁰ Lobel, „Rise and Decline“, p. 24–25.

⁷¹ Francis Wharton, *State Trials of the United States during the Administrations of Washington and Adams* (Philadelphia: Carey and Hart, 1849), p. 84.

⁷² *National Gazette*, 1793 m. rugpjūčio 3 d. Cituojama pagal Hynemann, *First American Neutrality*, p. 131.

⁷³ Wharton, *State Trials*, p. 89.

⁷⁴ Lobel, „Rise and Decline“, p. 43.

⁷⁵ 21 kodekso straipsnis numatė, kad „prancūzas, be Prancūzijos vyriausybės leidimo stojęs į karinę sausumos ar jūrų tarnybą užsienio valstybėje, praranda savo kaip prancūzo statusą ir negali be Prancūzijos vyriausybės sutikimo grįžti į Prancūziją bei atnaujinti savo kaip prancūzo statuso kitaip, nei pereinamas tokius pačius formalumus kaip ir svetimšalis; tai neatleidžia nuo bausmių, kurias baudžiamoji teisė numato prancūzams, atsukusiems ginklus prieš savo pačių šalį“. David M. Aird, *The Civil Laus of France to the Present Time* (London: Longmans, Green, 1875), p. 24 (kusyvas originalo). Kyla problemų dėl termino *statusas* reikšmės. Prancūziškas terminas yra *la qualité de Français*. Po ilgai trukusio Prancūzijos parlamentinių archyvų medžiagos ir Prancūzijos teisės mokslininkų raštų tyrimo mano asistentas (kilęs iš Prancūzijos) padarė išvadą, kad šiuo kodekso skirsnyje minimu atveju turėti prancūzo statusą reiškia turėti kodekse nusakomas civilines teises. Piliečio (*Citizen*) statusas suteikė tiek civilines, tiek ir politines teises, o prancūzo (*Frenchman*) statusas – tik civilines. Žr. Jacques de Maleville, *Analyse Raisonnée de la Discussion du Code Civil au Conseil d'Etat*, 3d ed., 4 vols. (Paris: N°ve, 1822).

⁷⁶ Taip atsitiko dėl to, buvo įvestas 1804 m. Prancūzijos civilinis kodeksas. Francis Deak and Philip C. Jessup, eds., *A Collection of Neutrality Laws, Regulations and Treaties of Various Countries*, vols. 1 and 2 (Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1939), p. 49.

⁷⁷ *Ibid.*, *passim*.

⁷⁸ Lobelas rašo, kad „XIX ir XX a. dažnų revoliucijų varginamos Lotynų Amerikos vyriausybės [siame regione vykdomas agresyviai ekspedicijas] suvaržė tarptautinės teisės normomis, sudarydamos daugelį sutarčių, skirtų tam, kad būtų užkirstas kelias paversti kaimyninių valstybių teritorijas prieš jas nukreiptų priešiškų ekspedicijų ar priešiškų veiksmų bazėmis.“ „Rise and Decline“, p. 23.

⁷⁹ Bayley, *Mercenaries for the Crimea*, p. 111.

⁸⁰ Ibid., p. 145–148.

⁸¹ S. J. G. Clarke, *The Congo Mercenary* (Johannesburg: South African Institute of International Affairs at the University of the Witwatersrand, 1968), p. 10.

⁸² Bayley, *Mercenaries for the Crimea*, p. 68.

⁸³ Richard J. Smith, *Mercenaries and Mandarins: The Ever-Victorious Army in Nineteenth-Century China* (Millwood, N.Y.: KTO Press, 1978), passim.

⁸⁴ Alvin J. Cottrell and Frank Bray, *Military Forces in the Persian Gulf*, Center for Strategic and International Studies, the Washington Papers 6, no. 60 (Beverly Hills, Calif.: Sage, 1978), p. 54. John Keegan, *World Armies* (New York: Facts on File, 1979), p. 751.

⁸⁵ Cottrell and Bray, *Military Forces*, p. 49.

⁸⁶ Keegan, *World Armies*, p. 524–526.

⁸⁷ Dilip Hiro, *Inside the Middle East* (London: Routledge and Kegan Paul, 1982), p. 348 ir 439.

⁸⁸ Terminas *to second* reiškia „laikiniai pašalinti (karininką) iš jo pulko ar korpuso tam, kad jis būtų įdarbintas štabe arba jam būtų paskirtas koks nors kitas pulkui nepriklausantis (*extra-regimental*) postas“. *Oxford English Dictionary*, 1978 ed.

⁸⁹ Cottrell and Bray, *Military Forces*, p. 52.

⁹⁰ Keegan, *World Armies* (1979), p. 586.

⁹¹ Cottrell and Bray, *Military Forces*, p. 59.

⁹² John Keegan, *World Armies*, 2d ed. (London: Macmillan, 1983), p. 35.

⁹³ Devlet Khalid, „Pakistan's Relations with Iran and the Arab States“, *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies* 5 (Spring 1982), p. 20.

⁹⁴ Nadav Safran, *Saudi Arabia: The Ceaseless Quest for Security* (Cambridge: Harvard University Press, Belknap Press, 1985), p. 362.

⁹⁵ Hiro, *Inside the Middle East*, p. 88.

⁹⁶ William B. Quandt, *Saudi Arabia in the 1980s: Foreign Policy, Security, and Oil* (Washington, D.C.: Brookings Institution, 1981), p. 41.

⁹⁷ Safran, *Saudi Arabia*, p. 372.

⁹⁸ Hiro, *Inside the Middle East*, p. 395.

⁹⁹ Ted Morello, „Gurkhas under Fire“, *Far Eastern Economic Review* 116 (4 June 1982): p. 40.

¹⁰⁰ „Nuolatiniai [Birmos] gyventojai (Domiciled)“ gurkai taip pat tarnauja Birmos kariuomenėje (Keegan, *World Armies* [1979], p. 105), tačiau kadangi jie yra nuolatiniai Birmos gyventojai, jie nėra laikomi tikrais užsieniečiais. Taip pat žr. *ibid.*, p. 96, 308–310, 758–759; Morello, „Gurkhas“, p. 40–41.

¹⁰¹ Byron Farwell, *The Gurkhas* (New York: W. W. Norton, 1984), p. 31–32.

¹⁰² A. L. Venkateswaran, *Defense Organization in India* (Delhi: Government Ministry of Information and Broadcasting, 1967), p. 45.

¹⁰³ Morello, „Gurkhas“, p. 41.

¹⁰⁴ Farwell, *Ghurkas*, p. 262.

¹⁰⁵ Morello, „Gurkhas“, p. 42; Keegan, *World Armies* (1979), p. 489–490.

¹⁰⁶ Keegan, *World Armies* (1983), p. 80; Bandar Seri Bagawan, „Brunei: Floating Free“, *Economist* 24 (December 1983), p. 40.

¹⁰⁷ Bagawan, „Brunei: Floating Free“; D. E. Brown, „Brunei on the Morrow of Independence“, *Asian Survey* 24 (February 1984), p. 207.

¹⁰⁸ Brown, „Brunei“, p. 205.

¹⁰⁹ Keegan, *World Armies* (1983), p. 217.

¹¹⁰ Ibid., p. 320, 139.

¹¹¹ Mockler, *Mercenaries*, p. 133.

¹¹² Ibid., p. 138. Savo naujoje knygoje Porčas teigia, kad viena iš Užsieniečių legiono suformavimo priežasčių buvo bandymas kontroliuoti svetimšalius, užplūdusius Prancūziją po revoliucijos. „Jų sutraukimas į kariuomenę ir išsiuntimas į užsienį juos sulaikytų ir sutramdytų.“ Legionas pabrėžė ištikimybę kariuomenei kaip institucionalizuotam gyvenimo būdai, kad „jos tradicijos galėtų nusverti simpatijų Prancūzijos politikai ir vertybėms stygių“. Phillip Knightley, „Unlucky in Love, Lucky in War“, review of *The French Foreign Legion*, by Douglas Porch, *New York Times Book Review*, 14 July 1991, p. 7.

¹¹³ 1983 m. Užsieniečių legiono sudėtis buvo tokia: 59 procentai prancūzakalbių, 12 procentų vokiečių, 11 procentų italų, ispanų ir portugalų, 5 procentai „slavų“, 3 procentai anglų, 2 procentai afrikiečių ir azijiečių, 1 procentas norvegų ir 7 procentai kitų. Prancūzakalbiai yra Prancūzijos piliečiai, kuriems iš pradžių buvo uždrausta stoti, ir prancūzakalbiai šveicarai, monakiečiai ir belgai. John Robert Young, *The French Foreign Legion: The Inside Story of the World-Famous Fighting Force* (London: Thames and Hudson, 1984), p. 208.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance, 1986–1987* (London: International Institute for Strategic Studies, 1986), p. 64.

¹¹⁶ Keegan, *World Armies* (1979), p. 647–648.

¹¹⁷ Nėra visiškai aišku, ar šis atvejis turėtų būti priskirtas *ad hoc* pajėgoms, ar reguliarioms kariuomenėms. Viena vertus, legionas buvo panaudotas berods vien tik Libane, tačiau, antra vertus, Khalidas leidžia suprasti, kad jis buvo kuriamas kaip nuolatinės musulmoniškos karinės pajėgos.

¹¹⁸ Khalid, „Pakistan's Relations“, p. 20. Mockler, *New Mercenaries*, p. 358 taip pat užsimeina apie „Gaddafy'o musulmoniškąjį legioną Libijoje ir Čade“.

¹¹⁹ United Nations, Security Council, July 1950, S/1627.

¹²⁰ David Rees, *Korea: The Limited War* (New York: St. Martin's Press, 1964), p. 38–39, 435.

¹²¹ JAE, Omanas, Kataras, Kuveitas, Britanija, Indija, Dramblio Kaulo Krantas, Kamerūnas, Saliamonų Salos, Prancūzija ir Kipras.

¹²² Cottrell and Bray, *Military Forces*, p. 7.

¹²³ Tai, kad JAV kontroliuoja Korėjos ginkluotąsias pajėgas, buvo oficialiai paskelbta 1945 m. rugsėjo 7 d. (General Douglas MacArthur, „General Order No. 1“, perspausdinta U.S. Congress, Senate, Committee on Foreign Relations, *The United States and the Korean Problem*, 83d Cong., 1st sess., 1953, p. 3) ir atšaukta 1948 m. rugpjūtį, kai kontrolę perėmė Korėjos Respublikos vyriausybė (U.S. Department of the Army, *Military Advisors in Korea: KMAG in Peace and War* [Washington, D.C.: Office of the Chief of Military History, 1962], p. 34). Pra-

ėjus dvejiems metams Tedžono susitarimu Pietų Korėja perdavė savo pajėgas JAV vadovaujamų JT pajėgų kontrolei (U.S. Congress, *The United States and the Korean Problem*, p. 38).

¹²⁴ Į šią XX a. *ad hoc* samdinių pajėgų apžvalgą neįtraukta Pasaulinė antikomunistinė lyga (PAKL), visame pasaulyje teikianti paramą tam, ką ji vadina „antikomunistiniu“ reikalu. Tai nėra nei visiškai privati, nei visiškai valstybinė organizacija. Jos steigėjos buvo Korėjos ir Taiwan vyriausybės kartu su Susivienijimo bažnyčia ir keletu privačių asmenų bei grupių. Aš jos čia neįtraukiau, nes neaišku, ar PAKL iš tikrųjų renka kariuomenes, ar tiesiog teikia finansinę, materialinę ir kitokią paramą jau veikiančioms antikomunistinėms grupuotėms. Geriausia PAKL analizę žr. Scott Anderson and John Lee Anderson, *Inside the League: The Shocking Expose of How Terrorists, Nazis, and Latin American Death Squads Have Infiltrated the World Anti-Communist League* (New York: Dodd, Mead and Co., 1986).

¹²⁵ Hugh Thomas, *The Spanish Civil War*, rev. ed. (New York: Harper and Row, 1977), p. 469, 768, 975 ir 454–455.

¹²⁶ Clarke, *Congo Mercenary*, p. 4, 75.

¹²⁷ Mockler, *Mercenaries*, p. 194.

¹²⁸ Clarke, *Congo Mercenary*, p. 27–28.

¹²⁹ Ibid., p. 87–89; Mockler, *Mercenaries*, p. 255.

¹³⁰ Burmester, „Recruitment and Use“, p. 48.

¹³¹ John De St. Jorre, *The Nigerian Civil War* (London: Hodder and Stoughton, 1972), p. 315–316.

¹³² Ibid., p. 322–326; Mockler, *Mercenaries*, p. 257–275.

¹³³ Clarke, *Congo Mercenary*, p. 89.

¹³⁴ Keegan, *World Armies* (1983), p. 124–125.

¹³⁵ Burchett and Roebuck, *Whores of War*, p. 212.

¹³⁶ Ibid., p. 135; U.S. Congress, Senate, Committee on Foreign Relations, Subcommittee of African Affairs, *Angola*, 94th Cong., 2d sess., 3 February 1976, p. 108.

¹³⁷ Burchett and Roebuck, *Whores of War*, p. 138–140.

¹³⁸ Samdomų karių veiklos nuo 1960 m. išsamų sąrašą ir detalių aprašymą žr. Mockler, *New Mercenaries*.

¹³⁹ Lt. Gen. Stanley Robert Larsen and Brig. Gen. James Lawton Collins, *Allied Participation in Vietnam* (Washington, D.C.: Department of the Army, 1975), p. 48.

¹⁴⁰ Ibid., p. 22–23.

¹⁴¹ Norman J. Padelford, *International Law and Diplomacy in the Spanish Civil Strife* (New York: Macmillan, 1939), p. 116; Thomas, *Spanish Civil War*, p. 983–984.

¹⁴² Už pasiūlymą šitaip vertinti šiuos atvejus esu dėkinga Johnui Meyerui.

¹⁴³ Tarptautinėje teisėje šį apribojimą išreiškia „jokios atsakomybės, jei nėra nusižengimo“ doktrina, pagal kurią valstybė atsakinga laikoma tik tada, kai nesiima visų prideramų (*reasonable*) priemonių, kad užkirstų kelią privačių asmenų veiksmams ir nubaustų juos. M. Garcia-Mora, *International Responsibility for Hostile Acts of Private Persons against Foreign States* (The Hague: Martinus Nijhoff, 1962), p. 16–22. Taip pat žr. Hall, *Rights and Duties*, p. 17–18.

¹⁴⁴ Lobel, „Rise and Decline“, p. 32.

¹⁴⁵ Mockler, *New Mercenaries*, p. 356.

¹⁴⁶ United Nations, General Assembly, *Report*, A37/43.

¹⁴⁷ Burmester, „Recruitment and Use“. Diskusiją apie tai, kaip trečiojo pasaulio valstybės

siekė įteisinti griežtesnę valstybinę kontrolę daugelyje skirtingų sričių, žr. Krasner, *Structural Conflict*.

¹⁴⁸ Griffiths, *License to Trade*, p. 71.

¹⁴⁹ Terminas *prekyba tarp šalių (country trade)* vartojamas nurodant prekybą tarp neeuropinių vietovių; pavyzdžiui, prekybą tarp Indonezijos salų ir Indijos subkontinento.

¹⁵⁰ Vlekke, *Dutch Nation*, p. 277, 280 ir 283; Braudel, *Civilization and Capitalism*, p. 228. Esama nesutarimų dėl šios datos. Coornaertas teigia, kad tai atsitiko 1798 m. („European Economic Institutions“, p. 273). P. Geyl, „The Dutch in India“, in *British India*, 1497–1858, ed., H. H. Dodwell, vol. 5 of *The Cambridge History of India*, 6 vols. (Cambridge: Cambridge University Press, 1929), p. 60 teigiama, kad tai atsitiko 1795 m.

¹⁵¹ Newman, *Company of Adventurers*, t. 1, p. 376.

¹⁵² Griffiths, *License to Trade*, p. 127.

¹⁵³ Mukherjee, *Rise and Fall*, p. 85 ir 87.

¹⁵⁴ Ibid., p. 86–87; Griffiths, *License to Trade*, p. 92, 126–127; Furber, *Rival Empires*, p. 89 ir 101.

¹⁵⁵ Furber, *Rival Empires*, p. 44; Chaudhuri, *English East India Company*, p. 49–50.

¹⁵⁶ Mukherjee, *Rise and Fall*, p. 106–107.

¹⁵⁷ Vlekke, *Dutch Nation*, p. 218.

¹⁵⁸ Braudel, *Civilization and Capitalism*, p. 232–235; Van Hoboken, „Dutch West India Company“, p. 60–61.

¹⁵⁹ Vlekke, *Dutch Nation*, p. 218.

¹⁶⁰ Griffiths, *License to Trade*, p. 141 ir 32–33.

¹⁶¹ Ibid., p. 34–35, 54–55, 59.

¹⁶² Newman, *Company of Adventurers*, t. 1, p. 118, 188, 120 ir 175.

¹⁶³ Mukherjee, *Rise and Fall*, p. 73.

¹⁶⁴ Furber, *Rival Empires*, p. 98.

¹⁶⁵ Newman, *Company of Adventurers*, t. 1, p. 122.

¹⁶⁶ Mukherjee, *Rise and Fall*, p. 71, 75, 78–79; Griffiths, *License to Trade*, p. 96.

¹⁶⁷ Jamesas Millas, cituojama pagal Mukherjee, *Rise and Fall*, p. 84. Taip pat žr. Newman, *Company of Adventurers*, t. 1, p. 172–173, kur jis cituoja 1695 m. parlamento ataskaitą, kurioje sakoma, kad „Rytų Indijos bendrovė per metus išdalydavo 90 000 svarų, iš kurių 10 000 kasmet keliaudavo tiesiai karališkajai šeimai“.

¹⁶⁸ Išsamų daugybės bendrovės priemonių daryti įtaką Karūnai ir parlamentui tyrimą žr. Sherman, „Pressure from Leadenhall“, p. 329–353.

¹⁶⁹ Newman, *Company of Adventurers*, t. 1, p. 111.

¹⁷⁰ Maurice Dobb, *Studies in the Development of Capitalism* (New York: International Publishers, 1947), p. 168.

¹⁷¹ Boxer, *Seaborne Empire*, p. 23–24.

¹⁷² Jis buvo nacionalinis ta prasme, kad buvo atviras visiems suinteresuotiems nyderlandiečiams. Tačiau jis buvo ir tarptautinis ta prasme, kad kiekvienas, nepriklausomai nuo tautybės, galėjo tapti dalininku. Žr., Furber, *Rival Empires*, p. 189.

¹⁷³ Boxer, *Seaborne Empire*, p. 45.

¹⁷⁴ Davis, *Corporations*, p. 137.

¹⁷⁵ Cawston and Keane, *Early Chartered Companies*, 140.

- ¹⁷⁶ James Mill, *The History of British India*, abridged ed., in *Classics of British Historical Literature*, ed. John Clive (Chicago: University of Chicago Press, 1975), p. 375, 376 ir 381.
- ¹⁷⁷ Davis, *Corporations*, p. 138.
- ¹⁷⁸ Roberts, „East India Company“, p. 187.
- ¹⁷⁹ Mill, *History of British India*, p. 391.
- ¹⁸⁰ Davis, *Corporations*, p. 139.
- ¹⁸¹ Mill, *History of British India*, p. 454–455.
- ¹⁸² Griffiths, *License to Trade*, p. 99.
- ¹⁸³ Ibid., p. 102.
- ¹⁸⁴ H. H. Dodwell, „The Development of Sovereignty in British India“, in *British India, 1497–1858*, ed. idem., vol. 5 of *The Cambridge History of India*, 6 vols. (Cambridge: Cambridge University Press, 1929), p. 595.
- ¹⁸⁵ Ibid., p. 595–596.
- ¹⁸⁶ Ibid., p. 589–592.
- ¹⁸⁷ Ibid., p. 596, 592 ir 596.
- ¹⁸⁸ Griffiths, *License to Trade*, p. 102.
- ¹⁸⁹ Davis, *Corporations*, p. 140–142.
- ¹⁹⁰ Newman, *Company of Adventurers*, t. 1, p. 3, 119 ir 2.
- ¹⁹¹ Hudson's Bay Company, *Charters, Statutes, Orders*, p. 18–19.
- ¹⁹² Newman, *Company of Adventurers*, t. 1, p. 117 ir 281.
- ¹⁹³ Rich, *History of the Hudson's Bay Company*, p. 794–795.
- ¹⁹⁴ Ibid., p. 797.
- ¹⁹⁵ Ibid., p. 787, 804 ir 850.
- ¹⁹⁶ Douglas MacKay, *The Honourable Company, A History of the Hudson's Bay Company* (New York: Bobbs-Merrill, 1936), p. 171 ir 180.
- ¹⁹⁷ Rich, *History of the Hudson's Bay Company*, p. 773, 796, 798 ir 851.
- ¹⁹⁸ Ibid., p. 850.
- ^{**} Fenijai – airių nacionalinio išsivadavimo dalyviai.
- ¹⁹⁹ R. G. Trotter, „The Coming of Confederation“, in *Canada and Newfoundland*, vol. 6 of *The Cambridge History of the British Empire*, ed. J. Holland Rose, A. P. Newton, and E. A. Benians (Cambridge: Cambridge University Press, 1930), p. 447, 459 ir 460. Detalesnį fenijų veiklos įvertinimą žr. Hereward Senior, *The Fenians and Canada* (Toronto: Macmillan of Canada, 1978).
- ²⁰⁰ Griffiths, *License to Trade*, p. 133.
- ²⁰¹ Hudson's Bay Company, *Charters, Statutes, Orders*, p. 192.
- ²⁰² Trotter, „Coming of Confederation“, p. 470.
- ²⁰³ Šis dokumentas perspausdintas Hudson's Bay Company, *Charters, Statutes, Orders*, p. 193–204.
- ²⁰⁴ Hudson's Bay Company, *Hudson's Bay Company: A Brief History* (London: Hudson's Bay House, 1934), p. 37.
- ²⁰⁵ Ibid., p. 38.
- ²⁰⁶ Ibid., p. 44–45.
- ²⁰⁷ I. Maurice Wormser, *Frankenstein Incorporated* (New York: McGraw-Hill, 1931), p. 26.
- ²⁰⁸ Hudson's Bay Company, *Hudson's Bay Company*, p. 45.

PENKTAS SKYRIUS

Nesankcionuotos nevalstybinės prievartos suvaldymas

¹ Lydon, *Pirates, Privateers and Profits*, p. 28.

² H. W. Malkin, „The Inner History of the Declaration of Paris“, *British Yearbook of International Law* 8 (1927), p. 30.

³ Gosse, *History of Piracy*, p. 104.

⁴ Hall, *Treatise*, p. 312.

⁵ Williams, *Captains Outrageous*, p. 90 ir 129; Ritchie, *Captain Kidd*, p. 21.

⁶ Kai kurie mokslininkai teigia, kad piratavimas yra „tarptautinis nusikaltimas“ (Oppenheim, *International Law*, p. 609) arba nusikaltimas žmonijai (Hall, *Treatise*, p. 312), ir tokiu atveju „piratas yra laikomas kiekvienos valstybės priešų ir gali būti bet kur patrauktas į teismą“ (Oppenheim, *International Law*, p. 609). Štai ką apie piratavimą sako tarptautinės teisės žodynas: „Piratavimas per amžius buvo nusikaltimas pagal paprotinę tarptautinę teisę ir piratas visada buvo laikomas už įstatymo ribų esančiu asmeniu ir „žmonijos priešu“ (*hostis humani generis*). Piratavimas yra didžiausias „tarptautinis nusikaltimas“, o tai reiškia, kad piratavimo veiksmas yra tiesioginis tarptautinės teisės pažeidimas ir bet kuri valstybė gali piratą patraukti į teismą.“ Žr. Robert L. Bledsoe and Boleslaw A. Boczek, *The International Law Dictionary* (Santa Barbara, Calif.: ABC-Clio, 1987), p. 231. Tie, kas neigia, kad piratavimas pagal tarptautinę teisę yra nusikaltimas, tvirtina, kad pagrindinis klausimas yra, kiek toli gali būti pratęsiama valstybės jurisdikcija. Klausimas toks: kas tas ypatingas pagrindas, į kurį galima atremti „valstybės jurisdikciją nusikaltimams, kuriuos anapus persekiojančios valstybės teritorinės ir kitokios įprastos jurisdikcijos įvykdo užsieniečiai, pažeisdami užsienio interesus“? Harvard Law School Research in International Law, „Draft Convention on Piracy“, *American Journal of International Law* 26 (1932, special supplement), p. 760. Piratavimas yra *sui generis*. Jis „pagal tarptautinę teisę yra atskiras bendrų jurisdikcijos pagrindų atvejis šalia tokių gerai pažįstamų pagrindų kaip asmeninis lojalumas, teritorinės valdos, suverenitetas laivuose (*dominion over ships*) ir valstybės ginamų interesų pažeidimai“. Ibid., p. 757.

⁷ „Ja [šiuolaikine visuotinai pripažinta tarptautinės teisės pobūdžio ir apimties teorija] remiantis, tarptautinė teisė yra teisė vien tarp valstybių ir apriboja atitinkamas jų jurisdikcijas. Privatūs asmenys pagal tarptautinę teisę nėra juridiniai asmenys.“ Harvard, „Draft Convention“, p. 754.

⁸ Kartais teigiama, kad valstybės turi pareigą užgniaužti piratavimą. Pavyzdžiui, Bledsoe ir Boczekas sako, kad bendradarbiavimas sutramdant piratavimą yra ne tik valstybių teisė, bet ir visų valstybių pareiga. Bledsoe and Boczek, *Law Dictionary*, p. 231.

⁹ Harvard, „Draft Convention“, p. 760. Tai nėra pareiga, nes tada „turėtų būti numatyta tarptautinė atsakomybė, jei tam tikru atveju pareiga nebūtų išpildyta“. Faktas, kad ne visos valstybės savo vidaus įstatymuose piratavimą apibrėžia kaip nusikaltimą, pademonstruoja žodžiais neišreikštą atsisakymą pripažinti pareigą persekioti piratus. Ibid., p. 756.

¹⁰ Hall, *Treatise*, p. 189, 180–187.

¹¹ Ibid., p. 300.

¹² Gosse, *History of Piracy*, p. 58–59 ir 63.

¹³ Wolf, *Barbary Coast*, p. 311, 313 ir 316–317.

¹⁴ Gosse, *History of Piracy*, p. 58. Taip pat žr. Earle, *Corsairs*, p. 15.

¹⁵ Gosse, *History of Piracy*, p. 58–59; Earle, *Corsairs*, p. 15 ir 266.

¹⁶ Earle, *Corsairs*, p. 16.

¹⁷ Gosse, *History of Piracy*, p. 59–62.

¹⁸ Pasiūlymas buvo grindžiamas tuo, kad Kongresas buvo uždraudęs juodaodžių vergovę, tačiau korsarai ir toliau ėmė į vergiją krikščionis. Žr. Earle, *Corsairs*, p. 267.

¹⁹ Wolf, *Barbary Coast*, p. 331.

²⁰ Gosse, *History of Piracy*, p. 66–67; Taip pat žr. Earle, *Corsairs*, p. 267.

²¹ Williams, *Captains Outrageous*, p. 195.

²² Wolf, *Barbary Coast*, p. 320.

²³ Gosse, *History of Piracy*, p. 69.

²⁴ Wolf, *Barbary Coast*, p. 335.

²⁵ Earle, *Corsairs*, p. 267.

²⁶ Ibid., p. 101–104.

²⁷ Ibid., p. 109, 119.

²⁸ Ibid., p. 109–120, 268.

²⁹ Ibid., p. 267–270.

³⁰ Tai teritorija tarp Bombėjaus ir Kočino vakarinėje Indijos pakrantėje.

³¹ Williams, *Captains Outrageous*, p. 190–193; Gosse, *History of Piracy*, p. 244–252.

* Kasimiečiai (*Joamees*) – šiuo terminu įvardijami arabų jūrininkai, puldinęję europiečių laivus (daugiausiai Persų įlankoje).

³² Gosse, *History of Piracy*, p. 254–264. Taip pat žr. Charles Belgrave, *The Pirate Coast* (New York: Roy, 1966), p. 135. Belgrave'as ir kiti yra kaltinami nekritiškai priimant britišką kasimiečių kaip piratų apibūdinimą, nes yra rimtų priežasčių manyti, kad Rytų Indijos bendrovė, priklijuodama piratų etiketę, pateisindavo savo atakas prieš tuos, kas priešindavosi jos plėtimosi planams. Žr. Sultan Muhammad Al-Qasimi, *The Myth of Arab Piracy in the Gulf* (London: Croom Helm, 1986).

³³ Williams, *Captains Outrageous*, p. 207–210; Gosse, *History of Piracy*, p. 271–277.

³⁴ Gosse, *History of Piracy*, p. 285–286; Williams, *Captains Outrageous*, p. 219–220.

³⁵ Williams, *Captains Outrageous*, p. 221–222.

³⁶ Ibid., p. 222. Taip pat žr. Nicholas Tarling, *Piracy and Politics in the Malay World* (Melbourne: F. W. Cheshire, 1963), p. 128.

³⁷ Williams, *Captains Outrageous*, p. 222–223.

³⁸ Gosse, *History of Piracy*, p. 292.

³⁹ Ši operacija laivyno vadui buvo problemiška dėl dviejų priežasčių. Pirma, jam tarnavo „šimtai čionykščių laivų“, kurių jūrininkus viliojo plėšikavimo perspektyva. Norėdama išsiaiškinti, ar ši ekspedicija buvo nukreipta vien prieš piratus, ar ir prieš taikius prekyautojus, Britanijos vyriausybė sudarė komisiją, turinčią tai ištirti. Antra problema buvo ta, kad pagal 1825 m. Parlamento aktą vyriausybė turėjo sumokėti dvidešimt penkis svarus už kiekvieną sučiuptą ar užmuštą piratą. Ši Borneo ekspedicija pareiškė pretenzijas į beveik 21 000 svarų atlygį. Parlamentas buvo pasipiktinęs, kad tokia suma pinigų turi būti išmokėta „tiems, kas sunaikino primityvias gentis, apsiginklavusias ietimis ir kardais“, kai „vyrai, užgrobę laivus veiksmuose prieš mūsų šalies priešą“, gavo tik kervirtį šios sumos. Šis pasipiktinimas paskatino atšaukti 1825 m. aktą. Williams, *Captains Outrageous*, p. 224–225.

⁴⁰ Ibid., p. 195–197.

⁴¹ Ibid., p. 199–202; Gosse, *History of Piracy*, p. 296–297.

⁴² Williams, *Captains Outrageous*, p. 206.

⁴³ Ibid., p. 215, 218.

⁴⁴ Ibid., p. 91.

⁴⁵ Ibid., p. 117.

⁴⁶ Terminas flibustjeras (*flibuster*) yra kilęs iš ispanų kalbos žodžio *flibustero*, kuriuo buvo įvardijami piratai, bukenorai ir plėšikai (*freebooters*), „XVII a. plėšikavę Ispanijos kolonijose Vest Indijoje“. Vėliau jis pradėtas taikyti „nariui bet kurios avantiūristų gaujos iš tų, kurios, pažeisdamos tarptautinę teisę, 1850–1860 m. laikotarpiu organizavo ekspedicijas iš Jungtinių Valstijų siekdamas revoliucionizuoti tam tikras valstybes Lotynų Amerikoje ir Ispanijos Vest Indijoje“. *Oxford English Dictionary*, 1978 ed. Nors šis terminas iki XIX a. 6-ojo dešimtmečio nebuvo vartojamas, pirmosios flibustjerų ekspedicijos buvo surengtos XIX a. 1-ajame dešimtmetyje.

⁴⁷ John A. Booth, *The End and the Beginning: The Nicaraguan Revolution* (Boulder, Colo.: Westview Press, 1982), p. 31–32.

⁴⁸ Lobel, „Rise and Decline“, p. 37–38.

⁴⁹ Ibid., p. 27–37. Taip pat žr. Harold Hongju Koh, *The National Security Constitution: Sharing Power after the Iran-Contra Affair* (New Haven: Yale University Press, 1990).

⁵⁰ Miranda rašė: „1784 m. Niujorko mieste sumaniau projektą bendradarbiaujant su Anglija iškovoti viso Ispanų Amerikos žemyno laisvę ir nepriklausomybę. Savaime suprantama, kad ši valstybė labai susidomėjo planu, nes Ispanija buvo sukūrusi precedentą, priversdama ją pripažinti savo kolonijų Amerikoje nepriklausomybę.“ Joseph F. Thorning, *Miranda: World Citizen* (Gainesville: University of Florida Press, 1952), p. 33. Taip pat žr. William Spence Robertson, *The Life of Miranda* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1929), t. 1, p. 43–44.

⁵¹ Robertson, *Life of Miranda*, t. 1, p. 43 ir 53–55.

⁵² Robert J. Reinstein, „An Early View of Executive Powers and Privilege: The Trial of Smith and Ogden“, *Hastings Constitutional Law Quarterly* 2 (Spring 1975), p. 310.

⁵³ Thorning, *Miranda*, p. 101–102, 105–106, 136 ir 170.

⁵⁴ Ibid., p. 174. Šią JAV federalinių pareigūnų požiūrio į Mirandą interpretaciją ginčija Robertsonas, kuris teigia, kad Miranda „suklydo, kai pamanė, jog Jungtinių Valstijų vyriausybė davė „neišsakytą leidimą“ jo revoliucinei veiklai“ (*Life of Miranda*, p. 296). Taip teigdamas, jis remiasi Madisono pasakojimu apie susitikimus, kuriuose, savaime aišku, pabrėžiamas Madisono nusiteikimas ginti tarptautinius ir valstybės vidaus įstatymus. Sunku tikėtis, kad sekretorius pripažintų kokią nors bendrininkavimą Mirandos projekte. Tai juk ir yra įtikinamo paneigiamumo esmė. Bet kokių atvejų Robertsonas atstovauja mažumos nuomonei, kai griežtai prieštarauja, kad JAV pareigūnai buvo įsivėlę į ekspediciją. Reinsteinas pateikia išvadą, kad „remdamiesi šiais duomenimis galime būti tikri tik dėl to, jog Miranda bendrais bruožais pristatė Jeffersonui ir Madisonui savo planus ir kad jie žinojo bent jau tai, jog jis šioje šalyje ketino įsigyti su karyba susijusių prekių“ („An Early View“, p. 343). Taip pat žr. Charles H. Brown, *Agents of Manifest Destiny: The Lives and Times of the Filibusters* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1980), p. 5; Samuel H. Wandell and Meade Minnigerode, *Aaron Burr*, 2 vols. (New York: G. P. Putnam's Sons, 1925), t. 2, p. 26. Taip pat žr. Nathan Schachner, *Aaron Burr: A Biography* (New York: Frederick A. Stokes, 1937), kur jis sako, kad „nepaisant vėlesnių oficialių iššizadėjimų Mirandos ekspediciją administracija bent jau atvirai toleravo“ (p. 352).

⁵⁵ Thorning, *Miranda*, p. 177; Robertson, *Life of Miranda*, p. 300–301.

⁵⁶ Thorning, *Miranda*, p. 179; Robertson, *Life of Miranda*, p. 297.

⁵⁷ Reinstein, „An Early View“, p. 312.

⁵⁸ Thorning, *Miranda*, p. 180.

⁵⁹ Robertson, *Life of Miranda*, p. 299. Smithas taip pat buvo ir Johno Adamso sūnėnas. Reinstein, „An Early View“, p. 311.

⁶⁰ Thorning, *Miranda*, p. 180; Robertson, *Life of Miranda*, p. 299.

⁶¹ Robertson, *Life of Miranda*, p. 301.

⁶² Wandell and Minnigerode, *Aaron Burr*, p. 65–66.

⁶³ Thorning, *Miranda*, p. 178–179.

⁶⁴ Robertson, *Life of Miranda*, p. 301.

⁶⁵ Reinstein, „An Early View“, p. 339.

⁶⁶ Thorning, *Miranda*, p. 179.

⁶⁷ Robertson, *Life of Miranda*, p. 306–307. Išsigelbėjusieji vėliau kreipėsi į Atstovų rūmus su prašymu pasirūpinti jų išlaisvinimu, teigdami, kad Miranda įviliojo juos į spąstus, tvirtindamas veikias pagal federalinės valdžios įgaliojimus. Jų prašymas buvo atmestas remiantis tuo, kad savanoriškai ekspatrijavę įkalintieji negali reikalausti JAV vyriausybės paramos.

Miranda pabėgo į Barbadosą, kur su Britanijos admiralu sudarė susitarimą, nurodantį, kad Britanijos karinis jūrų laivynas globos Mirandą ir jam bus duotas leidimas verbuoti Vest Indijoje mainais už pažadą suteikti Anglijai ekonominių privilegijų Pietų Amerikoje. Miranda užverbavo dar du šimtus vyrų ir išplaukė atgal į Venesuelą. Čia flibustjerai užėmė uostamiestį ir iškėlė „laisvos Venesuelos“ vėliavą. Šis įvykis, užuot įžiebęs revoliuciją, kaip buvo tikėtasi, buvo stebimas tik „saujelės negalėjusių pabėgti senių ir ligonių bei kelių mažų berniukų ir mergaičių“. Ispanija ir vėl išstūmė Mirandą, tačiau ši sykį jo pasitraukimą dengė Britanijos karinis jūrų laivynas. Britų admiralas vien tik eskortavo Mirandą į saugią vietą, nes kabinetas buvo jam nurodęs „apriboti paramą bendradarbiavimu jūroje“. Thorning, *Miranda*, p. 185–186; Robertson, *Life of Miranda*, p. 314–315. Britanija buvo labiau suinteresuota perimti Ispanijos imperijos teritorijas, o ne organizuoti jose revoliucijas, ir nemanė galinti skirti Mirandos plano sėkmei būtinų karinių jūrų pajėgų. Žr. Robertson, *Life of Miranda*, p. 315.

⁶⁸ 1809 m. spalio 4 d. Jeffersono laiškas Don Valentine'ui de Foronda cituojamas pagal Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 6; ir Reinstein, „An Early View“, p. 342.

⁶⁹ Robert Granville Caldwell, *The López Expeditions in Cuba, 1848–1851* (Princeton: Princeton University Press, 1915), p. 45–46.

⁷⁰ Chester Stanley Urban, „New Orleans and the Cuban Question During the López Expeditions of 1849–1851: A Local Study in „Manifest Destiny““, *Louisiana Historical Quarterly* 22 (1939), p. 1115.

⁷¹ Ibid., p. 1115–1116.

⁷² Basil Rauch, *American Interest in Cuba, 1848–1855* (New York: Columbia University Press, 1948), p. 118.

⁷³ Caldwell, *López Expeditions*, p. 55.

⁷⁴ Urban, „Cuban Question“, p. 1117–1118.

⁷⁵ Rauch, *American Interest in Cuba*, p. 120.

⁷⁶ Ibid., p. 121, 125–126.

⁷⁷ Urban, „Cuban Question“, p. 1124–1125.

⁷⁸ Rauch, *American Interest in Cuba*, p. 128.

⁷⁹ Štai kas pranešama apie dezertyravusiųjų skaičių: Caldwell, *López Expeditions*, p. 64, teigiama, kad jų buvo 39; Urban, „Cuban Question“, p. 1126, – kad 100; Rauch, *American Interest in Cuba*, p. 128, – kad 150; o Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 67, – kad 54.

⁸⁰ Rauch, *American Interest in Cuba*, p. 128.

⁸¹ Urban, „Cuban Question“, p. 1126.

⁸² Rauch, *American Interest in Cuba*, p. 129.

⁸³ Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 68–69.

⁸⁴ Rauch, *American Interest in Cuba*, p. 135–36 ir 141.

⁸⁵ Caldwell, *López Expeditions*, p. 80–81.

⁸⁶ Rauch, *American Interest in Cuba*, p. 134.

⁸⁷ Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 69.

⁸⁸ Caldwell, *López Expeditions*, p. 81. Aišku, Kubos klausimas buvo svarbus ir kitoms Europos valstybėms, ypač Britanijai. Birželio 8 dienos vedamajame straipsnyje Londono „Times“ „išreiškė europiečių daugumos nuomonę, kuri aršiai kritikavo [JAV] vyriausybę: „Civilizuotos pasaulio tautos pradeda savęs klausti apie paskirtį šios keistos Valstijų sistemos, kuri suvienija daugelį provincijų vienos jų gynybai, jei ši yra puolama, tačiau palieka jai visišką laisvę pulsti bet kurią draugišką valstybę, nepaisant kitų bendros vyriausybės narių norų. Jei Ispanijos laivai užblokuotų Naująjį Orleaną, Ispanija įsiveltų į karą su visomis Jungtinėmis Valstijomis. O kai Naujajame Orleane kaupiama ginkluotė, skirta įsiveržti į Ispanijos teritoriją, Jungtinės Valstijos atstovaujanti vyriausybė yra bejėgė užkirsti kelią jos kaupimui ar [ekspedicijos] išvykimui.“ . Ibid., p. 77. Baimindamasi, kad nesutarimai gali atvesti į karą su Jungtinėmis Valstijomis, Ispanija bandė kartu su Europos valstybėmis suburti prieš JAV poziciją nukreiptą koaliciją. Vis dėlto spalio mėnesį pasidarė aišku, kad Britanija neketina suteikti paramos, kurios buvo tikėtasi, ir įkalintieji buvo paleisti. Žr. Rauch, *American Interest in Cuba*, p. 144–146. Ispanija užgrobė du flibustjerų laivus, tačiau Jungtinės Valstijos šito dalyko neišpūtė. 1858 m. „Senatas priėmė rezoliuciją, kurioje Ispanijos veiksmai buvo apibūdinti kaip „nederantys su Jungtinių Valstijų suverenitetu“ ir prie šio klausimo daugiau nebebuvo grįžtama“. Ibid., p. 146–147.

⁸⁹ Urban, „Cuban Question“, p. 1135–1137.

⁹⁰ Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 70.

⁹¹ Rauch, *American Interest in Cuba*, p. 151.

⁹² Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 73–76.

⁹³ Urban, „Cuban Question“, p. 1146–1147; Rauch, *American Interest in Cuba*, p. 159.

⁹⁴ Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 86–88.

⁹⁵ Walter Flavius McCaleb, „A New Light on Aaron Burr“, in idem, „The Aaron Burr Conspiracy“ and „A New Light on Aaron Burr“, expanded ed. (New York: Argosy-Antiquarian, 1966), p. 12. Taip pat žr. Schachner, *Aaron Burr*, p. 282–283.

⁹⁶ Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 8.

⁹⁷ Walter Flavius McCaleb, „Burr Conspiracy“, in idem, „The Aaron Burr Conspiracy“ and „A New Light on Aaron Burr“, expanded ed. (New York: Argosy-Antiquarian, 1966), p. 25–27; Wandell and Minnigerode, *Aaron Burr*, p. 33–34; Schachner, *Aaron Burr*, p. 285–286.

⁹⁸ Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 7; Wandell and Minnigerode, *Aaron Burr*, p. 38; McCaleb, „A New Light“, p. 13; Schachner, *Aaron Burr*, p. 287.

⁹⁹ Wandell and Minnigerode, *Aaron Burr*, p. 340.

¹⁰⁰ Ibid., p. 55; McCaleb, „Burr Conspiracy“, p. 56–57; Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 9.

¹⁰¹ Wandell and Minnigerode, *Aaron Burr*, p. 70.

¹⁰² Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 11. Schachneris tam prieštarauija ir teigia, kad Burras ėmėsi kolonizacijos plano tik tada, kai Jeffersonas jam pasakė, jog reikia išvengti karo su Ispanija. Pagal šį planą Burras „būtų įkurdinęs didelę jaunų ir turinčių karinį pasirėngimą avantiūristų bendruomenę žemės plote, kuris tuo metu buvo naujai sukurtoje Orleano teritorijoje, netoli Ispanijos sienos. Ten jis būtų įsikūręs kaip stambus žemvaldys, apsuptas draugų ir bendraminčių kompanionų, ir laukęs savo valandos. Jis buvo įsitikinęs, kad anksčiau ar vėliau Jungtinės Valstijos turi susigrumti su Ispanija. ... Pasirodžius pirmiems tokio priešiško ženklo žinioms jo naujakuriai turėjo pradėti žygi į Ispanijos valdas. ... Šalis turėtų sukilti ir pasitikti jį kaip išvadotoją. Taip išsipildytų jo pradinė svajonė apie Meksiką ir jos valdymą“. *Aaron Burr*, p. 311 ir 317.

¹⁰³ „Daugiau nei metus laikraščiuose buvo pilna kaltinimų“. JAV apygardos prokuroras Kentukyje „parašė jam nesuskaičiuojamą daugybę laišų“. Pulkininkas George'as Morganas iš Pitsburgo „apkaltino jį turėjus kėslų įvykdyti išdavystę“. O „teisėjas Rufus Eastonas rašė iš Sent Luiso, kad Wilkinsonas kurstė sąmokslą“. Dar bent du kiti žmonės išsakė savo įtarimus arba prezidentui, arba valstybės sekretoriui. Schachner, *Aaron Burr*, p. 352.

¹⁰⁴ Wandell and Minnigerode, *Aaron Burr*, p. 59.

¹⁰⁵ Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 10. Taip pat žr. Schachner, *Aaron Burr*, p. 354.

¹⁰⁶ Wandell and Minnigerode, *Aaron Burr*, p. 60.

¹⁰⁷ Ibid., p. 103.

¹⁰⁸ McCaleb, „A New Light“, p. 21.

¹⁰⁹ Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 7.

¹¹⁰ Žr. Schachner, *Aaron Burr*, p. 337–338, kur išvardytos galimos priežastys. Akivaizdu, kad Wilkinsonas matė, jog jo planas baigiamas atskleisti, tad nusprendė pabandyti iš blogos situacijos išspausti viską, kas įmanoma. 1806 m. pavasarį jau buvo aišku, kad nebus sulaukta pagalbos iš Britanijos, kitas Ispanijai šnipinėjantis amerikietis apie planą „žinojo per daug“, o Burro pastangos renkant ekspedicines pajėgas nesusilaukė didelės sėkmės. Wandell and Minnigerode, *Aaron Burr*, p. 48, 77, 104.

¹¹¹ Savo ataskaitos priedaše Wilkinsonas pasiūlė, kad kilus karui su Ispanija Jeffersonas galėtų pabandyti panaudoti šią [Burro] ekspediciją savo tikslams „apelijuojant į jų patriotizmą įtikinti tarnauti savo šaliai“. Reikia manyti, kad Jeffersonui priėmus šį pasiūlymą Wilkinsonas būtų vėl prisidėjęs prie sąmokslų. Neabejotina, kad generolas Wilkinsonas buvo žmogus, visada sugebantis rasti alternatyvių išeičių.

¹¹² Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 11; Wandell and Minnigerode, *Aaron Burr*, p. 86–87.

¹¹³ Wandell and Minnigerode, *Aaron Burr*, p. 91.

¹¹⁴ Ibid., p. 91–92; McCaleb, „A New Light“, p. 66–67.

¹¹⁵ McCaleb, „A New Light“, p. 67.

¹¹⁶ Wandell and Minnigerode, *Aaron Burr*, p. 93–95.

¹¹⁷ Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 11.

¹¹⁸ Ibid., p. 10. Taip pat žr. Wandell and Minnigerode, *Aaron Burr*, p. 114–115.

¹¹⁹ McCaleb, „A New Light“, p. 72.

¹²⁰ Wandell and Minnigerode, *Aaron Burr*, p. 115.

¹²¹ Wandellas ir Minnigerode teigia, kad Jeffersonas pasinaudojo galimybe veikti remiantis „neįtikinamiausiomis generolo Wilkinsono ataskaitomis“ dėl dviejų priežasčių. Pirmą, jis nenorėjo patirti pažeminimo dėl dar vienos Mirandos aferos. Antra, šį kartą jis nenorėjo išprovokuoti priešiško Ispanijos veiksmų, nes baiminosi dėl Prancūzijos reakcijos į tai. *Ibid.*, p. 115–116. Kiti istorikai teigia, kad Jeffersonas iš pat pradžių norėjo imtis priemonių prieš Burrą ir kad Wilkinsono ataskaitos buvo būtent tai, ko jam reikėjo. Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 10; McCaleb, „A New Light“, p. 72. Dar viena versija teigia, kad Jeffersonas nesinėmė veiksmų anksčiau, nes „giliai širdyje Jeffersonas tikėjo, jog Wilkinsonas ir Burras buvo bendrininkai“. Tik tada, kai Wilkinsonas išdavė Burrą, Jeffersonas galėjo būti tikras dėl savo generolo lojalumo. Iki tol Jeffersonas baiminosi, kad veiksmai prieš Burrą „gali pastūmėti Wilkinsoną arba į Ispanijos rankas, arba, susijungus su Burru, į jų pačių karą“, galimai nukreiptą „prieš jį patį ir Jungtinių Valstijų vyriausybę“. Schachner, *Aaron Burr*, p. 354.

¹²² Wandell and Minnigerode, *Aaron Burr*, p. 129–133 ir 146.

¹²³ *Ibid.*, p. 139–140.

¹²⁴ Burro sprendimui pasiduoti, be abejonės, įtakos turėjo tai, kad netoli jo stovyklos buvo keletas šimtų kareivių, atsiųstų jo sulaikyti. Žr. Schachner, *Aaron Burr*, p. 374; Wandell and Minnigerode, *Aaron Burr*, p. 161.

¹²⁵ Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 12. Iš tikrųjų didžioji žiuri pasinaudojo šia proga diskredituoti generolą Wilkinsoną, prezidentą Jeffersoną ir Misisipės bei Luizianos gubernatorių. Savo nuosprendyje ji paskelbė: „didžiosios žiuri nariai reiškia nusiskundimą dėl nesenos karinės ekspedicijos, kuri, jų nuomone, buvo nebūtina, prieš aukščiau minėtojo Aarono Burro asmenį ir nuosavybę, kuomet nebuvo jokio pasipriešinimo civilinei valdžiai. Didžiosios žiuri nariai taip pat reiškia nusiskundimą dėl neseno asmens laisvę pažeidžiančio karinio arešto [Naujajame Orleane], įvykdyto be teismo orderio ir, kaip jiems atrodo, be jokio kito teisėto įgaliojimo. Taip pat jie labai apgailestauja, jog mūsų šlovingosios Konstitucijos priešams, esantiems kaimyninėje Teritorijoje, buvo suteikta galimybė džiaugtis tuo, kad buvo imtasi tokių priemonių, kurios, pritarus mūsų šalies vadovui, turėtų išsekinti mūsų politinės egzistencijos gyvybines jėgas ir sutrinti į dulkes šį didingą statinį“. Schachner, *Aaron Burr*, p. 379–380.

¹²⁶ Schachner, *Aaron Burr*, p. 380.

¹²⁷ *Ibid.*, p. 380; Wandell and Minnigerode, *Aaron Burr*, p. 165–166.

¹²⁸ Wandell and Minnigerode, *Aaron Burr*, p. 177–178.

¹²⁹ Schachner, *Aaron Burr*, p. 405.

¹³⁰ Wandell and Minnigerode, *Aaron Burr*, p. 178.

¹³¹ Schachner, *Aaron Burr*, p. 423.

¹³² *Ibid.*, p. 438–443.

¹³³ McCaleb, „A New Light“, p. 125–129. Meksika ir toliau liko flibustjerų taikiniu. 1812 m. buvęs JAV kariuomenės leitenantas Magee Tenesyje suorganizavo ekspediciją, turėjusią pagalbėti Meksikos revoliucionieriui Gutierrezui. Ignoruodama gubernatoriaus pareikškimą, jų ekspedicija, kur Magee buvo pulkininkas, o Gutierrezas nominalus vyriausiasis karo vadas, įsiveržė į Teksasą. Nors buvo kaltinimų, jog čia buvo įsipainiojusi federalinė vyriausybė, „atrodo, nėra pagrindo manyti, ... kad vyriausybė, kuri, nėra abejonų, patikėjo [Tenesio] gubernatoriui Claiborne'ui apginti įstatymus, galėjo bendrininkauti“. Vis dėlto gubernato-

rius vėliau skundėsi sakydamas „aš niekada nesupratau, kaip stipriai Jungtinių Valstijų vykdymo valdžia buvo suinteresuota revoliuciniu judėjimu Teksase“. Flibustjerams neblogai sekėsi – 1813 m. rugpjūčio mėnesį jų kariuomenėje jau buvo apie 850 amerikiečių. Tačiau vėliau tą patį mėnesį kariuomenė pateko į pasalą. Pasprukti pavyko tik devyniasdešimt trimis ir jie pasitraukė atgal į Jungtines Valstijas. Tarp jų buvo Toledo, kuris vietoj Gutierezzo tapo revoliucinio judėjimo lyderiu.

1813 m. lapkritį vienas prancūzas Naujajame Orleane pabandė suorganizuoti 1500 flibustjerų pajėgas, turėjusias iškovoti Teksaso nepriklausomybę. Prie šių pajėgų turėjo prisidėti 3000 Johno Robinsono užverbuotų amerikiečių. Robinsonas buvo neseniai valstybės departamento pasiųstas į Meksiką, kad užtikrintų ispanų pareigūnus, jog, nepaisant nesusipratimų Floridoje, Jungtinės Valstijos neturi Meksikos atžvilgiu priešiško tikslų. Grįžęs Robinsonas pradėjo formuoti savo paties pajėgas, turėjusias iškovoti Meksikos nepriklausomybę. Vasario 14 dieną „Monroe įspėjo Robinsoną, kad priemonės, kurių šis ėmėsi, prieštaravo įstatymui ir yra itin smerktinos dėl to, kad nesenas jo tarnavimas vyriausybėje gali sudaryti įspūdį, jog vyriausybė remia jo planus.“ Monroe pažadėjo, kad imsis prieš jį ryžtingų žingsnių, jei jis nesiliaus, ir paragino Luizianos ir Misisipės teritorijų gubernatorius sukludyti jo ekspedicijai. Monroe manė, kad šamoksle dalyvauja tiek Robinsonas, tiek prancūzas, tiek ir Toledo.

Iš tiesų Toledo nerimavo dėl prancūzo projekto ir nepasitikėjo Robinsonu. Jis skelbė, kad Robinsono „chunta ... rūpinosi tik grobiu ir jau tarpusavyje pasidalijo svarbiausius vyriausybės, kurią ketino įsteigti, postus“. Baimindamasis, kad šios dvi ekspedicijos gali susijungti, Toledo nusprendė suformuoti savo paties ekspediciją. Visi šie planai žlugo. Prezidentas paskelbė prieš juos nukreiptą pareikšimą, o Toledo'ui ir Robinsonui buvo pareikšti kaltinimai dėl neutralumo įstatymų pažeidimo. Šis pasakojimas paimtas iš Julius W. Pratt, *Expansionists of 1812* (Gloucester, Mass.: Peter Smith, 1957), p. 249–259.

1842 m. Jukatanas paskelbė nepriklausomybę nuo Meksikos. Tačiau įsiplieskus karui tarp JAV ir Meksikos, Meksikos prezidentas Santa Anna jukataniečiams padarė svarbių nuolaidų ir jie 1846 m. nubalsavo už grįžimą į Meksikos federaciją. Susivienijimo priešininkai tada surinko majų kariuomenę. 1847 m. pabaigoje baltiesiems jukataniečiams pasidarė aišku, kad šios didelės ginkluotų indėnų, turinčių daug nuoskaudų savo baltųjų valdytojų atžvilgiu, pajėgos yra daug grėsmingesnės už meksikiečius.

Norėdami apsiginti nuo laukiamo indėnų sukilimo jukataniečiai pasiuntė į JAV Justo Sierra O'Reilly prašyti karinės pagalbos. Sierra beveik penkis mėnesius laukė JAV pareigūnų sprendimo. 1848 m. kovo mėnesį Sierra gavo pranešimą, kad indėnų sukilimas jau prasideda ir kad užsienio pagalba yra gyvybiškai svarbi. Tuo pat metu Jukatano gubernatorius tokius pat laiškus išsiuntė Jungtinėms Valstijoms, Ispanijai ir Britanijai, mainais už pagalbą siūlydamas Jukatano suverenitetą. Sierra perdavė laišką valstybės departamentui, tačiau prezidentas priimtą nutarimą dėl Jukatano okupavimo pavedė Kongresui. Senato užsienio reikalų komitetas palaikė idėją, tačiau į pagrindinius debatus dėl įstatymo projekto netruko įsivelti priešrinkiminė politika. Gegužės mėnesį Sierra, išsigandęs, kad įstatymo projektas gali būti atmetas, sukūrė kolonizavimo projektą. Jau kuris laikas jo teiravosi asmenys, suinteresuoti vykti į Jukataną. Nors planas iš karto vaisių nedavė, vėliau jis buvo įgyvendintas. Praėjus šiek tiek laiko po to, kai Sierra [birželio mėnesį] grįžo į Jukataną, [Jukatano prezidentas] Barbachano išsiuntė į Jungtines Valstijas agentus, kurie turėjo suformuoti savanorių pulką. Paskatinimui kiekvienam kareiviui jie siūlė aštuonių dolerių per mėnesį atlyginimą, naują drabužių komplektą kas

tris mėnesius ir 320 akrų žemės! Spalio mėnesį aštuoniasdešimt šiaurės amerikiečių jau buvo Jukatane, o 150 – pakeliui. Iš viso jų buvo apie 250, tačiau 1849 m. kovo mėnesį ši maža samdinių kariuomenė grįžo į Jungtines Valstijas, kai pasirodė, kad Jukatano vyriausybė už kelių mėnesių kovą tegali jiems sumokėti tik po dešimt dolerių. Nepaisant to, Sierra'os planas „galimas daiktas, buvo vienas pirmųjų pasireiškimų tos dvasios, kuri atvedė prie kito dešimtmečio Centrinės Amerikos fibustjerų“. Jo kolonizavimo planą pagimdė įsitikinimas, kad Jukatano išsigelbėjimas priklauso nuo nuolat plūstančių baltųjų naujakurių.

Sierra nesiėmė įgyvendinti plano, nes gegužės 16 dieną sužinojo, kad jo vyriausybė pasirašė su indėnais susitarimą. Gavęs šią žinią Senatas nebesvarstė įstatymo projekto. Praėjus kelioms dienoms Sierra sužinojo, kad indėnai sulaužė susitarimą, ir gavo nurodymus atnaujinti bandymus gauti JAV paramą. Tačiau tuo metu jau nebebuvo likę vilčių, kad Jungtinės Valstijos galėtų sutikti, ir Sierra'os pastangos visiškai žlugo.

1849 m. rugsėjo mėnesį Jukatano vyriausybė gavo žinių, kad pulkininkas White'as, neseniai išvykusių JAV samdinių lyderis, organizuoja ekspediciją į Jukataną ir ketina atsiimti savo pulko atlyginimą ir susigrąžinti visas jį atsiimant patirtas išlaidas. Valstybės sekretorius Claytonas užtikrino jukataniečius, kad JAV vyriausybė, versdama laikytis neutralumo įstatymų, šią ekspediciją „pavers niekais“. Šis pasakojimas paimtas iš Louis de Armond, „Justo Sierra O'Reilly and Yucatecan-United States Relations, 1847–1848“, *Hispanic American Historical Review* 31 (August 1951), p. 420–436. Kaip vėliau pasirodė, jukataniečiams nebuvo dėl ko nerimauti, nes ekspediciją organizavęs White'as buvo visai kitas pulkininkas White'as, o jo taikinyis buvo ne Jukatanas, o Kuba. Šis White'as vėliau prisijungė prie taip ir neįvykusios Narciso Lópezo fibustjerų ekspedicijos 1849 m. Apie White'ą taip pat žr. Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 37–38, 48 ir 50.

¹³⁴ Tolimesnis pasakojimas paimtas iš Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 194–455.

¹³⁵ Šia 1850 m. sutartimi buvo numatyta, kad JAV ir Britanija bendrai valdys kanalą per Centrinės Amerikos sąsmauką. Šią sutartį pakeitė 1901 m. *Hay-Poincufote* sutartis, pagal kurią Jungtinės Valstijos gavo išskirtinę teisę į kanalą.

¹³⁶ Helen Broughall Metcalf, „The California French Filibusters in Sonora“, *California Historical Society Quarterly* 18 (March 1939), p. 4. Prancūzų ateities galimybėms Kalifornijoje 1850 m. buvo suduoti trys rimti smūgiai: du dideli gaisrai jų bendruomenėse San Franciske (Ibid., p. 4–5; Rufus Kay Wyllys, „The French of California and Sonora“, *Pacific Historical Review* 1 [1932], p. 343) ir Užsieniečių kalnakasių mokesčių įstatymo priėmimas 1850 m., kuriuo iš užsieniečių buvo reikalaujama prieš užsiimant kalnakasyba nusipirkti neįperkamai brangias licencijas. Be to, prancūzai kentė diskriminaciją dėl to, kad jų politinės simpatijos buvo labiau ispanų kilmės amerikiečių, o ne anglosaksų ar airių kilmės amerikiečių pusėje. Ibid., p. 340–42.

¹³⁷ Wyllys, „French of California“, p. 346.

¹³⁸ Ibid., p. 345–349.

¹³⁹ Metcalf, „California French“, p. 6.

¹⁴⁰ Kai kurie istorikai mano, kad prancūzų, kuris mirė keistomis aplinkybėmis, nužudė meksikiečiai, bijoję, jog jis gali pradėti prieš juos karą.

¹⁴¹ Wyllys, „French of California“, p. 350–352.

¹⁴² Metcalf, „California French“, p. 6.

¹⁴³ Ibid., p. 7; Wyllys, „French of California“, p. 352.

¹⁴⁴ Wyllys, „French of California“, p. 354.

¹⁴⁵ Gubernatorius taip pat galėjo veikti konkuruojančios kalnakasybos bendrovės, kurios dalininkas buvo, prašymu.

¹⁴⁶ Wyllys, „French of California“, p. 355.

¹⁴⁷ Metcalf, „California French“, p. 14–15.

¹⁴⁸ Wyllys, „French of California“, p. 355–356.

¹⁴⁹ Metcalf, „California French“, p. 16; Rufus Kay Wyllys, *The French in Sonora, 1850-1854: The Story of French Adventurers from California into Mexico*, vol. 21 of *University of California Publications in History*, ed. Herbert E. Bolton, William A. Morris, and Paul B. Schaeffer (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1932), p. 160.

¹⁵⁰ Wyllys, *The French in Sonora*, p. 170.

¹⁵¹ Metcalf, „California French“, p. 16–17. Jis buvo teisiama ir pripažintas kaltu, tačiau jo nuosprendis buvo atidėtas. Netrukus po to jį atšaukė jo vyriausybė. Wyllys, *The French in Sonora*, p. 179.

¹⁵² Wyllys, *The French in Sonora*, p. 177.

¹⁵³ Metcalf, „California French“, p. 16. Koks šiose ekspedicijose buvo Prancūzijos vyriausybės vaidmuo? Nors Raoussert ir sakė ketinąs užimti Sonorą Prancūzijai, istorikai nemano, kad Prancūzija buvo įsivėlus. Gali būti, kad Raoussert turėjo Paryžiuje agentą, kuris stengėsi daryti poveikį jo projektų naudai, tačiau neatrodė, kad pastarasis būtų susilaukęs kokios nors sėkmės. Prancūzijos tyrinėtojai taip pat abejoja sąsajomis tarp flibustjerų ir Prancūzijos vyriausybės.

¹⁵⁴ Wyllys, „French of California“, p. 358.

¹⁵⁵ Wyllys, *The French in Sonora*, p. 172, 181–182, 225 ir 228.

¹⁵⁶ Tolimesnis pasakojimas paimtas iš Pratt, *Expansionists*, p. 73–116, 194–198, 229–234, 245–246.

*** Diskrecinė valdžia – įgaliojimai, suteikiantys teisę veikti savo nuožiūra.

¹⁵⁷ Ibid., p. 83–84, 86.

¹⁵⁸ Ibid., p. 97.

¹⁵⁹ Jei Lavalis turėjo patikimą pagrindą neigti, kad jo kariai buvo įsipainioję, tai karinio jūrų laivyno vadui buvo daug sunkiau sukurti įtikinamą paneigimą, nes jo kanonierės buvo įvykio vietoje. Jis atsakė, kad jo pajėgos „neketino veikti Jungtinių Valstijų vardu“, o tiesiog parėmė nepriklausomybę paskelbti nusprendusius Ispanijos valdinius (ibid.).

¹⁶⁰ Ibid., p. 99.

¹⁶¹ Ibid., p. 101.

¹⁶² Palydimajame rašte Mathews nurodė, kad dėl tos priežasties, jog Lavalis atsisakė aprūpinti jį kariais, kaip atlygis išdalytos žemės plotas buvo daug didesnis nei tikėtasi. „Didelės dovanos buvo duotos nuotykių ieškotojams (*adventurers*), atėjusiems pagelbėti žmonėms, tačiau Jungtinėms Valstijoms vis vien atiteks didelė ir vertinga šalis (ibid., p. 107).

¹⁶³ Ibid., p. 112. Asmeninėje korespondencijoje Monroe užsiminė Mathews, kad šis pažeidė neutralumo įstatymą. Tuo, matyt, norėta Mathews pagrasinti, kad jis tylėtų.

¹⁶⁴ Ibid., p. 194.

*** Insurgentas – sukilimo dalyvis.

¹⁶⁵ Ibid., p. 246.

¹⁶⁶ Išskyrus tas vietas, kur nurodyta kitaip, tolimesnis pasakojimas yra paimtas iš Louis B. Wright and Julia H. Macleod, *The First Americans in North Africa: William Eaton's Struggle*

for a Vigorous Policy against the Barbary Pirates, 1799–1805 (Princeton: Princeton University Press, 1945). Yra nemažai pasakojimų apie Eatono veiklą, tarp jų Samuel Edwards, *Barbary General: The Life of William H. Eaton* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1968); Meade Minnigerode, *Lives and Times: Four Informal American Biographies* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1925); ir E. Alexander Powel, *Gentlemen Rovers* (New York: Charles Scribner's Sons, 1913). Kadangi šiuose tekstuose skirtingai vertinami pagrindiniai įvykiai ir veiksmas, aš daugiausiai rėmiausi Wrighto ir Macleod tekstu, nes jie yra istorikai, kurių darbas grindžiamas pirminių šaltinių medžiaga, [knyga] buvo išleista akademiniėje leidykloje ir jie daug mažiau nei kai kurie kiti biografai šlovina Eatoną.

¹⁶⁷ Wright and Macleod, *First Americans*, p. 86.

¹⁶⁸ Edwardsas teigia, kad „neatrodė, jog prezidentas ar kas kitas nebūtų numanęs, jog Williamas ketina užverbuoti savo nuosavą korpusą ir pereiti su juo dykumą. ... Jeffersonas asmeniškai inicijavo memorandumą, įgaliojantį valstybės departamentą išmokėti Williamui 40 000 dolerių sumą, „kuri turėjo būti panaudota atkuriant taikius santykius tarp Jungtinių Valstijų ir Tripolio“. ... Tikėtina, kad Jamesas Madisonas, kuris paėmė lėšas iš izdo departamento ir perdavė jas Williamui, taip pat turėjo puikiai numanyti, kad pinigai bus išleisti nuversti nuo sosto Jusufą. Madisonas taip pat buvo tarpininkas gaunant iš karo departamento tūkstantį šautuvų ir perduodant juos Williamui“. Edwards, *Barbary General*, p. 33–34.

¹⁶⁹ Edwardsas teigia, kad Eatonas buvo „vienintelis istorijoje šios šalies žmogus, kada nors turėjęs tokį titulą“. Ibid., p. 134.

Regentystė – regento, t. y. laikinai einančio monarcho pareigas asmens, valdoma monarchija.

¹⁷⁰ Anot Edwardso, po ilgų kabineto debatų prezidentas nusprendė nei priimti, nei atmesti Eatono siūlymą. Vietoj to jis, matyt, priėmė tokią nuostatą: „jei jam [Eatonui] pasisėks, Jungtinės Valstijos skins jo plano vaisius. Tačiau jei jam nepavyks, vyriausybė galės tvirtinti, kad jo idėjos aukštesnėji pagal rangą niekada nepritarė“. Ibid., p. 113.

¹⁷¹ Juos jam paskyrė karinis jūrų laivynas, kuris žinojo, kad bus laikomas atsakingas už Eatono saugumą.

¹⁷² Į kariuomenės sudėtį taip pat įėjo „trisdešimties graikų kompanija, ... apie keturi šimtai [arabų], ... keletas Britanijos valdinių, du ar trys vokiečiai, italai, ispanai ir įvairiausių rūšių [krikščionys] levantiečiai (levantiečiai – Mažonoje Azijoje Osmanų imperijos laikais gyvenę europiečiai, daugiausiai kryžių karų dalyvių palikuonys – *vert. past.*)“. Taip pat buvo ir dešimt amerikiečių: Eatonas, JAV karinės jūrų mokyklos kursantas ir aštuoni jūrų pestininkai, tarp jų leitenantas ir seržantas. Wright and Macleod, *First Americans*, 158.

¹⁷³ Šie pinigai būtų gauti iš „duoklės, pareikalautos iš švedų, danų ir olandų“. Eatonas šias išlaidas įvertino 20 000 dolerių. Ibid., 156.

¹⁷⁴ Ibid., p. 193. Eatonas kampanijai išleido apie 30 000 dolerių. Iš jų 11 000 dolerių parūpino karinis jūrų laivynas, 17 000 dolerių buvo gauta privačių paskolų pavidalu ir 2000 dolerių buvo paties Eatono pinigai. Ibid., p. 177. Nėra aišku, ar privačios paskolos buvo grąžintos iš Eatonui Kongreso paskirtų lėšų, iš atskiros asignacijos ar paprasčiausiai išvis nebuvo grąžintos.

¹⁷⁵ Ibid., p. 184.

¹⁷⁶ Eatono ekspedicija prieš Tripolio Berberų valstybę yra į akis krintanti išimtis. Tačiau, kaip jau matėme trečiame knygos skyriuje, Berberų valstybės išskirtinėmis darė ne tai, kad jos

buvo anapus Europos valstybių sistemos, o tai, kad pagrindas, kuriuo remdamosi jos įgyvendino suverenitetą, buvo problemiškas.

¹⁷⁷ James Jeffrey Roche, *The Story of the Filibusters* (New York: Macmillan, 1891), p. 2–3.

¹⁷⁸ Vis dėlto centrinės valdžios lyderių polinkis į ekspansionizmą neišnyko. Valstybės sekretorius Sewardas 1868 m. pranašavo, kad „po trisdešimties metų Meksiko miestas bus Jungtinių Valstijų sostinė“. Kai jis nusipirko Aliaską, šis veiksmas pagarsėjo kaip „Sewardo kvailystė“. Kongresas paprieštaravo jo troškimui per diplomatiją aneksuoti Havajus, Santo Domingą ir Danijos Vest Indiją. O jo pastangos įsigyti Kubą, Puerto Riką, Grenlandiją ir Islandiją nuėjo perniek. Grant'o valdymo metais atsinaujino prezidento, kabineto ir Kongreso susidomėjimas „veiksma, šlovės, pelno ir pabėgimo nuo banalių taikos problemų galimybėmis“. Tačiau valstybės sekretorius Fishas „priešinosi bet kokiam avantiūrizmui ir stengėsi laikyti Grant'ą už trumpo pavardžio, kai šis, prisiklausęs patarėjų primygtinių siūlymų pradėti vieną ar kitą ekspansionistinį projektą, bandydavo išsprūsti iš jo rankų“. Brown, *Agents of Manifest Destiny*, p. 462–463.

¹⁷⁹ Ibid., p. 462.

ŠEŠTAS SKYRIUS

Išvados

¹ Tilly, *Formation of National States*, p. 653, kursyvas autorės.

² Tai, kokia prasme institucijos yra laikomos savaime suprantamos (*taken-for-granted*), aptariama Ronald L. Jepperson, „Institutions, Institutional Effects, and Institutionalism“, in *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, ed. Walter W. Powell and Paul J. DiMaggio (Chicago: Chicago University Press, 1991).

³ Giddens, t. 2, p. 326.

⁴ Kaip tai išdėsto Giddensas: „Daugeliu atvejų tradicinių valstybių gyventojų didžiuma nei mąstė apie save kaip apie tų valstybių „piliečius“, nei tai buvo labai svarbu galios tęstinumui jose. Tačiau kuo labiau valstybės administracinė kompetencija skverbėsi į savo valdinių kasdienius užsiėmimus, tuo mažiau galiojo ši teorema. Valstybės suvereniteto išplėtimas reiškia, kad tie, kurie yra jai pavaldūs, tam tikra prasme – iš pradžių neapibrėžta, tačiau tampančia vis aiškesne ir tikslesne, – įsisąmonina savo narystę politinėje bendruomenėje ir tokios narystės suteikiamas teises ir įsipareigojimus.“ Ibid., p. 210.

⁵ Detalų šio argumento aptarimą žr. Ashley, „Living on Border Lines“.

⁶ Žr. Peter Gourevitch, „The Second Image Reversed: The International Sources of Domestic Politics“, *International Organization* 32 (Autumn 1978), p. 881–912. Pavyzdinius šio tipo empirinius tyrimus žr. idem, *Politics in Hard Times: Comparative Responses to International Economic Crises* (Ithaca: Cornell University Press, 1986); Peter J. Katzenstein, ed., *Between Power and Plenty: Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States* (Madison: University of Wisconsin Press, 1978; idem, *Small States in World Markets: Industrial Policy in Europe* (Ithaca: Cornell University Press, 1985).

⁷ Žr. mano „Sovereignty and the Institutional Isomorphism of States“, kur pateikiami preliminarūs tokio tipo tyrimo tarptautinės prekybos srityje metmenys. Mano pagrindinis teiginys ten yra tai, kad tarptautinės prekybos institucijos, tokios kaip GATT (Bendrasis susi-

tarimas dėl muitų tarifų ir prekybos – *vert. past.*), ekonominius klausimus įtraukia į „aukštosios politikos“ sritį ir tuo suteikia valstybėms galią kurti ir taikyti taisykles savo visuomenėms. Taigi pasaulinės prekybos išplėtimas atspindi ne valstybių, kurios ir toliau nustato taisykles, suvereniteto irimą, o tautos politinės kontrolės ekonominių normų nustatymo atžvilgiu nuosmukį.

⁸ Theda Skocpol, *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China* (New York: Cambridge University Press, 1979), p. 29. Taip pat žr. Stephen D. Krasner, „Approaches to the State: Alternative Conceptions and Historical Dynamics“, *Comparative Politics* 16 (January 1984), p. 223–246.

⁹ Ypač vengtini tokie empirinių požiūrių įtartinai teiginiai kaip „valstybė visų pirma yra organizacija, tiekianti savo nariams, piliečiams viešąsias gėrybes“. Norman Frohlich and Joe A. Oppenheimer, „I Get By with a Little Help from My Friends“, *World Politics* 23 (October 1970), p. 104. Įprastinis tarptautinių santykių teorijos požiūris į valstybę, mano nuomone, yra pernelyg geranoriškas (*benevolent*). Halliday, „State and Society“, p. 226. Aš manau, kad taip nutinka dėl to, jog JAV teoretikai bent jau implicitiškai laikosi visuomeninės sutarties požiūrio į valstybę.

¹⁰ Ši perspektyva gali prisitaikyti prie tokių svarbių pokyčių kaip perėjimas nuo *laissez-faire* liberalios valstybės prie „įterptinės“ liberalios valstybės (*embedded liberal state*) ir kartu leisti abiejų tipų valstybes laikyti suverenėmis. Apie šį perėjimą žr. Ruggie, „International Regimes, Transactions, and Change“.

¹¹ Apie kitus atvejus žr. Thomson, „Explaining the Regulation of Transnational Practices“.

¹² Šis požiūris į normas yra suderinamas su Foucault požiūriu, kai jis teigia, kad „į šią naują valdžios sanklodą kartu su kalėjimo sistema, jos pagrindiniu įrankiu, ateina naujos formos „įstatymas“: teisingumo ir gamtos, privalomo nurodymo ir kūno konstitucijos mišinys „– norma“ (Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, trans. Alan Sheridan (New York: Vintage Books, 1977), p. 304. Liet. Michel Foucault, *Disciplinuoti ir bausti: Kalėjimo gimimas*, vertė Marius Daškus (Vilnius: Baltos lankos, 1998) p. 361. Taip pat žr. Francesca M. Cancian, *What are Norms? A Study of Beliefs and Action in a Maya Community* (New York: Cambridge University Press, 1975), sk. 1, 2 ir 9. Skirtingų normos sampratų apžvalgą žr. mano „Norms in International Relations: A Conceptual Analysis“, *International Journal of Group Tensions* 23 (Spring 1993), p. 67–83.

¹³ Iš tiesų yra ir trečias klausimas, kuriuo šioje knygoje pasisakoma geriausiu atveju netiesiogiai: kokie yra santykiai tarp prievartos organizavimo ir globalios kapitalistinės ekonomikos vystymosi? Nors šioje knygoje nėra tarp jų nustatoma jokių priežastinių ryšių, nurodoma, kad nevalstybinė prievarta buvo suderinama su grobstymo ir merkantilizmo politine ekonomika, tačiau nesuderinama su kapitalistine komercija. Žr. Frederic Chapin Lane, „Economic Consequences of Organized Violence“, in *Venice and History: The Collected Papers of Frederic C. Lane*, ed. a Committee of Colleagues and Former Students (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1966), p. 412–428.

¹⁴ Walker, „Genealogy, Geopolitics and Political Community“, p. 84.

BIBLIOGRAFIJA

Aird, David M. *The Civil Laws of France to the Present Time*. London: Longmans, Green, 1875.

Al-Qasimi, Sultan Muhammad. *The Myth of Arab Piracy in the Gulf*. London: Croom Helm, 1986.

Anderson, Gary, and Robert D. Tollison. „Apologiae for Chartered Monopolies in Foreign Trade, 1600–1800“. *History of Political Economy* 15 (1983): 549–566.

Anderson, Scott, and Jon Lee Anderson. *Inside the League: The Shocking Expose of How Terrorists, Nazis, and Latin American Death Squads Have Infiltrated the World Anti-Communist League*. New York: Dodd, Mead and Co., 1986.

Andrews, Bruce. „The Domestic Content of International Desire“. *International Organization* 38 (Spring 1984): 321–327.

Andrews, Kenneth R. *Elizabethan Privateering: English Privateering during the Spanish War, 1585–1603*. Cambridge: Cambridge University Press, 1964.

Asher, Eugene L. *The Resistance to the Maritime Classes: The Survival of Feudalism in the France of Colbert*. Vol. 66 of *University of California Publications in History*, ed. Theodore Saloutos, T. S. Brown, G. E. Von Grunebaum, and Andrew Lossky. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1960.

Ashley, Richard K. „The Poverty of Neorealism“. *International Organization* 38 (Spring 1984): 225–286.

Idem. „Effecting Global Purpose: Notes on a Problematic of International Organization“. Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Chicago, 111., 3–6 September 1987.

Idem. „Social Will and International Anarchy“. Photocopy. Arizona State University, 1987.

Idem. „The Powers of Anarchy: Theory, Sovereignty, and the Domestication of Global Life“. Photocopy. Arizona State University, 1988.

Idem. „Living on Border Lines: Man, Poststructuralism and War“. In *International/Intertextual Relations: The Boundaries of Knowledge and Practice in World Politics*, edited by James Der Derian and Michael J. Shapiro. Lexington, Mass.: Lexington Books, 1989.

Idem. „Statecraft as Mancraft: Knowledge, Power, and Resistance in Modern World Politics“. Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Atlanta, Ga., 31 August–3 September 1989.

Ashley, Richard K., and R. B. J. Walker. „Speaking the Language of Exile: Dissidence in International Studies“. *International Studies Quarterly* 34 (September 1990, special issue): 259–268 and 367–416.

Axelrod, Robert. „The Emergence of Cooperation among Egoists“. *American Political Science Review* 75 (June 1981): 306–381.

Bagawan, Bandar Seri. „Brunei: Floating Free“. *Economist* 24 (December 1983): 40.

Bamford, Paul W. *Fighting Ships and Prisons: The Mediterranean Galleys of France in the Age of Louis XIV*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1973.

Banks, Arthur S. *Cross-National Time-Series Data Archive User's Manual*. Binghamton: State University of New York, 1975.

Barnett, Correlli. *Britain and Her Army, 1509–1970: A Military, Political and Social Survey*. New York: William Morrow, 1970.

Barnett, Michael N. „Sovereignty, Institutions, and Identity: From Pan-Arabism to the Arab State System“. Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Washington, D.C., 29 August–1 September, 1991.

Bates, Robert. „Problems with Case Studies“. Presentation to National Science Foundation-funded Conference on Democracy, Markets, and Choice, University of Washington, 20–23 September 1991.

Bayley, C. C. *Mercenaries for the Crimea: The German, Swiss, and Italian Legions in British Service, 1854–1856*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 1977.

Beach, Edward L. *The United States Navy: 200 Years*. New York: Holt, 1986.

Behrman, Cynthia F. *Victorian Myths of the Sea*. Athens: Ohio University Press, 1977.

Belgrave, Charles. *The Pirate Coast*. New York: Roy, 1966.

Bledsoe, Robert L., and Boleslaw A. Boczek. *The International Law Dictionary*. Santa Barbara, Calif.: ABC-Clio, 1987.

Booth, John A. *The End and the Beginning: The Nicaraguan Revolution*. Boulder, Colo.: Westview Press, 1982.

Bowles, Thomas Gibson. *The Declaration of Paris of 1856*. London: Sampson Low, Marston, 1900.

Boxer, C. R. *The Dutch Seaborne Empire, 1600–1800*. Vol. 2 of *The History of Human Society*, edited by J. H. Plumb. New York: Knopf, 1965.

Braudel, Fernand. *Civilization and Capitalism, Fifteenth-Eighteenth Century*. Vol. 3, *The Perspective of the World*, translated by Sian Reynolds. New York: Harper and Row, 1984.

Brown, Charles H. *Agents of Manifest Destiny: The Lives and Times of the Filibusters*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1980.

Brown, D. E. „Brunei on the Morrow of Independence“. *Asian Survey* 24 (February 1984): 201–208.

Burchett, Wilfred, and Derek Roebuck. *The Whores of War: Mercenaries Today*. New York: Penguin Books, 1977.

Burmester, H. C. „The Recruitment and Use of Mercenaries in Armed Conflicts“. *American Journal of International Law* 72 (January 1978): 37–56.

Burns, Robert I. *Muslims, Christians and Jews in the Crusader Kingdom of Valencia: Societies in Symbiosis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.

Caldwell, Robert Granville. *The López Expeditions to Cuba, 1848–1851*. Princeton: Princeton University Press, 1915.

Cancian, Francesca. *What Are Norms? A Study of Beliefs and Action in a Maya Community*. New York: Cambridge University Press, 1975.

Caporaso, James A. „International Relations Theory and Multilateralism: The Search for Foundations“. *International Organization* 46 (Summer 1992): 599–632.

Carr, Edward Hallett. *The Twenty Years' Crisis, 1919–1939: An Introduction to the Study of International Relations*. 2d ed. New York: Harper and Row, 1939.

Cawston, George, and A. H. Keane. *The Early Chartered Companies, A.D. 1296–1858*. New York: Edward Arnold, 1896.

Cesner, Robert E., Jr., and John W. Brant. „Law of the Mercenary: An International

Dilemma". *Capital University Law Review* 6 (1977): 339–370.

Chaudhuri, K. N. „The East India Company and the Export of Treasure in the Early Seventeenth Century". *Economic History Review*, 2d ser. 16 (1963): 23–38.

Idem: *The English East India Company: A Study of an Early Joint-Stock Company, 1600–1640*. New York: Augustus M. Kelley, 1965.

Childs, John. *Armies and Warfare in Europe, 1648–1789*. Manchester: Manchester University Press, 1982.

Clarke, S. J. G. *The Congo Mercenary*. Johannesburg: South African Institute of International Affairs at the University of the Witwatersrand, 1968.

Clowes, William Laird. *The Royal Navy: A History from the Earliest Times to the Present*. Vol. 3. Boston: Little, Brown, 1898.

Cooper, Richard N. „Economic Interdependence and Foreign Policy in the Seventies". *World Politics* 24 (January 1972): 159–181.

Coornaert, E. L. J. „European Economic Institutions and the New World: The Chartered Companies". In *The Economy of Expanding Europe in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, edited by E. E. Rich and C. H. Wilson. Vol. 4 of *The Cambridge Economic History of Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1967.

Corbett, Julian S. *England in the Seven Years' War*. Vol. 2. London: Longmans, Green, 1907.

Corvisier, André. *Armies and Societies in Europe, 1494–1789*. Translated by Abigail T. Siddall. Bloomington: Indiana University Press, 1979.

Cottrell, Alvin J., and Frank Bray. *Military Forces in the Persian Gulf*. Center for Strategic and International Studies. The Washington Papers, vol. 6, no. 60. Beverly Hills, Calif.: Sage, 1978.

Cox, Isaac Joslin. „Monroe and the Early Mexican Revolutionary Agents". *Annual Report of the American Historical Association for the Year 1911* 1 (1913): 199–215.

Cox, Robert W. „Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory". In *Neorealism and Its Critics*, edited by Robert O. Keohane. New York: Columbia University Press, 1986.

Idem „Multilateralism and World Order". *Review of International Studies* 18 (April 1992): 161–180.

Crowhurst, Patrick. *The Defence of British Trade, 1689–1815*. Folkestone, Kent: Dawson, 1977.

Davis, John P. *Corporations: A Study of the Origin and Development of Great Business Combinations and Their Relation to the Authority of the State*. New York: Capricorn, 1961.

Deák, Francis, and Philip C. Jessup, eds. *A Collection of Neutrality Laws, Regulations and Treaties of Various Countries*. 2 vols. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1939.

De Armond, Louis. „Justo Sierra O'Reilly and Yucatecan-United States Relations, 1847–1848". *Hispanic American Historical Review* 31 (August 1951): 420–436.

de Maleville, Jacques. *Analyse Raisonnée de la Discussion du Code Civil au Conseil d'Etat*. 3d ed. 4 vols. Paris: N'ève, 1822.

Der Derian, James, and Michael J. Shapiro, eds. *International/ Intertextual Relations: Boundaries of Knowledge and Practice in World Politics*. Lexington, Mass.: Lexington Books, 1989.

De St. Jorre, John. *The Nigerian Civil War*. London: Hodder and Stoughton, 1972.

Disney, A. R. „The First Portuguese India Company, 1628–1633“. *Economic History Review*, 2d ser. 30 (May 1977): 242–258.

Dobb, Maurice. *Studies in the Development of Capitalism*. New York: International Publishers, 1947.

Dodwell, H. H. „The Development of Sovereignty in British India“. In *British India, 1497–1858*, edited by idem. Vol. 5 of *The Cambridge History of India*. Cambridge: Cambridge University Press, 1929.

Idem „The Seven Years War“. In *British India, 1497–1858*, edited by idem. Vol. 5 of *The Cambridge History of India*. Cambridge: Cambridge University Press, 1929.

Idem „The War of Austrian Succession“. In *British India, 1497–1858*, edited by idem. Vol. 5 of *The Cambridge History of India*. Cambridge: Cambridge University Press, 1929.

Duffy, Christopher. *Russia's Military Way to the West: Origins and Nature of Russian Military Power, 1700–1800*. Boston: Routledge and Kegan Paul, 1981.

Earle, Peter. *Corsairs of Malta and Barbary*. London: Sidgwick and Jackson, 1970.

Edwards, Samuel. *Barbary General: The Life of William H. Eaton*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1968.

Elias, Norbert. *The Civilizing Process*. Vol. 2, *Power and Civility*. Translated by Edmund Jephcott. New York: Pantheon, 1982.

Evans, Peter B., Dietrich Rueschemeyer, and Theda Skocpol, eds. *Bringing the State Back In*. New York: Cambridge University Press, 1985.

Farwell, Byron. *The Gurkhas*. New York: W. W. Norton, 1984.

Fenwick, Charles G. *The Neutrality Laws of the United States*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1913.

Foster, William. „The East India Company, 1600–1740“. In *British India, 1497–1858*, edited by H. H. Dodwell. Vol. 5 of *The Cambridge History of India*. Cambridge: Cambridge University Press, 1929.

Foucault, Michel. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Translated by Alan Sheridan. New York: Vintage Books, 1977.

Frohlich, Norman, and Joe A. Oppenheimer. „I Get By with a Little Help from My Friends“. *World Politics* 23 (October 1970): 104–120.

Furber, Holden. *Rival Empires of Trade in the Orient, 1600–1800*. Vol. 2 of *Europe and the World in the Age of Expansion*, edited by Boyd C. Shafer. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1976.

Garcia-Mora, M. *International Responsibility for Hostile Acts of Private Persons against Foreign States*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1962.

Geyl, P. „The Dutch in India“. In *British India, 1497–1858*, edited by H. H. Dodwell. Vol. 5 of *The Cambridge History of India*. Cambridge: Cambridge University Press, 1929.

Giddens, Anthony. *A Contemporary Critique of Historical Materialism*. Vol. 2, *The Nation-State and Violence*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1985.

Gilpin, Robert G. *U.S. Power and the Multinational Corporation: The Political Economy of Foreign Direct Investment*. New York: Basic Books, 1975.

Idem „The Richness of the Tradition of Political Realism“. *International Organization* 38 (Spring 1984): 287–304.

Idem *The Political Economy of International Relations*. Princeton: Princeton University Press, 1987.

Gooch, John. *Armies in Europe*. London: Routledge and Kegan Paul, 1980.

Gosse, Philip. *The History of Piracy*. New York: Tudor, 1946.

Gourevitch, Peter. „The Second Image Reversed: The International Sources of Domestic Politics“. *International Organization* 32 (Autumn 1978): 881–912.

Idem *Politics in Hard Times: Comparative Responses to International Economic Crises*. Ithaca: Cornell University Press, 1986.

Gradish, Stephen F. *The Manning of the British Navy during the Seven Years' War*. Vol. 21 of *Royal Historical Society Studies in History*. London: Royal Historical Society, 1980.

Griffiths, Percival. *A License to Trade: The History of English Chartered Companies*. London: Ernest Benn, 1974.

Guillet, Edwin C. *The Lives and Times of the Patriots: An Account of the Rebellion in Upper Canada, 1837–1838, and of the Patriot Agitation in the United States, 1837–1842*. Toronto: University of Toronto Press, 1968.

Hall, William Edward. *The Rights and Duties of Neutrals*. London: Longmans, Green, 1874.

Idem *A Treatise on International Law*. 8th ed. Edited by A. Pearce Higgins. Oxford: Clarendon Press, 1924.

Halliday, Fred. „State and Society in International Relations: A Second Agenda“. *Millennium* 16 (Summer 1987): 215–229.

Harvard Law School Research in International Law. „Draft Convention on Piracy“. *American Journal of International Law* 26 (1932, special supplement): 739–1013.

Heckscher, Eli F. *Mercantilism*. Translated by Mendel Shapiro. 2 vols. London: George Allen and Unwin, 1935.

Hertslet, Edward. *The Map of Europe by Treaty*. Vol. 2. London: Butterworths, 1875.

Hinsley, F. H. *Sovereignty*. New York: Basic Books, 1966.

Hiro, Dilip. *Inside the Middle East*. London: Routledge and Kegan Paul, 1982.

Hirshmann, Albert O. *The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism before Its Triumph*. Princeton: Princeton University Press, 1977.

Hobsbawm, E. J. *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. New York: Cambridge University Press, 1990.

Howard, Michael. *War in European History*. New York: Oxford University Press, 1976.

Hudson's Bay Company. *Hudson's Bay Company: A Brief History*. London: Hudson's Bay House, 1934.

Idem *Charters, Statutes, Orders in Council, etc. Relating to the Hudson's Bay Company*. London: Hudson's Bay Company, 1963.

Hynemann, Charles S. *The First American Neutrality: A Study of the American Understanding of Neutral Obligations during the Years 1792 to 1815*. Illinois Studies in the Social Sciences, vol. 20, nos. 1–2. Urbana: University of Illinois, 1934.

Ingrao, Charles W. *The Hessian Mercenary State: Ideas, Institutions, and Reform under Frederick II, 1760–1785*. New York: Cambridge University Press, 1987.

International Institute for Strategic Studies. *The Military Balance, 1986–1987*. London: International Institute for Strategic Studies, 1986.

Israel, Jonathan. *The Dutch Republic and the Hispanic World, 1606–1661*. New York: Oxford University Press, 1982.

Jackson, Robert H., and Carl G. Rosberg. „Why Africa's Weak States Persist: The Empirical and the Juridical in Statehood“. *World Politics* 35 (October 1982): 1–24.

Jepperson, Ronald L. „Institutions, Institutional Effects, and Institutionalism“. In *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, edited by Walter W. Powell and Paul J. DiMaggio. Chicago: University of Chicago Press, 1991.

Jessup, Philip C., and Francis Deak. *The Origins*. Vol. 1 of Columbia University Council for Research in the Social Sciences, *Neutrality: Its History, Economics and Law*. 4 vols. New York: Columbia University Press, 1935.

Karsten, Peter D. *The Naval Aristocracy*. Riverside, N.J.: Free Press, 1971.

Katzenstein, Peter J., ed. *Between Power and Plenty: Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States*. Madison: University of Wisconsin Press, 1978.

Idem *Small States in World Markets: Industrial Policy in Europe*. Ithaca: Cornell University Press, 1985.

Keegan, John. *World Armies*. New York: Facts on File, 1979.

Idem *World Armies*. 2d ed. London: Macmillan, 1983.

Kemp, P. K., and Christopher Lloyd. *Brethren of the Coast: Buccaneers of the South Seas*. New York: St. Martin's, 1960.

Keohane, Robert O. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press, 1984.

Idem „International Institutions: Two Approaches“. *International Studies Quarterly* 32 (December 1988): 379–396.

Idem „Multilateralism: An Agenda for Research“. *International journal* 45 (Autumn 1990): 731–764.

Keohane, Robert O., and Joseph S. Nye. *Power and Interdependence*. Boston: Little, Brown, 1977.

Keohane, Robert O., and Joseph S. Nye, eds. *Transnational Relations and World Politics*. Cambridge: Harvard University Press, 1972.

Khalid, Devlet. „Pakistan's Relations with Iran and the Arab States“. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies* 5 (Spring 1982): 16–22.

Kiernan, V. G. „Foreign Mercenaries and Absolute Monarchy“. In *Crisis in Europe, 1560–1660*, edited by Trevor Aston. New York: Basic Books, 1965.

Knightley, Phillip. „Unlucky in Love, Lucky in War“. Review of *The French Foreign Legion*, by Douglas Porch. *New York Times Book Review*, 14 July 1991, 7.

Koh, Harold Hongju. *The National Security Constitution: Sharing Power after the Iran-Contra Affair*. New Haven: Yale University Press, 1990.

Krasner, Stephen D. *Defending the National Interest: Raw Materials Investments and U.S. Foreign Policy*. Princeton: Princeton University Press, 1978.

Idem „Approaches to the State: Alternative Conceptions and Historical Dynamics“. *Comparative Politics* 16 (January 1984): 223–246.

Idem *Structural Conflict: The Third World against Global Liberalism*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1985.

Idem „Sovereignty: An Institutional Perspective“. In *The Elusive State: International and*

- Comparative Perspectives*, edited by James A. Caporaso. Newbury Park, Calif.: Sage, 1989.
- Idem, ed. *International Regimes*. Ithaca: Cornell University Press, 1983.
- Kratochwil, Friedrich. „Errors Have Their Advantage“. *International Organization* 38 (Spring 1984): 305–320.
- Kratochwil, Friedrich, and John Gerard Ruggie. „International Organization: A State of the Art on an Art of the State“. *International Organization* 40 (Autumn 1986): 753–775.
- Kronenberger, Louis. „People on Spits and Other Niceties“. *Atlantic Monthly*, September 1969, 106–109.
- Kuhn, Thomas. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, 1970.
- Lakatos, Imre. „Falsification and the Methodology of Scientific Research Programs“. In *Criticism and the Growth of Knowledge*, edited by Imre Lakatos and Alan Musgrave. Cambridge: Cambridge University Press, 1970.
- Lake, David A. „The Theory of Hegemonic Stability: An Interim Report“. Paper presented at the World Congress of the International Political Science Association, Buenos Aires, Argentina, 21–25 July 1991.
- Lane, Frederic Chapin. „Economic Consequences of Organized Violence“. In *Venice and History: The Collected Papers of Frederic C. Lane*, edited by a Committee of Colleagues and Former Students. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1966.
- Larsen, Lt. Gen. Stanley Robert, and Brig. Gen. James Lawton Collins. *Allied Participation in Vietnam*. Washington, D.C.: Department of the Army, 1975.
- Levi, Margaret. *Of Rule and Revenue*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1988.
- Linklater, Andrew. *Men and Citizens in the Theory of International Relations*. New York: St. Martin's Press, 1982.
- Little, Richard. „Revisiting Intervention: A Survey of Recent Developments“. *Review of International Studies* 13 (January 1987): 49–60.
- Lloyd, Christopher. *The British Seaman, 1200–1860: A Social Survey*. London: Collins, 1968.
- Lobel, Jules. „The Rise and Decline of the Neutrality Act: Sovereignty and Congressional War Powers in United States Foreign Policy“. *Harvard International Law Journal* 24 (Summer 1983): 1–71.
- Luke, Timothy W. „The Discipline of Security Studies and the Codes of Containment: Learning from Kuwait“. *Alternatives* 16 (1991): 315–344.
- Lydon, James G. *Pirates, Privateers and Profits*. Upper Saddle River, N.J.: Gregg, 1970.
- McCaleb, Walter Flavius. „*The Aaron Burr Conspiracy*“ and „*A New Light on Aaron Burr*“. Expanded ed. New York: Argosy-Antiquarian, 1966.
- Machiavelli, Niccolo. „*The Prince*“ and „*The Discourses*“. New York: Modern Library, 1950.
- Mackay, Douglas. *The Honourable Company: A History of the Hudson's Bay Company*. New York: Bobbs-Merrill, 1936.
- Maclay, Edgar Stanton. *A History of American Privateers*. New York: Appleton, 1899.
- McNeill, William H. *The Pursuit of Power: Technology, Armed Force, and Society since A.D. 1000*. Chicago: University of Chicago Press, 1982.

Malkin, H. W. „The Inner History of the Declaration of Paris“. *British Yearbook of International Law* 8 (1927): 1–44.

Malloy, William M., comp. *Treaties, Conventions, International Acts, Protocols and Agreements between the United States of America and Other Powers, 1776–1909*. Vol. 2. Washington, D.C.: Government Printing Office, 1910.

Mann, Michael. *The Sources of Social Power*. Vol. 1, *A History of Power from the Beginning to A.D. 1760*. New York: Cambridge University Press, 1986.

Maritain, Jacques. „The Concept of Sovereignty“. *World Politics* 44 (June 1950): 343–357.

Martineau, Alfred. „Dupleix and Bussy“. In *British India, 1497–1858*, ed. H. H. Dodwell. Vol. 5 of *The Cambridge History of India*. Cambridge: Cambridge University Press, 1929.

Mastanduno, Michael, David A. Lake, and G. John Ikenberry. „Toward a Realist Theory of State Action“. *International Studies Quarterly* 33 (December 1989): 457–474.

Merriam, C. E. *History of the Theory of Sovereignty since Rousseau*. Columbia University Studies in the Social Sciences, vol. 33. New York: AMS Press, 1968.

Metcalf, Helen Broughall. „The California French Filibusters in Sonora“. *California Historical Society Quarterly* 18 (March 1939): 3–21.

Meyer, John W. „The World Polity and the Authority of the Nation-State.“ In *Studies of the Modern World System*, edited by Albert Bergesen. New York: Academic Press, 1980.

Meyer, John W., John Boli, and George M. Thomas. „Ontology and Rationalization in the Western Cultural Account“. In *Institutional Structure: Constituting State, Society, and the Individual*, edited by George M. Thomas, John W. Meyer, Francisco O. Ramirez, and John Boli. Newbury Park, Calif.: Sage, 1987.

Meyer, John W., Francisco O. Ramirez, Henry A. Walker, Nancy Langton, and Sorca M. O'Connor. „The State and the Institutionalization of the Relations between Women and Children“. Photocopy. Stanford University, 1984.

Mill, James. *The History of British India*. Abridged ed. In *Classics of British Historical Literature*, edited by John Clive. Chicago: University of Chicago Press, 1975.

Minnegerode, Meade. *Lives and Times: Four Informal American Biographies*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1925.

Mockler, Anthony. *The Mercenaries*. New York: Macmillan, 1969.

Idem *The New Mercenaries*. London: Sidgwick and Jackson, 1985.

Moore, John B. *A Digest of International Law*. Vol. 2. Washington, D.C.: Government Printing Office, 1906.

Moravcsik, Andrew. „Integrating International and Domestic Explanations of World Politics: A Theoretical Introduction“. Photocopy. University of Chicago, 1991.

Morello, Ted. „Gurkhas under Fire“. *Far Eastern Economic Review* 116 (4 June 1982): 40–42.

Morse, Edward L. *Modernization and the Transformation of International Relations*. New York: Free Press, 1976.

Mukherjee, Ramkrishna. *The Rise and Fall of the East India Company: A Sociological Appraisal*. New York: Monthly Review Press, 1974.

Newman, Peter C. *Company of Adventurers*. Vol. 1. Ontario, Canada: Penguin Books, 1986.

Idem *Company of Adventurers*. Vol. 2, *Ceasars of the Wilderness*. Ontario, Canada: Viking, 1987.

North, Douglass. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. New York: Cambridge University Press, 1990.

O'Malley, Pat. „The Discipline of Violence: State, Capital and the Regulation of Naval Warfare“. *Sociology* 22 (May 1988): 253–270.

Oppenheim, L. *International Law: A Treatise*. 8th ed. Edited by H. Lauterpacht. Vol. 1, *Peace*. New York: Longmans, Green, 1955.

Oye, Kenneth, ed. „Cooperation under Anarchy“. *World Politics* 38 (October 1985, special issue): 1–254.

Padelford, Norman J. *International Law and Diplomacy in the Spanish Civil Strife*. New York: Macmillan, 1939.

Parker, Geoffrey. *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500–1800*. New York: Cambridge University Press, 1988.

Phillips, W. Alison, and Arthur H. Reede. *The Napoleonic Period*. Vol. 2 of Columbia University Council for Research in the Social Sciences, *Neutrality: Its History, Economics and Law*. New York: Columbia University Press, 1936.

Piggott, Francis. *The Declaration of Paris, 1856*. London: University of London Press, 1919.

Polanyi, Karl. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press, 1944.

Popper, Karl. *The Logic of Scientific Discovery*. New York: Basic Books, 1959.

Powell, E. Alexander. *Gentlemen Rovers*. New York: Charles Scribner's Sons, 1913.

Pratt, Julius W. *Expansionists of 1812*. Gloucester, Mass.: Peter Smith, 1957.

Preston, Richard A., and Sydney F. Wise. *Men in Arms: A History of Warfare and Its Interrelationships with Western Society*. 2d ed. New York: Praeger, 1970.

Quandt, William B. *Saudi Arabia in the 1980s: Foreign Policy, Security, and Oil*. Washington, D.C.: Brookings Institution, 1981.

Rankin, Hugh F. *The Golden Age of Piracy*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1969.

Rauch, Basil. *American Interest in Cuba, 1848–1855*. New York: Columbia University Press, 1948.

Rediker, Marcus. *Between the Devil and the Deep Blue Sea: Merchant Seamen, Pirates, and the Anglo-American Maritime World, 1700–1750*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

Redlich, Fritz. *The German Military Enterpriser and His Work Force: A Study in European Economic and Social History*. Vol. 2. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1965.

Rees, David. *Korea: The Limited War*. New York: St. Martin's Press, 1964.

Reinstein, Robert J. „An Early View of Executive Powers and Privilege: The Trial of Smith and Ogden“. *Hastings Constitutional Law Quarterly* 2 (Spring 1975): 309–349.

Reuter, Bertha Ann. *Anglo-American Relations during the Spanish-American War*. New York: Macmillan, 1924.

Rhee, Syngman. *Neutrality as Influenced by the United States*. Princeton: Princeton University Press, 1912.

Rich, E. E. *The History of the Hudson's Bay Company, 1670–1870*. Vol. 2 of *Publications of the Hudson's Bay Record Society*, edited by idem. London: Hudson's Bay Record Society, 1959.

Ritchie, Robert C. *Captain Kidd and the War against the Pirates*. Cambridge: Harvard University Press, 1986.

Roberts, Michael. *Gustavus Adolphus and the Rise of Sweden*. London: English Universities Press, 1973.

Roberts, P. E. „The East India Company and the State“. In *British India, 1497–1858*, edited by H. H. Dodwell. Vol. 5 of *The Cambridge History of India*. Cambridge: Cambridge University Press, 1929.

Robertson, William Spence. *The Life of Miranda*. Vol. 1. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1929.

Roche, James Jeffrey. *The Story of the Filibusters*. New York: Macmillan, 1891.

Rodriguez-Salgado, M. J. „Mediterranean Corsairs“. *History Today* 31 (April 1981): 36–41.

Rosecrance, Richard. *The Rise of the Trading State*. New York: Basic Books, 1986.

Rosenau, James N. „Before Cooperation: Hegemons, Regimes, and Habit-Driven Actors in World Politics“. *International Organization* 40 (Autumn 1986): 849–894.

Idem „Global Changes and Theoretical Challenges: Toward a Postinternational Politics for the 1990s“. In *Global Changes and Theoretical Challenges: Approaches to World Politics for the 1990s*, edited by Ernst-Otto Czempiel and James N. Rosenau. Lexington, Mass.: Lexington Books, 1989.

Idem *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. Princeton: Princeton University Press, 1990.

Rosenau, Pauline. „International Relations Confronts the Humanities“. *Millennium* 19 (January 1990): 83–110.

Rosinski, Herbert. *The German Army*. Washington, D.C.: Infantry Journal, 1944.

Ruggie, John Gerard. „Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis“. *World Politics* 35 (January 1983): 261–285.

Idem „International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order“. In *International Regimes*, edited by Stephen D. Krasner. Ithaca: Cornell University Press, 1983.

Idem „Planetary Politics: International Transformation in the Making.“ Paper presented at the German-American Workshop on International Relations Theory, Bad Homburg, Federal Republic of Germany, 31 May–3 June 1987.

Idem „International Structure and International Transformation: Space, Time, and Method“. In *Global Changes and Theoretical Challenges: Approaches to World Politics for the 1990s*, edited by Ernst-Otto Czempiel and James N. Rosenau. Lexington, Mass.: Lexington Books, 1989.

Safran, Nadav. *Saudi Arabia: The Ceaseless Quest for Security*. Cambridge: Harvard University Press, Belknap Press, 1985.

Schachner, Nathan. *Aaron Burr: A Biography*. New York: Frederick A. Stokes, 1937.

Scott, William Robert. *The Constitution and Finance of English, Scottish and Irish Joint-Stock Companies to 1720*. 2 vols. Cambridge: Cambridge University Press, 1912.

Seavey, James Matthews. „Neutrality Legislation in the United States.“ S.J.D. thesis, Georgetown University, 1939.

Sen, S. P. *The French in India, 1763–1816*. Calcutta: Firma K. L. Mukhopadhyay, 1958.

Senior, Hereward. *The Fenians and Canada*. Toronto: Macmillan of Canada, 1978.

Seymour, William. „The Company That Founded an Empire: The First Hundred Years in the Rise to Power of the East India Company“. *History Today* 19 (September 1969): 641–650.

Shearer, Ernest C. „The Carvajal Disturbances“. *Southwestern Historical Quarterly* 55 (1951): 201–230.

Sherman, Arnold A. „Pressure from Leadenhall: The East India Company Lobby, 1660–1678“. *Business History Review* 50 (Autumn 1976): 329–353.

Sherry, Frank. *Raiders and Rebels: The Golden Age of Piracy*. New York: Hearst Marine Books, 1986.

Singer, J. David, and Melvin Small. *Wages of War, 1816–1980, Augmented with Disputes and Civil War Data*. Ann Arbor, Mich: Inter-university Consortium for Political and Social Research, 1984.

Skocpol, Theda. *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.

Smith, Adam. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Edited by Edwin Cannan. New York: Modern Library, 1937.

Smith, Justin H. „La República de Rio Grande“. *American Historical Review* 25 (1920): 660–675.

Smith, Richard J. *Mercenaries and Mandarins: The Ever-Victorious Army in Nineteenth-Century China*. Millwood, N.Y.: KTO Press, 1978.

Stark, Francis R. „The Abolition of Privateering and the Declaration of Paris“. In *Studies in History, Economics and Public Law*, edited by the Faculty of Political Science of Columbia University, vol. 8, no. 3. New York: 1897.

Stout, Joseph Allen, Jr. *The Liberators: Filibustering Expeditions into Mexico, 1848–1862, and the Last Thrust of Manifest Destiny*. Los Angeles: Westernlore Press, 1973.

Strang, David. „Anomaly and Commonplace in European Political Expansion: Realist and Institutional Accounts“. *International Organization* 45 (Spring 1991): 143–162.

Strayer, Joseph R. *On the Medieval Origins of the Modern State*. Princeton: Princeton University Press, 1970.

Swanson, Carl E. „American Privateering and Imperial Warfare, 1739–1748“. *William and Mary Quarterly*, 3d ser. 42 (July 1985): 357–382.

Tarling, Nicholas. *Piracy and Politics in the Malay World*. Melbourne: F. W. Cheshire, 1963.

Taylor, Michael. *The Possibility of Cooperation*. In *Studies in Rationality and Social Change*, edited by Jon Elster and Gudmund Hemes. New York: Cambridge University Press, 1987.

Thomas, Charles Marion. *American Neutrality in 1793: A Study in Cabinet Government*. New York: Columbia University Press, 1931.

Thomas, Hugh. *The Spanish Civil War*. Rev. ed. New York: Harper and Row, 1977.

Thomson, Janice E. „State Practices, International Norms, and the Decline of Mercenarism“. *International Studies Quarterly* 34 (March 1990): 23–47.

Idem „Norms in International Relations: A Conceptual Analysis“. *International Journal of Group Tensions* 23 (Spring 1993): 67–83.

Idem „Sovereignty and the Institutional Isomorphism of States“. Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Washington, D.C., 29 August–1 September 1991.

Idem „Explaining the Regulation of Transnational Practices: A State-Building Approach“. In *Governance without Government*, edited by James N. Rosenau and Ernst-Otto Czempiel. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

Thomson, Janice E., and Stephen D. Krasner. „Global Transactions and the Consolidation of Sovereignty“. In *Global Changes and Theoretical Challenges: Approaches to World Politics for the 1990s*, edited by Ernst-Otto Czempiel and James N. Rosenau. Lexington, Mass.: Lexington Books, 1989.

Thorning, Joseph F. *Miranda: World Citizen*. Gainesville: University of Florida Press, 1952.

Tilly, Charles. „War Making and State Making as Organized Crime“. In *Bringing the State Back In*, edited by Peter B. Evans, Dietrich Reuschmeyer, and Theda Skocpol. New York: Cambridge University Press, 1985.

Idem *Coercion, Capital and European States, A.D. 990–1990*. Cambridge: Basil Blackwell, 1990.

Tilly, Charles, ed. *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton: Princeton University Press, 1975.

Time, (special 1776 issue). May 1975.

Trotter, R. G. „The Coming of Confederation“. In *Canada and Newfoundland*. Vol. 6 of *The Cambridge History of the British Empire*, edited by J. Holland Rose, A. P. Newton, and E. A. Benians. Cambridge: Cambridge University Press, 1930.

U.K. *Hansard Parliamentary Debates*, 2d ser., vol. 40 (1819) cols. 1377–1379.

Idem *Hansard Parliamentary Debates*. 3d. ser., vol. 142 (1856), cols. 481–549.

United Nations General Assembly. *Report of the Ad Hoc Committee on the Drafting of an International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries*. 1982.

United Nations Security Council. „Note Dated 25 July 1950 from the Representative of the United States of America to the Secretary-General Transmitting the Text of an Exchange of Letters between President Syngman Rhee of the Republic of Korea and General Douglas MacArthur“. July 1950.

Urban, Chester Stanley. „New Orleans and the Cuban Question during the López Expeditions of 1849–1851: A Local Study in ‘Manifest Destiny’“. *Louisiana Historical Quarterly* 22 (1939): 1095–1167.

U.S. Congress. Senate. Committee on Foreign Relations. *The United States and the Korean Problem*. 83d Cong., 1st sess., 1953.

Idem Senate. Committee on Foreign Relations. Subcommittee on African Affairs. *Angola*. 94th Cong., 2d sess., 3 February 1976.

U.S. Department of the Army. *Military Advisors in Korea: KMAG in Peace and War*. Washington, D.C.: Office of the Chief of Military History, 1962.

Van Hoboken, W. J. „The Dutch West India Company: The Political Background of Its Rise and Decline“. In *Britain and the Netherlands*, edited by J. S. Bromley and E. H. Kossmann. London: Chatto and Windus, 1960.

Venkateswaran, A. L. *Defense Organization in India*. Delhi: Government Ministry of Information and Broadcasting, 1967.

Vlekke, Bernard H. M. *Evolution of the Dutch Nation*. New York: Roy Publishers, 1945.

Walker, R. B. J. „The Territorial State and the Theme of Gulliver.“ *International Journal* 39 (summer 1984): 529–552.

Idem *State Sovereignty, Global Civilization, and the Rearticulation of Political Space*. World Order Studies Program Occasional Paper no. 18. Princeton: Princeton University Center of International Studies, 1988.

Idem „Genealogy, Geopolitics and Political Community: Richard K. Ashley and the Critical Social Theory of International Politics“. *Alternatives* 13 (January 1988): 84–88.

Idem „Ethics, Modernity and the Theory of International Relations“. Photocopy. Princeton University Center of International Studies, 1988–1989.

Walker, R. B. J., and Saul H. Mendlovitz, eds. *Contending Sovereignties: Redefining Political Community*. Boulder, Colo.: Lynne Rienner, 1990.

Waltz, Kenneth N. „The Myth of National Interdependence“. In *The International Corporation*, edited by Charles P. Kindleberger. Cambridge: MIT Press, 1970.

Idem *Theory of International Politics*. Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1979.

Wandell, Samuel H., and Meade Minnigerode. *Aaron Burr*. Vol. 2. New York: G. P. Putnam's Sons, 1925.

Weber, Max. *The Theory of Social and Economic Organization*. Translated by A. M. Henderson and Talcott Parsons. New York: Free Press, 1964.

Weisser, Michael R. *Crime and Punishment in Early Modern Europe*. Atlantic Highlands, N.J.: Humanities Press, 1979.

Wendt, Alexander E. „The Agent-Structure Problem in International Relations Theory“. *International Organization* 41 (Summer 1987): 335–370.

Wendt, Alexander E., and Michael N. Barnett. „The International System and Third World Militarization“. Photocopy. Yale University, April 1991.

Wertenbaker, Thomas J. „Virginia under the Stuarts, 1607–1688“. In *The Shaping of Colonial Virginia*. New York: Russell and Russell, 1914.

Wharton, Francis. *State Trials of the United States during the Administrations of Washington and Adams*. Philadelphia: Carey and Hart, 1849.

Wilkinson, Henry Spenser. *The French Army before Napoleon*. Oxford: Clarendon Press, 1915.

Williams, Neville. *Captains Outrageous: Seven Centuries of Piracy*. New York: Macmillan, 1962.

Wolf, John B. *The Barbary Coast: Algiers under the Turks, 1500–1830*. New York: Norton, 1979.

Wormser, I. Maurice. *Frankenstein Incorporated*. New York: McGraw-Hill, 1931.

Wright, Louis B., and Julia H. Macleod. *The First Americans in North Africa: William Eaton's Struggle for a Vigorous Policy against the Barbary Pirates, 1799–1805*. Princeton: Princeton University Press, 1945.

Wyllis, Rufus Kay. „The French of California and Sonora“. *Pacific Historical Review* 1 (1932): 337–359.

The French in Sonora, 1850–1854: The Story of French Adventurers from California into Mexico. Vol. 21 of *University of California Publications in History*, edited by Herbert E. Bolton, William A. Morris, and Paul B. Schaeffer. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1932.

Young, John Robert. *The French Foreign Legion: The Inside Story of the World-Famous Fighting Force*. London: Thames and Hudson, 1984.

RODYKLĖ

- Adams, J. 134, 195 išn. 69
Ad hoc pajėgos 106–110, 197 išn. 117
 Administracinės bendrovės 43, 183 išn. 115
 Afrika 20, 35, 105, 106–107, 110, 186 išn. 115
Aix-la-Chapelle kongresas 125
 Amerika: ir prieš samdinytę nukreipti įstatymai 93–94; ir Britanija 97–98; Olandijos jūrų prekyba su 111; flibustjerų veikla Amerikoje 132; ir karo tarnyba užsienyje 92–93; Amerikos sukilėlių grupės 70; ir Panamos kanalas 209 išn. 135; piratavimas Amerikoje 61–70; ir kaperiai 17, 20, 81–82, 87–88; revoliucijos Amerikoje 69–70, 198 išn. 78; karai Amerikoje 69–70. *Taip pat žr. atskiras valstybes, regionus.*
 Amerikos sutartis 59
 Amjeno sutartis 115
 Anarchija 173 išn. 26
 Anderson G. 48
 Anglija: prieš samdinytę nukreipti veiksmai Anglijoje 109, 111–112; Karūnos galia 44; Paryžiaus deklaracija ir 83–84; Prancūzijos kaperiavimas ir 90; samdinytė ir 70, 93; neutralumas ir 97–98; piratai ir 33, 58, 59, 60–61, 122–123; kaperiai Anglijoje 20, 32, 33; Karališkasis karinis jūrų laivynas 41, 61, 64, 127; Jūrų vilkai 33, 155; išsipirkimas 37; kaip suverenų autoritetą 129; JAV ir 107; Anglija Vest Indijoje 60.
 Anglijos Plimuto bendrovė 44
 Anglijos revoliucija 45
 Anglijos Rytų Indijos bendrovė 45, 47, 49, 50, 51, 72, 73, 74, 75, 76, 111, 112, 113; Bengalija ir 51; valdžios perversmas 77; baigtis 115; ankstyvosios jos formos 183 išn. 117; Indijos samdiniai 51.
 Anglijos–Sikhų karai 52
 Antrasis Karnatiko karas 76
 Antrasis piratavimo aktas 62
 Apsauga 170 išn. 4
 Ashley, R. K. 22, 26, 28
 Atsitiesimo raštai 32, 84–85, 179 išn. 9
 Aukso amžius, piratavimo 65
 Austrija 35, 74, 82–83, 85, 92
 Autoritetas 11, 25–26, 90, 158. *Taip pat žr.* Valstybė.
 Bahamų salos 63–65, 123
 Bellomonto misija 62–63, 188 išn. 50
 Berberų krantas 55, 123–125
 Blackbeardas (Juodabarzdis) 64
 Bombėjus 51, 115, 127. *Taip pat žr.* Indija.
 Borneo 128, 202 išn. 39
 Braudel, F. 12
 Britanija. *Žr.* Anglija.
 Britanijos karo tarnybos užsienyje aktas, 110
 Britanijos Pietų Afrikos b-ovė 183 išn. 115
 Britanijos Šiaurės Amerikos aktas 118
 Brunėjus 128
 Burke, E. 43
 Burr, A. 139–141, 206 išn. 102, 110, 207 išn. 124
 Caporaso, J. A. 170 išn. 2
 Claytono-Bulwerio sutartis 142
 Cox, R. 21
 Danija 82
 Darbo jėga 171 išn. 7
 Davis, J. 135, 149
 Dekonstrukcija 23, 175 išn. 39, 176 išn. 43
 Denard 107
 Devynerių metų karas 73
 Dezertyravimas 66
 Drake, F. 33
 Draudimo bendrovės 82
 Draugystės ir prekybos sutartis 89
 Eaton, W. 152–155
 Ekspansionizmas 212 išn. 178
 Europos korsarai 123–125
 Europos valstybės, bendrovės ir 73–80
 Evans, P. B. 170 išn. 2
 Faktoriija, apibrėžimas 76, 191 išn. 121
 Fenijai 117
 Feodalizmas 181 išn. 61
 Fiksuotas teritoriskumas 24
 Fletcher, B. 62–63
 Flibustjerų veikla 171 išn. 19, 203 išn. 46; užsienio piliečiai 133–137; Prancūzijos flibustjerai ir JAV 149–150; Meksika ir

- 146–150, 207 išn. 133; Mobilis 150; Nika-
ragva ir 142; politinis pobūdis 145–146; pa-
kilimas ir nuosmukis 131–133; suvaržymas
164; Jungtinės Valstijos ir 154, 159.
Foucault, M. 213 išn. 12
Funkcinė teorija 25, 27, 176 išn. 47
- Gadsdeno sutartis 148
Galeros 183 išn. 104, 187 išn. 12
GATT (Bendrasis susitarimas dėl muitų
tarifų ir prekybos) 213 išn. 7
Giddens, A. 13, 16, 17, 18, 19, 22, 24, 26,
162
Ginkluotė 171 išn. 6, 7
Ginkluoti neutralumai (1780, 1800), 36,
82, 84–85
Globali politika 25
Graikijos nepriklausomybės karas 101, 128
Granto administracija 212 išn. 178
Grobstymo ekonomika 213 išn. 13
Grotius, H. 68
Gurkai 102–105, 107, 161
- Hadsono įlankos bendrovė 43; privilegija ir
44, 47; jos ekonomika 111, 112;
Indija ir 52, prievarta tarp bendrovių 78;
jos ilgaamžiškumas 183 išn. 117; jos karinės
pajėgos 50; šiuolaikinės korporacijos ir 116;
monopolio atšaukimas 111–112.
Hall, W. E. 67, 69
Halperin, N. 171 išn. 7
Hamilton A. 134
Henfield, G. 100
Henrikas VIII 33
Heseno valstybė 181 išn. 72
Heteronomija 174 išn. 29
Hierarchija 175 išn. 36
Honkongas 129
- Imperatoriškoji Britanijos Rytų Afrikos
bendrovė 183 išn. 115
Indija 49–52, 115, 130–131. *Taip pat žr.*
Rytų Indijos bendrovė.
Indonezija 50
Institucijos, apibrėžimas 170 išn. 2, 176
išn. 47
Intervencijos, literatūra apie 178 išn. 64
Į problemų sprendimą orientuota teorija
173 išn. 26
- Ispanija 58–59, 130, 206 išn. 111, 207 išn.
121
Ispanijos ir Amerikos karas 88
Ispanijos ir Čilės karas 88
Ispanijos įpėdinystės karas 20, 35, 61, 74
Ispanijos nepriklausomybės karas 101
Ispanijos pilietinis karas 37, 106, 108,
Istorinė teorija 170 išn. 2
Išsipirkimas 35
Išskirtinis teritoriškumas 24
Įtikinamas paneigiamumas 31
- JAV: užsienio piliečiai 194 išn. 49; korsarų
veiksmai ir 123; Paryžiaus deklaracija 83;
JAV ekspedicijos 141–145; flibustjerų veikla
ir 131–133; laisvų prekių principas 86;
prekyba kailiais ir 117; ir jūrų pėstininkai
153; neutralumo politika 89–90, 97;
nevalstybinė prievarta ir 120; kaperiavimas
ir 18, 32, 33, 192 išn. 26; Draugystės ir
prekybos sutartis 89; Vietnamo karas 102,
106, 109; Nepriklausomybės karas 35, 36,
66, 139.
JAV pilietinis karas 88
JAV nepriklausomybės karas 19–20, 35, 36,
41, 66, 89, 139
Jefferson, T. 135, 139–141, 153, 206 išn.
111, 207 išn. 121
Jennings, H. 63
Jokūbas I 54
Jokūbo šalininkų sukilimas 40
Julich Bergo armija 39
Jūrininkai, jų gyvenimas 186 išn. 10
Jūrų vilkai 33, 155
- Kailių prekyba 72, 116
Kalinio dilema 173 išn. 26
Kamerūnas 104, 106
Kanada 72, 116–117. *Taip pat žr.* Hadsono
įlankos bendrovė.
Kaperiavimas 32–37; uždraudimas 81–88,
192 išn. 26; po 1856 m. 88–89; apibrėžimas
32; anglų 34, 159, 179 išn. 15; prancūzų
34; tarptautinė kaperiavimo sistema 160;
atsiteisimo raštai ir 179 išn. 7; piratavimas ir
32–33; kaip karo meto praktika 32–33.
Kapitalizmas, prievarta ir 213 išn. 13
Karališkoji Afrikos bendrovė 44. *Taip pat
žr.* Afrika.

- Kareivis, apibrėžimas 37
 Karnatiko karai 76–77
 Karo ir taikos teisė (Grotius) 68
 Kataras 103
 Keigwin, R. 72
 Kidd, W. 60, 62, 188 išn. 50
 Kinija 126–131
 Kyšininkavimas 61
 Klajokliai 24, 171 išn. 19
 Komunistai 108, 161
 Kontrabanda 192 išn. 18
 Korėja 108, 108
 Korsarai 55–57, 123–126, 202 išn. 18. *Taip pat žr. atskiras valstybes. regionus.*
 Kritinė teorija 21–23, 27, 175 išn. 41
 Krymo karas 84, 85, 117, 142
 Kuba 134, 205 išn. 88, 209 išn. 133
- Laissez-faire* valstybė 213 išn. 10
 Londono bendrovė, 54
 López, N. 133–137, 151
 Lotynų Amerika 196 išn. 78; flibustjerų veikla ir 132; samdinytė joje 98; nepriklausomybės karai 98. *Taip pat žr. atskiras valstybes.*
 Liberali tarpusavio priklausomybės teorija 175 išn. 39
 Liberali valstybė 213 išn. 10
 Lošimų teorijos prieiga 173 išn. 26
- Machiavelli N. 38, 181 išn. 63
 Madagaskaras 59–61, 63–65, 123
 Madison, J. 211 išn. 168
 Malabaro krantas 13, 75, 126
 Malta 55–56, 125–126
 Mann, M. 12, 170 išn. 2
 Marathų konfederacija 52
 Marino mūšis 38
 Marksistai 173 išn. 26
 Mathews, G. 150–152
 Meyer, J. W. 26–28
 Meksika 133, 137, 146–149, 207 išn. 133
Mercenaire International 106
 Mikroteorija 177 išn. 54
 Middleton, H. 50
 Miranda, F. de 133–136
 Mirandos ekspedicija 203 išn. 54
 Mirties bausmė 57, 82, 107
 Mockler, A. 37
- Mokslo paradigmos 176 išn. 45
 Molukų salos 185 išn. 154
 Morgan, H. 58, 187 išn. 17, 19
 Mukherjee, R. 112
 Multilateralizmas 173 išn. 26
- Napoleono karai 35, 40, 69, 126
 Navigacijos aktai 61
 Neorealizmas 21, 173 išn. 26
 Nepalas 52. *Taip pat žr. gurkai*
 Neutralumo aktai 195 išn. 68; ginkluoti neutralumai 36, 82–83; aspektai 66–68, 96–98; šaltasis karas ir 110; flibustjerų veikla ir 132; tarptautinė teisė ir 94–95; samdiniai ir 100–101; valstybės vidaus įstatymai ir 67–69; principai 69; 1794 m. 91, 92; 1797 m. 194 išn. 49, 1818 m. 91; JAV ir 89–94, 134, 159, 193 išn. 46, 194 išn. 49; pažeidimas 141, 144.
 Nyderlandų Jungtinė Rytų Indijos bendrovė, 20
 Nigerija 102, 106
 Nikaragva 132, 141–144, 168
 Nevalstybinė prievarta 12, 32–53; baigtis 162; svetimoje teritorijoje 120; suverenitetas ir 28–30; valstybės sankcionuota 81–119; valstybių valdovai ir 30; priešinant valstybinei prievartai 12–13; nesankcionuota 120.
 Nuosavybė 171 išn. 6
 Normalizuotas suverenitetas 28
 Normos 178 išn. 63, 213 išn. 12
- Ogden, S. 134
 Olandijos Rytų Indijos bendrovė 39, 183 išn. 117; jos likvidavimas 111–114; kariuomenės nuomojimas jai 109; samdiniai ir 45; jos struktūra 44, 45, 46, 47, 48; Portugalija ir 73.
 Olandijos Vakarų Indijos bendrovė 47, 74, 78, 111
 Osmanų imperija 56, 124, 132
- Pakistanas 18, 103–106, 109
 Panamos kanalas 209 išn. 135
 Paradigmos 176 išn. 45
 Paryžiaus deklaracija 83–84, 86–89, 193 išn. 35
 Paryžiaus sutartis 83, 115
 Paryžiaus taika 36

- Pasakojimo forma 170 išn. 2
 Pasaulinė antikomunistinė lyga 198 išn. 124
 Pasaulinė politika (Ruggie) 21–22
 Pasaulinė vyriausybė 173 išn. 27, 175 išn. 36
 Perleidimas 171 išn. 6
 Piliečiai 212 išn. 4
 Piratavimas 120–123, 155; antiautoritarinis, 60; piratavimo aktai 62–63; kyšiai ir 61–62; bukenorai 58–59; apibrėžimas 32; eliminavimas 61–63; aukso amžius 65; tarptautinė teisė ir 201 išn. 6; norma prieš piratavimą 131–132; organizuotas 57–58; ne Europoje 126–131; kaperiai ir 32–33; priežastys užsiimti 186 išn. 10; Piratų respublika 63–64; valstybė ir 18, 126.
 Pirmasis pasaulinis karas 98
 Pirmasis piratavimo aktas 61
 Pitto bilis 114, 115
 Plesi, mūšis 51
 Politinė filosofija 172 išn. 21
 Popiežiaus valstybė 95
 Portugalija 44, 70–73, 82
 Postmodernizmas 23, 176 išn. 43
 Prancūzija: korsarai ir 126–127; mirties baismė 57; Indija ir 77; prekybos bendrovės 44, 45, 184 išn. 122; Meksika ir 149–150; karinis jūrų laivynas 183 išn. 104, 187 išn. 12; kaperiavimas 34, 85, 192 išn. 22; revoliuciniai karai 35–36.
 Prancūzijos–Amerikos sutartis 89
 Prancūzijos bendrovės 45, 73, 184 išn. 122
 Prancūzijos ir Prūsijos karas 88, 93
 Prancūzijos Rytų Indijos bendrovė 184 išn. 122
 Prekybos bendrovės 14, 43–53; bendrovių karai 73–74; prekyba tarp šalių 199 išn. 149; žlugimas 110–119; Europos valstybės ir 73–80; flibustjerų veikla 156; karinė galia 47–50, 77–78; XIX a. 159–160; prieš neeuropiečius 50–52; problemos 71–80; suverenios galios 46–47; prievarta jose 183 išn. 114, 213 išn. 13.
 Prievarta: Giddensas apie 16; globali 11; istorija 19–20; tarptautinė sistema 54; prekybos bendrovės ir 183 išn. 114; monopolizavimas 155 išn. 4; nevalstybinė 24, 25–26; organizavimas 29, 171 išn. 19, sprendimas 130–131; suverenitetas ir 16–30; valstybė ir 16–30; prievartos teritorinis organizavimas 162–163; sienas peržengianti 171 išn. 19.
 Prievartinis darbas 187 išn. 12
 Privati karyba 178 išn. 59, 179 išn. 9
 Privati nuosavybė 174 išn. 31, 192 išn. 26
 Prūsija 85, 88, 192 išn. 25
 Raleigh, W. 33, 82
 Raoussert ekspedicija 147–148
 Realizmas 21–22
 Reflektyvistai 175 išn. 39
 Regulariosios kariuomenės 102–105
 Revoliucijos 36, 44, 113, 137, 164
 Rinkos sistema 181 išn. 61
 Rytų Afrikos bendrovė. Žr. Imperatoriškoji Britanijos Rytų Afrikos bendrovė.
 Rytų Indijos bendrovė. Žr. Anglijos Rytų Indijos bendrovė.
 Rysviko taika 61
 Rodezija 106–107
 Rogers, W. 63–65
 Rosenau, P. 23
 Ruggie, J. G. 21, 22, 24–25, 28
 Rusija 40, 41, 116
 Samdiniai 37–42; *ad hoc* pajėgos 106–110; po 1794 m. 101–102; prieš samdinytę nukreipti įstatymai 97, 100; Britanija 158–159, 198 išn. 63 ir; nuosmukis 96–101; apibrėžimas 181 išn. 54; delegitimizavimas 89–90; užmaskuota 109; ekonominis masas 38; laisvosios bendrovės 38; Ženevos konvencijos 110; apribojimų globalizacija 92–96; įstatymai prieš juos 94; Machiavelis apie juos 181 išn. 63; Neutralumo aktai 90–91; problemos su 66–71; pardavimas 67; valstybiniai vs. privatių rangovai 66–67; tiekėjai 38; suvaržymas 164; Švedija 182 išn. 97; XX a. 102–110; JAV ir 195 išn. 69; Vietnamo karas ir 107; Pirmasis pasaulinis karas ir 98.
 Samdinytė, prieš ją nukreipti veiksmai 94–99
 Saudo Arabija 18, 103, 109
 Savanorystė 192 išn. 26, 193 išn. 35
 Savitarpio sutartis 117
 Segauli sutartis 103
 Septynerių metų karas 35, 40, 73, 77, 82
 Seward, W. 212 išn. 178
 Sherry, F. 36
 Sisteminis lygmuo 177 išn. 54

- Skurdas 178 išn. 59
 Smith, A. 48
 Smolensko karas 41
 Struktūrinė teorija 177 išn. 54, 178 išn. 55
 Sutartys 186 išn. 5
 Suverenitetas 171 išn. 5, 175 išn. 39; autoritetas ir 25, 172 išn. 21; pokyčiai 29–30; samprata 69; globali politika 25 ir; suvereniteto institucija 24–28, 176 išn. 47; XIX a. 164–165; normalizuotas 28; pakartotinis apibrėžimas 29; valstybė ir 21–22; teorijos požiūriu 21–23; du matmenys 27–28; prievarta ir 16–30; pasaulinė politika ir 165. *Taip pat žr.* Valstybės.
 Svetimoje teritorijoje, prievarta 120. *Taip pat žr.* Nevalstybinė prievarta.
- Šaltasis karas 110
 Šiaurės–Pietų sistema 174 išn. 29
 Šiaurės Vakarų bendrovė 50, 72
 Šimtmetis karas 31, 38
 Švedija 82, 182 išn. 97
 Šveicarija 40
- Taikos sutartys 171 išn. 5
 Taipingų sukilimas 101, 102
 Tarp kompanijų, konfliktai 71–74
 Tarptautinė teisė 67–68, 83, 121
 Tarptautinės/valstybės vidaus sričių dichotomija 22, 25–26, 157 išn. 21
 Tarptautiniai santykiai 20–21, 165, 172 išn. 21, 173 išn. 26, 27; 175 išn. 36, 41
 Tedžono susitarimas 104
 Teisėtumas 16–17, 26, 171 išn. 5
 Teksasas 207 išn. 133
 Tęstinumas 170 išn. 2, 173 išn. 27
 Tilly, C. 16–17
 Tortugos sala 58, 187 išn. 14
 Trečiasis Karnatiko karas 77
 Trečiojo pasaulio valstybės 110, 169, 176 išn. 56, 199 išn. 147
 Tripolis 13–155
 1812 m. karas 20
 Turkija 41
- Ultraimperializmas, 173 išn. 26
 Uostų penketas 32, 33
 Utrechto sutartis 78
 Užsieniečių legionas 101, 104, 197 išn. 112
- Užsieniečių kalnakasių mokesčių įstatymas 209 išn. 136
 Užsienio veikėjai 177 išn. 54
 Užsienyje, karinė tarnyba. *Žr.* Samdiniai.
- Valstybės: pareigos individų atžvilgiu 163; kariaujančios vs. neutralios 67; prievarta 17; tęstinumas 177 išn. 53; apibrėžimas 16, 18–19, 213 išn. 9; diskursas 175 išn. 39; prievarta svetimoje teritorijoje 12; funkcijos visuomenei 175 išn. 39; istorija 19–20; teisėtumas ir 26, 171 išn. 5; prievartos monopolis 11–12; tauta-valstybė 171 išn. 5, 172 išn. 20; piratavimas ir 128; politiniai interesai 79; valstybės atsakomybė 198 išn. 143; valdovų elgesys 54; suverenitetas ir 20–21, 212 išn. 4; valstybės studijos 170 išn. 2; prievarta ir 12, 16–30; vėberiškos sampratos 16; pasaulinė politika ir 165. *Taip pat žr.* Suverenitetas *atskiras valstybės*.
 Valstybės vidaus ir tarptautinės sričių dichotomija 22–27, 172 išn. 21, 175 išn. 36, 177 išn. 36
 Valstybės vidaus teisė 77
 Venesuela 204 išn. 67
 Vergovė 157, 172 išn. 19, 183 išn. 104, 202 išn. 18
 Versalio sutartis 115
 Vest Indija 61–63
 Viduramžiai 178 išn. 65, 181 išn. 61
 Viduramžių laikotarpis 12, 22, 38, 178 išn. 65
 Viduriniai Rytai 106, 127; karinės pajėgos 37; kariuomenės ir 37, 102; piratavimas ir 127–128; prekyba vergais 128.
 Viduržemio jūros korsarai 55–56, 123–125
 Viešo/privataus perskyra 178 išn. 59
 Vietnamo karas 102, 107–109, 161
 Virdžinijos bendrovė 44, 54, 111
 Visuomeninės struktūros 170 išn. 2
- Walker, W. 22, 23, 138, 141–145, 148, 156, 158, 169
 Wallenstein I. 38, 162
 Washington, G. 134
 Weber, M. 16
 Wilkinson, J. 138–141
 Wool, J. E. 149
- Ženevos konvencijos 110

Janice E. Thomson

Th37 *Samdiniai, piratai ir suverenai*. Valstybės kūrimasis ir eksteritorinė prievarta ankstyvojoje modernioje Europoje / Iš anglų kalbos vertė Vilius Dranseika – Vilnius: Homo liber, 2006. – 232 p.

ISBN 9955-716-02-9

Vašingtono universiteto Politinių mokslų katedros profesorė Janice E. Thomson apžvelgia svarbiausių nevalstybinės prievartos formų kilmę ir evoliuciją ankstyvojoje valstybių sistemoje ir analizuoja, kaip dabartinis pasaulio suskirstymas į prievartą monopolizuojančias suverenias valstybes susiklostė per šešis amžius. Pagrindinis autorės tikslas – suprasti, kaip keitėsi valstybės įgaliojimai nevalstybinės, eksteritorinės prievartos atžvilgiu, suvokti tiesiogines šių pokyčių priežastis ir teoriškai paaiškinti ryšius tarp priežasčių ir padarinių. Knygoje daroma išvada, kad šiuolaikinė pasaulinės prievartos struktūra nėra nei amžina, nei natūrali – ji yra išskirtinai moderni.

UDK 940

Janice E. Thomson

Samdiniai, piratai ir suverenai

Dailininkas Rimantas Tumasonis

Leidykla „Homo liber“, Jurgio Baltrušaičio 11–126, LT-06145 Vilnius

Svetainė internete: www.homoliber.lt

Spausdino Standartų spaustuvė, S. Dariaus ir S. Girėno g. 39, Vilnius

Svetainė internete: www.standart.lt

Samdiniai, piratai ir suverenai

Valstybės kūrimasis ir eksteritorinė prievarta
ankstyvojoje moderniojoje Europoje

Janice E. Thomson

Janice Thomson teigia, kad šiuolaikinė pasaulinės prievartos struktūra nėra nei amžina, nei natūrali. Ji yra išskirtinai moderni. Šioje knygoje Thomson nagrinėja, kaip dabartinis pasaulio suskirstymas į prievartą monopolizuojančias suverenas valstybes susiklostė per šešis amžius.

„Visi mes galime ... laikyti [Thomson] kolege grumtynėse su ta protėjiška problema, su kuria susiduria tiek istorikai, tiek ir socialiniai mokslininkai: tarptautinės bendruomenės, tokios, kokia ji yra dabar, trūkumais, ir kiek šiuos trūkumus galima būtų paaiškinti tuo, kaip „suverenios valstybės“ pačios save supranta bei jų polinkiu [tarptautinėje bendruomenėje] elgtis savanaudiškai.“

Geoffrey Best, The Times Literary Supplement

„Thomson atradimai iš pasaknų pakerta prielaidą, kad prievartos monopolis yra valstybės skiriamasis bruožas, ... ir ji yra teisi sakydama, kad „valstybė“ ir „suverenitetas“ yra labiau kintančios sąvokos, nei mes galėtume pripažinti ar net daryti prielaidą. Tai yra jos pagrindinis įnašas į mūsų tarptautinių reikalų ir į valstybių kūrimosi istorijos supratimą.“

Francis X. Hartigan, Terrorism and Political Violence

„Kaip įdomi lėto ir kankinamo modernios tautos-valstybės tapimo ir valstybės monopolio teisėtai tarptautinei prievartai įtvirtinimo kronika Thomson knyga yra tikrai verta perskaityti. Ji turtinga istoriniu atžvilgiu ir didelės erudicijos – teoriniu.“

Michael C. Desch, Mershon International Studies Review

ATVIROS LIETUVOS KNYGA

ALK – serija verstinių knygų, kurias leidžia įvairios leidyklos, remiamos Atviros Lietuvos fondo. Serijos tikslas – supažindinti skaitytojus su šiuolaikiniais humanitarinių ir socialinių mokslų veikalais. Šios knygos leidimą ALF remia kartu su Vidurio Europos universiteto Vertimų projektu.

Rekomenduojama kaina 18 Lt

ISSN 1392-1673
ISBN 9955-716-02-9

